

ЛОЗНИЦА
Археолошка грађа Србије
X

Aleksandar Bulatović, Vojislav Filipović and Rada Gligorić

LOZNICA

CULTURAL STRATIGRAPHY OF THE PREHISTORIC SITES
IN JADAR, RAĐEVINA AND AZBUKOVICA

Belgrade – Loznica
2017

Александар Булатовић, Војислав Филиповић и Рада Глигорић

ЛОЗНИЦА

КУЛТУРНА СТРАТИГРАФИЈА ПРАИСТОРИЈСКИХ ЛОКАЛИТЕТА
У ЈАДРУ, РАЂЕВИНИ И АЗБУКОВИЦИ

Београд – Лозница
2017

Издавачи

Археолошки институт, Београд
Центар за културу „Вук Караџић“,
Музеј Јадра, Лозница

Одговорни уредници

Миомир Кораћ
Снежана Нешковић Симић

Рецензенти

Растко Васић, Србија
Васил Николов, Бугарска
Артур Х. Банкоф, САД
Бобан Трипковић, Србија

Лектура

Ана Љ. Петровић

Превод

Стефан Милошевић

Фотографије

Рада Глигорић
Војислав Филиповић
Александар Булатовић
Кристи Харпер, САД

Илустрације и припрема за штампу

Јелена Антић

Штампа

Новитет д.о.о., Лозница

Тираж

500

Илустрација на корици

Некропола Пауље, хумка XI (К),
централни гроб

Published by

Archaeological institute, Belgrade
Centar za kulturu "Vuk Karadžić",
Jadar Museum, Loznica

Editors

Miomir Korać
Snežana Nešković Simić

Rewieved by

Rastko Vasić, Serbia
Vasil Nikolov, Bulgaria
Arthur H. Bankoff, USA
Boban Tripković, Serbia

Copy-edited by

Ana Lj. Petrović

Translated by

Stefan Milošević

Photos

Rada Gligorić
Vojislav Filipović
Aleksandar Bulatović
Kristi Harper, USA

Illustrations and design

Jelena Antić

Printed by

Novitet, d.o.o., Loznica

Printed in

500

Cover illustration

Paulje necropolis, Mound XI (K),
central grave

Монографија је штампана финансијским средствима Министарства просвете, науке и технолошког развоја и Града Лозница.

Књига је резултат научноистраживачког пројекта *Културни идентитет, интеграциони фактори, технолошки процеси и улога централног Балкана у развоју европске праисторије*, број 177020.

The monograph is published thanks to the financial support of the City of Loznica and the Serbian Republic Ministry of Education, Science and Technological Development, as a result of Project *Archaeology of Serbia: cultural identity, integrational factors, technological processes and the role of the central Balkans in the development of the European prehistory*, no. 177020.

ISBN 978-86-6439-011-8

САДРЖАЈ

Растко Васић, Увод.....	7
Историјат истраживања археолошких налазишта на подручју Лознице и шире околине.....	9
Истраживања од оснивања Музеја Јадра до данас.....	12
Геоморфолошке катактеристике регије.....	19
Стратиграфија праисторијских локалитета у Лозничкој регији.....	33
Неолит.....	33
Енеолит.....	42
Бронзано доба.....	50
Гвоздено доба.....	66
Каталог налазишта и археолошке грађе.....	89
Закључак.....	265
Loznica, Culutural Stratigraphy of the Prehistoric Sites in Jadar, Rađevina and Azbukovica.....	269
Библиографија / Bibliography.....	295
Софија Драгосавац, Трбосиље.....	303

Монографију посвећујемо поштованој колегини-
ци Јагоди Цанић-Тешановић, првом археологу
Музеја Јадра у Лозници.

Аутори

We dedicate the monography to respected colleague
Jagoda Canić-Tešanović, first archaeologist of the
Jadar Museum.

Authors

УВОД

Главни задатак сваког археолога јесте да публикује оно што истражи и тако упозна јавност, а пре свега своје колеге, са својим открићима. Јер сваки непознати комад керамике, свака фибула или наушница из било ког периода шире наша знања о том времену, том подручју, том локалитету и о том типу материјалне културе и приближавају нас археолошкој истини, оној истини којој у нашем раду сви треба да тежимо. Не треба заборавити да археологија није мртва наука, пред нама није увек једна иста гомила артефаката који се годинама премећу кроз руке и о којој се износе мање или више оштроумна мишљења, него се та гомила стално мења, расте, повећава се, стижу нови предмети новим кампањама, шире наша знања и постављају нова питања. Није увек угодно борити се стално са новим материјалима који пристижу, али то је наша судбина, дужност и наш циљ јер се само тако крећемо напред, ка истини коју желимо да достигнемо. Шта би било када бисмо стали, намерно изабрали један број погодних елемената и на основу њих прогласили једну истину која би била полуистина или постистина, нови термин који је сада у моди, а свесно одбацили неке елементе који не одговарају оној слици прошлости коју желимо да прикажемо јер нам у датом тренутку таква полуистина најбоље одговара. Они који се баве таквим манипулацијама, а било их је, не би требало да се баве археологијом.

Стога је важно да се све што је откривено објави и омогући његово проучавање па ће и поменути покушаји приказивања селективне истине пре или после бити детектовани.

Из различитих разлога, субјективних и објективних, финансијских, временских, просторних, личних, није увек било могуће то одмах учинити, па је доста археолошког материјала са мањих или већих ископавања, разне аквизиције и тако даље, остало непознато у музејским магацинима у Србији.

Међутим, није никад касно да се необјављено накнадно објави. Та идеја, да се прикаже јавности непознат материјал из наших музеја, подстакла је праисторичаре Археолошког института у Београду да покрену акцију публикавања непубликованог праисторијског материјала па је у оквиру пројекта „Археолошка грађа Србије“ а у тесној сарадњи са колегама из дотичних музеја до сада успешно објављено, ево, десет свезака те серије. То представља замашну количину новог материјала који осветљава потпуније различите периоде наше праисторије и често баца ново светло на поједина питања и проблеме који до сада нису били расветљени.

Надамо се да ће ова заокружена бројка дати нову енергију да се објави материјал из оних музеја који још нису укључени у серију и тако једног дана покрије читава територија Србије у том погледу.

Суштина успеха пројекта није у томе што је до сада изашло десет свезака, него што се нашло жеље, воље, снаге и могућности да се десет књига састави, напише и изда, подухват који је у почетку изгледао недостижан, али кад се кренуло, видело се да, са упорношћу, разумевањем, истрајношћу и стрпљењем, није ни тешко ни немогуће.

То би у нашем раду увек требало да имамо на уму.

Растко Васић

ИСТОРИЈАТ ИСТРАЖИВАЊА АРХЕОЛОШКИХ НАЛАЗИШТА НА ПОДРУЧЈУ ЛОЗНИЦЕ И ШИРЕ ОКОЛИНЕ

Први подаци о археолошким налазиштима на подручју Јадра, Рађевине и Азбуковице забележени су од стране Јоакима Вујича, током његових *Путешствија по Србији*, 1826. године, када је, на позив кнеза Милоша, пропутовао тек формирану Кнежевину Србију у циљу бележења црквено-манастирских знаменитости.¹ Нажалост, пут није нанео овог истраживача у наше крајеве у већој мери, осим што је пролазећи преко Цера забележио неколико речи о Видином граду,² док о осталим деловима лозничког краја није оставио помена. Након њега, почетком друге половине XIX века, аустријски путописац и истраживач Балкана Феликс Каниц у више наврата боравио је у овом делу Србије и том приликом описао крајеве, људе и обичаје и указао на поједине археолошке налазе и налазишта. Између осталог, Каниц помиње и познати налаз бронзаних гривни на Гучеву, уз цртеже и прецизне податке везане за места налаза.³ Милан Ђ. Милићевић, редовни члан Српског ученог друштва и Српске краљевске академије у Београду, председник Српског археолошког друштва, у оквиру својих проучавања Србије обишао је и ово подручје и сакупио и забележио велики број података везаних за топографију археолошких налазишта.⁴

По оснивању Народног музеја у Београду 1844. године, почело се са прикупљањем старина из свих крајева Србије, па и региона доњег Подриња, а Михаило Валтровић (сл. 1), члан Српске академије наука и први професор археологије на Великој

Сл. 1. Михаило Валтровић

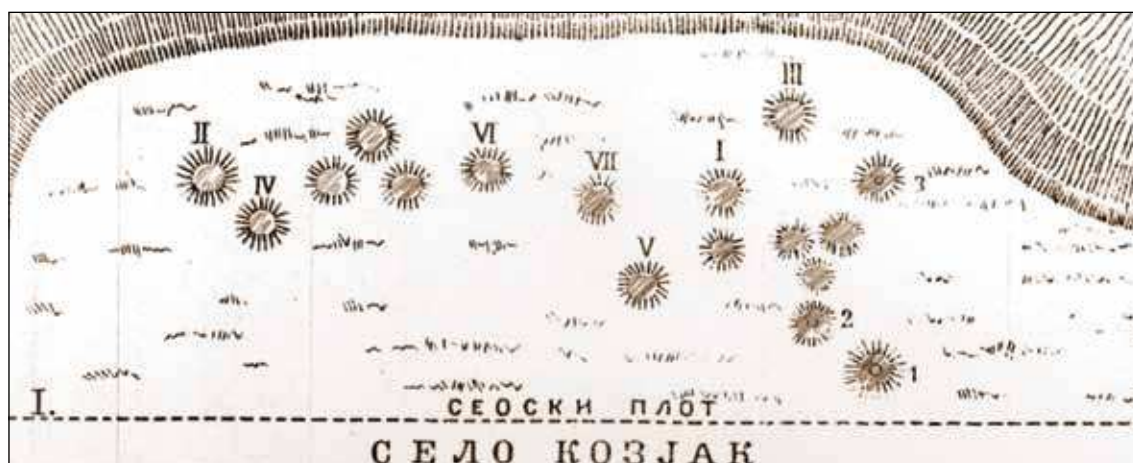
Fig. 1 Mihailo Valtrović

¹ Вујић 1999.

² Вујић 1999, 157.

³ Каниц 1986, 414.

⁴ Милићевић 1876.

Сл. 2. Ситуациони план локалитета Козјак (Валтровић 1893)

Fig. 2 Plan of the Kozjak necropolis (Валтровић 1893)

школи у Београду, организовао је једно од првих археолошких ископавања на овом подручју, делом лично, а делом ослањајући се на своје сараднике, посебно Симу Тројановића, тада професора гимназије у Лозници, и др Ђоку Јовановића. Валтровић је посебну пажњу посветио проучавању и ископавању праисторијских хумки на широком подручју западне Србије, као и у Јадру и Рађевини, где је том приликом истражено 27 хумки у атарима села Слатина, Липница, Козјак (сл. 2), Брезјак (сл. 3), Брезовице и Толисавац.⁵ Међу првим објављеним праисторијским старинама из Србије, а које је Валтровић публиковао још 1890. године, налазе се гривне из Гучева и шупља бронзана секира-келт из Мојковића, као и још неки мањи налази.⁶ Чувени налаз из гроба једне хумке у Јошеви 1892. године укратко помиње С. Тројановић у *Старинару*,⁷ а предмете је објавио почетком XX века у часопису Антрополошког друштва у Бечу познати немачки археолог Паул Рајнеке.⁸ Поред тога, М. Валтровић, у Годишњаку СКА из 1899. године, описује и неколико предмета нађених у Љубовији, али без прецизних описа или илустрација.⁹

Период након Првог светског рата представља својеврсно затишје у археолошким истраживањима северозападне Србије, тако да скоро 50 година није било помена о археологији у Јадру, Рађевини и Азбуковици. Неколико година након Другог светског рата започета су обимнија рекогносцирања западне Србије у организацији новооформљеног Археолошког института САН, када су све податке о дотадашњим археолошким радовима и новим налазима сакупили Милутин и Драга Гарашанин у делу

⁵ Валтровић 1893, 3–4, 84–97.

⁶ Валтровић 1890, 69–75.

⁷ Тројановић 1892, IX–X, 40.

⁸ Reinecke 1900, 50.

⁹ Валтровић 1899, 172.

Археолошка налазишта у Србији и Археолошки споменици и налазишта у Србији (Западна Србија).¹⁰ Након тога, уследила су археолошка ископавања усмерена на систематско истраживање праисторијских хумки на подручју Рађевине. Тако су у комплексу Белотић – Бела Црква (сл. 4) истраживања тумула започета 1954. године, а настављена 1958, 1960. и 1961. године.¹¹ На основу пронађеног материјала М. Гарашанин дефинисао је културну групу раног бронзаног доба под називом Белотић – Бела Црква, а за период средњег и развијеног бронзаног доба *западносрпску варијанту ватинске културе*.¹² Недостатак насеља везаних за истражене хумке, делимично је отклоњен за период енеолитског доба и период прелаза из бронзаног у гвоздено доба, открићем градинског насеља на локалитету Остењак у Ликодри 1978. године. На овом локалитету су 1979. и 1980. године вођена мања стратиграфска ископавања, која су пружила веома важне податке о времену трајања, етапама живота, изгледу и конструкцији насеља, зграда и одбрамбеног система. Тиме су налази из Рађевине још једном, поред хумки из бронзаног доба, привукли пажњу шире научне јавности.¹³

Подаци истраживања и рекогносцирања М. и Д. Гарашанин нешто су проширени и топографским истраживањима Миливоја Васиљевића и Војислава Трбуховића у ширем подручју северозападне Србије, које је обухватило и наше крајеве.¹⁴ На локалитету Метлик, изнад Бање Бадање, налазила се скупина од 12 хумки, од којих је четири истражио М. Васиљевић, археолог Народног музеја Шабац.¹⁵ На простору Азбуковице крајем 1983. године истраживане су и хумке у Лоњину, али о тим истраживањима данас нема скоро никаквих података.¹⁶ Све до оснивања Музеја Јадра у Лозници, Народни музеј у Шапцу била је територијално надлежна музејска институција и

Сл. 3. Ситуациони план локалитета Пауље (Валтровић 1893)

Fig. 3 Plan of the Paulje necropolis (Валтровић 1893)

¹⁰ Гарашанин, Гарашанин 1951; Гарашанин, Гарашанин 1953.

¹¹ Гарашанин, Гарашанин 1958; Гарашанин, Гарашанин 1962; Гарашанин, Гарашанин 1967.

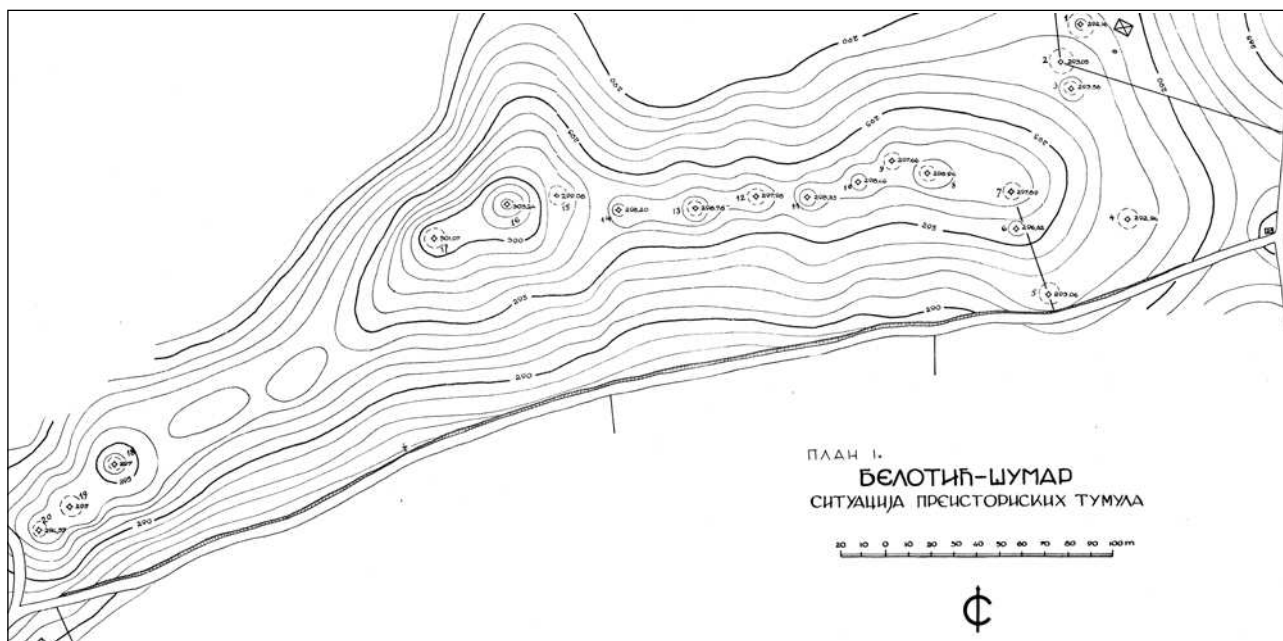
¹² Гарашанин, М. 1973; Garašanin 1983c.

¹³ Garašanin 1983a, 780; Garašanin 1997.

¹⁴ Васиљевић 1967.

¹⁵ Васиљевић, Трбуховић 1983, 33.

¹⁶ Трбуховић 1985.

Сл. 4. Ситуациони план локалитета Шумар (Гарашанин, Гарашанин 1958)

Fig. 4 Plan of the Šumar necropolis (Гарашанин, Гарашанин 1958)

на простору Јадра, Азбуковице и Рађевине. Стога се део материјала откривен у лозничком крају данас налази у три институције, Музеју Јадра у Лозници, Народном музеју у Шапцу и Народном музеју у Београду.

ИСТРАЖИВАЊА ОД ОСНИВАЊА МУЗЕЈА ЈАДРА ДО ДАНАС

Почетна иницијатива везана за оснивање Музеја у Лозници настала је крајем октобра месеца 1980. године, када је Скупштина Самоуправне интересне заједнице културе Општине Лозница усвојила Самоуправни споразум о основама плана развоја културе Општине Лозница за период од 1981. до 1985. године. Овим актом одређени су правци развоја појединих делатности у култури: оснивање Музеја и откуп зграде „Стара апотека“ у Лозници. У оквиру Дома културе Вук Караџић од 1982. године као координатор и стручни сарадник на пословима везаним за формирање Музеја радила је археолог Јагода Цанић-Тешановић.

Жеља да се богата историјска прошлост Јадра сачува, да се прикупе народне творевине и забележе обичаји, мотивисала је СИЗ културе Општине Лозница да 24. маја 1984. године донесе Одлуку о формирању Оснивачког одбора Музеја. Обављање стручних музеолошких послова поверено је Историјском музеју Србије у Београду, који је прихватио обавезу да уради сталну музејску поставку у згради „Стара апотека“ у Лозници. Већ 1986. године неки од планираних радова су приведени крају и ство-

рени су услови да се постојање овакве установе у култури правно озваничи, што је Скупштина Општине Лозница и учинила 30. јуна 1986. године, доносећи одлуку о оснивању Музеја Јадра у Лозници (сл. 5). Исте године, 8. децембра, СО Лозница доноси Одлуку о проглашавању зграде „Стара апотека“ за културно добро – споменик културе, јер по својим својствима представља најлепши примерак градске архитектуре у овом делу Србије. Наредне године стручни радници Музеја Јадра и Историјског музеја Србије из Београда раде на систематском прикупљању и обра-

Сл. 5. Музеј Јадра (©Rasevic, <https://sr.wikipedia.org>)

Fig. 5 Loznica city museum (©Rasevic, <https://sr.wikipedia.org>)

ди предмета за музејске збирке. Година 1987. проглашена је годином Два века Вука, да би у оквиру предсаборских дана, 14. септембра Музеј Јадра био и званично отворен. Након званичног отварања Музеја, настављен је рад на систематском прикупљању предмета и формирању археолошке, етнолошке, историјске и нумизматичке збирке, као и одељења за музејску документацију. Стицајем разних околности, након смрти првог директора ове установе проф. Живорада Симића одлуком СО Лозница у

јануару 1999. године Музеј Јадра губи самосталност и припаја се Центру за културу „Вук Караџић“ у Лозници, у оквиру кога надаље обавља своју основну делатност.

Након оснивања Музеја први радови из области археологије обављени су 1988. године, када је мешовита екипа, тада територијално надлежног Завода за заштиту споменика културе Крагујевац и Музеја Јадра реализовала археолошко рекогносцирање територије општине Лозница.¹⁷

Сл. 6. Пауље, хумка Ц, ископавање 1990. године

Fig. 6 Paulje, Mound C, season 1990

У току обиласка терена евидентирано је 99 археолошких локалитета из различитих временских периода, а евидентирано је и 11 локалитета из епохе бронзаног и гвозденог доба на којима су сахрањивани покојници под хумкама.

Музеј Јадра и Завод за заштиту споменика културе из Крагујевца започели су 1989. године прва савремена систематска археолошка ископавања на локалитету Пауље у атару села Брезјака, када су истражене хумке А и Б. У хумци А откривен је гроб спаљеног покојника са богатим и разноврсним прилозима из периода развијеног бронзаног доба.¹⁸ Та околност могуће је да је одредила даљи ток истраживања, која са мањим прекидима трају и до данашњих дана. Поред тога, археолози Завода за

¹⁷ Руководилац рекогносцирања био је Д. Мадас из Завода за заштиту споменика културе у Крагујевцу, а Ј. Цанић-Тешановић је учествовала као представник Музеја Јадра.

¹⁸ Мадас 1990.

заштиту споменика културе из Крагујевца и Музеја Јадра обавили су 1990. године сондажна истраживања на брду Градац, у Бањи Ковиљачи, на остацима утврђеног града који у усменој традицији овог краја носи име Ковиљкин град. Том приликом истражена је површина од око 300 m², и то источног дела утврђења, где су откивени остаци трију грађевина. На основу пронађеног материјала може се закључити да је Градац био настањиван у дугом временском периоду, од праисторије па до средњег века.¹⁹ Даља истраживања хумки на некрополи Пауље настављена су 1990. године, када су истражене хумке Ц (сл. 6), Д и Е, а након периода економске кризе истраживања су обновљена 1995, када су истражене хумке Ф и Г. Године 1996. обављена су ископавања сондажног карактера на локалитету Видин град на Видојевици, под руководством археолога Музеја Јадра Јагоде Цанић-Тешановић и Раде Глигорић.

У наредном периоду ископавања су усмерена на Брезјачку некрополу, тј. локалитет Пауље, где је током 1997, 1998, 2000, 2001, 2002. и 2004. године истражено 8 хумки (сл. 7),²⁰ да би ископавања поново била настављена од 2010. до 2015.

године и у том периоду истражено је још 11 хумки.²¹ Локалитет Пауље је најистраженија некропола под хумкама у северозападној Србији, узимајући у обзир да је од 1989. до 2015. године истражено 27 хумки. На локалитету Громиле у селу Руњани код Лознице обављено је археолошко ископавање једне веће хумке 2006. године.²²

Од 2013. године Музеј Јадра учествује у пројекту *Археолошка истраживања насеобинских система, сахрањивања и рудних ресурса у бронзаном добу северозападне Србије*, који спроводе Бруклин колеџ из Њујорка и Археолошки институт из Београда (сл. 8). Досадашњим кампањама

Сл. 7. Пауље, хумка К, централни гроб

Fig. 7 Paulje, Mound K, central grave

¹⁹ У овој књизи биће објављен праисторијски материјал са ових истраживања. Документација Музеја Јадра.

²⁰ Цанић-Тешановић, Глигорић 2001; Глигорић, Цанић-Тешановић 2010.

²¹ Глигорић 2014.

²² Из документације Музеја Јадра.

Сл. 8. Градац – Цикоте, ископавање 2015. године

Fig. 8 Gradac – Cikote, season 2015

рекогносцирања, сондажних и систематских ископавања, откривено је неколико нових локалитета, а током претходних кампања истраживано је неколико праисторијских градина у лозничком крају, што је дало потпуно нова сазнања о праисторији овог краја, уз бројне модерне анализе изотопа бронзаних предмета и апсолутне датуме.²³

²³ Bankoff *et al.* 2013; Булатовић *et al.* 2013; Bulatović *et al.* 2014; Huska, Powell 2013.

ГЕОМОРФОЛОШКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ РЕГИЈЕ

Јадар

У подножју северних падина планине Гучево, недалеко од реке Дрине, на надморској висини од 142 m, налази се Лозница. Смештена је на додиру алувијалне равни Дрине с једне и северозападних планина Гучева с друге стране, као и на долинским странама речице Штире. Општина Лозница се простире на 612 km², између планине Цер, јужних делова Мачве, реке Дрине на западу и планина Гучево и Борања на југу. Под појмом *Јадар* подразумевају се две географске целине у северозападном делу уже Србије – река Јадар и предео Јадар. Предео Јадар се,

Сл. 9. Поглед на Иверак и долину Јадра са јужних обронака Цера

Fig. 9 View of the Iverak and Jadar river valley from the southern slopes of the Cer Mountain

са незнатним изузецима, поистовећује са границама данашње општине Лозница.²⁴ Једна од добрих одлика географске позиције ове општине била би њена повезаност са доњим Подрињем, које се протеже од Зворничког језера до ушћа Дрине у Саву. Припадност доњем Подрињу појачава слив

²⁴ Подаци углавном преузети из Јовичић 1997; Протић 1995; Илић 1995; Илић 1997; Лазаревић, Кирбус 1997; Дерић 1997.

реке Јадар, али то чине и други водотоци на њеној територији који се уливају у Дрину. Највиша тачка планине Гучева је 779 m, а најнижа у Новом Селу, 98 m.

У рељефу општине Лозница истичу се три маркантне целине: масив Цера са Иверком на северу; басен Јадра са алувијалном равни Дрине у средини и планински венац Гучева на југу. Све три целине тектонског су порекла, а реч је о издигнутим или спуштеним геолошки разноврсним блоковима. Цер и Иверак изграђени су од магматских стена, басен Јадра од језерских, углавном невезаних седимената, а венац Гучева од тријаских, кредних, а делимично и палеозојских седимената.

Јован Цвијић сматра да су Цер, Влашић и Иверак били острва и спрудови за време појединих језерских фаза.²⁵

Сл. 10. Поглед са југозапада на западне обронке Цера и врх Видојевицу (локалитет Видин град)

Fig. 10 Western slopes of the Cer Mountain and Vidojevica Peak (Vidin grad site) – view from the SW

Јадарска област је потолина чији је средишњи део заравњен широким долинама главних водотокова Јадра и Корените. Остали делови су заталасани. Истакнути рељефни делови су Дебели рит (423 m), Велики Градац (336 m) и Мали Градац (305 m). Јадарски басен припада групи бројних басена дуж јужних ободних делова Панонске низије и представља део велике Тузланске депресије, лоциране западно од доњег тока реке Дрине. Захвата површину од око 150 km². Дебљина наслага није тачно одређена, а према постојећим геофизичким подацима и процени истраживача, износи више стотина метара, од чега око 300 m одговара језерским седиментима, који у централном делу басена достижу дебљину

²⁵ Цвијић 1926, 548.

и преко 500 m.²⁶ Потопина је настала у неогену и испуњена је седиментима слатководног језера. Јадарска потопина привукла је речне токове са Цера, Иверка и Подрињско-ваљевских планина и усмерила их према Дрини. Тако се формирао Јадар, главни водоток и главна долина у општини Лозница.

Сл. 11. Поглед са југа на некрополу Пауље, долину Јадра и Иверак

Fig. 11 Paulje necropolis, Jadar river valley and Iverak slopes – view from the south

Гучево је најзападнији део Подрињско-ваљевских планина, а издиже се из долине Дрине и пружа према југоистоку у динарском правцу. У грађи Гучева и Подгорине учествују стене палеозојске и мезозојске старости.

Део западне Србије који припада општини Лозница током еволуције прошао је кроз различите фазе. Према геолошкој грађи, најстарије стене су карбонатне творевине горњег девона (палеозоик) и више стотина метара дебела серија пешчара и шкриљаца. Од горњег тријаса до горње креде траје копнена фаза, а затим море прекрива западну Србију. У палеоцену се успоставља копнена фаза, а у олигоцену-миоцену наступа јака магматска активност, када су формиран гранодиорити Борање, која периферно припада Лозници.²⁷ Последња водена фаза траје током средњег и горњег миоцена, када слатководно језеро испуњава јадарску потопину и таложи дебелу серију, углавном неотпорних седимената. Повлачењем језера, у горњем миоцену, настаје копнена фаза, која траје до данас. За то време образовала се данашња речна мрежа, формирали су се терасни нивои у долинама и наталожиле су се, у алувијалним равницама, песковито-шљунковите насlage различите дебљине. Током дугог геолошког раздобља и смене више маринских и копнених фаза, уз два периода јаке

²⁶ Јовановић, Зупанчић, Гргуровић 1996, 32.

²⁷ Лазаревић, Крибус 1997, 40 и даље.

магматске активности, формирана су лежишта ретких металних и неметалних руда. У зони Цера откривена су лежишта ретких метала, посебно калаја, а у зони Борање лежишта антимона (Зајача, Столице).

Сл. 12. Градац, Бања Ковиљача, западни обронци Гучева

Fig. 12 Gradac site, Banja Koviljača, western slopes of Gučevo Mountain

Јадар је највећа река у општини Лозница,²⁸ а то је река Јадарске потолине која својом хидрографском и долинском мрежом повезује све три тектонске и морфолошке целине лозничког краја. Долина Јадра је широка, благих, заталасаних падина, а алувијална раван засута речним наносом и издигнута. У блиској геолошкој прошлости, Дрина је текла ближе Лозници, селу Козјак и западним обронцима Цера. То потврђују дрински шљунак и песак којим је засута алувијална равница. Према Ј. Цвијићу, Дрина се повукла од Лознице, Иверка и Цера за око 20–30 km, а на то су утицали, речним наносом, река Јадар и остале притоке.

Када је реч о поднебљу и водама, природа је према Лозници и њеној околини, без сумње, била веома дарожљива. Водно богаство и његову разноврсност у општини Лозница употпуњују воде термоминералних извора. Појава ових извора везана је за бројне раседне линије, као и за некадашњу слабо изражену вулканску активност. Најзначајније су термоминералне воде Бање Ковиљаче, које се јављају у виду више извора, а према садржају растворених хемијских елемената сврстане су у алкално-муријатичне, гвожђевите и сумпоровите.²⁹ Бања Бадања се налази у

²⁸ Илић 1995, 5–26.

²⁹ Ракићевић 1997, 62–84.

јужној суподини Иверка, у атару села Доња Бадања. Лежи у долини реке Цернице, десне притоке Јадра, која иначе носи наслаге речног калаја – каситерита. У Бањи Бадањи постоје два извора, тзв. сумпоровита и гвоздена вода.³⁰

Смештено у северозападном делу средишње Србије и непосредно наслоњено на реку Дрину, подручје Лознице је природно повезано с подручјима Поцерине, Мачве, али и Семберије са друге стране Дрине. Река Дрина је природна окосница спајања, али и раздвајања ових подручја. Историјски, нажалост, Дрина је због спољних и унутрашњих догађаја и кретања представљала тешко савладиву баријеру остављајући дубоке трагове на подручја са леве и десне стране реке.

Условно се може констатовати да Лозница располаже повољним природним ресурсима, који укључују земљиште, минерале, воду и климатске услове. Међу њима је најзначајније продуктивно земљиште, које се састоји од пољопривредног и шумског. Територија општине Лозница топографијом подсећа на огроман амфитеатар, тј. циновску потковицу. Заклоњена планинама и њиховим оградницама од хладних северних и источних ветрова, Лозница с околином представља својеврсну оазу жупног климата, по коме се приметно разликује од поднебља суседних области. Отворена према западу и северозападу и тиме изложена претежно влаж-

Сл. 13. Поглед на локалитет Градац – Цикоте (са северозапада)

Fig. 13 Gradac – Cikote hillfort – view from the NW

ним ваздушним струјама, Лозница добија и нешто већу количину падавина у односу на околне територије. Зато је биљни свет у њој раскошнији, водотоци су чешћи и постојанији, а извори бројнији и снажнији.

³⁰ Протић 1995.

Подручје Јадарског басена одликује се умереноконтиненталном климом и повећаном количином падавина, која је последица постојања планинских масива Гучева, Борање и Цера по ободу басена. Годишње количине падавина често износе и преко 1000 mm воденог стуба. Лета су топла, зиме доста хладне, са јасно израженим прелазима годишњих доба.³¹

Азбуковица

Азбуковица је уска зона између Дрине, Јагодње, Соколских планина, Медведника и Повлена. Осим приобалног дела поред Дрине, који се местимично шири у котлине и поново сужава у клисуре, ово је чисто планински крај, испресецаан притокама Дрине, у великој мери зависним од атмосферских падавина. На овом релативно малом географском простору сусрећемо метаморфне, седиментне и вулканске стене различите геолошке старости. Сродан геолошки састав имају и суседне територије

Сл. 14. Брдско-планински рељеф Азбуковице

Fig. 14 Hilly and mountainous relief of the Azbukovica region

у западној Србији и источној Босни, што указује на јединствену генезу. Највећи део Азбуковице изграђен је од палеозојских стена. Југоисточно од Љубовије представљене су зеленим шкриљцима, пешчарима, кречњацима и другим стенама. Приближно једна трећина ове територије изграђена је од стена мезозојске старости. Насlage из кенozoика мало су

³¹ Ракичевић 1997, 62–78.

заступљене и представљене вулканским стенама из млађег терцијара (неогена).³²

Претежно брдско-планински рељеф Азбуковице, шире посматрано, припада јужном ободу Панонског басена. На релативно малој површини надморска висина се знатно мења: од 160 m на месту где Дрина на-

Сл. 15. Соколске планине

Fig. 15 Sokolske Mountains

пушта Азбуковицу до 1272 m (врх Торничка Бобија). Растојање између ове две тачке је 27 km. Али, од Торничке Бобије до Дрине ваздушном линијом нема више од 8 km, док релативна висина прелази 1000 m. Ово знатно колебање рељефа посебно је наглашено у смеру краће осе Азбуковице, која се пружа од југозапада према североистоку, док је колебање у смеру дуге осе, правца северозапад–југоисток, незнатно. Размештај данашњих облика рељефа углавном је одређен процесима који су се одиграли у терцијару. Тад су образовани венац Подрињских планина, као и тектонски одсеци који ове одвајају од долина Дрине и Јадра. Овим процесима одређена је и оријентација речних токова.

Подрињске планине представљају наставак рудних планина источне Босне. У њих убрајамо Гучево (779 m), Борању (881 m), Јагодњу (939 m), Соколску планину (973 m) и Бобију (1272 m). На њих се према југоистоку настављају Ваљевске планине: Медведник (1244 m), Јабланик (1275 m) и Повлен (1347 m). Од Подрињских планина само је Бобија у целини на територији Азбуковице. На северозападу Јагодња и Соколска

³² Илић 1995, 5 и даље.

планина раздвајају Азбуковицу и Рађевину, а на југоистоку Медведник и Јабланик одвајају Азбуковицу од Ваљевске Подгорине. Иако се притоке Дрине дубоко увлаче у планинско залеђе, развође према Јадру и Колубари није потпуно разбијено, па су због тога у овом правцу саобраћајне везе отежане. Најнижи је превој Прослоп (623 m), преко кога се одржавају готово једине везе са горњим Јадром и Подгорином.³³

У Азбуковици су на теренима изграђеним од кречњака и доломита развијени облици крашког рељефа. Најчешће се сусрећу вртаче, а ређе увале, пећине и јаме. Долина Дрине је други крупан геоморфолошки облик Азбуковице. Њена морфогенеза и данашњи изглед у непосредној су вези са тектонским променама које су се збиле на југу Панонског басена током терцијара. Данашњи рељеф Азбуковице резултат је сукцесивног преплитања разноврсних тектонских и ерозивних процеса различите старости и интензитета. Хетероген геолошки састав, бројни раседи и различито убрани и поремећени слојеви недвосмислено указују на постојање разноврсних тектонских облика, који су ерозивним процесима преиначени или уништени.

Рађевина

Рађевина, као и Јадар, представља једну од мањих природних и управних целина ширег подручја подрињске области, а простира се на површини од 342 km², градско седиште је у Крупњу. Рађевина се протеже између Јадра, изворишта реке Обнице, те Медведника, Соколских планина, Јагодње и Борање. Сачињавају је ниски огранци поменутих планина, који су је, опколивши висораван, заштитили од продора хладних струја и тиме створили благу, умерену, континенталну микроклиму.³⁴

Морфолошки положај Рађевине подразумева њен сложен однос према суседним регијама и он објашњава морфогенезу и оријентацију слива Ликодре. Одређен је правцем пружања суседних старих и млађих планина, неогеном еволуцијом Паратетиса у овом делу Србије, односно предиспониран је тектонском и маринском еволуцијом и потоњом хидролошком оријентацијом. Конкретно, Цер и његов издвојени део Иверак, такође и Влашић, планине су старог панонског копна. Јадрански и колубарски басен представљали су у неогену наспрамне заливе Панонског мора, чије су се воде сукцесивно повлачиле ка Дрини и Сави, па су временом на заливским равнима формирану речни сливови Јадра и Колубаре.³⁵

³³ Лазаревић, Крибус 1997, 40–62.

³⁴ Ракичевић 1997, 62 и даље.

³⁵ Лазаревић, Крибус 1997.

Дакле, Рађевина чини прелаз између долињско-брежуљкастог Јадра и планинске Азбуковице. Она чини спону између ниске Паноније и њеног планинског обода, између ваљевске, лозничке, љубовијске и шабачке микрорегије, те између западне Србије и источне Босне.

Сл. 16. Рађевина, поглед са гробља у Мојковићу ка Подрињско-ваљевским планинама

Fig. 16 Rađevina, Podrinjsko-valjevske Mountains, view from the Mojković village graveyard

Брежуљкасти рељеф Рађевине настао је радом речне ерозије и денудације у некадашњем дринско-јадранском заливу ишчезлог Паратетиса (Панонског мора). Од његове главне водене масе вода се увлачила дуж доњодринског раседа према југу између планина Цер у Србији и Мајевица у Босни. Дрински залив простирао се до Зворника, а од њега се рачвао секундарни јадрански залив ка југоистоку, између Цера и Влашића на северу и Подрињско-ваљевских планина на југозападу. Скупину Подрињских планина чине четири планине између Дрине и Рађевине – Соколска планина, Јагодња, Борања и Гучево. Највиша и најдужа међу њима је Соколска планина. Поред Подрињских планина друга морфолошка целина је слив Ликодре. Јадарски залив је акумулацијом испуњен песковима и глинама, па је формирана централна заливска равна, преко које је потекао Јадар, сукцесивно следећи повлачење дринског залива.³⁶ Јадар је усецао долину и слив, а у његовом опсегу изграђиван је слив Ликодре, мањи али старији, с обзиром на то да је она првобитно била заливска притока. Ликодра је највећа притока Јадра, дужине 33,3 km и с површином слива од 216 km².

Кречњак и доломит подрињско-рађевске регије су скрашћени. Међу спелеолошким формама познатије су две пећине – Орлић и Ковачевића пећина. На планинским заравнима истичу се вртаче, често бројне и већих димензија. У рељефу Рађевине њен крупнањски флувијални басен (делом

³⁶ Лазаревић, Крибус 1997, 40–62.

тектонски предиспониран) представља, у ствари, морфолошко удубљење трећег реда (басен у басену), јер се налази у јадранском басену, који је мања депресија далеко пространијег Панонског басена, и то његовог јужног обода. Крупањски басен је минијатурна депресија слива Ликодре, а слив Јадра омеђен је Подрињским и Ваљевским планинама, те Цером, Иверком и Влашићем.

Сл. 17. Градина Остењак у долини реке Ликодре

Fig. 17 Ostenjak hillfort in the Likodra river valley

С обзиром на то да је Рађевина перипанонска регија јужног обода Панонског басена, њено поднебље је умереноконтинентално, са хладнијом и влажнијом климом у односу на Лозницу.³⁷ Физичкогеографска (тектонска, петролошка, климатска, хидролошка, педолошка и биогеографска) разноврсност терена увек претпоставља природно богатство, које подразумева могућност коришћења рудног блага, шума, ораница, пашњака и другог.

Овако комплексна грађа као последица бурне геолошке историје подразумева и разноврсни литолошки састав. На подручју Јадра, Азбуковице и Рађевине постоје депозити метала и неметала, али су минералне резерве и даље недовољно испитане.³⁸ Од металних минерала на подручју општине постоје: калај, жива, олово и цинк, уран, тантал, ниобијум, антимон. Од неметалних минерала постоје: доломит, каолин, гранит, глина различитих типова, песак, барит, фелдспат. Још од

³⁷ Ракочевић 1997.

³⁸ Геолози компаније Рио Тинто су, истражујући борате у басену Јадар, открили 2004. године непознати минерал, коме су дали име јадарит.

бакарног доба, и даље преко периода владавине Римљана, па до периода средњег века и модерног времена, на подручју Лознице експлоатисали су се металички минерали на више локалитета – Зајача, Горња Борина, Ступница, Коренита, Текериш итд. Лежишта антимона у Зајачи доскора су сматрана као једна од највећих у Европи. Руде олова и цинка се налазе у Постоњу код Крупња. Жице галенита и халкопирита постоје у Бобији.

Сл. 18. Долина реке Ликодре

Fig. 18 Likodra river valley

Највећи број лежишта руде гвожђа регистрован је у Рађевини западно и северозападно од Крупња, као и у атару села Црнче, а најбогатије је налазиште Дуга њива. Бакар се јавља и у области Јадра и Рађевине (Текериш, Ликодра, Толисавац, Завлака). На источним обронцима Цера, у Текеришу и Јошеви, откривене су руде калаја, неопходног метала у производњи бронзе.

*

У погледу комуникационих праваца на територији Јадра, Рађевине и Азбуковице током праисторијског периода, иако за то немамо директних података, на основу античких, средњовековних, етнографских и геоморфолошких података,³⁹ те топографије локалитета и археолошких налаза, могу се дати одређене смернице и може се указати на поједине специфичности регије. Долине већих река свакако су били главни комуникациони правци у лозничкој области. По оси север–југ Дрина је најважнија комуникација, док се по оси исток–запад истичу долине Јадра и Лешнице са Милинском реком. Ова регија најбоље је била повезана са северним и североисточним областима, као и Семберијом, са леве стране Дрине. Прелази преко Дрине били су могући преко бројних ада које су се налазиле након изласка реке из кањонског дела код Зворника и када Дрина

³⁹ Исаиловић 1989, 192 и даље; Арсић 2011, 70 и даље; Петровић 2015, 121–123.

постаје типична равничарска река са бројним меандрима, адама и мртвајама. Отприлике је до Зворника и ишао стари средњовековни пут, а даље ка Љубовији није се могло узводно, већ се на југ морало ићи преко Крупња и долине Ликодре.⁴⁰ Азбуковица је свакако најнепогоднија комуникациона област у широј регији, али је услед великог рудног богатства поседовала неколико мањих комуникација другог реда. Још је стари римски, па доцније средњовековни сребренички пут ишао ка Љубовији,⁴¹ одакле је реком Љубовићом ишао ка Пецкој и даље ка долини Колубаре. Јадар је свакако представљао најзначајнији правац запад–исток, а из његове долине могло се разним притокама ићи на југ, север или исток. Посебно је важан пут ка истоку, где се преко благог побрђа прелазило у долину реке Обнице и ишло даље ка Ваљеву, док се ка Церу отварала добра комуникација преко Цернице. На јадарски пут су силазили скоро сви путеви са Дрине, као и они са Цера,⁴² па се као важна раскрсница још у средњем веку издваја област дањашње Завлаке, где су ушћа Ликодре и Цернице. Најнепроходнијим делом у лозничкој регији чини се потес између Зворника, Крупња и Љубовије.

⁴⁰ Исаиловић 1989, 193.

⁴¹ Арсић 2011, 70–73; Петровић 2015, 122–123; Исаиловић 1989, 193.

⁴² Исаиловић 1989, 196, карта.

СТРАТИГРАФИЈА ПРАИСТОРИЈСКИХ ЛОКАЛИТЕТА У ЛОЗНИЧКОЈ РЕГИЈИ

Због лакшег прегледа топографских и стратиграфских карактеристика праисторијских локалитета и њиховог међусобног односа, регија о којој је реч у књизи третирана је кроз неколико мањих засебних географских целина – Рађевину, Азбуковицу и Јадар. У недостатку јединственог географског термина за ове три области, а с циљем да се излагање учини лакшим и једноставнијим у књизи је за регију која обухвата све три области, а у надлежности је Музеја Јадра у Лозници, условно коришћен технички термин – Лозничка регија.

НЕОЛИТ

Већи део регије обрађен у овој књизи чини брдски или планински рељеф, па није необично да су локалитети из раног, односно средњег неолита изузетно малобројни, иако је површина регије релативно велика и добро истражена. То се може објаснити чињеницом да су те ране земљорадничке заједнице преферирале речне терасе, алувијуме или, евентуално, благе падине близу река, те да их брдски или планински рељеф није претерано привлачио за подизање насеља. Као пример можемо навести суседну Шабачку регију, већином равничарског рељефа, у којој је евидентирано близу 30 локалитета из тог периода.⁴³

Од укупно четири локалитета раног или средњег неолита, односно старчевачке културе, три су ситуирана у Јадру, махом по ободу ове области, односно на крајњим обронцима Иверка (локалитет Кућерине) и Цера (локалитет Липовица). Положај локалитета Њиварци, као ни његове топографске карактеристике нису познати, а једини старчевачки локалитет у планинској области ове регије јесте Копиљуша, смештена на уздигнутој тераси уз Дрину.

Ниједан од наведених локалитета није истраживан, тако да се располаже само штурим подацима са рекогносцирања и малобројним површинским налазима.

⁴³ Стојић, Церовић 2011, 45.

Ни налази керамике са површине не дају јаснију слику о материјалној култури ових заједница, нити прецизније хронолошко опредељење локалитета. Реч је о типичним формама за рани, односно средњи неолит, тј. старчевачку културу, као што су лоптасте посуде украшене пластичним налепцима или тракама (Липовица), или коничне посуде грубе површине (Копиљуша). Керамика превучена барботином констатована је на локалитету Пауље у Брезјаку, али није сигурно да припада овом периоду, пошто се слична керамика користи и у време старијег енеолита.

Морамо напоменути, међутим, да је старчевачка керамика у Лозничкој регији малобројна и да се ове керамичке форме местимично одржавају и у позном неолиту, као што је то случај на неким локалитетима у Поморављу или Шумадији (коничне зделе у слоју 7 у Супској и у хоризонту V у Гривцу),⁴⁴ тако да је на основу ових штурних информација незахвално говорити о хронологији, топографији, стратиграфији и другим карактеристикама раног и средњег неолита у овом делу Србије.

Позни неолит у овој регији је, међутим, заступљен много већим бројем локалитета, а нарочито су бројни локалитети с краја овог периода. У овој регији евидентирано је 28 локалитета који припадају позном неолиту, односно винчанској култури. За два локалитета не постоје подаци о топографским карактеристикама, а када је реч о топографски опредељеним локалитетима винчанске културе,

констатовано је да преовладавају равничарска насеља, којих је регистровано 17. Ова насеља се, углавном, налазе у равничарској области Јадра, на алувијуму близу Дрине (локалитети Анте, Кованлуци, ПИК Гучево, Лопатар, Забран, Бојића ада и Владића брдо), или су мало удаљенији од данашње обале Дрине, на прелазу у дилувијум, односно на брдском рељефу Цера или Иверка (локалитети Велике ливаде, Приљевска црква, Видојевица, Шеварине и Велика ливада). Шест винчанских локалитета евидентирано је у планинској области Рађевине и Азбуковице, у области уз Дрину (пећина Радашница и локалитет Копиљуша), или дубље у унутрашњости (локалитети у Богуштици и Красави у околини Крупња и Варош у Белој Цркви), а констатовано је и шест градинских насеља, што је за овај период висок проценат насеља тог типа (око 24%), у односу на

Сл. 19. Ново Село, Липовица, фрагмент посуде, старчевачка култура

Fig. 19 Novo Selo, Lipovica, pottery fragment, Starčevo culture

⁴⁴ Гарашанин М. и Д. 1979, Т. XXVII/4; Nikolić 2008, 297.

остале регије у Србији.⁴⁵ Четири градинска насеља су ситуирана по ободу Јадра (локалитети Мраморје, Орловац, Липовица и Кик), једно се налази на једном од врхова Цера (Видин град), а Градац у Бањи Ковиљачи се налази на доминантном узвишењу тик уз обод алувијума на десној обали Дрине.

Посебан тип насеља, који је, иначе, карактеристичан за Мачву и Поцерину, евидентиран је на локалитету Клеје у Новом Селу. Та насеља, типа „обровац“, подизана су на ниском плавном терену, са ровом и земљаним бедомом око насеља. Карактеристична су за позни неолит, а три мања насеља типа „обровац“ на локалитету Клеје су, за сада, једина насеља тог типа у овој регији.

Од свих наведених локалитета једино су на вишеслојном локалитету Градац у Бањи Ковиљачи обављена археолошка истраживања, али мањег обима. Пошто је реч о градинском насељу, стратиграфија је била у већој мери поремећена, тако да прецизнији подаци о праисторијским насељима на овом локалитету нису евидентирани. Према покретним налазима, међутим, констатовано је да је локалитет био настањен у позном неолиту, али и другим праисторијским периодима, као и у средњем веку.

О карактеристикама насеља из тог периода, о њиховим димензијама, архитектури стамбених и других објеката, евентуалној одбрамбеној архитектури и другим особинама нема много података. На многим локалитетима из овог периода приликом рекогносцирања констатован је на површини кућни леп, али су ти локалитети махом вишеслојни, па није у потпуности сигурно да леп потиче баш са неолитских насеља. Слична је ситуација забележена приликом ископавања локалитета Градац у Бањи Ковиљачи, на којем је у више слојева констатован кућни леп, али је и овај локалитет вишеслојан, а слојеви су поремећени, тако да леп може припадати и другим праисторијским насељима. Кад се, међутим, упореди

Сл. 20. Разни локалитети, глчане камене алатке

Fig. 20 Various sites, polished stone tools

⁴⁵ Сличан проценат градинских насеља позног неолита евидентиран је и у јужном Поморављу (Karuran *et al.* у штампи).

архитектура са приближно истовремених истражених локалитета у окружењу, може се само претпоставити да су и у овој регији стамбени објекти у позном неолиту били изграђени техником плетери и лепа.⁴⁶

Већина локалитета из позног неолита у овој регији, према наводима Трбуховића и Васиљевића припада касној фази тог периода, односно Винча–Плочник периоду винчанске културе,⁴⁷ на шта указују и покретни налази илустровани у овој књизи, који потичу са ископавања и рекогносцирања обављених у последње три деценије.

Сл. 21. Бања Ковиљача, Градац, фрагмент украшене посуде, винчанска култура

Fig. 21 Banja Koviljača, Gradac, ornamented pottery fragment, Vinča culture

Могућно је, међутим, да је старији период винчанске културе (Винча–Тордош II, или евентуално Винча–Плочник I) евидентиран на Градцу у Бањи Ковиљачи, где су откривене посуде украшене пунктирањем, урезаним тракама или шах пољима, што су мотиви и технике који су на налазишту Бело брдо у Винчи најзаступљенији у фазама Винча–Тордош II и Винча–Плочник I,⁴⁸ док се у Гривцу јављају у хоризонтима IV и V винчанске културе (у хоризонту VI су спорадични).⁴⁹ У сваком случају ови

Сл. 22. Бања Ковиљача, Градац, фрагмент украшеног дна посуде, винчанска култура

Fig. 22 Banja Koviljača, Gradac, ornamented pottery bottom fragment, Vinča culture

орнаменти нису типични за позну винчанску културу, а на Градцу се јављају у већем броју, уз налазе типичне за најмлађи период винчанске културе, тако да је могућно да је на овом локалитету било више хоризоната становања у позном неолиту. Ову тезу поткрепљују фрагменти посуда украшени барботином, који нису стратиграфски утврђени, али, највероватније, припадају хоризонту винчанске културе, јер тај орнамент није карактеристичан за остале праисторијске периоде регистроване на овом локалитету. Керамика украшена барботином

откривена је у хоризонту Гривац IV, заједно са керамиком украшеном пунктирањем и урезаним линијама,⁵⁰ а слична ситуација евидентирана је и у Супској, где се барботин јавља до слоја 7, у којем су, такође, у већем броју заступљени и мотиви урезаних пунктираних трака и шах поља.⁵¹

⁴⁶ Трбуховић, Васиљевић 1983, 25–27.

⁴⁷ Трбуховић, Васиљевић 1983.

⁴⁸ Гарашанин 1973, 88–90.

⁴⁹ Nikolić 2008, 201.

⁵⁰ Nikolić 2008, 194–195, Fig. 9.14, 9.18–9.22.

⁵¹ Гарашанин Д. и М. 1979, 30–35, Т. XXV, Т. XXVII/5.

Керамичке форме откривене у околини Лознице које би, такође, могле припадати старијем винчанском периоду јесу пехари на високој виткој стопи. Они су регистровани на локалитетима Бојића ада и Владића брдо (удаљени један од другог око 4 km), на којима су, осим ових пехара, откривене керамичке форме које се везују искључиво за најмлађи период винчанске културе, па је неизвесно да ли су издужене стопе пехара на овим локалитетима сирвивали из прошлости, који су се у овој регији одржали нешто дуже него у осталим регијама винчанске културе. Наиме, у најмлађим хоризонтима у Винчи, Супској, Гривцу, Дивостину, Кормадину и многим другим локалитетима из овог периода, као и једнослојним насељима из овог периода у ближој околини (Црквине у Малом Борку) витке издужене стопе нису регистроване, већ су стопе пехара ниске и здепасте. Тако у Винчи, већ у фази Винча–Тордош II (8–6,5 m) више нема витких издужених стопа пехара, него се јављају здепасте стопе, а слично је и у Гривцу, где се издужене стопе губе са хоризонтом Гривац V,⁵² док у Супској ове форме егзистирају до слоја 5, који одговара крају фазе Винча–Тордош и почетку Винча–Плочник фазе.⁵³

Из свега наведеног може се претпоставити да су равничарска насеља на локалитетима Бојића ада и Владића брдо, ипак, имала вишеслојну стратиграфију, односно да се на њима живело у више периода у позном неолиту.

Остали локалитети позног неолита у овој регији махом припадају најмлађем периоду винчанске културе, барем судећи према евидентираним покретним налазима. На керамици са ових локалитета регистроване су стилско-типолошке одлике карактеристичне за Винча–Плочник период винчанске културе. То су зделе увученог обода (Орловац, Бојића ада, Копиљуша, Видин град, Липовица), зделе задебљаног обода (Орловац, Владића брдо), тзв. ђувечи (Градац, Владића брдо, Липовица) или дво-

Сл. 23. Бања Ковиљача, Градац, фрагмент украшене посуде, винчанска култура

Fig. 23 Banja Koviljača, Gradac, ornamented pottery fragment, Vinča culture

Сл. 24. Бања Ковиљача, Градац, фрагмент украшене посуде, винчанска култура

Fig. 24 Banja Koviljača, Gradac, ornamented pottery fragment, Vinča culture

⁵² Гарашанин 1973, 87; Nikolić 2008, 194, 197, 201.

⁵³ Гарашанин Д. и М. 1979, 39, Т. XIV/9, Т. XXI/7, 8, Т. XXXIII/1, 2, Т. XXXVII/6.

краки амулети са вертикалном перфорацијом (Липовица). Остале керамичке форме, као што су биконичне зделе, затим коничне зделе задебљаног трбуха и тзв. *carinated* зделе, трају кроз готово све периоде винчанске културе и нису хронолошки осетљиве.

Сл. 25. Лозница, Бојића ада, жрвањ и растирач, вероватно позни неолит

Fig. 25 Loznica, Bojića Ada, millstone, presumably Late Neolithic

Зделе увученог обода имају паралеле у најмлађој фази винчанске културе на бројним локалитетима у ближој околини, али и удаљенијим регијама. Та форма евидентирана је на локалитету Црквине у Малом Борку из Винча D фазе,⁵⁴ у хоризонтима 3–1 у Супској,⁵⁵ у најмлађој фази у Винчи,⁵⁶ у хоризонту Гривац VI,⁵⁷ затим на Бенској бари,⁵⁸ у хоризонту IIb у Дивостину,⁵⁹ у најмлађим хоризонтима на Кормадину⁶⁰ и многим другим локалитетима из овог периода.

Према апсолутним датумима узорака из кућа 13 и 14 у Дивостину, које припадају фази II, ова фаза се може одредити у другу четвртину V миленијума пре н. е.,⁶¹ што приближно одговара апсолутним датумима за најмлађи неолитски слој у Винчи.⁶² Према овим датумима, као и апсолутном датуму за старији енеолит са оближњег Бодњика, може се претпоста-

⁵⁴ Спасић 2011, Т. III–V.

⁵⁵ Гарашанин Д. и М. 1979, Т. I–VI.

⁵⁶ Гарашанин 1973, 95–96.

⁵⁷ Nikolić 2008, 275–276.

⁵⁸ Трбуховић, Васиљевић 1983, 32, 33.

⁵⁹ Madas 1988, fig. 6.3./1–15, fig. 6.6./1–9 и др.

⁶⁰ Булатовић *et al.* 2010, 13–15, Т. III/7–9, V/7–10.

⁶¹ Borić 2009, Tab. 4.

⁶² Borić 2009, Tab. 7, упоредити са Borić 2015, Tab. 5.

вити да неолитски локалитети у Лозничкој регији припадају периоду од краја прве четвртине до средине V миленијума пре н. е.

Од раније је познато,⁶³ што је у последње време потврђено и апсолутним датумима,⁶⁴ да локалитети у западној Србији махом припадају

Сл. 26. Разни локалитети, глачане бушене камене секире

Fig. 26 Various sites, polished stone axes

млађем периоду винчанске културе, мада овај феномен никада није објашњен у потпуности. На Гомолави, рецимо, датуми најстаријих винчанских слојева припадају првој половини V миленијума пре н. е., а приближно исто се датује винчански локалитет у Петници.⁶⁵

У Лозничкој регији, укључујући Рађевину и Азбуковицу, регистрован је извешан број градинских насеља из овог периода, што није уобичајен тип насеља за позни неолит на већем делу територије винчанске културе. Слична ситуација, међутим, забележена је у јужном Поморављу, где је у Врањско-бујановачкој котлини и на Лесковачком пољу егзистирало неколико градинских насеља из овог периода. Поменућемо градинска насеља на локалитетима Градац у Злокућанима и Прогон-чука у Малој Грабовници, који су истраживани пре више деценија. Реч је о градинским насељима на Лесковачком пољу, ситуираним на узвишењима уз Јужну Мораву, на којима је констатована керамика (зделе увученог

⁶³ Garašanin 1979, 146.

⁶⁴ Borić 2009.

⁶⁵ Borić 2009, 221–228. Петница је нешто старија и припада крају VI и почетку V миленијума пре н. е.

Сл. 27. Ново Село, Липовица, минијатурна посуда, винчанска култура

Fig. 27 Novo Selo, Lipovica, miniature vessel, Vinča culture

Сл. 28. Ново Село, Липовица, двокраки амулет, винчанска култура

Fig. 28 Novo Selo, Lipovica, branch out amulet, Vinča culture

обода, ђувечи)⁶⁶ која припада млађим фазама винчанске културе, мада морамо скренути пажњу да се на овим локалитетима са поменутом керамиком налазе и многи стилско-типолошки елементи карактеристични за старији период винчанске културе, тако да је могућно да је на овим градинама било и старијих винчанских насеља, подигнутих раније, у време градачке фазе винчанске културе.⁶⁷

О феномену промене обрасца топографије винчанских насеља, као и појаве ровова око насеља, било је често речи у археолошкој литератури. Тако, М. Гарашанин не одбацује могућност да су ровови око насеља служили да ограниче кретање стоке, али помиње и могућност да су насеља утврђена (природно или вештачки) услед „немирних времена“.⁶⁸ В. Трбуховић и М. Васиљевић као узрок подизања насеља типа „обровац“ наводе заштиту од поплава,⁶⁹ док Б. Трипковић за насеља окружена рововима помиње и друге могуће разлоге, као што су наглашавање заједништва или демаркација простора.⁷⁰ Постоји могућност да су ровови укопавани и испуњени водом да би се вода довела што ближе насељу због свакодневних потреба, али и због брже реакције у случају пожара, који су, судећи по остацима архитектуре из тог периода, били веома чести.

Подизање насеља на узвишењима и градинама из овог периода, с друге стране, мада ни на једном није са сигурношћу евидентирана фортификација, не може се објаснити на овај начин. Могућно је да се насеља на узвишењима подижу да би се избегло плављење услед значајне промене климе, али је у том случају тешко објаснити зашто се таква насеља ја-

вљају махом на Косову, у јужном Поморављу и западној Србији, односно по западном и јужном ободу ареала распрострањања винчанске културе.

⁶⁶ Булатовић, Јовић 2010, Т. CI/34, Т. CLIV/40, 41, 43.

⁶⁷ Осим наведених локалитета, и у околини Врања регистровани су трагови насеља на узвишењима близу великих река или дубоко у унутрашњости, ван главних природних комуникација (Булатовић 2007, 29–30).

⁶⁸ Garašanin 1979, 154–155.

⁶⁹ Трбуховић, Васиљевић 1983, 78.

⁷⁰ Трипковић 2013, 219.

Свакако да је на то утицала конфигурација терена ових регија, погодна за подизање насеља тог типа, али сличан рељеф заступљен је и у другим деловима Србије, па су тамо градинска винчанска насеља спорадична. Због тога се претпоставља да један од разлога због чега је промењен топографски образац и због чега су се појавила насеља окружена рововима, као и насеља типа „обровац“ јесте интензивно кретање популација, чије је порекло изван граница винчанске културе. Те покрете је могла изазвати дуготрајна промена климе, што може проузроковати промену биљног покривача, хидрографије, температуре и других природних карактеристика једне регије. Тиме би било знатно промењено природно станиште популација, што је био довољан разлог за миграције и у новијој историји, па је, тако, могао бити и у праисторији.

Занимљива је и појава винчанских насеља у брдско-планинској области Рађевине и Азбуковице, удаљених од главних комуникационих праваца или већих река.

Разлог за такву дистрибуцију позновинчанских насеља у овој регији можда треба тражити у жељи за бољим условима за узгој стоке, али и близини рудних ресурса. Наиме, у непосредној близини рудника бакра констатовани су бројни локалитети из млађег периода винчанске културе или из старијег енеолита.

Тако су у ближем окружењу рудника Сребрне рупе на Церу, у ареалу пречника до 5 km констатовани локалитети Шеварине, Школа, Велики Брачинац, Мали Брачинац, Кик, Степаново брдо и Римско гробље, док су у окружењу рудника бакра на локалитетима Храм у Селенцу код Љубовије и Вољевци код Малог Зворника⁷¹ у пречнику до 12 km регистровани локалитети Пећина Радашница, Рид, Турска караула и Склопови. Са ових локалитета, углавном, располажемо површинским налазима, па их је тешко прецизније хронолошки одредити, осим оних на којима су констатоване бакарне секире, о чему ће бити више речи у следећем поглављу.

Сл. 29. Лозница, Бојића ада, антропоморфна фигурина, винчанска култура

Fig. 29 Loznica, Bojića Ada, anthropomorphic figurine, Vinča culture

⁷¹ Васиљевић 1967, 126.

ЕНЕОЛИТ

Енеолит је период праисторије када бакар почиње да се користи за израду предмета који се користе свакодневно. Први предмети од бакра датирају још из винчанске културе (длета, секире), па се често поставља питање да ли се већ крај шестог миленијума пре н. е. може сматрати раним енеолитом на централном Балкану.⁷²

Ипак, бакар сасвим сигурно улази у широку употребу у другој половини петог миленијума пре н. е. и тај период се сматра старијим енеолитом на овом подручју. У већем делу Србије, старији енеолит чини Бубањ–Хум I култура, која је део централнобалканског Бубањ–Салкуца–Криводол културног комплекса, што је, према до сада констатованим налазима, случај и у Лозничкој регији.

При атрибуцији налаза отежавајућа околност јесте чињеница да нису публиковани покретни налази са локалитета које В. Трбуховић и М. Васиљевић опредељују у тзв. фазу III Бенске баре.⁷³ Та фаза би се могла определити у старији енеолит, бар према њиховом опису покретних налаза, али и чињеници да тој фази приписују крстасте бакарне секире. Једини локалитет из фазе Бенска бара III са ког су познати налази керамике јесте Липовица у Новом Селу. Налази са овог локалитета (здеље увученог обода, полулоптасте здеље са дугметастим дршкама, здеље благе S профилације са дугметастим дршкама) имају стилско-типолошке особине и позне винчанске културе, али и културе старијег енеолита, па се претпоставља да су елементи винчанске културе остали у употреби и у старијем енеолиту. Дакле, реч је о периоду који се не може јасно дефинисати према стилско-типолошким особинама керамике, али, када узмемо у обзир и бакарне крстасте секире, које се према ауторима јављају у тој фази, реч је, свакако, о старијем енеолиту,⁷⁴ па су локалитети те фазе из тог разлога у књизи третирани као локалитети старијег енеолита.

На територији Јадра, Рађевине и Азбуковице констатовано је 26 локалитета из старијег енеолита, с напоменом да је њих 15 определено од стране В. Трбуховића и М. Васиљевића у тзв. фазу III Бенске баре. Четири локалитета нису убицирана, па се не могу топографски анализирати, а локалитети Детињи поток и Старо село су, вероватно, два назива за један локалитет, па су тако и посматрани. Дакле, од 22 топографски

⁷² Налази из Беловода и са Плочника, као најновија датовања рудника бакра Рудна глава говоре у прилог да је металургија бакра била позната и носиоцима винчанске културе (Borić 2009; Radivojević *et al.* 2010), на шта је, уосталом, још пре више деценија указивао Б. Јовановић (Jovanović 1971).

⁷³ Трбуховић, Васиљевић 1983, 85.

⁷⁴ На Великом брачинцу у Помијачи, на којем је нађена бакарна крстаста секира, регистрована је и керамика, која се према ауторима опредељује у фазу Бенска бара III (Трбуховић, Васиљевић 1983, 75).

опредељена насеља, шест је равничарског типа, од којих је пет смештено на благим падинама јужних обронака Цера, у близини река, док је једно регистровано у Белој Цркви, али је реч о вишеслојном насељу винчанске културе, са налазима који припадају III фази Бенске баре.

Чак 15 насеља је градинског типа (68%), а једно насеље евидентирано је у пећини (Ковачевића пећина код Крупња). У равничарској области градинска насеља подизана су на природним узвишењима на најнижим обронцима Цера, Иверка, Гучева и Рађевине, на северном, али и јужном ободу области Јадар (Мали Брачинац, Велики Брачинац, Црквина, Старо село, Степаново брдо, Кулина), затим на северном ободу долина Лешнице и Милинске реке (Просечена коса, Башчина Ненадовића, Детињи поток), као и на крајњем северозападном обронку Цера, окренутом према Мачви (Липовица).

Сл. 30. Ликодра, локалитет Остењак, контуре бедема видљиве су на ободу платоа

Fig. 30 Likodra, Ostenjak site, rampart is clearly visible on the edge of the plateau

У планинској области Рађевине градинска насеља из старијег енеолита регистрована су на оба улаза и на средини кањона Ликодре (Турска караула, Просек и Остењак), затим на високој тераси уз Дрину (Шанац у Грабовници), као и у планинској области између Дрине и Крупња, у непосредној близини рудника бакра Храм (Рид).

Занимљива је диспозиција градинских насеља у кањону Ликодре, источно од Крупња. Испред западног улаза у кањон налази се локалитет Турска караула, а приближно на средини кањона, на једном доминантном узвишењу смештен је локалитет Остењак, док је непосредно иза источног улаза у кањон, на доминантном узвишењу са северне стране позициони-

ран локалитет Просек. Таква диспозиција насеља би могла да се интрепетира као фортификациони систем насеља када бисмо били у потпуности сигурни да су сва насеља истовремена. Нажалост, само на локалитету Остењак су вршена ископавања, па је у овом тренутку једино извесно да сва три насеља припадају позном неолиту, односно старијем енеолиту.⁷⁵

О карактеристикама насеља и стамбених објеката у овом периоду нема података, јер су свега два насеља из овог периода истражена, и то ископавањима веома малог обима. Поред тога истражени локалитети су вишеслојни, па није сигурно да констатовани архитектонски елементи (углавном профилисани леп) припадају насељима старијег енеолита.

Карактеристичан стилско-типолошки елемент који се јавља на керамици са локалитета старијег енеолита у Лозничкој регији свакако јесу зделе увученог обода, које су се, међутим, појавиле већ у претходном периоду, у позној винчанској култури. Разлика је, међутим, што су енеолитске зделе махом краћег горњег конуса, дебљих зидова, понекад са задебљалим раменом, и што често имају дугметасте или рожасте дршке на рамену, као и орнамент у виду канелура (Ликодра, Спасовине, Шарампов, Ковачевића пећина). Такве зделе познате су са оближњег Бодњика, насеља из старијег енеолита, које је апсолутним датумима опредељено у трећу четвртину V миленијума.⁷⁶ Примећено је да се на локалитетима старијег енеолита у Лозничкој регији често јављају биконичне зделе цилиндричног врата (Лешница, Остењак, Ковачевића пећина), али је и ова форма позната и из најмлађе фазе винчанске културе (Видојевица, Гривац, Мали Борак).⁷⁷ Делови кантароса S профилације чији је трбух украшен канелурама, карактеристични за Бубањ–Хум I културу, евидентирани су у Ковачевића пећини (Т. LXXVIII/3, 6), а амфоре цилиндричног или левкастог врата, са дршком у равни са ободом, констатоване су у Ковачевића пећини (Т. LXXVIII/4) и на Остењаку (Т. XLV/4, 5). И ова последња форма посуде јавља се већ у позној винчанској култури (Дивостин).⁷⁸

На керамици старијег енеолита од орнамената се јављају канелуре, већином вертикалне, на трбуху здела или кантароса, а присутан је и организовани барботин (Остењак, Т. XLV/9). Честе су рожасте или дугметасте дршке, код неких примерака окренуте надолу, што би се могло протумачити као резултат културних утицаја са севера (ласињска култура), који су забележени и на оближњем Бодњику. Многе друге керамичке форме, као што је наведено, познате су из најмлађе фазе винчанске

⁷⁵ Локалитети Турска караула и Просек су од стране В. Трбуховића и М. Васиљевића опредељени у фазу Бенска бара III (Трбуховић, Васиљевић 1983, 76–77), која још увек није прецизно хронолошки и културно дефинисана.

⁷⁶ Живановић 2013, 54, цртеж 2/2, цртеж 9. Сличне зделе констатоване су, међутим, и у кући 2/79 на Бањици.

⁷⁷ Nikolić 2008, Fig. 9.70/f.h, h.h; Спасић 2011, Т. III/4, 10.

⁷⁸ Madas 1988, fig. 6.4/8, 6.6./10.

културе, која се, према датумима из Винче, Гривца, Бањице и Дивостина опредељује у другу четвртину V миленијума пре н. е.,⁷⁹ дакле, непосредно претходи старијем енеолиту у овој регији, према поменутом датуму са Бодњика.⁸⁰ Културе старијег енеолита у овој регији, чини се, хронолошки и културно произилазе из најмлађе фазе винчанске културе, чиме се могу објаснити многи заједнички елементи на керамици из оба ова периода.

Сл. 31. Церова, Ковачевића пећина, сонда у источној дворани-улазу у пећину

Fig. 31 Cerova, Kovačevića cave, trench in the eastern entrance-hall of the cave

Паралеле за многе керамичке форме са локалитета из старијег енеолита у Лозничкој регији, осим на Бодњику, евидентиране су и на локалитету Ливаде у Каленићу,⁸¹ где су, такође, присутни елементи и Бубањ–Хум I културе, али и култура Тисаполгар, Бодрогкерештур и Ласиње, а слична керамика откривена је на локалитету Велимирови двори код Мионице.⁸²

Према свему судећи, материјалну културу заједница старијег енеолита у овој регији, као и у тамнавском, колубарском и ваљевском крају чини симбиоза стилско-типолошких елемената наслеђених из позне винчанске културе, са елементима Бубањ–Хум I културе, али и поменутих енеолитских култура из Паноније.

⁷⁹ Borić 2015, 162–169, Fig. 2.

⁸⁰ Живановић 2013, 54.

⁸¹ Благојевић 2005, Т. IV/2, Т. V/3, Т. X/1–3, Т. XII/2, Т. XIV/1, Т. XVII/3.

⁸² Stevanović 1998, 341–355, Sl. 4/a–c.

Сл. 32. Сребрне рупе, рудник бакра (?), сведочанства о рударској активности

Fig. 32 Srebne Rupe, copper mine (?), mining activities are visible over wide area

Када је реч о старијем енеолиту у овој регији, примећена је веома занимљива диспозиција крстастих бакарних секира типа *Jászladány*. Из ове регије потиче пет секира овог типа и део бакарне деформисане секире, чији се облик не може дефинисати (непознати локалитет у Текеришу). Наиме, све секире, укључујући и деформисани фрагмент, регистроване су на јужној падини Цера, а најудаљенији налази констатовани су један од другог на само 13 km ваздушном линијом. Велики број секира овог типа откривен је и на северној страни Цера, као и у Мачви.⁸³ Индикативно је, такође, што се у тој зони, у атару Текериша, налази познати рудник бакра Сребрне рупе, од којег је најдаљи налаз крстасте секире у Лозничкој регији (Детињи поток) удаљен око 8 km. Рудник Сребрне рупе, заједно са рудницама на ширем простору Крупња и Љубовије, одавно се помиње у археолошкој литератури као потенцијални праисторијски рудник.⁸⁴ Недалеко од рудника, који је данас зарастао у густу вегетацију, приликом рекогносцирања 2011. године пронађен је фрагмент атипичне праисторијске керамике.⁸⁵

⁸³ Церовић 2002, 37–56; Antonović 2014, Taf. 50.

⁸⁴ Васиљевић 1967, 126; Vasiljević 1974, 148; Durman 1983, 10 и цитирана литература.

⁸⁵ Рекогносцирања су обављена у оквиру пројекта *Археолошка истраживања насеобинских система, сахрањивања и рудних ресурса у бронзаном добу северозападне Србије*, који спроводе Бруклин колеџ (Brooklyn College) из Њујорка (New York) и Археолошки институт из Београда.

Ако се узме у обзир претпоставка В. Симића, коју преноси А. Дурман,⁸⁶ да су ове секире могле служити као рударске алатке, а стање у којем се налазе примерци из Лозничке регије говоре у прилог тој тези,⁸⁷ онда специфична диспозиција крстастих бакарних секира у овој зони постаје индикативнија.

Сл. 33. Бакарне секире из Горње Сипуље (горе) и Милине (доле), старији енеолит

Fig. 33 Copper axes from Gornja Sipulja (up) and Milina (bottom), Early Eneolithic

За сада, међутим, нису евидентирани трагови експлоатације руде бакра из праисторијског периода, ни трагови металургије, па све остаје само у домену претпоставки.

⁸⁶ Durman 1983, 8.

⁸⁷ На секирама су приметни трагови употребе, сечице су оштећене и излизане. Ове секире су, заиста, веома погодне за рад у тесним рударским окнима, а две сечице различитог положаја омогућавају да копач и без много маневарског простора приступи рудној жили. Дискутабилно је, међутим, колики је степен тврдоће бакра и рудних жила, односно да ли су ове секире имале довољну тврдоћу за рудне жиле.

*

Локалитети развијеног и позног енеолита у овој регији махом су смештени на градинама (Градац у Бањи Ковиљачи и Остењак) или у пећини (Ковачевића пећина), а евидентирана су и два тумула из овог периода (Бањевци и Ћетениште у Толисавцу). До сада у овој регији није регистровано ниједно равничарско насеље из овог периода, а локалитет Копиљуша у Радаљу, на којем је забележен материјал из развијеног енеолита није прецизно убициран, па нису познате његове топографске карактеристике.

Сл. 34. Бања Ковиљача, Градац, фрагмент обода украшене посуде, позна костолачка или вучедолска култура

Fig. 34 Banja Koviljača, Gradac, ornamented rim fragment, late Kostolac or Vučedol culture

Занимљиво је да су сви локалитети регистровани у Рађевини и Азбуковици осим Градца у Бањи Ковиљачи, који се налази на прелазу из Јадра у Рађевину.

На градинама нису примећене вештачке фортификације из тог периода, али је на локалитету Остењак у Ликодри приликом ископавања констатован део надземне куће, који пружа извесне информације о стамбеној архитектури тог времена.⁸⁸ Кућа је лежала једним делом на живој стени која је местимично заравњена, а под куће је био начињен од слоја глине. Зид који је био очуван био је грађен од грубо набацаног и ређаног камена у техници сухозида.⁸⁹ Откривени слој из овог периода на локалитету Ковачевића пећина сведочи да су људске заједнице у то доба користиле и пећине као привремена станишта.

Једини истражени локалитети из тог периода јесу Остењак у Ликодри и Ковачевића пећина код Крупња, која је, заправо, само сондажно рекогносцирана, без јасно утврђене стратиграфије.⁹⁰ Приликом истраживања локалитета Остењак Д. Гарашанин је навела три културна слоја из развијеног и позног енеолита (слојеви 4–2), од којих се у најстаријем слоју мешају елементи Чернавода III–Болераз културе, Коцофени културе и Баден културе, а овом слоју припадају и остаци поменуте куће.⁹¹ Реч је о полулоптастим дубоким посудама косо засеченог обода или Т профилисаног обода (Т. XLV/14), лоптастим посудама са кратким вратом и,

⁸⁸ Garašanin 1997, 435–447.

⁸⁹ Гарашанин 1986, 70. Аутор наводи да је кућа припадала носиоцима баденске културе.

⁹⁰ Булатовић *et al.* 2013, 77–84.

⁹¹ Garašanin 1997, 436–437.

понекад, дршком која једва прелази обод (Т. XLVI/18, 19), као и оштрије профилисаним пехарима дугог врата (Т. XLV/15). Орнаменте чине урезане изломљене линије или жлебови (Т. XLVI/18, 23; Т. XLVII/51, 52). У истом слоју нађен је део антропоморфне пљоснате фигурине карактеристичне за баденску културу (Т. XLVIII/60).

На керамици у млађем слоју констатовани су елементи млађе Коцофени и млађе баденске културе, као и костолачке културе (уз постојеће форме јавља се и фурхенштих орнамент – Т. XLVII/53, као и посуде дугог врата ниског трбуха – Т. XLV/16), док су у најмлађем енеолитском слоју (слој 2) констатовани елементи вучедолске и костолачке културе (тзв. дуборезни орнаменти, цик-цак линије, тзв. вучји зуби и сл.) (Т. XLVIII/55–58).⁹² Површински налази са Остењака, укључујући и налазе с ископавања, имају елементе баденске (Т. XLVI/21, 29), Коцофени (Т. XLVI/30, 31, 33; Т. XLVII/42, 47) и костолачке културе (Т. XLVII/38, 39, 43–45), а у познијем слоју и вучедолске културе.

Посуда оштре профилације дугог врата идентична примерку из слоја 4 на Остењаку, али са широком тракастом дршком, регистрована је у Ковачевића пећини, заједно са другом керамиком сличних стилско-типолошких особина (Т. LXXIX/14–18) као на керамици на Остењаку.

Сличне стилско-типолошке карактеристике забележене су на керамици са Градца у Бањи Ковиљачи. Међутим, према орнаментима којима је керамика украшена (изломљене линије, цик-цак линије, утиснути троуглови) чини се да је овде реч искључиво о слоју позне костолачке или вучедолске културе (Т. I/7; Т. II/8–11).

Очито је ова регија била настањена током целог енеолита, а два тумула у Толисавцу откривају и обичаје сахрањивања ових заједница. У првом тумулу (број III) на локалитету Ћетениште констатовано је плитко коритасто удубљење са пепелом, гаром и окером. Гроб није констатован, али се у насипу овог тумула налазила ситна керамика, кремено оруђе и окер.⁹³ У хумци на локалитету Бањевци, на здравици су откривени гробови са спаљеним остацима покојника, који су били похрањени на земљу, са пепелом, гаром, и фрагментима керамике, али без урне, док је цела површина

Сл. 35. Бања Ковиљача, Градац, фрагмент посуде украшен дубоким урезима и инкрустацијом, позна костолачка или вучедолска култура

Fig. 35 Banja Koviljača, Gradac, pottery fragment ornamented with deep incisions and incrustation, late Kostolac or Vučedol culture

⁹² Garašanin 1997, 437–438. Површински налази прикупљени последњих година показали су да је локалитет био настањен и у старијем енеолиту (Т. XLV/1–12).

⁹³ Гарашанин 1986, 68.

гроба била прекривена камењем. Према керамици, М. Гарашанин овај тумул опредељује у најранију фазу баденског комплекса (Болераз или Чернавода III група).⁹⁴ Керамика из тог периода констатована је и на градини Остењак, која се налази на мање од 1 km од тумула.

Сл. 36. Бања Ковилјача, Градац, фрагмент посуде украшен дубоким утисцима, позна костолачка или вучедолска култура

Fig. 36 Banja Koviljača, Gradac, pottery fragment ornamented with deep imprints, late Kostolac or Vučedol culture

Слично као и у претходном периоду, и у развијеном и позном енеолиту у овој регији се мешају елементи култура Баден и Коцофени, а у познијем периоду и позне костолачке и вучедолске културе. Ово није необично када се узме у обзир географски положај регије, која лежи на комуникационим правцима између Паноније и Подриња, односно централне Србије и источне Босне. Слична ситуација забележена је и у источној Босни,⁹⁵ као и Мачви, где су на локалитету Бенска бара регистровани укопи баденске културе у слој позног неолита/старијег енеолита (слој Бенска бара III),⁹⁶ као и у Тамнави, где је млађи енеолитски слој констатован на Бодњику, изнад слоја старијег енеолита.⁹⁷

Према досадашњим истраживањима, енеолит се у овој регији завршава вучедолском културом, а услед недовољне истражености регије није познато да ли је било хијатуса пре почетка раног бронзаног доба.

БРОНЗАНО ДОБА

Рано и средње бронзано доба (Br A–B)

Раздобље бронзаног доба одговара периоду када људске заједнице почињу да овладавају технологијом производње легуре бакра и калаја и да производе до тада непознате и разнолике облике оружја, предмета свакодневне намене и накита. Прва бронза у региону југоисточне Европе добијана је комбинацијом бакра и арсена још у позном бакарном добу, а та технологија је коришћена и током раног бронзаног доба. Тек од периода Br B производња „праве“, калајне бронзе добија пуни замах, па тада настају комплекснији и разноврснији бронзани предмети. Ова технологија није примењивана у исто време на целој територији југои-

⁹⁴ Гарашанин 1986, 69.

⁹⁵ Kosorić 1982, 123–125, 127.

⁹⁶ Трбуховић, Васиљевић 1983, 27.

⁹⁷ Живановић 2013, 46.

источне Европе, па стога није лако синхронизовати релативну и апсолутну хронологију у свим њеним деловима. У Србији се скоро подједнако користе две хронологије за овај период: прва, коју је предложила Д. Гарашанин пре скоро пола века,⁹⁸ примењује три основна периода за хронологију бронзаног доба централног Балкана – рано бронзано доба (бронзано доба I), развијено бронзано доба (бронзано доба II) и касно бронзано доба (бронзано доба III). С друге стране, у последње време се код нас усталила нешто коригована хронологија П. Рајнекеа и Х. Милер-Карпеа, која користи поделу на четири фазе, Br A, Br B, Br C и Br D – На А (прелазни период из бронзаног у гвоздено доба),⁹⁹ мада се често, због недостатка индикативне материјалне културе у појединим регијама, поједине фазе по овој средњоевропској периодизацији групишу. Говорећи у апсолутним вредностима, треба поменути да је раније преовладало мишљење да бронзано доба у Србији почиње око 2000/1800. године, али је након серија апсолутних датума у окружењу сада јасно да се почеци овог периода могу тражити око 2300/2200. године пре н. е., а да би се крај раног бронзаног доба могао ставити у време око 1900/1800. године пре н. е. Следи једна краћа фаза, не тако јасно дефинисана у свим деловима централног Балкана, а која се завршава око 1500/1450. године пре н. е.

Из овог периода је у Лозничкој регији регистровано четири локалитета, од којих су два некрополе под хумкама, један је локалитет пећинског карактера, док је последњи локалитет несигуран.

У погледу насеља и стамбених објеката, још ништа се поуздано не може рећи када говоримо о овом периоду у лозничком крају. Једини налази који су откривени ван погребног контекста јесте неколико уломака керамике из Ковачевића пећине код Крупња. С друге стране, обичаји сахрањивања боље су познати, али опет недостају налази нових истраживања, а сва наша сазнања о томе долазе од старијих истраживача М. Валтровића и Д. и М. Гарашанин. Сахрањивање је вршено под мањим хумкама, пречника од 12 до 20 м,

Сл. 37. Милина, Спасовине, сондажна рекогносцирања 2011. године

Fig. 37 Milina, Spasovine, field survey, 2011

⁹⁸ Garašanin 1967, 203 и даље.

⁹⁹ Čović 1983, 808 и даље.

по правилу постављеним у мање групе расуте по венцима Рађевине.¹⁰⁰ Облици сахрањивања током овог периода на нашој територији јесу спаљивање и скелетно сахрањивање, мада се чини да су инхумације заступљеније. Најчешће је реч о покојницима сахрањеним на постељу од камена или набијене земље, са згрченим ногама и положеним обично на десни бок, док су шаке постављене у пределу лица.¹⁰¹ Део покојника регистрован је заједно са гробним прилозима, који су се често налазили код ногу. Овом периоду припадају сахране из тумула у Белој Цркви, као и скелетни гроб из хумке у Толисавцу, код гробља у Мојковићу.

Материјална култура овог периода, када посматрамо стилско-типолошке карактеристике керамике, донекле је уједначена, с обзиром на то да се материјал из Ковачевића пећине донекле разликује од керамике коју налазимо као прилоге при сахранама, што је можда и очекивано, уколико имамо у виду да је реч о керамици различитих намена. Неколико фрагмената посуда из Ковачевића пећине (Т. LXXX/21–28) подсећају на посуде културне групе Бубањ–Хум III,¹⁰² гледајући југоисточно од наше регије, али и на посуде које се јављају на северу, у културама Винковци и Мориш.¹⁰³ С друге стране, посуде које налазимо у гробном окружењу, а то су обично пехари издуженог левкастог врата, широког отвора, лоптастог трбуха и са једном широм тракастом дршком која спаја трбух с ободом (Т. X/1–3), највише сличности показују са таквим посудама из области Паноније,¹⁰⁴ док се слични примерци налазе у југозападној Србији,¹⁰⁵ па чак и у северној Македонији, али су и они вероватно израђивани према узорима са севера.¹⁰⁶ Могуће је да се, као и у претходном периоду, на овом простору мешају утицаји са севера и југа, мада су за такве тврдње потребна нова обимнија теренска истраживања. Сви ови налази могли би се одредити у период Вг А по средњоевропској хронологији.

Већ следећи период представља извесну празнину у Лозничкој регији, с обзиром на то да прве следеће хронолошке затворене целине припадају већ развијеном бронзаном добу, односно најраније периоду Вг С. Неколико бронзаних предмета, од којих је најиндикативнија игла са главом у облику клина (Т. XII/21), сугеришу да је живота на овим просторима било и у том периоду, али је немогуће рећи која култура је егзистирала у том периоду на овој територији.

¹⁰⁰ Garašanin 1983, 708 и даље.

¹⁰¹ Garašanin 1983, 710–711; Валтровић 1893, 90.

¹⁰² Милановић, Трајковић-Филиповић 2015, 32 и даље.

¹⁰³ Тасић 1983, 45 и даље.

¹⁰⁴ Тасић 1983, 45 и даље; Garašanin 1983b, 476 и даље; Girić 1971.

¹⁰⁵ Zotović 1985, Т. IV/6–8.

¹⁰⁶ Булатовић, Станковски 2012, 63, 239–241.

Развијено бронзано доба (Br C–D)

Развијено бронзано доба у лозничком крају почиње око 1500/1450. године пре н. е. и у то време долази до појаве већег броја предмета од бронзе. Из овог периода у Лозничкој регији регистровано је чак 34 локалитета, од којих је 27 некропола под хумкама, два су насеља градинског типа, са четири локалитета потичу случајни налази, а један локалитет је типски неопредељив.

Сл. 38. Брезјак, Пауље, хумка О (XV), ископавања 2004. године

Fig. 38 Brezjak, Paulje, Mound O (XV), excavations 2004

Два локалитета градинског типа – Видин град на Церу и Градац у Цикотама – једина су насеља из овог периода у широј регији, не само на простору лозничког краја, мада се о величини и евентуалним одбрамбеним конструкцијама за сада не може рећи ништа поуздано. Видин град представља једну од најважнијих стратешких тачака у доњем Подрињу и место одакле је контролисан пут који је долином Дрине ишао ка Посавини, о чему сведочи и дуготрајност овог утврђења, с обзиром на то да замире тек у средњем веку и да се на њему налазе моћни слојеви из свих периода историје. С друге стране, на локалитету Градац у Цикотама још увек није најјаснија позиција налаза из позног бронзаног доба, с обзиром на то да је скорашњим истраживањима утврђено да један од два бедема на локалитету припада прелазном периоду из бронзаног у гвоздено доба (Ha A–B), о чему ће бити више речи доцније. Са локалитета Спасовине у

Миљини потиче неколико фрагмената керамике који засигурно припадају развијеном бронзаном добу (Т. LXI/3–4), али се о карактеру налазишта не може ништа сигурно рећи. Миљинска река је, међутим, позната по носима калајне руде – каситерита,¹⁰⁷ па се претпоставља да су се на њеним обалама налазили објекти који су служили за прераду и испирање руде калаја.

Сл. 39. Томањ, Брег, бронзани торквес и наочараста привесци, Br C-D (према: Стојић, Церовић 2011, 446, ф. 370-371)

Fig. 39 Tomanj, Breg, bronze torc and spectacle-shaped pendants, Br C-D (after: Стојић, Церовић 2011, 446, f. 370-371)

С друге стране, некрополе из периода Br C–D најобимније су истражене и документоване сепулкралне целине можда и на територији целог централног Балкана и Србије, уопште узев. Са територије лозничке области из овог периода потиче 15 некропола под хумкама које су документоване на основу археолошких истаживања (Бањевац – Јованин брег, Бела Црква – Церик – Бандера, Брезјак – Пауље, Брезовице – Имање Томе Мајсторовића, на Чанчићима, Мраморје и Брезовичка механа, Доња Бадања – Метлик и Мађарско гробље, Јошева – Попов поток, Горње Недељице – Код цркве, Козјак – Лађурине, Липница – Сеоски пашњак, Лоњин – Сеоско гробље, Мојковић – Велико гробље, Равнаја – Брестови, Руњани – Громиле, Толисавац – Алуге и Томањ – Брег),

као и 12 локалитета са хумкама које су условно опредељене у овај период (Бачевци – Римско гробље, Врбић – Црквина, Дрлаче – Орашће, Црнча – Подгај II, Горња Бадања – Дивич, Горња Ковиљача – Црквина и Римско гробље, Грнчара – Пањик, Јадранска Лешница – Црквине, Јаребице – Атице и Баре, Лешница – Шанац – Клеје и Руњани – Царев брег), с обзиром на чињеницу да на њима нису вршена археолошка истраживања. Са четири локалитета (Грабовница – Грабовничка река, Козјак – Брешће, Миљина – Старо село и Равнаја – Брестови) потичу случајни налази бронзаних предмета, али је могуће да је и на последња два реч о разореним хумкама.

Најбоље истражен локалитет свакако представља некропола у Брезјаку (Пауље), где је током последњих 25 година истражено 27 хумки,

¹⁰⁷ Huska, Powell 2013.

од којих су неке пружиле јединствене примере сахрањивања из периода развијеног бронзаног доба, као и један апсолутни датум.¹⁰⁸ Сахрањивање у овом периоду вршено је под хумкама и реч је најчешће о спаљеним

Сл. 40. Брезјак, Пауље, хумка А (I), централни гроб

Fig. 40 Brezjak, Paulje, Mound A (I), central grave

покојницима, мада се, додуше ретко, јављају и примери инхумираних индивидуа.¹⁰⁹ По величини већина хумки не прелази 20 m у пречнику, што их, примењујући типологију М. Лазића на мале, средње и велике хумке, опредељује најчешће у средње.¹¹⁰ Када је реч о начину насипања хумки у овом периоду, можемо рећи да су оне искључиво начињене од земље. У

¹⁰⁸ Gligorić, Filipović, Bulatović 2016.

¹⁰⁹ Филиповић 2014, 51 и даље.

¹¹⁰ Лазић 1989, 12 и даље.

погледу конструктивних елемената најчешће су хумке једноставне грађе, без икаквих додатних структура. Камени плашт регистрован је на две хумке на локалитету Пауље.

Материјална култура из периода Br C–D добро је позната на основу налаза из некропола и затворених гробних целина. Гледано у целини, керамика са некропола показује највеће сличности са налазима из источне Босне и из слива Западне Мораве, као и са културом Белегиш I.¹¹¹ То се првенствено односи на примерке пехара са изразитим луковичастим трбухом и два или четири језичаста испупчења, две дршке које не прелазе обод, а посуде су често украшене канелурама или урезима, ретко округлим убодима у виду траке, а често имају и наглашену стопу, као примерци са локалитета Церик – Бандера (Т. XII/20), Пауље (Т.

Сл. 41. Доња Бадања, Метлик, гроб из хумке 3 (према: Стојић, Церовић 2011, 372, ф. 19)

Fig. 41 Donja Badanja, Metlik, Mound 3, grave (after: Стојић, Церовић 2011, 372, f. 19)

XVI/21; Т. XX/50), Метлик (Т. XXXIX/1–4), Попов поток (Т. XLII/2) и Алуге (Т. LXXIII/1). Овакве пехаре налазимо на некрополама у Белегишу,¹¹² на Карабурми,¹¹³ Калуђерским ливадама,¹¹⁴ насељу на Гомолави,¹¹⁵ у источној Босни¹¹⁶ и западном Поморављу.¹¹⁷ Сличних карактеристика су и мање амфоре без дршака, или са малим дршкама на Пауљама (Т. XIII/1; Т. XIX/47; Т. XXII/59), а које срећемо у источној Босни¹¹⁸ и Поморављу.¹¹⁹ Зделе са наших локалитета (Пауље – Т. XIII/2; Т. XVI/23; Т. XXIII/66; Т. XXIV/79, 81; Алуге – Т. LXXIII/2), такође показују висок степен слич-

¹¹¹ О тој проблематици најисцрпније в. Филиповић 2014, 51 и даље.

¹¹² Вранић 2002, кат. 46, 94, 100, 120, 136, 159, 168 и 169.

¹¹³ Todorović 1977, grob 116, 265, 287, 297 i 305.

¹¹⁴ Петровић 2006, Т. XII/2, Т. XV/1, Т. XXXI/6, Т. XXXIV/1.

¹¹⁵ Petrović 1984, sl. 33.

¹¹⁶ Косорић, Крстић 1988: Т. VI/4, Т. XII/3, Т. XVI/7, Т. XVII/1 и Т. XX/1.

¹¹⁷ Zotović 1985, Т. XI/6–7; Nikitović 2003, Т. IV/5, Т. V/3; Стојић 1998, сл. 2, 11, 12, 13, 14, 18, 19, 28 и 29.

¹¹⁸ Косорић, Крстић 1988, Т. IV/2, Т. IX/1, 5, Т. X/1 и Т. XIII/4.

¹¹⁹ Nikitović 2003, Т. IV/6, Т. V/2; Стојић 1998, сл. 1 и 6.

Сл. 42. Брезјак, Пауље, хумка К (XI), централни гроб

Fig. 42 Brezjak, Paulje, Mound K (XI), central grave

ности са примерцима откривеним у Подунављу,¹²⁰ а чешће с онима у Поморављу.¹²¹ Анализа керамичког материјала указује на културно јединство с областима у источној Босни и делу слива Западне Мораве, док највећи степен сличности налазимо у култури Белегиш–Кручени. Најизразитији пример за ову тврдњу су пехари, који често на горњем делу имају волутасте или рожасте завршетке, али је видљива и извесна униформност у изради ових посуда. Сличне примерке налазимо и на локалитету Атовац код Кузмина у Срему, где се јављају аналогни пехари у погледу моделације и орнаментике, али и језичасто моделовани завршеци дршака, као код појединих пехара у северозападној Србији.¹²² Пехари су уједно и омиљене посуде за сахрањивање у овој регији, док у култури Белегиш–Кручени ту улогу преузимају велике амфоре, често богато украшене. Пехари су украшени на одређен начин и, чини се, по извесном шаблону. Тако се јављају пехари украшени канелурама и урезима, заједно са наглашеним језичастим испупчењима. Орнаментални

¹²⁰ Todorović 1977, grob 138, 189, 261 i 278.

¹²¹ Пековић 2003, Т. VI/3, Т. VII/1 и Т. XIX/2–3; Стојић 1998: сл. 3, 9, 15, 16, 20, 21, 22, 30, 31 и 32.

¹²² Анђелић 1995, 75, Т. II/8–10, Т. III/14.

мотиви, такође, показују велики степен униформности, посебно цик-цак урези, X мотиви, као и мотиви у виду паралелних вертикалних линија на трбуху, распоређених у групе. Урна из Јошеве (Т. XLII/2), украшена урезима и дужим пластичним вертикалним налепцима, са малим коленастим дршкама, носи све елементе Културе гробних хумки (*Hügelgräber-Kultur*), као и мања амфора из централног гроба хумке А на локалитету Пауље (Т. XIII/1). На могуће утицаје Културе гробних хумки вероватно указује и обичај савијања бронзаних предмета, као што је то пример са мачем из централног гроба хумке X (Т. XVI/24) и дугачком бронзаном иглом

Сл. 43. Брезјак, Пауље, хумка X (VIII), централни гроб

Fig. 43 Brezjak, Paulje, Mound X (VIII), central grave

из периферног гроба хумке О на некрополи Пауље.¹²³ Бронзани налази, посебно игле, мачеви, спирално увијени привесци и наруквице јасно хронолошки повезују наше некрополе са културама Белегиш–Кручени, Параћин I, ранијом брњичком културом, као и једном од фаза културе Жуто Брдо – Грла Маре и Гласиначким фазама IIb и IIIa, а могуће чак и делимично фазом IIIb. Игла са биконично моделованом главом откривена у централном гробу хумке А (Т. XIII/3) на локалитету Пауље датује се у период Br C–D,¹²⁴ као и игле са купастом главом, од којих је један примерак откривен у централном гробу хумке А на истом локалитету (Т. XIII/4). Игле са кугластом главом и, често, проширеним телом потичу из централног гроба хумке Л на локалитету Пауље,¹²⁵ као и из хумке А са старих Валтровићевих ископавања (Т. XXVI/133), а хронолошки се, та-

¹²³ Глигорић, Цанић-Тешановић 2010, кат. 92.

¹²⁴ Vasić 2003, Т. 70.

¹²⁵ Глигорић, Цанић-Тешановић 2010, кат. 63.

кође, позиционирају у период Вг С–D.¹²⁶ Игле са главом у облику ексера са локалитета Пауље (Т. XVIII/49) и Брезовице (Т. XXVIII/1–2) такође би се могле хронолошки одредити у период Вг С.¹²⁷ Игле са главом у облику печата са локалитета Јованин брег (Т. IX/1), Старо село (Т. LXII/2) и Брестови (Т. LXXI/1) обично се датују у период Вг С.¹²⁸ Специфичну појаву представљају изразито дугачке бронзане игле са конично профилисаним главом, дужине преко 50 см, код појединих примерака и више од 100 см, а примерци првог типа откривени су у централном гробу хумке Ц,¹²⁹ централном гробу хумке Ј,¹³⁰ централном гробу хумке К (Т. XVIII/29), периферном гробу хумке О¹³¹ на локалитету Пауље, и у хумци 1 на некрополи у Бањевцу (Т. IX/2). На основу предложене хронологије Р. Васића овај тип игала поуздано се може одредити у период Вг С–D.¹³² Мачеви представљају ексклузивну врсту налаза на некрополама из периода развијеног бронзаног доба на територији северозападне Србије и, за сада, познајемо три примерка. Први је добро познати мач из Јошеве (Т. XLII/1), који припада типу раних језичастих мачева с истакнутим раменом, а хронолошки се може одредити у период Вг С–D.¹³³ Други примерак потиче из централног гроба хумке Х са локалитета Пауље (Т. XVI/24) и припада језичастим мачевима типа Боју (*Boiu*)¹³⁴ и такође се може одредити у исти период. Трећи примерак јесте бронзани мач са пуноливеном дршком из Грабовнице (сл. 45), а према типологији А. Хардинга, мач припада типу *Riegsee* и датује се у период Вг С–D.¹³⁵ Наочарасте привесци од тање увијене бронзане жице и са спирално увијеном цен-

Сл. 44. Брезјак, Пауље, хумка О (XV), минијатурни пехар (h=10cm)

Fig. 44 Brezjak, Paulje, Mound O (XV), miniature vessel (h=10cm)

¹²⁶ Vasić 2003.

¹²⁷ Vasić 2003.

¹²⁸ Vasić 2003.

¹²⁹ Глигорић, Цанић-Тешановић 2010, кат. 20.

¹³⁰ Глигорић, Цанић-Тешановић 2010, кат. 36.

¹³¹ Глигорић, Цанић-Тешановић 2010, кат. 92.

¹³² Vasić 2003, 70.

¹³³ Филиповић 2015, 119, кат. 51.

¹³⁴ Harding 1995, 23, Taf. 5/27–28.

¹³⁵ Harding 1995, 71.

Сл. 45. Грабовица,
Грабовичка река,
бронзани мач, Br C-D

Fig. 45 Grabovica,
Grabovička reka,
bronze sword, Br C-D

тралном спојницом могу се такође позиционирати у период Br C–D, као и лунуласти и срцолики бронзани привесци (Т. XIX/33–45), који се на територији Србије јављају нешто касније него у централној Европи, што је видљиво на основу типова бронзаних игала откривених заједно са њима. Шупљеливене гривне са размакнутом крајевима са Пауља (Т. XIII/5–6; Т. XIV/7–8; Т. XVII/26–27; Т. XXII/60–61), такође се могу датова-ти у период Br D, на шта упућује и апсолутни датум из хумке XVIII (C),¹³⁶ који хронолошки детерминише хумку у XIV век пре н. е. На овом месту треба поменути и да се веома слични украсни мотиви с ових гривни често налазе и на бронзаним торквесима из области источне Босне, и то заједно с иглама са биконично моделованом главом,¹³⁷ које одговарају фази Гласинац IIIa.

Бројне богате сахране у овој области издвајају ову популацију од истовремених култура у суседним областима, на шта упућује чињеница да ниједан истражен гроб у белегишкој или параћинској култури нема толики број разнородних предмета као нпр. централни гробови из хумки А и К на Пауљама. Сличне бронзане предмете налазимо у гробовима околних култура, али је њихов број значајно мањи, као и њихова разноликост, док су налази од ћилибарског такође ретки у околним подручјима.¹³⁸ Дугачке игле представљају једну од особености ове популације и до сада је регистровано 15 примерака на територији северозападне Србије и источне Босне. Њихова дистрибуција јасно показује да су оне коришћене у строго ограниченој области и да се њима није трговало с околним културама.¹³⁹ Појава ове популације и припадајуће културе одговара великим померањима народа у областима централне Европе око 1500/1450. године пре н. е., али се чини да су ови утицаји стигли нешто касније у области северозападне Србије.¹⁴⁰ Утицај Културе гробних хумки, поред налаза од бронзе, видљив је на већини керамичког материјала, а њихова истовременост с културама Белегиш, Параћин, мање и брњичком и дубовачко-жутобрдском културом јасна је на основу хронолошки осетљивих налаза од бронзе. Посебне одлике материјалне и духовне културе популације развијеног бронзаног доба на територији северозападне Србије одражавају налази позног косидер хоризонта, уплив елемената Културе гробних хумки, те најраније регистровани ћилибарски налази на овим просторима и појава петнаестак калотастих пећи у хумкама. Освит овог културног феномена треба везати за продоре припадника Културе гробних

¹³⁶ Gligorić, Filipović, Bulatović 2016.

¹³⁷ Benac, Čović 1956, Т. XXX/11, Т. XXXI/1–2, Т. XXXII/3.

¹³⁸ Palavestra 1993, 264–265.

¹³⁹ Филиповић 2014, 66, карта 2.

¹⁴⁰ Булатовић 2011а, 134.

хумки, када долази до прекида развоја култура у српском Подунављу и Карпатском басену, те до развоја нових култура на овим просторима.¹⁴¹ Сви поменути налази из периода развијеног бронзаног доба могли би се приписати посебној културној појави, раније називаној и западносрпска варијанта ватинске културе.¹⁴²

Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба (На А–В)

Под прелазним периодом из бронзаног у гвоздено доба (рано гвоздено доба) подразумева се период након позног бронзаног доба, у којем су евидентирани извесне промене у топографији насеља, материјалној култури и другим сферама живота популације која је насељавала централни Балкан. Ове промене настају у периоду На А1/А2 и трају до На С, према средњоевропској периодизацији. Р. Васић овај период опредељује у На В,¹⁴³ док Н. Тасић ову фазу гвозденог доба означава као период остава.¹⁴⁴

Из овог периода у Лозничкој регији регистровано је 12 локалитета, од којих су три топографски неопредељени, шест су градине, два су насеља равничарског типа, а један локалитет је евидентиран у пећини.

Градине су махом подизане на врховима Цера (Тројанов град, Видин град), или његовој јужној падини (Трбосиље), односно на ободу Јадра (Цикоте и Бања Ковиљача), а једна градина је евидентирана у кањону Ликодре у Рађевини (Остењак). Оба равничарска насеља констатована су на обали Дрине, док се пећина налази у Рађевини, недалеко од Крупња (Ковачевића пећина).

Церске градине имају изузетно повољан стратешки положај јер је са њих могућ преглед и Мачве и Јадра. Тројанов град подигнут је на источном ободу Цера, те је са њега могућа контрола Поцерја, источног Јадра и југоисточне Мачве. Са Видиног града, који се налази на западном ободу Цера, могуће је контролисати западни део Јадра, Поцерје и југозападни део Мачве, док је са локалитета Главичурак у Трбосиљу прегледан већи део источног Јадра.

И са Градца у Цикотама, утврђеног насеља на јужном ободу Јадра, видљив је већи део источног Јадра, а његов западни део и приобаље Дрине било је могуће контролисати са Градца у Бањи Ковиљачи.

Једина градина евидентирана у Рађевини имала је преглед кањона Ликодре, који је очито био важна стратешка позиција у праисторији

¹⁴¹ Тасић 1983, 86.

¹⁴² О тој проблематици в. Филиповић 2014, 51 и даље.

¹⁴³ Vasić 1997, 343.

¹⁴⁴ Тасић 1983, 99–106.

јер су у овом кањону констатоване градине и из старијих периода праисторије.¹⁴⁵

На локалитетима Тројанов град, Градац у Цикотама и Остењак откривени су остаци дефанзивне архитектуре.¹⁴⁶ На Тројановом граду делимично је истражен бедем од ређаног камена, без везивне материје, опасан широким плитким ровом, а слична ситуација је евидентирана на Остењаку, где је бедем био изграђен од шљунка, облутака и ломљеног камена, а као везиво је коришћена глина.¹⁴⁷ На Градцу у Цикотама, где је бедем опасаво пространу висораван лако приступачну само са источне стране, бедем је био изграђен у комбинацији камена и дрвене грађе, без везива, док се са спољне стране утврђења уз бедем налазио дубок ров.

Градинско насеље из истог периода, веома сличних топографских карактеристика, са бедемом у виду сухозида, евидентирано је 30-ак km југоисточно од Цикота, на северним падинама Повлена.¹⁴⁸ Тешко приступачна насеља из прелазног периода, за сада без констатованог бедема, регистрована су даље према југоистоку на планини Јелици,¹⁴⁹ али и преко Дрине, у источној Босни у околини Брчког¹⁵⁰ и Тузле¹⁵¹, а цео систем градинских насеља из овог и нешто ранијег периода (већина је и утврђена) констатован је у јужном Поморављу.¹⁵²

Иако је, очито, реч о времену у којем је становништво осећало потребу да се заштити у утврђеним насељима, из овог периода потичу и два равничарска насеља у Лозничкој регији, смештена на обали Дрине (Бојића ада и Њива Рада Шкрбића), о којима немамо прецизнијих података.

Насеобинска архитектура и начин сахрањивања у овом периоду у Лозничкој регији нису познати, мада су се тумули као начин сахрањивања, судећи по неким металним налазима, одржали све до прелазног периода у гвоздено доба, као и у завршној фази старијег гвозденог доба, о чему ће бити речи у следећем поглављу.

Материјална култура овог периода, када је реч о стилско-типолошким карактеристикама керамике, прилично је уједначена. На свим локалитетима у Лозничкој регији преовладавају зделе увученог, канелованог или фасетираног обода, а од орнамената, осим канелура јављају се и урезане линије, низови појединачних отисака и, ретко, низови отисака изведени на зубљеним инструментом.

¹⁴⁵ Видети поглавље Енеолит.

¹⁴⁶ Током истраживања 1996. год. и на локалитету Видин град констатован је бедем (средњовековни), али и ровови око њега, који би могли да указују да је градина била утврђена и у праисторији.

¹⁴⁷ Гарашанин М. 1986, 69–70, 93–95.

¹⁴⁸ Арсић, Булић, Пецикоза 2013, 125–131.

¹⁴⁹ Булатовић 2011, 115–140, сл. 10/6–11.

¹⁵⁰ Milić 1991, 15–26.

¹⁵¹ Kosorić 1980, 110–113, Т. XI, XII; Milić 1984, 21–32.

¹⁵² Bulatović, Filipović у штампи.

На Градцу у Бањи Ковиљачи, на којем је констатован највећи број налаза од свих локалитета из овог периода у Лозничкој регији, од керамичких форми доминирају биконичне или коничне зделе хоризонтално фасетираног или косо канелованог обода, а јављају су и полулоптасте зделе, као и зделе S профилације са лучним кратким, вертикално постављеним дршкама на трбуху (Т. II/12–24; Т. III/25–32). Констатована је и једна конична шоља са лучном дршком која прелази обод, као и вели-

Сл. 46. Цер, Тројанов град, камена конструкција из прелазног периода (На А–В)

Fig. 46 Cer, Trojanov grad, stone construction from the Transitional period (На А–В)

ки број амфора благо коничног дугог врата, које на неким примерцима имају широко разгнута фасетирана обода (Т. III/33; Т. IV/35–45; Т. V/46–48). Тај тип амфоре (без разгнута обода и са њим) регистрован је и на Тројановом граду, Ковачевића пећини, цикотском Градцу, Бојића ади и Копиљуши. Пажњу привлачи форма биконичне посуде коничног врата, наглашеног трбуха, чије раме је најчешће украшено низом отисака, урезима или косим канелурама, евидентирана на Градцу у Бањи Ковиљачи и Цикотама, као и Остењаку (Т. V/46, 48, 51; Т. LXXVII/10; Т. LXXXIV/9).

Дршке из овог периода обично су лучне форме, вертикално постављене на трбух посуде, али у мањем броју јављају се и хоризонтално постављене дршке (Т. VII/81–82; Т. VIII/83–89). Неке дршке, као примерци на Градцу у Бањи Ковиљачи, Тројановом граду и Градцу у Цикотама на

врху имају дугметасте или полулоптасте пластичне апликације (Т. VI/60; Т. VIII/85; Т. LXXXIV/13; Т. LXXVII/5). Дршке су најчешће украшене уздужним канелурама (Т. VI/60; Т. VIII/83, 85, 88), а истом техником украшени су увучени ободи здела (Т. II/12, 13, 15–18 и др.), затим трбуси испод корена дршке (Т. V/56), врат амфора (Т. V/55; Т. VI/57, 58) и трбух амфора или пехара (Т. V/48; Т. VI/56, 59; Т. LXXVII/11, 12; Т. LXXXIV/9). Лучне, хоризонталне и цик-цак вишеструке урезане линије у овом су периоду веома заступљен орнамент (Т. III/28; Т. IV/39, 45; Т. V/51–54; Т.

Сл. 47. Цикоте, Градац, камени бедем из прелазног периода (На А–В)

Fig. 47 Cikote, Gradac, stone rampart from the Transitional period (На А–В)

VI/66; Т. LXXVII/6, 8, 9; Т. LXXXIII/6, 7; Т. LXXXIV/10–12), а чести су и низови зареза и отисака различитих облика (Т. II/19; Т. V/5; Т. VI/65; Т. VII/80; Т.ТР.гр./13). У овом периоду се спорадично јављају и низови отисака начињени инструментом (Т. III/29; Т. LXXVII/10), а забележен је и један фрагмент посуде украшен утиснутим повезаним S отисцима, мотивом карактеристичним за басараби културу (Т. V/50), што доњу хронолошку границу локалитета Градац у Бањи Ковиљачи поставља у период На ВЗ/С.

Стилско-типолошке карактеристике керамике са локалитета из овог периода у Лозничкој регији готово у потпуности одговарају Калакача хоризонту, или хоризонту IVa на Босуту (култура Босут I), према П. Медовићу.¹⁵³ Ове стилско-типолошке одлике присутне су на керамици у

¹⁵³ Medović, P., Medović, I., 2010, 19–73. У старијој литератури ова култура (фаза) била је означена као IIIa (Medović 1978, 15–28). О босутској култури у: Vasić 1987, 536–554.

Поморављу у гвозденом добу II–Калакача,¹⁵⁴ према М. Стојићу, у североисточној Босни,¹⁵⁵ а неки елементи ове културе јављају се и у јужном Поморављу, нарочито у северном делу ове области.¹⁵⁶

У инвентару ове културе уочава се доминација нових елемената у грнчарској продукцији, као што су зделе увученог канелованог обода, канелуре типа Гава, вишеструке урезане линије, мотив јелове гранчице, спојени S мотиви и отисци изведени назубљеним инструментом, мада се задржавају и неке старе стилско-типолошке одлике, као што су зделе S профилације, брадавичасте дршке, лучне дршке са пластичним наставцима на врху, мање амфоре коничног врата, вертикалне канелуре (жлебови) и урезане линије, Присуство доминирајућих нових елемената, непознатих претходној аутохтоној култури бронзаног доба, уз појаву бројних тешко приступачних градина, које су у потпуности промениле претходни топографски образац, указује на озбиљне културно-социјалне промене у прелазном периоду из бронзаног у гвоздено доба. Ове промене забележене су у готово свим регијама централног Балкана, а нарочито у Поморављу, где се топографски образац драстично мења, као и аутохтона материјална култура бронзаног доба (параћинска култура на северу и брњичка на југу), након чега преовладава канелована керамика типа Гава.¹⁵⁷

Промене се уочавају и у продукцији и дистрибуцији налаза од бронзе, који потичу са укупно шест локалитета. Бронзани келтови из Будишића (Т. XXX/1) и Милине (Т. LXII/3),¹⁵⁸ који припадају овом периоду, немају узора у аутохтоној култури из претходног раздобља, већ вероватно потичу са севера, са подручја српског Подунавља, где су евидентирани бројне оставе бронзаних предмета. Притом, келт из Будишића највише сличности показује са примерцима из трансилванијског хоризонта остава Јупалниц–Турија (*Jupalnic–Turia*),¹⁵⁹ имајући у виду његову орнаментику, која није уобичајена на келтовима у српском Подунављу. На исто, северно порекло указују и налази бронзане игле са

Сл. 48. Милина, Старо село, бронзани келт, прелазни период (према: Стојић, Церовић 2011, 368, ф. 4)

Fig. 48 Milina, Staro selo, bronze celt, Transitional period (after: Стојић, Церовић 2011, 368, f. 4)

¹⁵⁴ Стојић 2004, 275–287.

¹⁵⁵ Milić 1984, Т. I, III/4–8; Milić 1991, Т. I, II, Т. III//3, Т. IV/4–7.

¹⁵⁶ Bulatović 2009, 59.

¹⁵⁷ Bulatović, Filipović у штампи.

¹⁵⁸ Овим налазима треба додати и келт са непознатог локалитета у Мојковићу, о коме се данас не зна ништа.

¹⁵⁹ Petrescu-Dimbovita 1977, 121–124.

топузастом главом из Горње Ковиљаче (Т. XXXVI/1), као и гривна са отвореним и нешто суженим крајевима из Врхпоља (Т. XXXI/1), која је, можда, и нешто млађа. Посебно су значајне бронзане богато украшене жлебљене гривне из оставе на Гучеву (Т. XXXVIII/1–3), које припадају посебном типу остава, тзв. Гучево–Барајево–Јајчић.¹⁶⁰ Оне такође указују на јаке везе са центрима у Трансилванији, мада је М. Гарашанин изнео могућност постојања локалне радионице на територији српског Подунавља.¹⁶¹ С друге стране, пратећи материјал откривен уз овај тип гривни, првенствено келтови, српови и копља пламенастог типа, упућује на јаке трансилванијске, па чак и централноевропске везе и порекло ових предмета. Такође, поменути материјал чешће се налази на територијама где је заступљена канелована керамика типа Гава–Белегиш II, па би бронзане налазе из Лозничке регије требало повезати са овом појавом.

Што се тиче апсолутне хронологије развијеног бронзано доба и прелазног периода, једини датум из позног (развијеног) бронзаног доба потиче са некрополе под тумулима Пауље у Брезјаку, који га опредељује у XIV век пре н. е.,¹⁶² док апсолутни датум са Градца у Цикотама хронолошки детерминише ову градину утврђену бедемом у На В,¹⁶³ како је Калакача хоризонт и раније опредељиван, у недостатку апсолутних датума. Питање је, међутим, пошто располажемо само једним апсолутним датумом из позног бронзаног доба, да ли је у међувремену, у та четири века, било извесног хијатуса у животу на овим просторима или је аутохтона култура позног бронзаног доба трајала до појаве Калакача културе, односно носиоца канеловане керамике типа Гава.

ГВОЗДЕНО ДОБА

Старије гвоздено доба

Почетак коришћења гвожђа и његова масовна употреба на централном Балкану и даље постављају низ различитих и недовољно разјашњених питања. Овај период, према подели М. Гарашанина, припада гвозденом добу II и III,¹⁶⁴ по Р. Васићу, хоризонтима I–IV¹⁶⁵ и, по централноевропском хронолошком систему П. Рајнекеа, На C–D, односно вре-

¹⁶⁰ Гарашанин 1954.

¹⁶¹ Гарашанин 1973, 426 и даље.

¹⁶² Gligorić, Filipović, Bulatović у штампи.

¹⁶³ Датован је део дрвене греде из бедема с ископавања које је обавио Археолошки институт у сарадњи са Бруклин колеџом из Њујорка 2015. године. Чланак о апсолутном датуму је у припреми. У приближно исто време су раније овај хоризонт на Остењаку на основу покретних налаза датовали М. Васиљевић и Д. Поповић (Васиљевић, Поповић 2002, 16).

¹⁶⁴ Гарашанин 1973, 401 и даље.

¹⁶⁵ Vasić 1997, 343.

ме од око 800/750. до 300. године пре н. е. у апсолутним вредностима. Њега карактерише масовна производња гвоздених предмета на територији овог дела Подунавља и Балкана, што није био случај у претходној хронолошкој фази. Наравно, реч је најчешће о предметима намењеним свакодневной употреби, док се накит и даље углавном израђује од бронзе и племенитих метала. Након добро документованог и релативно јасног развоја заједница из прелазног периода (На А–В) на територији Јадра, Рађевине и Азбуковице, чини се да овде, као и у другим деловима централног Балкана, долази до извесних померања популација и нестабилних времена, која се огледају у тек понеком налазу материјалне културе.

Сл. 49. Околина Лознице (?), бронзани привезак, На С (©Народни музеј у Београду)

Fig. 49 Loznica area (?), bronze pendant, На С (©National museum Belgrade)

Из периода На С са територије коју обрађује ова књига потичу само два налаза – остава (гроб?) из Будишића и привезак са птичијим протомима из околине Лознице (?), док за сада нема јасних потврда да се на локалитету Копиљуша у селу Радаљ налазило насеље из овог периода, иако је то недавно благо сугерисано.¹⁶⁶ Сви овде поменути предмети везују се за тзв. трако-кимерски хоризонт налаза, тј. за појаву и ширење појединих примерака материјалне културе из понтско-кавказских области на већи део Подунавља и југоистока Европе, о чему је опсежно писано у

¹⁶⁶ Стојић, Церовић 2011, 52, претпостављају да се на поменутом потесу налазило насеље на основу навода М. Васиљевића и Д. Поповића (Васиљевић, Поповић 2002, 20), мада без сигурних налаза материјалне културе који би потврдили овакве наводе.

последњих пола века, мада и даље нема јединственог мишљења по том питању.¹⁶⁷

Данас, чини се јаснијим да аналогije за поједине налазе, попут привеска са птичијим протомима¹⁶⁸ (Т. LVIII/1) и калотастог дугмета са попречном пречагом, као и за звонасте привеске из Будишића (Т. XXIX/8–12) можемо тражити на широком простору од централног Подунавља, преко западнопонтских степа, па до самог Кавказа. За привезак са птичијим протомима, како је то и раније сугерисано,¹⁶⁹ може се рећи да представља локални производ, али вероватно настао под јаким утицајима из понтско-кавказских области,¹⁷⁰ јер их налазимо у Панонији, Карпатима, све до реке Искер у Бугарској, а ова врста украса обично се налази у контексту са коњаничком опремом. С друге стране, звонасти привесци из Будишића представљају предмете чији је центар производње у централном Подунављу, а Р. Васић их је издвојио у посебну, сремску варијанту, којој припадају и наши примерци.¹⁷¹ Анализирајући оставу из Будишића, локалној производњи могу се, с извесним опрезом, приписати и фибуле са кугластим ојачањима на луку, с обзиром на њихову распрострањеност у ширем региону централног Балкана,¹⁷² док су наочарасте примерци типа Санта Лучија заступљени од централне Европе до Грчке.¹⁷³ Једини предмет из Будишића који налазимо и на централном Балкану, али и на Кавказу, јесте калотасто дугме са попречном пречагом,¹⁷⁴ мада овај облик није толико неуобичајен на овом простору да би се морала тражити веза са понтском регијом, посебно имајући у виду одсуство таквих примерака из нама ближих области Црног мора, попут источне Бугарске и Румуније.

Нажалост, осим поменутих случајних налаза, нова теренска истраживања нису открила нове локалитете који би се могли одредити у овај период. Слична слика видљива је и на шабачкој територији,¹⁷⁵ те би се могло рећи да на основу металних налаза Лозничка регија гравитира северним територијама и показује извесно културно јединство са истовременом културом у области Срема и Посавине, односно културом Босут II.¹⁷⁶

¹⁶⁷ О томе: Vasić 1987b, 559 и даље са старијом литературом; Metzner-Nebelsick 2002.

¹⁶⁸ Постоји могућност да овај привезак потиче из околине Београда, а не из Лознице. О том в. Vasić, Vasić 2003, 174.

¹⁶⁹ Гарашанин Д. 1973, 9–10.

¹⁷⁰ Metzner-Nebelsick 2002, 298 и даље.

¹⁷¹ Васић 1988, 8–9.

¹⁷² Vasić 1999, 60–62.

¹⁷³ Vasić 1999, 30–35.

¹⁷⁴ Metzner-Nebelsick 2002, 449–451.

¹⁷⁵ Стојић, Церковић 2011, 40 и даље.

¹⁷⁶ Medović 1978: 48 и даље.

Период гвозденог доба III по М. Гарашанину,¹⁷⁷ односно На D по централноевропском хронолошком систему П. Рајнекеа, одговарао би приближно Р. Васићевим хоризонтима III и IV и обухватао би време од средине VI века до краја IV века пре н. е. имајући у виду апсолутне вредности. Из области коју обрађује ова монографија овом периоду припадају налази са тек два локалитета, а реч је о некролама у Брезјаку и у Белој Цркви. Нажалост, упркос вишегодишњим систематским рекогносцирањима терена, није документовано ниједно насеље које би се могло одредити у овај период, већ сви налази потичу из погребних хумки. Треба имати у виду и чињеницу да су ови налази регистровани у хумкама из бронзаног доба, те да свакако представљају секундарне сахране у овим земљаним гробницама, а не оригинално подигнуте гробне целине током поменутог периода. Са друге стране, значај и специфичност налаза упућују на то да је на овој територији током VI и V века пре н. е. живела и релативно имућна популација чија материјална култура није одударала од суседних области. У том периоду, у области Мачве и тог дела Посавине заступљена је тзв. Сремска група,¹⁷⁸ односно култура Босут III (фаза канеловане керамике),¹⁷⁹ док су истовремени налази јужно од наше територије одређени у групу Гласинац IVc-V, тј. културни комплекс Гласинац-Мати.¹⁸⁰ Стога, сагледавајући културно-историјске прилике у овим крајевима, чини се да су гласиначки елементи све присутнији на овим просторима, посматрајући ову појаву по оси север-југ. На некролама у Брезјаку и Белој Цркви поред гвоздених копаља, ножева и кривих бојних ножева или мачева, што су уобичајени налази на некролама, посебну пажњу привлаче налази двеју надлактица типа Мраморац из хумке I (A), начињене од тањег искуцаног бронзаног лима, и гроб спаљене индивидуе са богатим прилозима и личним накитом из хумке XV (O). Овом хоризонту вероватно би се могла приписати и дршка пехара која надвисује обод са двоструким протомима на највишем делу, украшена широким цик-цак канелурама (сл. 50), а која је откривена у насипу хумке Г на некрополи

Сл. 50. Брезјак, Паулје, насип хумке Г, дршка са зооморфним протомима, На D

Fig. 50 Brezjak, Paulje, backfill of the Mound G, handle with zoomorphic protoma, Na D

¹⁷⁷ Гарашанин 1973, 401 и даље.

¹⁷⁸ Vasić 1987a, 555 и даље; Стојић, Церовић 2011, 42.

¹⁷⁹ Vasić 1987, 536 и даље.

¹⁸⁰ Čović 1987, 602 и даље.

Пауље.¹⁸¹ Нажалост, у већини случајева налази су откривени у насипу хумке, без јасно уочених гробних целина, мада се може претпоставити њихов погребни контекст, имајући у виду истражену гробну целину из хумке XV и само место њиховог откривања.

Две надлактице од бронзаног лима типа Мраморац (Т. XV/19–20) припадају опусу добро познате појаве оваквих монументалних појасева од сребра и, ређе, злата током краја VI и у V веку пре н. е.¹⁸² Невезано за врсту метала од које су израђени, сви појасеви откривени у затвореним целинама долазе из грובה. Иако ни данас не постоји јасно мишљење

Сл. 51. Брезјак, Пауље, хумка А (I), надлактице од бронзаног лима, Ha D

Fig. 51 Brezjak, Paulje, Mound A (I), bronze-sheet bracelets, Ha D

којој култури или палеобалканском племену треба приписати сребрне појасеве, примећује се да се бронзани примерци јављају на територији Гласиначке културе. Поред неколико налаза са Гласинца и непосредне околине,¹⁸³ слични примерци откривени су и на некрополи Крчевине код Зворника,¹⁸⁴ Годљеви код Косјерића¹⁸⁵ и Готовуши код Пљеваља.¹⁸⁶ Једини појас регистрован ван територије комплекса Гласинац–Мати је онај из Доње Долине¹⁸⁷ на Сави.

¹⁸¹ Предмет није каталoшки обрађен у овој монографији с обзиром на то да ће бити објављен у већ поменутој књизи о некрополи Пауље. Сличне налазе К. Метцнер-Небелсик одређује у период Ha D. О томе в. Metzner-Nebelsick 2002, 177 и даље. Можда би се наш примерак могао повезати и са релативно сличном дршком из гроба 985 са некрополе Пећине код Костолца, в. *Praistorija jugoslavenskih zemalja V*, Т. LXVII/5 и сличним примерком са Градине на Босуту, в. Medović, Medović 2010, 237, sl. 221/2.

¹⁸² Vasić 1992, 33 и даље са комплетном старијом литературом.

¹⁸³ Benac, Čović 1957, 109 и даље.

¹⁸⁴ Kosorić, Krstić 1972, 30, Т. I/5.

¹⁸⁵ Zotović 1985, 76, Т. XXII/10.

¹⁸⁶ Vasić 1992, 35.

¹⁸⁷ Vasić 1992, 35.

Свакако најважнији налаз из овог периода представља гроб 1 из хумке XV (O). Реч је о спаљеној индивидуи, уз коју су откривени богати прилози и лични накит – бронзани астрагални појас, две бронзане наруквице са пребаченим крајевима, мањи пехар, два керамичка пршљенка, перле од ћилибара и огрлица од перли од стаклене пасте (Т. XX/51–57; Т. XXI/58). Бронзани астрагални појас један је од данас ретких примерака очуваних скоро у целости. Иако није јасно како би копча нашег примерка могла да изгледа, бронзани чланци јасно дефинишу тип и хронолошки оквир овог појаса. Наиме, чланци из гроба 1 хумке XV са

Сл. 52. Брезјак, Пауље, хумка O (XV), гроб 1, бронзани астрагални појас, VI век пре н. е.

Fig. 52 Brezjak, Paulje, Mound O (XV), grave 1, bronze astragal belt, 6th century BC

Пауља имају по пет астрагала и четири попречна пластична ребра која повезују астрагале, што је релативно ретка појава у бившем југословенском Подунављу. Примерци чланака са пет, па чак и шест астрагала срећу се на територији данашње Мађарске и Румуније, мада они имају нешто другачије форме самих астрагала.¹⁸⁸ Уопште узев, наши чланци према изгледу у потпуности одговарају примерцима из Узвећа у Мачви, Сремске Митровице, Новог Сада, Шапца, Адашеваца, те другим фрагментованим примерцима откривеним широм централног Балкана и у Подунављу,¹⁸⁹ са том разликом да ти примерци имају четири или мање астрагала, али су идентичне конструкције, са кружним астрагалима и попречним пластично моделованим правоугаоним пречагама. С обзиром на чињеницу да су поједини примерци откривени заједно са чертоза фибулама, појасеви овог типа хронолошки се опредељују од средине VI века пре н. е.¹⁹⁰ Разнобојне перле од стаклене пасте са окцима или без њих, представљају форму накита која је коришћена на целој територији Европе у широком хронолошком периоду,¹⁹¹ док се у окружењу,¹⁹² као и на некрополи у

¹⁸⁸ О типовима астрагала и хронолошком позиционирању оваквих појасева најисцрпније код: Filipović, Mladenović у штампи.

¹⁸⁹ Jovanović 1998, 65, Т. V/1, 3, 5, 12, Т. VI/2, Т. VIII/18, 23, 32–33, Т. IX/1–10.

¹⁹⁰ Vasić 1987a, 556; Filipović, Mladenović у штампи.

¹⁹¹ Henderson 1988.

¹⁹² Нпр. у Словенији: Križ, Guštin 2012, 48 и даље; на Гласинцу: Venac, Čović 1957; у доњем Подрињу: Косорић 1992, 265 и даље.

Сл. 53. Брезјак, Пауље, хумка О (XV), гроб 1, огрлица од перли од стаклене пасте, VI век пре н. е.

Fig. 53 Brezjak, Paulje, Mound O (XV), grave 1, glass beads necklace, 6th century BC

Пауљама,¹⁹³ јављају већ од развијеног бронзаног доба. Примерци слични нашим из непосредног окружења, а који би се хронолошки могли одредити у време краја V и почетак IV века пре н. е. потичу из Шапца¹⁹⁴ и Сремске Митровице,¹⁹⁵ као и још неколико комада из насипа хумки XVII (P) и XVIII (C) са Пауља.¹⁹⁶ Две бронзане наруквице са пребаченим и благо стањеним крајевима, округлог пресека и са комплексном орнаментиком рађеном у техници урезивања и пунктирања такође припадају поменутој хронолошкој фази, иако би могло заличити да је реч о нешто старијим предметима. Додуше сличне бронзане наруквице, вероватно претече наших примерака, јављају се широм Балкана већ крајем VIII века пре н. е., уз мање разлике у пресецима или орнаментици. Слични примерци налазе се у Вртишту код Ниша¹⁹⁷ и могу припадати и крају VII века пре н. е., док с друге стране имамо и сличне примерке у гробу 1 из Арареве громиле,¹⁹⁸ који по својој хронологији одговара последњој трећини VI века пре н. е., као и у гробу 5 тумула I у Читлуку,¹⁹⁹ који би одговарао средини VI века пре н. е. Керамички пехар, додуше можда не најправилније реконструисан у погледу дршки, одговара фази Босут III, тј. фази са канелованом керамиком по П. Медовићу.²⁰⁰ Слични примерци према форми и орнаменталним мотивима заступљени су у свим фазама хоризонта IVc Градине на Босуту,²⁰¹ као и примерак из спаљеног гроба на некрополи Зорка у Шапцу.²⁰² На извесне везе са групом Босут III указују и налази двају керамичких пршљенака, од којих је један украшен спиралним урезаним мотивом и групама са тачкастим убодима испуњеним белом инкрустацијом. Десетине оваквих примерака такође потичу из хоризонта IVc Градине на Босуту,²⁰³ те са насеља на Гомолави.²⁰⁴

На основу овде приказаних налаза из гвозденог доба III, могу се претпоставити, додуше веома опрезно, извесне тенденције у културном развоју ове области. Посебно интересантном се чини анализирана гробна целина, с обзиром на то да представља једну од ретких добро документованих сахрана из овог периода, посебно имајући у виду и даље нејасан однос гробова и погребних обичаја у Сремској групи и групи Босут III.²⁰⁵

¹⁹³ Непубликовано. Перле су откривене у кампањи 2013. године.

¹⁹⁴ Vasić 1977, Pl. 52/8.

¹⁹⁵ Медовић 1991, 161, сл. 4.

¹⁹⁶ Глигорић 2014, сл. 13.

¹⁹⁷ Vasić 1977: Pl. 21/17–18.

¹⁹⁸ Benac, Čović 1957: 50, T. XXXXI/1, 3.

¹⁹⁹ Lucentini 1981: T. IV/2.

²⁰⁰ Medović, Medović 2010, 264.

²⁰¹ Medović, Medović 2010, sl. 154/3–4, sl. 170/12, sl. 185/1–2, sl. 201/12, sl. 202, 3–4, sl. 208/6.

²⁰² Vasić 1977, Pl. 52/11.

²⁰³ Medović, Medović 2010, sl. 260–262.

²⁰⁴ Jovanović, Jovanović 1988, T. XLVI/10–15.

²⁰⁵ Vasić 1987, 548–549, 555.

Овај гроб свакако не може решити наведене проблеме, али указује на јаке културне утицаје, како са севера, тако и са југа. Астрагални појас, па чак и перле од стаклене пасте имају највише сличности са онима откритим у Сремској групи, док би бронзане наруквице са пребаченим крајевима

Сл. 54. Брезјак, Пауље, хумка О (XV), гроб 1, бронзане наруквице са пребаченим крајевима, VI век пре н. е.

Fig. 54 Brezjak, Paulje, Mound O (XV), grave 1, bronze armrings with crossed ends, 6th century BC

крајевима упућивале на нешто даље утицаје и контакте са комплексом Гласинац–Мати. С друге стране, ови предмети представљају луксузне примерке којима се трговало на широј територији, тако да се на основу њих не може лако говорити о етно-културној припадности одређених популација. Верујемо да би овај гроб најпре требало везати за носиоце културе Босут III, с обзиром на то да овај тип керамичких предмета нису били објекти којима се трговало у већој мери. У ширем контексту, можда бисмо могли претпоставити и да се гранична територија између поменутих група и комплекса налазила негде на подручју Јадра и Рађевине. У прилог томе могу сведочити и две наруквице типа Мраморац, које несумњиво треба везати за Гласинац–Мати комплекс.

Млађе гвоздено доба

Млађе гвоздено доба на територији централног Балкана почиње релативно спорим продором више келтских племена из централне Европе у област Подунавља, а он се одвијао од почетка IV века пре н. е. Након продора у Македонију и неуспешне инвазије на Делфе 280/279. године пре н. е., келтска племена насељавају долине Дунава, Саве и Мораве и заједно са делом аутохтоне популације Трибала, Илира, Панона и других племена формирају Скордиске, племе са доминантном келтском култу-

ром.²⁰⁶ Према историјским изворима, Скордисци су били подељени на две групе: Велике Скордиске, који су живели у Посавини и Подунављу, и Мале Скордиске, који су заузимали територију од ушћа Велике Мораве и даље на исток, где су се граничили са Трибалима и Мезима. Током III и у првој половини II века пре н. е. Скордисци су живели релативно мирно, ширећи се ка Јужној Морави, да би им након пада Македоније 168. године пре н. е. нови сусед постала моћна Римска империја. Већ почетком I века пре н. е. римски војсковођа Корнелије Сципион Азијаген поразио је Скордиске на њиховој територији и долином Мораве изашао до Дунава.²⁰⁷ Ова римска акција сломила је снагу Скордиска и углед који су имали у варварском свету, а Апијан вели да су Скордисци били приморани да напусте јужне делове своје територије и спас потраже на левој обали Дунава. Губитак утицаја и снаге у региону пребацио је центар моћи на дачку краљевину, која се у том периоду такође шири на рачун територија Скордиска. Од тада њихова снага полако бледи, а 12. године пре н. е. се боре као савезници Тиберија у његовој кампањи против панонских племена, могуће и на неким деловима територије Јадра или доњег Подриња.

Из регије коју обрађује ова монографија, периоду млађег гвозденог доба припадају налази из разореног гроба у Лозници, као и неколико случајних налаза керамике са локалитета Пауље и Кик у Текеришу, мада за последња два нема информација о ком типу локалитета је реч, али су, највероватније, у питању насеља. Са друге стране, таква ситуација је можда и очекивана, имајући у виду да су Скордисци избегавали брдовите крајеве,²⁰⁸ а да је наша територија добрим делом брдовита и шумовита, док је у области шабачке Посавине и северне Поцерине регистровано чак 23 локалитета из овог периода.²⁰⁹ Једини донекле јасан археолошки налаз представља разорени гроб из Лознице, где су откривена два копља, бронзана оплата штита (без умба) и керамички пехар (Т. LVII/4). Свакако најосетљивији налаз представља пехар S профилације са благо наглашеним раменом и две лучне дршке које прелазе обод, тзв. скордистички кантарос, или кантарос типа Гомолава по М. Диздару.²¹⁰ Појава посуда овог типа везује се током прве половине II века пре н. е. за Скордиске и српско Подунавље, где замењују традиционалне илирско-панонске кантаросе аутохтоне провенијенције.²¹¹ Примерци најсличнији нашем кантаросу јесу две посуде из фазе VIb са Гомолаве у Срему,²¹² примерци из

²⁰⁶ Jovanović 1987, 815 и даље.

²⁰⁷ Jovanović 1987, 816.

²⁰⁸ Popović 1994, 20.

²⁰⁹ Стојић, Церовић 2011, 44.

²¹⁰ Dizdar 2013, 319 и даље.

²¹¹ Rusoiu, Egri 2011, 103 и даље.

²¹² Jovanović, Jovanović 1988, Т. XLIII/1, 3b.

гробова 123 и 222 са Карабурме,²¹³ затим примерак са локалитета Брдо код Брчког,²¹⁴ мада као скордистичке кантаросе А. Рустоју и М. Егри опредељују већи број примерака.²¹⁵ Поменути кантароси са Гомолаве, као и онај из гроба 222 са Карабурме, који највише одговара нашем примерку из Лознице, датују се у период средине и краја I века пре н. е.,²¹⁶ па би и гроб из Лознице требало одредити у време друге половине I века пре н. е.

Овде приказана слика у периоду млађег гвозденог доба уклапа се у досадашње претпоставке о насељавању Скордиска. Са друге стране, релативно недавно, А. Јовановић је изнео тезу да је област Подриња, посебно брдовити део око рударских центара сребра у Азбуковици, била насељена Бреуцима, једним од панонских племена.²¹⁷ Нажалост, на данашњем степену археолошке истражености нисмо у могућности да препознамо материјалну културу аутохтоних племена у периоду млађег гвозденог доба, мада се претпоставка А. Јовановића, имајући у виду овде приказане археолошке локалитете и покретну грађу, чини веома могућом.

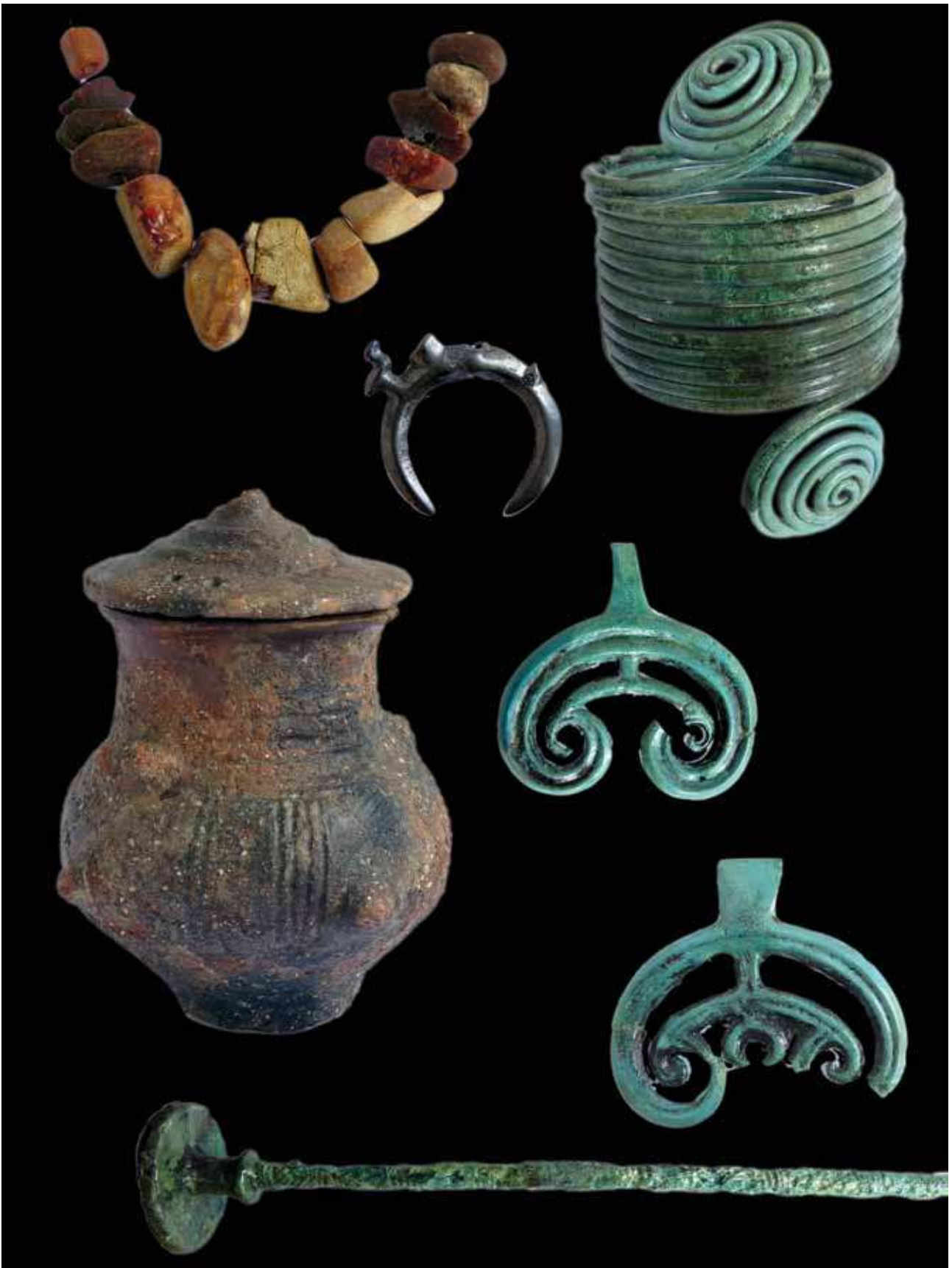
²¹³ Todorović 1972, T. XXXV/1, T. XXXIX/4.

²¹⁴ Milić 1991, T. V/1.

²¹⁵ Rusoiu, Egri 2011, 104, fig. 38.

²¹⁶ Todorović 1972, 92–93; Jovanović, Jovanović 1988, 88.

²¹⁷ Јовановић 1995, 111 и даље.

Сл. 55. Брезјак, Пауље, хумка К (XI), централни гроб, детаљи појединих налаза

Fig. 55 Brezjak, Paulje, Mound K (XI), central grave, details of certain finds

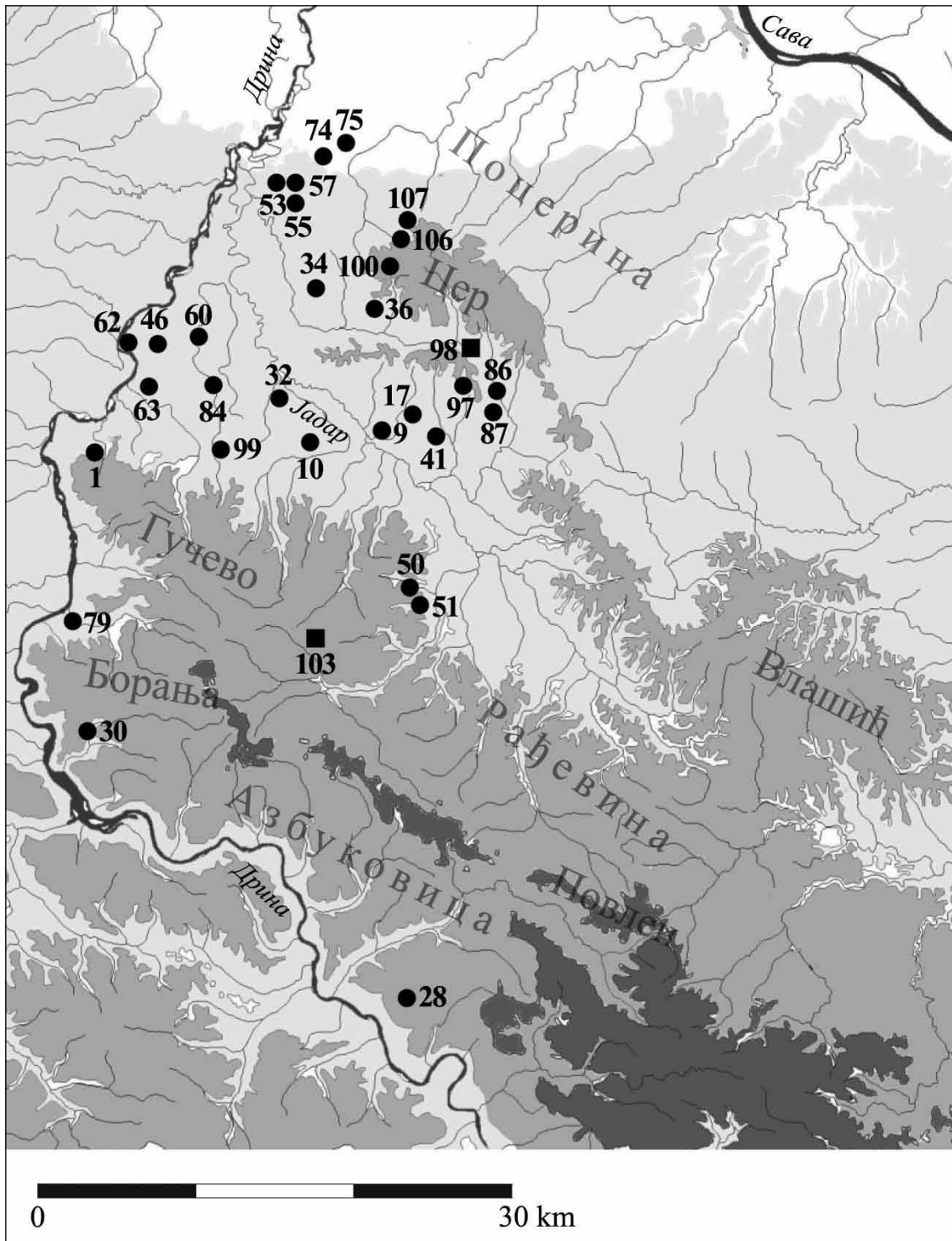
Локалитети из палеолита и мезолита (карта 1)

- 98. Трбосилје, непознат палеолитски локалитет
- 103. Церова, локалитет Ковачевића пећина (?)

Локалитети из неолитског периода (карта 1)

- 1. Бања Ковиљача, локалитет Градац
- 7. Богуштица, локалитет Склопови
- 9. Брадић, локалитет Мраморје
- 10. Брезјак, локалитет Пауље (?)
- 17. Горња Бадања, локалитет Орловац – Јеринин град
- 28. Доња Буковица, локалитет Немић (?)
- 30. Доња Трешњица, локалитет Пећина Радашница
- 32. Доње Недељице, локалитет Њиварци
- 34. Доњи Добрић, локалитет Кућерине
- 36. Јадранска Лешница, локалитет Анте
- 41. Јаребице, локалитет Велике ливаде
- 46. Клупци, локалитет Кованлуци
- 50. Красава, локалитет Главница
- 51. Красава, локалитет Матићи
- 53. Лешница, локалитет Лопатар
- 55. Лешница, локалитет ПИК Гучево
- 57. Лешница, локалитет Забран
- 60. Липница, локалитет Приљевска црква
- 62. Лозница, локалитет Бојића ада
- 63. Лозница, локалитет Владића брдо
- 74. Ново Село, локалитет Клеје
- 75. Ново Село, локалитет Липовица
- 79. Радаљ, локалитет Копиљуша
- 84. Руњани, локалитет Видојевица
- 86. Текериш, локалитет Кик
- 87. Текериш, локалитет Воденична
- 97. Трбосилје, локалитет Шеварине
- 99. Тршић, локалитет Велика ливада
- 100. Цер, локалитет Видин град
- 106. Чокешина, локалитет Свињчине
- 107. Чокешина, непознат локалитет

КАРТА 1 • MAP 1

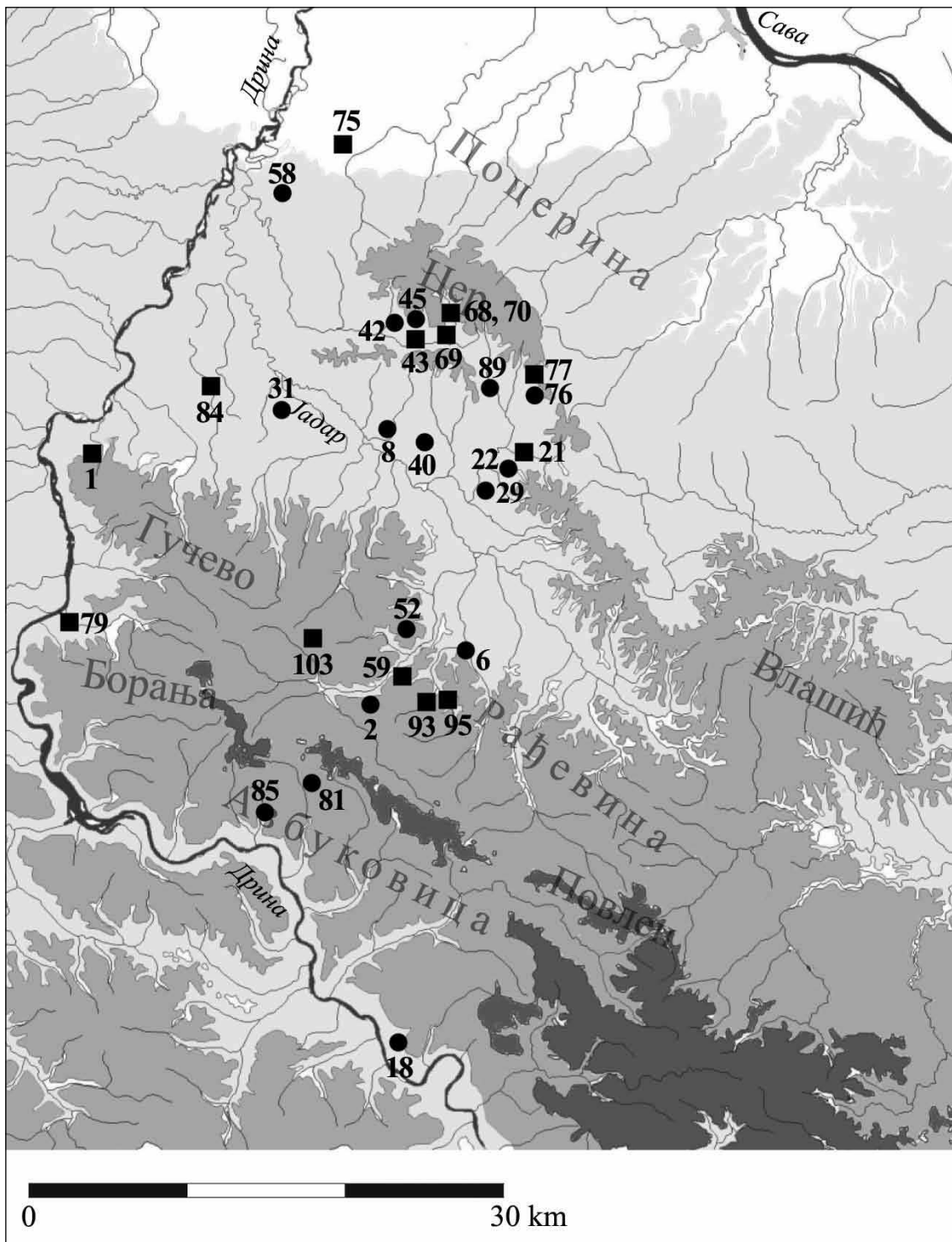
**Локалитети који припадају крају неолита или старијем енеолиту
(тзв. фаза Бенска бара III) (карта 2)**

- 2. Бањевац, Турска караула – Бусија
- 6. Бела Црква, локалитет Варош
- 8. Брадић, локалитет Кућерине
- 18. Горња Буковица, локалитет Шанац у Грабовици
- 22. Горња Сипуља, локалитет Степаново брдо
- 29. Доња Сипуља, локалитет Старо село
- 31. Доње Недељице, локалитет Црквина
- 40. Јаребице, локалитет Кулина
- 42. Јошева, локалитет Башчина Ненадовића
- 45. Јошева, локалитет Пресечена коса
- 52. Красава, локалитет Просек
- 58. Лешница (Велика), непознат локалитет
- 76. Помијача, локалитет Мали Брачинац
- 81. Рујевац, локалитет Рид, општина Љубовија
- 85. Селенац, локалитет Храм, Љубовија
- 89. Текериш, локалитет Школа

Локалитети из енеолитског периода (карта 2)

- 1. Бања Ковиљача, локалитет Градац
- 21. Горња Сипуља, локалитет Римско гробље
- 43. Јошева, Каменица
- 52. Красава, локалитет Просек
- 59. Ликодра, локалитет Остењак
- 68. Милина, локалитет Детињи поток
- 69. Милина, локалитет Спасовине
- 70. Милина, локалитет Старо село
- 75. Ново Село, локалитет Липовица
- 77. Помијача, локалитет Велики Брачинац
- 79. Радаљ, локалитет Копиљуша
- 84. Руњани, локалитет Видојевица
- 88. Текериш, локалитет Шарампов
- 90. Текериш, непознат локалитет
- 93. Толисавац, локалитет Бањевци
- 95. Толисавац, локалитет Ћетениште
- 103. Церова, локалитет Ковачевића пећина

КАРТА 2 • MAP 2

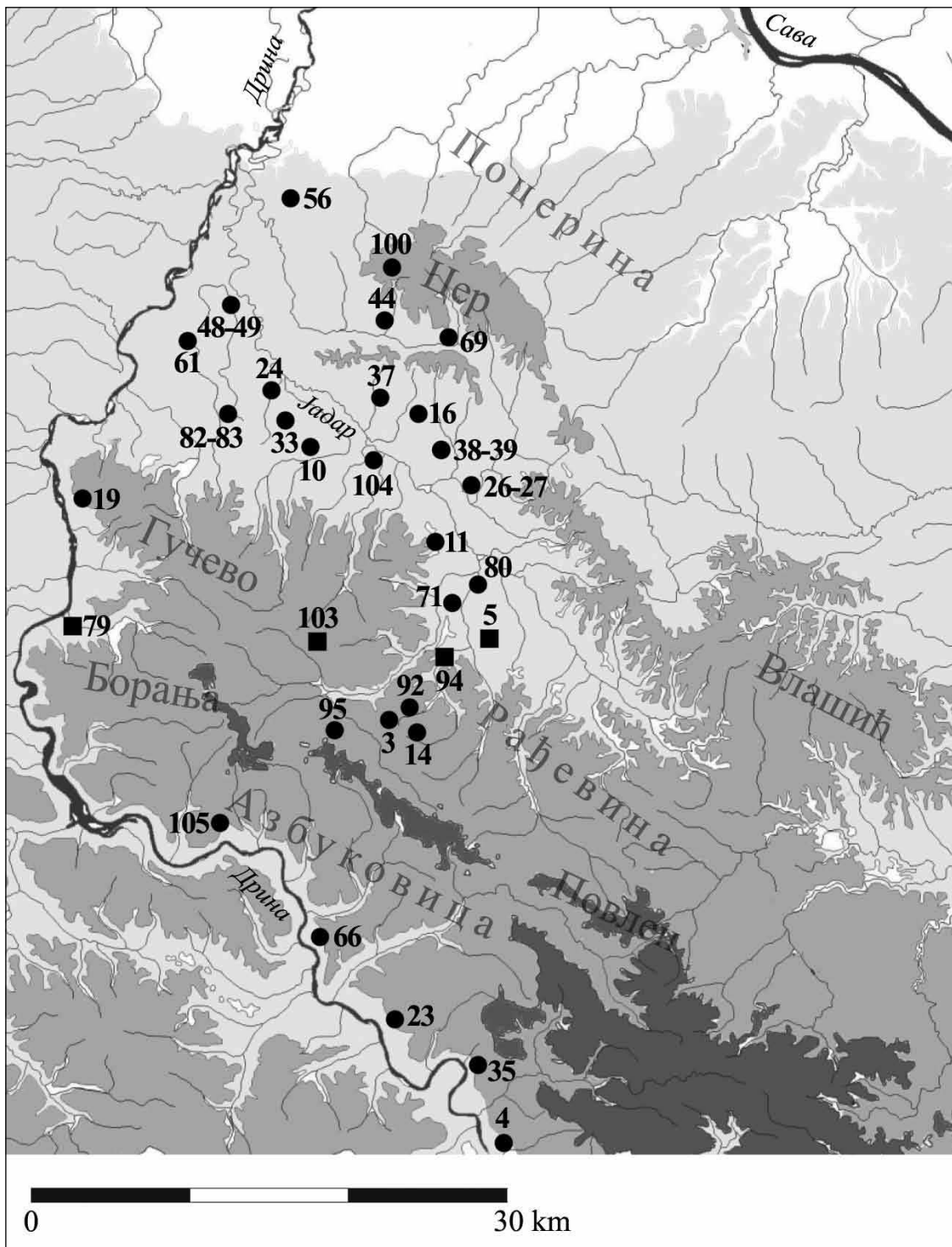
Локалитети из старијег и средњег бронзаног доба (карта 3)

- 5. Бела Црква, локалитет Церик – Бандера
- 79. Радаљ, локалитет Копиљуша (?)
- 94. Толисавац, хумке код гробља у Мојковићу
- 103. Церова, локалитет Ковачевића пећина

Локалитети из развијеног бронзаног доба (карта 3)

- 3. Бањевац, Јованин брег
- 4. Бачевци, локалитет Римско гробље (?)
- 5. Бела Црква, локалитет Церик – Бандера
- 10. Брезјак, локалитет Пауље
- 11. Брезовице, локалитети Имање Томе Мајсторовића, на Чанчићима, Мраморје и Брезовичка механа
- 14. Врбић, локалитет Црквина (?)
- 16. Горња Бадања, локалитет Дивич (?)
- 19. Горња Ковиљача, локалитети Црквина и Римско гробље (?)
- 23. Грабовица, локалитет Грабовичка река
- 24. Грнчара, локалитет Пањик (?)
- 26. Доња Бадања, локалитет Метлик
- 27. Доња Бадања, локалитет Мађарско гробље (?)
- 33. (Доње) Горње Недељице, локалитет Код цркве
- 35. Дрлаче, локалитет Орашће (?)
- 37. Јадранска Лешница, локалитет Црквине (?)
- 38. Јаребице, локалитет Атице (?)
- 39. Јаребице, локалитет Баре (?)
- 44. Јошева, локалитет Попов поток
- 47. Козјак, локалитет Брешће
- 48. Козјак, локалитет Лађурине
- 56. Лешница, локалитет Шанац – Клеје (?)
- 61. Липница, локалитет Сеоски пашњак
- 66. Лоњин, локалитет Сеоско гробље
- 69. Милина, локалитет Спасовине
- 71. Мојковић, локалитет Велико гробље
- 80. Равнаја, локалитет Брестови
- 82. Руњани, локалитет Громиле
- 83. Руњани, локалитет Царев брег (Царски брег) (?)
- 92. Толисавац, локалитет Алуге
- 95. Томањ, локалитет Брег
- 100. Цер, локалитет Видин град
- 104. Цикоте, локалитет Мали Градац (?)
- 105. Црнча, локалитет Подгај II (?)

КАРТА 3 • MAP 3

Локалитети из прелазног периода из бронзаног у гвоздено доба (рано гвоздено доба) (карта 4)

1. Бања Ковиљача, локалитет Градац
10. Брезјак, локалитет Пауље
13. Будишић, обала Пљештаничке реке
15. Врхпоље, непознат локалитет
20. Горња Ковиљача, непознат локалитет
25. Гучево, локалитет Бабејић – Љиг (остава)
54. Лешница, локалитет Њива Рада Шкрбића
58. Велика Лешница, непознат локалитет
59. Ликодра, локалитет Остењак
62. Лозница, локалитет Бојића ада
70. Милина, локалитет Старо село
72. Мојковић, непознат локалитет
79. Радаљ, локалитет Копиљуша
82. Руњани, локалитет Громиле
96. Трбосиље, локалитет Главичурак
102. Цер, локалитет Тројанов град
103. Церова, локалитет Ковачевића пећина
104. Цикоте, локалитет Мали Градац

Локалитети из старијег гвозденог доба (карта 4)

5. Бела Црква, локалитет Церик – Бандера
10. Брезјак, локалитет Пауље
12. Будишић, локалитет Црвена стијена (остава)
65. Лозница, непознато
79. Радаљ, локалитет Копиљуша (?)

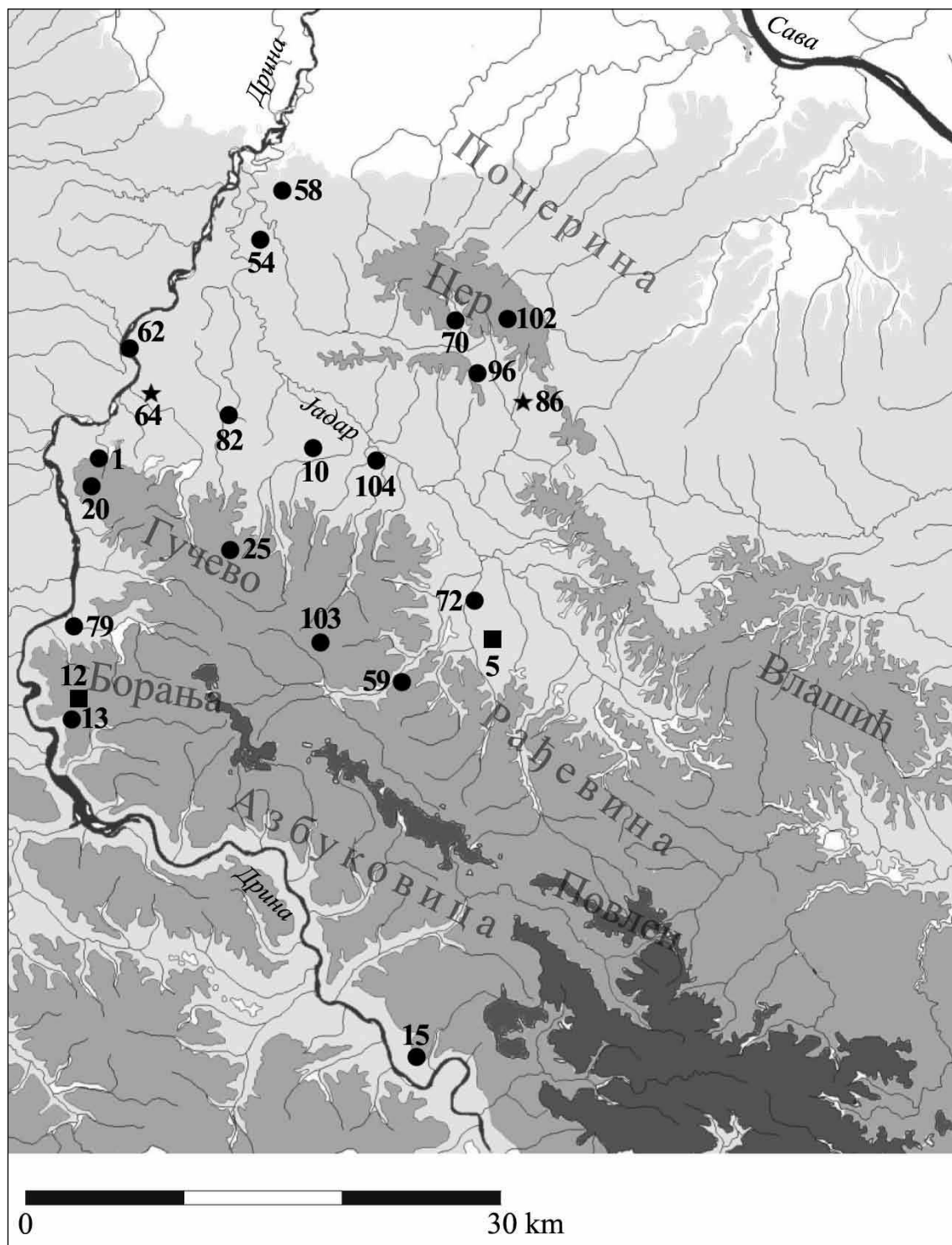
Локалитети из млађег гвозденог доба (карта 4)

10. Брезјак, локалитет Пауље
64. Лозница, локалитет Стефановића пут
86. Текериш, локалитет Кик

Хронолошки неодређени праисторијски локалитети

49. Козјак, локалитет Филиповићи
67. Љубовија, непознат/и локалитет/и
73. Ново Село, локалитет Аниште
78. Пут Лозница – Крупањ, раскрсница за Трношу
91. Текериш, Сребрне рупе
101. Цер, локалитет Планинарска кућа

КАРТА 4 • MAP 4

ХРОНОЛОШКА ТАБЕЛА ПРАИСТОРИЈСКИХ КУЛТУРА У ЛОЗНИЧКОЈ РЕГИЈИ

ОКО	ПЕРИОД	КУЛТУРА	РЕПРЕЗЕНТАТИВНИ ЛОКАЛИТЕТИ У ЈАДРУ, РАЂЕВИНИ И АЗБУКОВИЦИ
6100.	РАНИ НЕОЛИТ	Старчевачка култура	Доње Недељице, лок. Њиварци; Доњи Добрић, лок. Кућерине; Ново Село, лок. Липовица; Радаљ, лок. Копиљуша.
5500.	ПОЗНИ НЕОЛИТ	Винчанска култура	Бања Ковиљача, лок. Градац; Цер, лок. Видин град; Лозница, лок. Владића брдо; Лозница, лок. Бојића ада; Ново Село, лок. Липовица.
4500.	СТАРИЈИ ЕНЕОЛИТ	Бубањ-Салкуца-Криводол/Тисаполгар/Бодрогкерштур/Ласиње	Церова, лок. Ковачевића пећина; Горња Сипуља, лок. Римско гробље; Ликодра, лок. Остењак; Ново Село, лок. Липовица и Клеје.
3500.	РАЗВИЈЕНИ (СРЕДЊИ) ЕНЕОЛИТ	Чернавода III-Баден-Болераз Коцофени-Костолац култура	Ликодра, лок. Остењак; Толисавац, лок. Бањевци.
3000.	ПОЗНИ ЕНЕОЛИТ	Вучедолска култура	Бања Ковиљача, лок. Градац; Ликодра, лок. Остењак; Церова, лок. Ковачевића пећина.
2200.	РАНО БРОНЗАНО ДОБА	Белотић-Бела Црква	Церова, лок. Ковачевића пећина; Бела Црква, лок. Церик-Бандера; Толисавац, лок. Код гробља у Мојковићу.
1800.	СРЕДЊЕ БРОНЗАНО ДОБА	? Жуто брдо-Гирла Маре група	
1450.	ПОЗНО БРОНЗАНО ДОБА	Западносрпска варијанта ватинске културе (Брезјачка култура)	Милина, лок. Спасовине; Бањевац, лок. Јованин брег; Бела Црква, лок. Церик-Бандера; Брезјак, лок. Пауље; Доња Бадања, лок. Метлик; Јошева, лок. Попов поток; Толисавац, лок. Алуге.
1200. 1000.	ГВОЗДЕНО ДОБА I	Белегиш II - Гава култура Босут I (Калакача)	Бања Ковиљача, лок. Градац; Цер, лок. Тројанов град; Цикоте, лок. Мали градац.
900. 700.	ГВОЗДЕНО ДОБА II	Басараби	Лозница (?) Будишић, остава
550.	ГВОЗДЕНО ДОБА III	Босут III (канелована керамика)	Брезјак, лок. Пауље Бела Црква, лок. Церик-Бандера
300. 200. 100. I век	ГВОЗДЕНО ДОБА IV Антика	Латенска култура	Лозница, разорени гроб; Брезјак, лок. Пауље; Текериш, Кик

ХРОНОЛОШКА ТАБЕЛА ПРАИСТОРИЈСКИХ КУЛТУРА У ЛОЗНИЧКОЈ РЕГИЈИ И СУСЕДНИМ ТЕРИТОРИЈАМА

Апсолутна хронологија	Поморавље	Мачва	Лозничка регија	СИ Босна	ПЕРИОД
~30.000			Трбосиље (?)	Граветијен	ГОРЊИ ПАЛЕОЛИТ
6000.	Старчевачка култура	Старчевачка култура	Старчевачка култура	Старчевачка култура	РАНИ НЕОЛИТ
5500.	Винчанска култура	Винчанска култура	Винчанска култура	Винчанска/Сопотска	ПОЗНИ НЕОЛИТ
5000.	↓	↓	↓	↓	
4500.	Бубањ-Хум I (Бубањ-Салкуца-Криводол комплекс - БСК)	БСК/Тисаполгар/ Бодрогкерештур/Ласиње	БСК/Тисаполгар/ Бодрогкерештур/Ласиње	Ласињска култура	СТАРИЈИ ЕНЕОЛИТ
4000.					
3500.	Чернавода III-Болераз-Баден	Чернавода III-Болераз-Баден	Чернавода III-Болераз-Баден	Баден	СРЕДЊИ ЕНЕОЛИТ
3000.	Коцофени-Костолац	Костолачка култура	Костолац-Коцофени	Костолачка култура	ПОЗНИ ЕНЕОЛИТ
		Вучедолска култура	Вучедолска култура	Вучедолска култура	
2500.	Бубањ-Хум II				
2000.	Бубањ-Хум III/ Винковци	Белотић-Бела Црква -Винковци	Белотић-Бела Црква	Белотић-Бела Црква/ Винковци (?)	РАНО БРОНЗАНО ДОБА
	Бубањ-Хум IV-Јбуљаци	Вагинска култура	?	?	СРЕДЊЕ
1500.					
1400.	Параћинска/брњичка култура	Белегиш I-Кручени	Западносрпска варијанта ватинске (брезјачка култура)	Западносрпска варијанта ватинске (брезјачка култура)	ПОЗНО БРОНЗАНО ДОБА
1300.					
1200.					
1100.	Белегиш II - Гава	Белегиш II - Гава	Белегиш II - Гава	Белегиш II - Гава	РАНО ГВОЗДЕНО ДОБА
1000.					(прелазни период)
900.	Калакача	Босут I (Калакача)	Босут I (Калакача)	Калакача	
800.	Ланиште I	Босут II (Басараби)	Басараби	Басараби (?) / Гласинац IV	СТАРИЈЕ ГВОЗДЕНО ДОБА
700.	Ланиште II - Басараби				
600.					
500.	Хоризонт канеловане керамике	Босут III (канелована керамика)	Босут III (?) (канелована керамика)	Хоризонт канеловане керамике (?)	
400.	са утицајима са југа				
300.					МЛАЂЕ ГВОЗДЕНО ДОБА
200.	Латенска култура	Латенска култура	Латенска култура	Латенска култура	
100.					
I век					АНТИКА

КАТАЛОГ НАЛАЗИШТА И АРХЕОЛОШКЕ ГРАЂЕ

1. Бања Ковиљача, локалитет Градац, општина Лозница (Т. I–VIII)

Градинско насеље, неолит, енеолит и прелазни период из бронзаног у гвоздено доба

N44°30.729' E19°09.934' 190 м. н. в.

На југоисточној периферији насеља Бања Ковиљача, на северозападним обронцима Гучева налази се локалитет Градац.²¹⁸ Смештен је на уском издуженом платоу оријентације исток–запад, тешко приступачном са свих страна, док је најлакши приступ локалитету с источне стране. Највиши врх, који се налази на западном ободу локалитета, висок је око 190 м.

На локалитету су обављена краћа археолошка ископавања 1990. године, када је установљено да је био насељен у више периода у праисторији, као и у средњем веку.²¹⁹

Први је пут настањен у позном неолиту носиоцима винчанске културе, а констатовани су и покретни налази из позног енеолита (вучедолска култура) и прелазног периода из бронзаног у гвоздено доба, односно период На В, према средњоевропској периодизацији (Калакача култура).

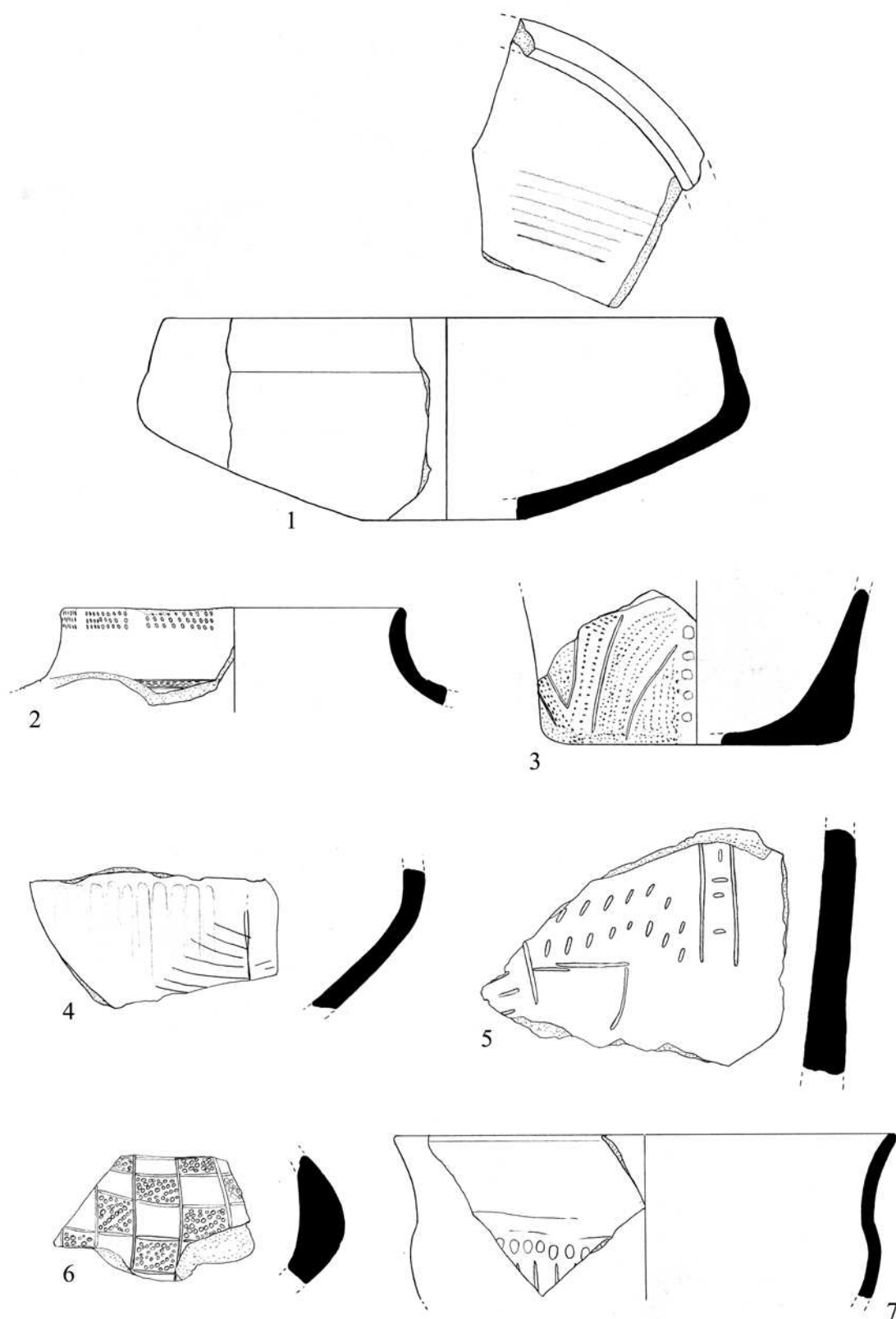
1. Фрагмент биконичне зделе, благо задебљаног трбуха, са плитким хоризонталним жлебом на горњем конусу. Унутрашња страна зделе украшена је глачаним паралелним тракама. Пречник отвора зделе је 18, а висина 6,5 см. Израђена је од пречишћене глине, сиве је боје, углачане површине. Позни неолит, винчанска култура.

2. Фрагмент обода, врата и рамена амфоре. Украшена је групама тачкастих убода испод обода и траком на рамену начињеном од две урезане хоризонталне паралелне линије, испуњеном кратким урезаним цртицама. Пречник отвора је 14 см, а очувана висина је 3 см. Посуда је израђена од пречишћене глине, тамносиве и црне је боје, глачане површине. Позни неолит, винчанска култура.

²¹⁸ Васиљевић, Поповић 2002, 10–11, Т. I/1, 9, 12; Стојић, Церовић 2011, 61.

²¹⁹ Истраживања су обављена од стране Завода за заштиту споменика културе у Крагујевцу и Музеја Јадра у Лозници, под руководством Димитрија Мадаса. Покретни материјал налази се у Музеју Јадра.

Т. I

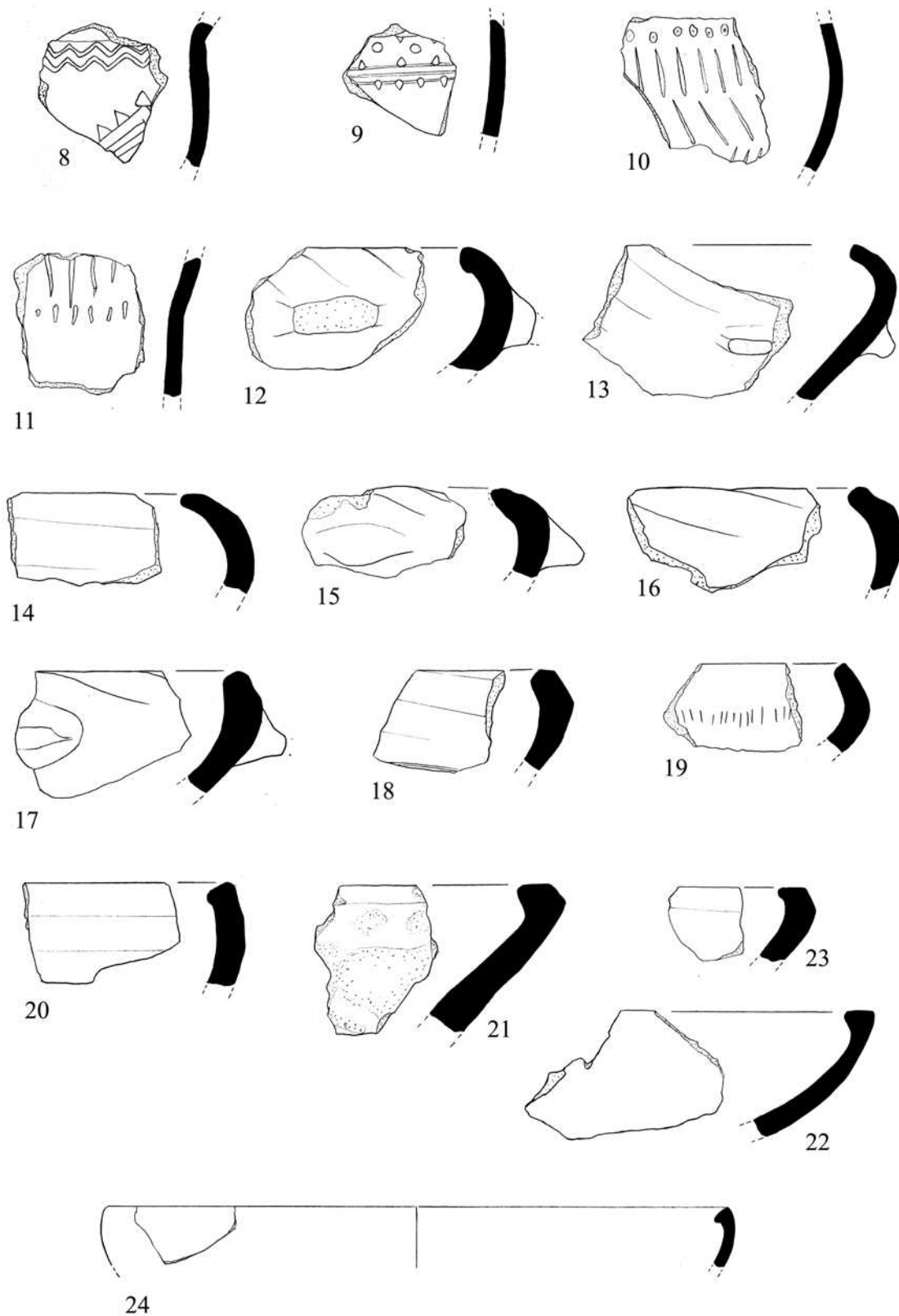

3. Фрагмент дна посуде, украшен комбинацијом урезаних линија, тачкастих убода и јамичастих удубљења. Пречник дна је 11, а очувана висина 5 cm. Израђен је од пречишћене глине, црвено-црне је боје, пригладане површине. Позни неолит, винчанска култура.

4. Фрагмент трбуха посуде већих димензија. Украшен је вертикалним уским канелурама и косим глачаним тракама. Димензије фрагмента: 8 x 4,5 x 7 cm. Израђена је од глине са примесама песка, црне је боје, пригачане површине. Позни неолит, винчанска култура.
5. Фрагмент трбуха посуде већих димензија. Украшен је комбинацијом урезаних линија и овалних убода. Димензије фрагмента: 9,6 x 7,6 x 1,2 cm. Израђен је од пречишћене глине, тамномрке и црне је боје, пригачане површине. Позни неолит, винчанска култура.
6. Фрагмент задебљаног трбуха посуде већих димензија. Украшен је мотивом шах поља начињеним урезаним линијама, која су испуњена тачкастим убодима. Димензије фрагмента: 6,4 x 3,9 x 1,4 cm. Израђен је од пречишћене глине, тамномрке и црне је боје, пригачане површине. Позни неолит, винчанска култура.
7. Фрагмент зделе благе S профилације, полулоптастог реципијента и благо левкастог дужег врата. Украшен је хоризонталним низом јамичастих удубљења на рамену и вертикалним паралелним урезаним линијама. Пречник отвора зделе је 14, а очувана висина 4,5 cm. Израђена је од пречишћене глине, тамносиве је боје, пригачане површине. Сонда 2/90, 8. о.с. Позни енеолит, позна костолачка или вучедолска култура.
8. Фрагмент трбуха посуде, украшен комбинацијом урезаних правих линија, таласастих линија и утиснутих троуглова, с утиснутом белом инкрустацијом. Димензије фрагмента: 3,6 x 3,8 x 0,4 cm. Израђен је од пречишћене глине, тамносиве је боје, пригачане површине. Сонда 2/90, 7. о.с. Позни енеолит, позна костолачка или вучедолска култура.
9. Фрагмент трбуха посуде, украшен паралелним хоризонталним урезаним линијама на којима се налазе утиснути троугласти отисци у низу, док је изнад низ јамичастих удубљења. Димензије фрагмента: 3,1 x 3,2 x 0,4 cm. Израђен је од пречишћене глине, сивоокер је боје, док је површина оштећена те јој квалитет није могуће утврдити. Сонда 2/90, 8. о.с. Позни енеолит, позна костолачка или вучедолска култура.
10. Фрагмент трбуха посуде лоптастог реципијента, украшен низовима кратких урезаних косих линија и низом кружних убода са назначеним центром. Димензије фрагмента: 4 x 4,4 x 0,3 cm. Израђен је од глине са примесом песка, тамносиве је боје, пригачане површине. Сонда 2/90, 8. о.с. Позни енеолит, позна костолачка или вучедолска култура.
11. Фрагмент трбуха посуде, украшен низом кратких урезаних вертикалних линија и низом цртица. Димензије фрагмента: 3,8 x 4,2 x 0,4 cm. Израђен је од глине са примесом песка, црвенкастомрке је боје, пригачане површине. Позни енеолит, позна костолачка или вучедолска култура.
12. Фрагмент зделе увученог, косо канелованог обода, са језичастом дршком на рамену. Сам врх обода је благо наглашен. Димензије фрагмен-

та: 5,2 x 3,9 x 0,9 cm. Израђен је од глине са примесом у виду каменчића, сиве је боје, пригличане површине. Сонда 1/90, 3. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

T. II

13. Фрагмент зделе увученог, косо канелованог обода, са језичастом дршком на рамену. Испод дршке је орнамент у виду три краћа паралелна уреза. Димензије фрагмента: 7 x 5,1 x 0,7 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, црне је боје, пригачане површине. Сонда 2/90, 6. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.
14. Фрагмент зделе увученог, хоризонтално фасетираног обода. Димензије фрагмента: 7 x 5,1 x 0,7 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, окермрке је боје, пригачане површине, лошег квалитета печења. Сонда 1/90, 3. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.
15. Фрагмент зделе увученог, косо канелованог обода, са језичастом дршком на рамену. Димензије фрагмента: 5,2 x 3 x 1 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, тамносиве је боје, грубе површине. Сонда 1/90, 3. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.
16. Фрагмент зделе увученог, косо канелованог обода. Димензије фрагмента: 6,2 x 3,3 x 1 cm. Израђен је од глине са примесом у виду каменчића, светлоцрвене је боје, пригачане површине. Сонда 2/90, 8. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.
17. Фрагмент зделе косо канелованог обода, са језичастом дршком на рамену. Димензије фрагмента: 5,6 x 4,1 x 0,8 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, црне је боје, пригачане површине. Сонда 2/90, 8. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.
18. Фрагмент зделе увученог, косо канелованог обода. Димензије фрагмента: 3,5 x 3,3 x 0,7 cm. Израђен је од пречишћене глине, сивомрке је боје, пригачане површине. Јужна падина, налаз са површине. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.
19. Фрагмент зделе увученог обода, заравњеног врха. На рамену се налази низ вертикалних урезаних цртица. Димензије фрагмента: 4,3 x 2,8 x 0,7 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, сивомрке је боје, пригачане површине. Јужна падина, налаз са површине. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.
20. Фрагмент полулопасте зделе хоризонтално фасетираног обода, чији је врх незнатно проширен. Димензије фрагмента: 4,7 x 3,2 x 0,9 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, сиве је боје, пригачане површине. Јужна падина, налаз са површине. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.
21. Фрагмент коничне зделе увученог хоризонтално фасетираног обода, чији је врх заравњен. Димензије фрагмента: 4 x 4,8 x 1 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, сиве је боје, пригачане површине. Јужна падина, налаз са површине. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.
22. Фрагмент полулопасте зделе троугласто моделованог унутрашњег дела обода. Димензије фрагмента: 6,2 x 4,9 x 0,6 cm. Израђена је од гли-

не са примесом у виду песка, тамносиве је боје, пригачане површине. Сонда 2/90, 7. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В. 23. Фрагмент полулоптасте зделе троугласто увученог обода, чији је врх хоризонтално проширен. Димензије фрагмента: 2,3 x 2,4 x 0,7 cm. Израђен је од пречишћене глине, црвене је боје, пригачане површине. Западни део локалитета, површински налаз. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

24. Фрагмент дубоке полулоптасте зделе троугласто моделованог унутрашњег дела обода. Пречник отвора зделе је 40, а очувана висина 3,8 cm. Израђена је од глине са примесом у виду песка, мрке је боје, пригачане површине. Сонда 2/90, 6. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

25. Фрагмент дубоке полулоптасте зделе троугласто моделованог унутрашњег дела обода. Димензије фрагмента: 9,7 x 7,7 x 0,75 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, светлокрке је боје, пригачане и грубе површине. Сонда 2/90, 7. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

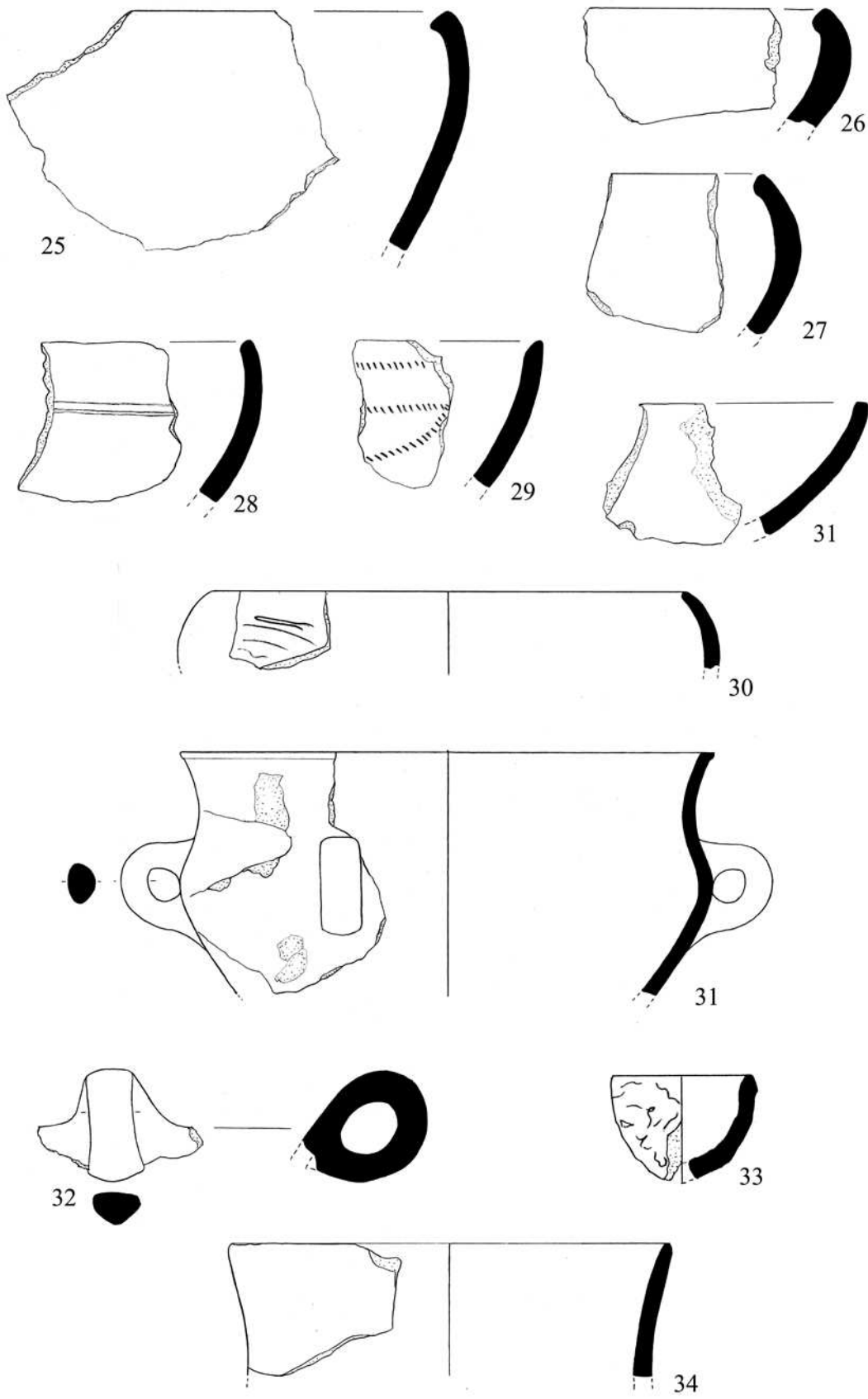
26. Фрагмент полулоптасте зделе, чији је врх обода увучен и полукружно моделован. Димензије фрагмента: 6,2 x 3,7 x 0,9 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, тамнокрке је боје, пригачане површине. Нађен унутар цркве, на простору између источне грађевине и апсиде. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

27. Фрагмент полулоптасте зделе увученог обода. Димензије фрагмента: 4 x 4,9 x 0,7 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, сиве је боје, пригачане површине. Јужна падина, налаз са површине. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

28. Фрагмент полулоптасте дубоке зделе, украшен хоризонталним паралелним урезаним линијама. Димензије фрагмента: 4 x 4,9 x 0,6 cm. Израђен је од пречишћене глине, сиве је боје, грубе површине. Јужна падина, налаз са површине. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

29. Фрагмент полулоптасте дубоке зделе, стањеног врха обода, украшен двама хоризонталним низовима и једним лучним, уских правоугаоних отисака изведених назубљеним инструментом. Димензије фрагмента: 2,8 x 4,7 x 0,6 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, тамнокрке је боје, пригачане површине. Западни део локалитета, површински налаз. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

30. Фрагмент полулоптасте зделе увученог обода. Пречник отвора посуде је 30, а очувана висина 5 cm. Израђена је од глине са примесом у виду песка, тамносиве је боје, лошег квалитета печења. Пригачане је спољне површине, са деловима који су огрубљени размученом глином (нека врс-

та барботина), док је унутрашња површина глачана. Сонда 2/90, 8. о.с. Винчанска култура или прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В (?).

31. Фрагмент полулоптасте зделе. Димензије фрагмента: 4,3 x 4,5 x 0,55 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, тамномрке је боје, пригачане површине. Сонда 2/90, 7. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

32. Фрагмент зделе благе S профилације, равног правоугаоно проширеног обода, са две краће лучне дршке овалног пресека на трбуху. Пречник отвора посуде је 34, а очувана висина је 7,8 cm. Израђена је од глине са примесом у виду песка, црвенкастомрке је боје, пригачане површине. Сонда 2/90, 6. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

33. Фрагмент шоље, са лучном дршком овалног пресека која прелази обод посуде. Димензије фрагмента: 5,1 x 3,6 x 0,5 cm. Израђен је од пречишћене глине, тамносиве је боје, пригачане површине. Сонда 2/90, 7. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

34. Фрагмент минијатурне полулоптасте шоље, пречника отвора 3,5, висине 2,8 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, тамномрке је боје, грубе површине. Западни део локалитета, површински налаз. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

35. Фрагмент дугог цилиндричног врата амфоре, пречника отвора 14, очуване висине 4,2 cm. Израђен је од пречишћене глине, тамносиве је боје, глачане површине. Сонда 2/90, 8. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

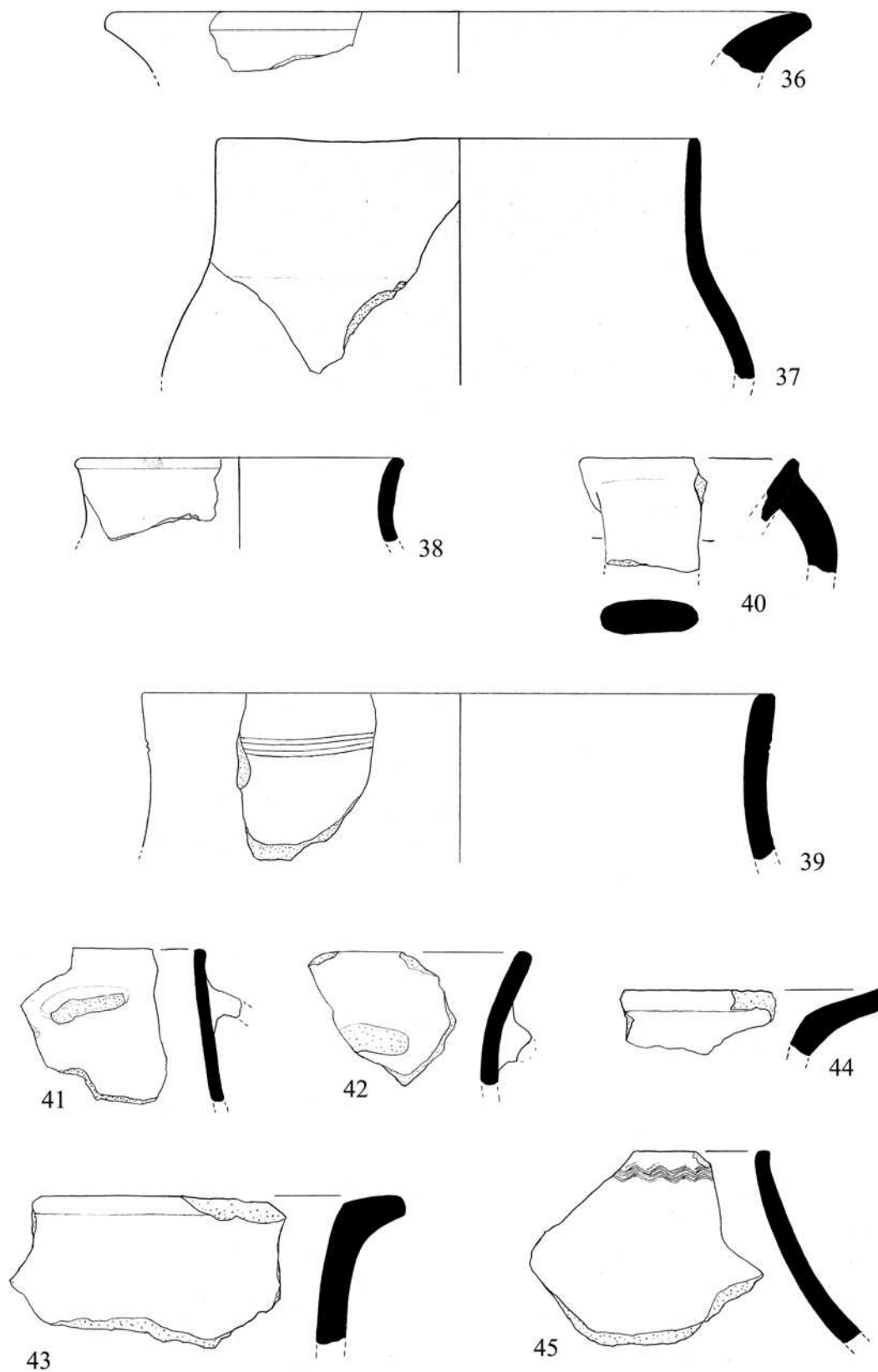
36. Фрагмент разгранутог обода амфоре, пречника отвора 22, очуване висине 1,8 cm. Израђен је од пречишћене глине, светломрке је боје, глачане површине. Сонда 1/90, 3. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

37. Фрагмент цилиндричног врата, рамена и трбуха амфоре, пречника отвора 15, очуване висине 7,2 cm. Израђен је од пречишћене глине, тамносиве је боје, грубе и пригачане површине. Сонда 2/90, 9. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

38. Фрагмент благо левкастог врата амфоре, пречника отвора 10, очуване висине 2,5 cm. Израђена је од пречишћене глине, окермрке је боје, глачане површине. Сонда 2/90, 9. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

39. Фрагмент цилиндричног врата амфоре, украшен хоризонталним паралелним урезаним линијама. Пречник отвора посуде је 20, очувана висина 5,3 cm. Израђена је од пречишћене глине, сивомрке је боје, пригачане површине. Јужна падина локалитета, површински налаз. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

40. Фрагмент левкастог врата амфоре, са тракастом дршком непосредно испод обода. Димензије фрагмента: 4 x 3,5 x 0,6 cm. Израђен је од пре-

Т. IV

чишћене глине, тамносиве је боје, грубе и пригачане површине. Сонда 2/90, 7. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

41. Фрагмент коничног врата амфоре, са кореном тракасте дршке испод обода. Димензије фрагмента: 4,2 x 5 x 0,4 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, црвеноокер је боје, пригачане површине. Сонда 2/90, 6. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

42. Фрагмент левкастог врата амфоре, са кореном тракасте дршке испод обода. Димензије фрагмента: 3,8 x 4,2 x 0,5 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, црне је боје, пригачане површине. Сонда 1/90, 2. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

43. Фрагмент врата амфоре и хоризонтално проширеног разгрнутог обода. Димензије фрагмента: 8,5 x 4,5 x 0,9 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, окермрке је боје, пригачане и грубе површине. Сонда 2/90, 3. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

44. Фрагмент разгрнутог обода амфоре. Димензије фрагмента: 4,8 x 2 x 0,7 cm. Израђена је од глине са примесом у виду песка, светлоцрвене је боје, гачане површине. Сонда 2/90, 3. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

45. Фрагмент коничног врата амфоре, украшен паралелним хоризонталним урезаним цик-цак линијама. Димензије фрагмента: 7,2 x 6,2 x 0,6 cm. Израђен је од пречишћене глине, светлоцрвене је боје, пригачане површине. Сонда 2/90, 3. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

46. Фрагмент трбуха и врата биконичне амфоре, украшене на рамену низом косих зареза. Пречник трбуха је 26, а дебљина зида 0,6 cm. Израђена је од глине са примесом у виду песка, црне је боје, гачане површине. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

47. Фрагмент благо левкастог врата амфоре, са брадавичастом апликацијом, украшен низом косих зареза по ободу. Димензије фрагмента: 5,5 x 5 x 0,7 cm. Израђен је од глине са примесом у виду каменчића, светло-мрке је боје, грубе површине. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

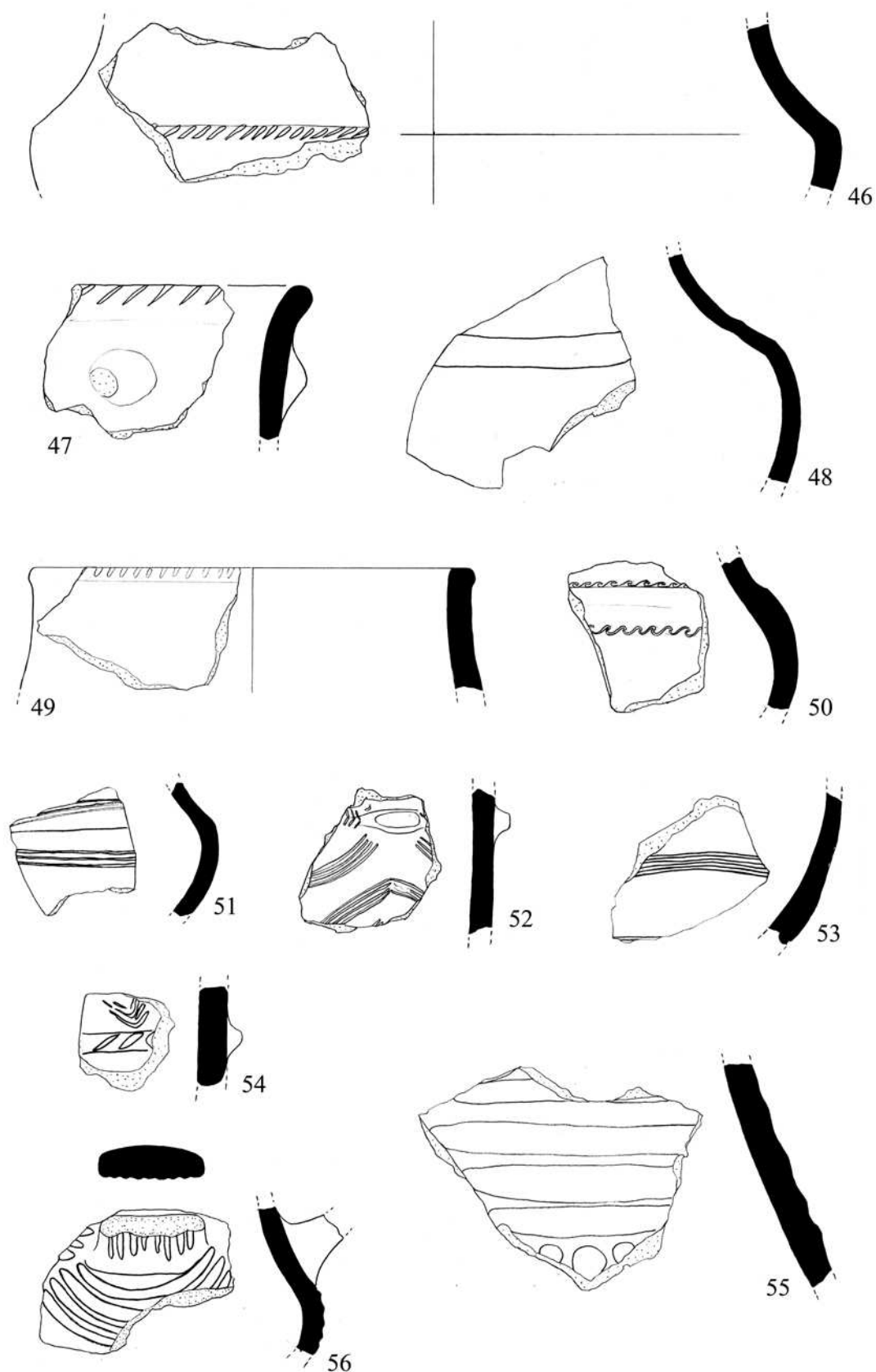
48. Фрагмент трбуха и врата биконичне амфоре. Димензије фрагмента: 6,8 x 8 x 0,7 cm. Израђена је од пречишћене глине, сивоокер је боје, пригачане површине. Сонда 2/90, 9. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

49. Фрагмент врата и благо наглашеног обода лонца. Пречник отвора посуде је 14, а очувана висина 4 cm. Лонац је по ободу украшен косим зарезима. Израђен је од глине са примесом у виду песка, светло-мрке је боје, пригачане површине. Унутар цркве, СИ део апсиде. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

50. Фрагмент трбуха и врата посуде украшен по једним низом утиснутих повезаних S мотива на рамену и трбуху. Димензије фрагмента: 4,2 x 5 x 0,8 cm. Израђен је од пречишћене глине, тамносиве је боје, глачане површине. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.
51. Фрагмент трбуха и врата посуде украшен групама од по три хоризонталне урезане линије на рамену и трбуху. Димензије фрагмента: 3,8 x 3,2 x 0,5 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, црвене је боје, пригlačане површине. Западни део локалитета, површински налаз. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.
52. Фрагмент трбуха посуде, са малом језичастом дршком, украшен групама од по четири лучне урезане линије. Корен дршке је украшен краћим урезаним линијама у облику слова V. Димензије фрагмента: 4,2 x 4,5 x 0,6 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, тамносиве је боје, пригlačане површине. Сонда 2/90, 8. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.
53. Фрагмент трбуха посуде, украшен трима хоризонталним урезаним линијама. Димензије фрагмента: 4,8 x 4 x 0,6 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, светлоцрвене је боје, пригlačане површине. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.
54. Фрагмент трбуха посуде, украшен пластичном траком са косим зарезима и кратким урезаним лучним линијама изнад траке. Димензије фрагмента: 3 x 3,2 x 0,9 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, црвене је боје, грубе површине. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.
55. Фрагмент врата посуде већих димензија, украшен хоризонталним широким канелурама и низом јамичастих удубљења. Димензије фрагмента: 9,1 x 6,4 x 1 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, црне је боје, глачане површине. Сонда 1/90, 4. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.
56. Фрагмент трбуха и врата биконичне посуде, са кореном тракасте дршке. Испод дршке је украшен лучним уским канелурама, а уздужно по дршци се налазе уске вертикалне канелуре. Димензије фрагмента: 6,2 x 4,5 x 0,6 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, сивомрке је боје, пригlačане површине. Јужна падина локалитета, површински налаз. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.
57. Фрагмент обода и благо коничног врата посуде већих димензија, украшен косим уским канелурама. Горња површина обода украшена је низом јамичастих удубљења начињених отиском врха прста. Димензије фрагмента: 4,8 x 4,2 x 0,6 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, црно-црвене је боје, пригlačане површине. Јужна падина локалитета, површински налаз. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

58. Фрагмент коничног врата и рамена посуде већих димензија, украшен хоризонталним канелурама. Димензије фрагмента: 9 x 4,5 x 1,2 cm.

T. V

Израђен је од глине са примесом у виду каменчића, црне је боје, пригличане површине. Сонда 1/90, 3. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

59. Фрагмент трбуха посуде, украшен косим канелурама. Димензије фрагмента: 4,2 x 3,3 x 0,6 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, тамноокер-тамносиве је боје, пригличане површине. Сонда 1/90, 3. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

60. Фрагмент лучне дршке посуде, овалног пресека, са протомом на врху, који недостаје. Дршка је украшена уздужним широким канелурама. Димензије фрагмента: 3,5 x 4 x 1 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, тамносиве је боје, пригличане површине. Сонда 1/90, 3. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

61. Фрагмент врата и рамена посуде већих димензија, украшен хоризонталном пластичном траком са зарезима. Димензије фрагмента: 4,2 x 5 x 1 cm. Израђена је од пречишћене глине, сивомрке је боје, пригличане површине. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

62. Фрагмент трбуха посуде већих димензија, украшен урезаним линијама у комбинацији са групама низова правоугаоних отисака начињених на зубљеним инструментом. Димензије фрагмента: 5,8 x 5,2 x 0,8 cm. Израђен је од пречишћене глине, тамносиво-црне је боје, пригличане површине. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

63. Фрагмент трбуха посуде, украшен вертикалним широким канелурама и низовима јамичастих удубљења. Димензије фрагмента: 6,1 x 5,6 x 1 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, црне је боје, гличане површине. Сонда 1/90, 1. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

64. Фрагмент незнатно проширеног обода и благо коничног врата посуде већих димензија, украшен овалним отисцима по ободу. Димензије фрагмента: 5,2 x 5,3 x 0,9 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, црвенкастоокер је боје, грубе површине. Јужна падина локалитета, површински налаз. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

65. Фрагмент троугласто задебљаног трбуха посуде, украшен низом косих зареза. Димензије фрагмента: 3,8 x 4,8 x 0,7 cm. Израђен је од пречишћене глине, окермрке је боје, пригличане површине. Сонда 2/90, 7. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

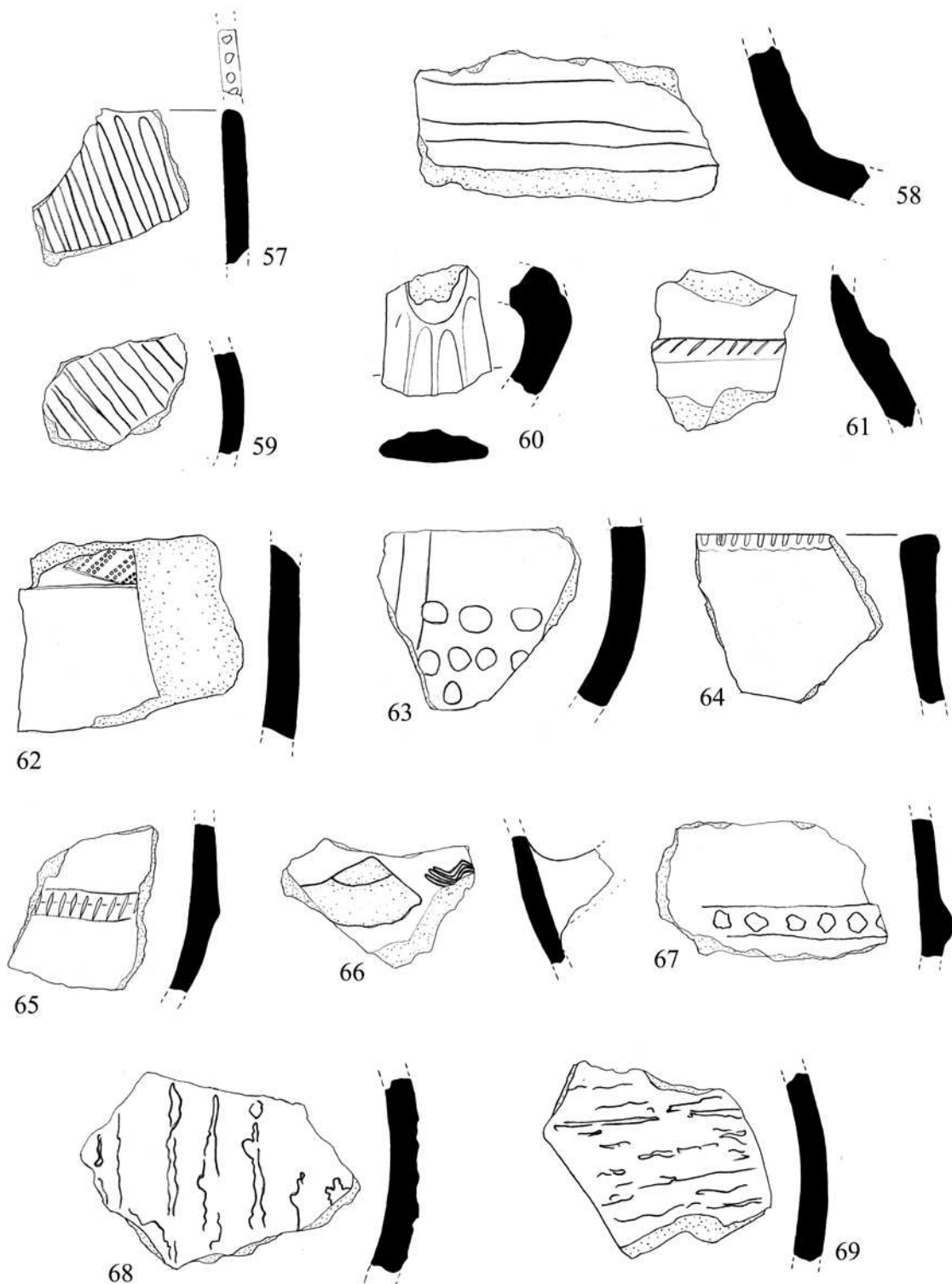
66. Фрагмент трбуха посуде, са кореном лучне дршке, украшен хоризонталним паралелним урезаним изломљеним линијама. Димензије фрагмента: 6,1 x 3,5 x 0,6 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, окермрке је боје, грубе површине. Сонда 2/90, 6. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

67. Фрагмент трбуха посуде, украшен хоризонталном пластичном траком са низом отисака врха прста. Димензије фрагмента: 7 x 4,2 x 0,6 cm.

Израђен је од глине са примесом у виду песка, тамносиве је боје, пригличане површине. Сонда 2/90, 3. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

68. Фрагмент трбуха посуде већих димензија, огрубљене површине вертикално распоређеним барботин апликацијама. Димензије фрагмента: 8,8 x 5,8 x 0,9 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, сиво-

T. VI

мрке је боје, грубе површине. Сонда 2/90, 6. о.с. Винчанска култура или прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В (?).

69. Фрагмент трбуха посуде већих димензија, огрубљене површине хоризонтално распоређеним барботин апликацијама. Димензије фрагмента: 6,8 x 5,8 x 0,9 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, црне је боје (од секундарног горења), грубе површине. Сонда 2/90, 6. о.с. Винчанска култура или прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В (?).

70. Фрагмент трбуха посуде, површине огрубљене косо распоређеним барботин апликацијама. Димензије фрагмента: 5,6 x 5 x 0,6 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, мрке је боје, грубе површине. Сонда 2/90, 7. о.с. Винчанска култура или прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В (?).

71. Фрагмент троугласто задебљаног трбуха посуде, украшен низом јамичастих удубљења. Димензије фрагмента: 6,8 x 6 x 0,9 cm. Израђен је од глине са примесом у виду каменчића, светломрке је боје, грубе површине. Сонда 2/90, 7. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

72. Фрагмент обода посуде, украшен низом неправилних отисака. Димензије фрагмента: 4 x 2 x 0,9 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, сиве је боје, пригачане површине. Сонда 2/90, 7. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

73. Фрагмент трбуха посуде, са језичастом дршком, украшен пластичном хоризонталном траком са низом јамичастих удубљења. Димензије фрагмента: 5,2 x 5,5 x 0,6 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, тамносиве је боје, пригачане и грубе површине. Сонда 2/90, 7. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

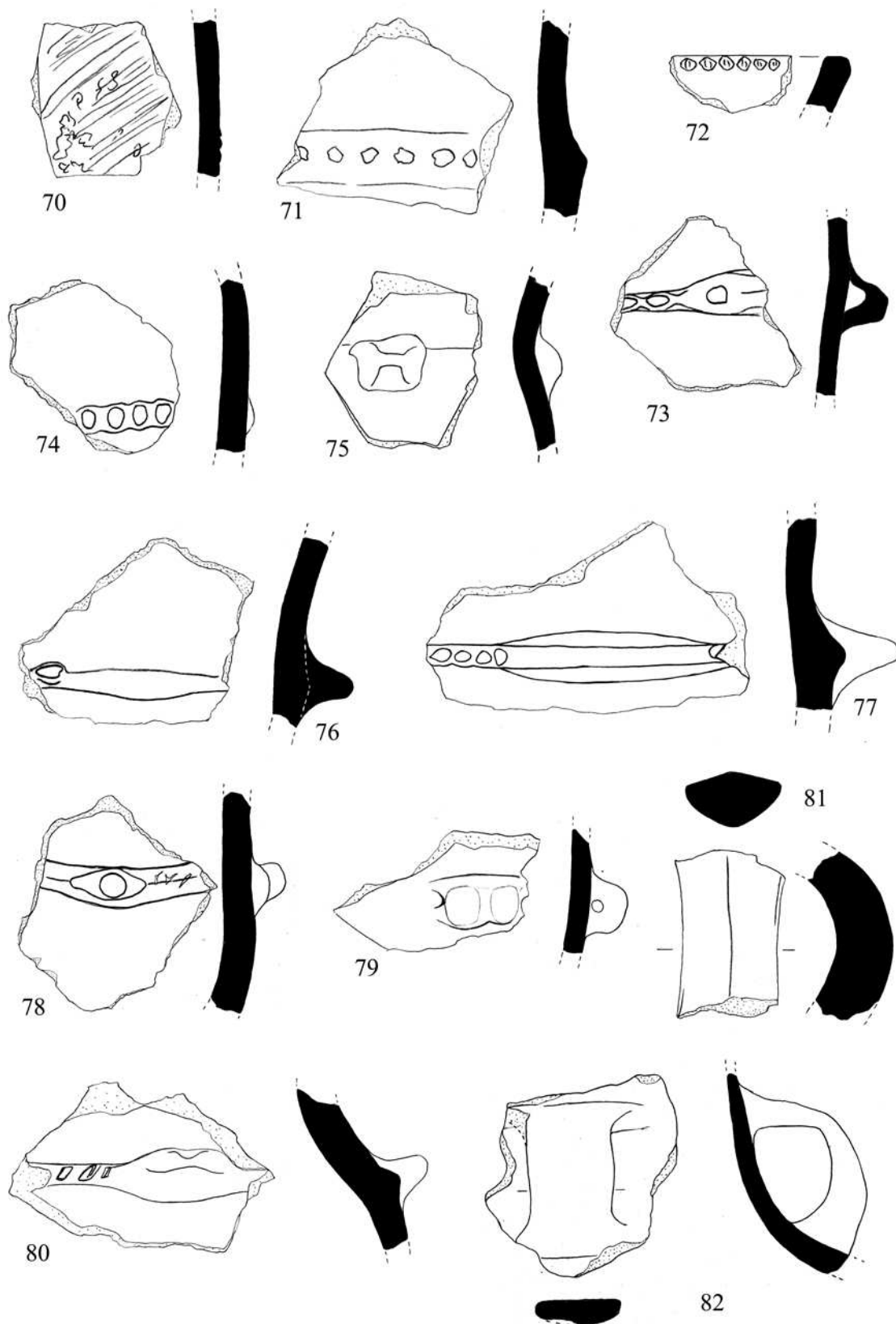
74. Фрагмент трбуха посуде, украшен пластичном хоризонталном траком са низом јамичастих удубљења. Димензије фрагмента: 5,2 x 5,3 x 0,9 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, сиве је боје, пригачане површине. Сонда 2/90, 7. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

75. Фрагмент трбуха, рамена и врата посуде, са пластичном апликацијом на рамену. Димензије фрагмента: 5 x 5,6 x 0,6 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, тамносиве је боје, пригачане површине. Сонда 2/90, 9. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

76. Фрагмент трбуха посуде већих димензија, са широком језичастом дршком и пластичном хоризонталном траком с отисцима врха прста. Димензије фрагмента: 6,9 x 6 x 0,9 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, сивомрке је боје, пригачане и грубе површине. Сонда 2/90, 7. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

77. Фрагмент трбуха посуде већих димензија, са широком језичастом дршком и пластичном хоризонталном траком с отисцима врха прста. Димензије фрагмента: 10,4 x 6 x 0,9 cm. Израђен је од глине са примесом

T. VII

у виду песка, окерсветлоцрвене је боје, пригачане површине. Сонда 2/90, 9. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

78. Фрагмент трбуха посуде већих димензија, са мањом језичастом дршком заравњеног врха и пластичном хоризонталном траком украшеном зарезима. Димензије фрагмента: 5,8 x 7 x 1 cm. Израђен је од глине са примесом у виду каменчића, сивомрке је боје, пригачане и грубе површине. Сонда 1/90, 3. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

79. Фрагмент трбуха посуде, са хоризонтално перфорираном тунеластом дршком, чији је врх заравњен двама отисцима врхова прстију. Димензије фрагмента: 6,2 x 3,7 x 0,6 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, сивомрке је боје, пригачане површине. Сонда 2/90, 8. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

80. Фрагмент трбуха посуде већих димензија, са језичастом дршком, чији је врх украшен двама јамичастима удубљењима и пластичном хоризонталном траком украшеном отисцима. Димензије фрагмента: 8,5 x 5,5 x 1 cm. Израђен је од глине са примесом у виду љуспица лискуна, мрке је боје, пригачане површине. Сонда 2/90, 2. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

81. Фрагмент лучне дршке троугаоног пресека, украшен вертикалном фасетом по средини дршке. Димензије фрагмента: 3,1 x 5,5 x 1,9 cm. Израђен је од пречишћене глине, црвенкастомрке је боје, гачане површине. Унутрашњост цркве, између источне грађевине и апсиде. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

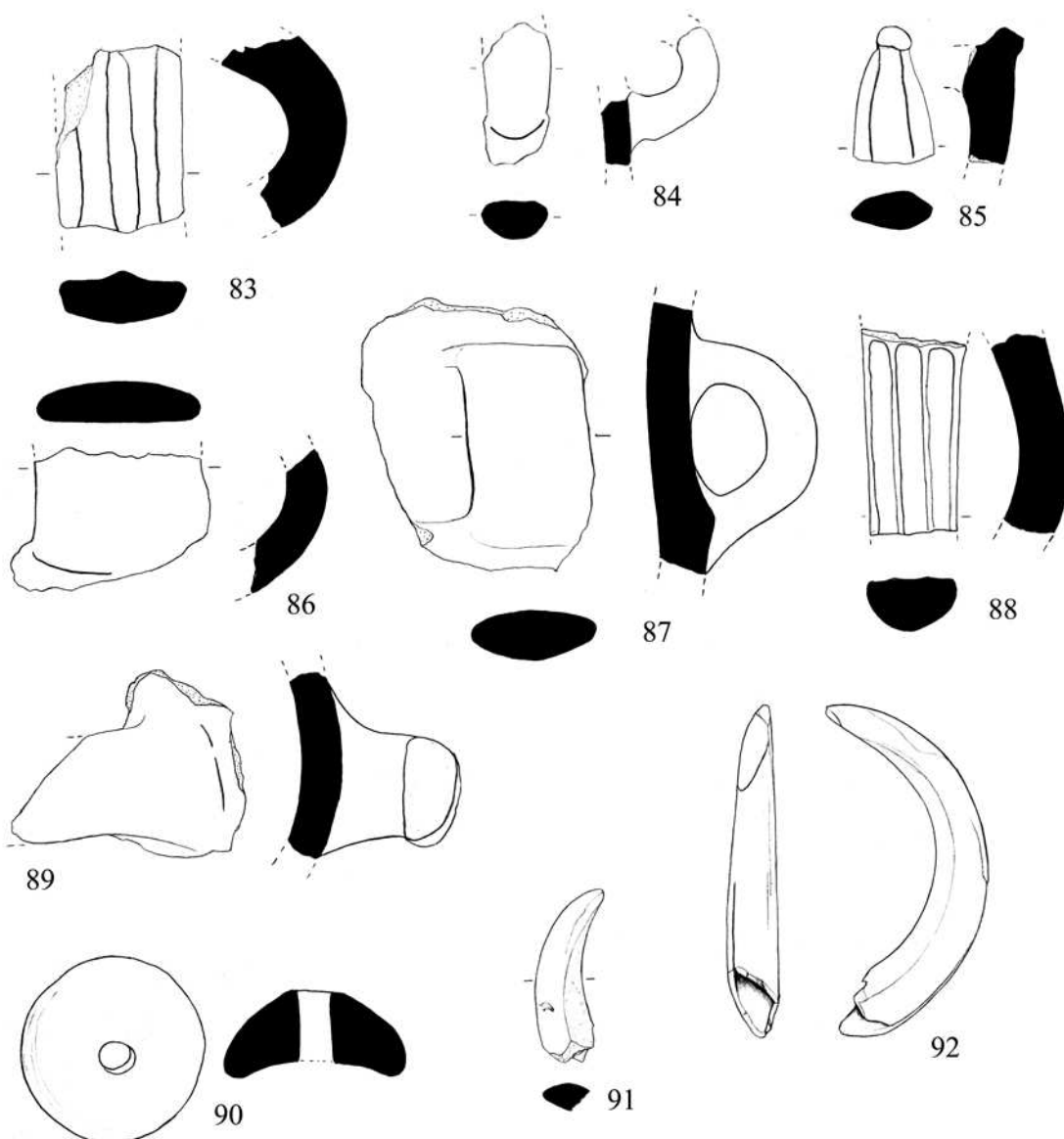
82. Фрагмент врата и рамена посуде, са лучном вертикално постављеном дршком овалног пресека. Димензије фрагмента: 5,5 x 6,5 x 0,5 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, сивомрке је боје, грубе површине. Јужна падина локалитета, површински налаз. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

83. Фрагмент лучне дршке овалног пресека, украшен вертикалним канелурама. Димензије фрагмента: 3,4 x 5 x 1,4 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, светломрке је боје, пригачане површине. Сонда 2/90, 7. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

84. Фрагмент лучне дршке овалног пресека. Димензије фрагмента: 1,6 x 3,8 x 1 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, сиве је боје, пригачане површине. Сонда 2/90, 3. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

85. Фрагмент коленасто савијене дршке овалног пресека, украшен вертикалним канелурама. На врху дршке налази се дугметасти пластични наставак. Димензије фрагмента: 2 x 3,7 x 1 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, мрке је боје, пригачане површине. Сонда 2/90, 6. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

T. VIII

86. Фрагмент лучне дршке тракастог пресека димензија 4,7 x 3,4 x 1 cm. Израђен је од пречишћене глине, сиве је боје, грубе површине. Сонда 2/90, 9. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

87. Фрагмент трбуха посуде са лучном вертикално постављеном дршком овалног пресека. Димензије фрагмента: 5,6 x 7,2 x 1 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, тамносиве је боје, пригличане површине, лошег квалитета печења. Сонда 2/90, 8. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

88. Фрагмент лучне дршке овалног пресека, украшен вертикалним канелурама. Димензије фрагмента: 2,4 x 5,2 x 1,4 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, тамносиво-црне је боје, гличане површине. Сонда 1/90, 4. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

89. Фрагмент трбуха посуде са лучном, хоризонтално постављеном

дршком овалног пресека. Димензије фрагмента: 6,2 x 5 x 1 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, црвенкасте је боје, грубе површине. Сонда 2/90, 6. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

90. Конични пршљенак од печене земље, вертикално перфориран по средини. Пречник пршљенка је 4,7, пречник перфорације 0,8, а висина 2,1 cm. Окер је боје, пригладане површине. Сонда 2/90, 9. о.с.

БАЊЕВАЦ, општина Крупњак

У атару села Бањевац, око 3 km југоисточно од Крупња, констатована су два праисторијска локалитета: Турска караула – Бусија и Јованин брег.

2. Бањевац, Турска караула – Бусија

Градинско насеље, рани неолит (?), неолит/енеолит
N44°21.791` E19°24.082` 333 м. н. в.

У атару села Бањевац, северно од сеоских кућа, на доминантном брежуљку на завршетку косе, тешко приступачне са свих страна налази се локалитет Турска караула – Бусија.²²⁰ Положај локалитета је изузетно погодан за осматрање западног улаза у сутеску Ликодре. Према В. Трбуховићу и М. Васиљевићу на локалитету је евидентирана керамика III фазе на локалитету Бенска бара, која би према другим налазима, нарочито бакарним секирама које такође приписују тој фази, могла да се определи у старији енеолит.²²¹ Осим керамике са локалитета, они помињу и секирице од белог лаког камена, али се овај материјал вероватно налази у шабачком музеју, мада није публикован у недавној монографији о праисторији шабачког региона.²²² М. Гарашанин, међутим, помиње фрагменте керамике са овог локалитета који подсећају на старчевачку керамику, па овај податак свакако треба узети у обзир при стратиграфској детерминацији локалитета.²²³

Узевши све податке у обзир, реч је о градинском насељу из позног неолита/старијег енеолита и, вероватно, раног неолита.

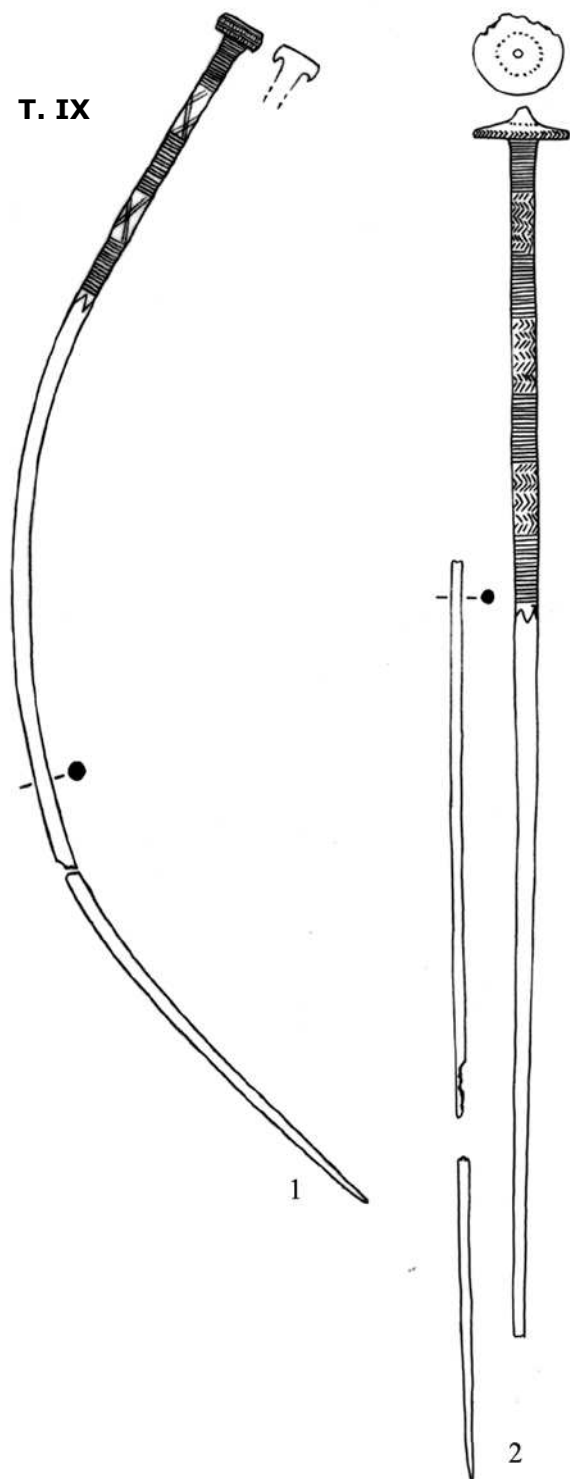
²²⁰ Vasiljević 1974, 149; Трбуховић, Васиљевић 1983, 77.

²²¹ Опширније о овој проблематици видети у поглављу о енеолиту у овој књизи.

²²² Стојић, Церковић 2011, 61.

²²³ Гарашанин М. 1986, 64. М. Гарашанин помиње и подзид израђен техником сухозида, али није сигурно да припада праисторијском периоду.

Т. IX

3. Бањевац, локалитет Јованин брег (Т. IX)

Некропола под хумкама, развијено бронзано доба

Локалитет се налази на међи атара села Бањевац и Толисавац, југозападно од Беле Цркве, а на некрополи су регистроване три хумке, од којих су археолошки истражене њих две.²²⁴ Ископавања су извршили М. и Д. Гарашанин пре 1980. године.²²⁵ Нажалост, ископавања нису публикована, мада су поједини налази без графичких прилога често навођени у радовима М. Гарашанина приликом хронолошког позиционирања тзв. западносрпске варијанте ватинске културе.²²⁶ Том приликом једна хумка опредељена је као кенотаф, а друга хронолошки постављена у период позног бронзаног доба (Br C–D) без прецизнијих упута.²²⁷ У хумци је откривено и 116 перфорираних неправилних ћилибарских перли, које су вероватно представљале огрлицу.²²⁸ Са овог локалитета, из хумке 1, потичу налази двеју бронзаних игала објављени у посебној публикацији.²²⁹

1. Бронзана игла са главом у облику печата, чији је горњи део украшен трима одвојеним пољима испуњеним хоризонталним паралелним линијама, док је међупростор испуњен урезаним мотивима у облику слова Х. Глава је такође украшена паралелним вертикалним урезима подељеним у два поља. Игла је накнадно повијена. Дужина: 42 см. Период Br C.

²²⁴ Гарашанин 1986, 73.

²²⁵ Garašanin 1983c: 737 и даље.

²²⁶ Garašanin 1983c.

²²⁷ Garašanin 1983c, 739.

²²⁸ Палавестра и Крстић 2006, 291; сл. 449 и 450.

²²⁹ Vasić 1999, Т. 12/182, Т. 17/254. Сав покретни материјал налази се у Народном музеју у Београду.

2. Дугачка бронзана игла са конично профилисаном главом и врхом који се завршава трном, који је наглашен кругом од ситних убода. Прелаз из главе у врат једва је наглашен. Тело игле украшено је сноповима урезаних цик-цак линија распоређених у три поља, постављена између четири зоне испуњене хоризонталним паралелним линијама. Дужина: 62 cm. Период Bг C–D.

4. Бачевци, локалитет Римско гробље

Некропола под хумкама, бронзано/гвоздено доба

Бачевци се налазе на 14 km југоисточно од Љубовије, на десној обали Дрине. О локалитету Римско гробље нема података у стручној литератури. Једини помен налазимо код В. Трбуховића, који га карактерише као хумке из периода металних доба, а у приложеној карти помиње и топоним Арнаутовача.²³⁰

БЕЛА ЦРКВА, општина Крупањ (Т. X–XII)

У атару села Бела Црква, које се налази око 10 km ваздушном линијом источно-североисточно од Крупања, констатована су два праисторијска локалитета: Церик – Бандера и Варош.

5. Бела Црква, локалитет Церик – Бандера

Некропола под хумкама, бронзано/гвоздено доба

N44°23.460' E19°30.499' 285 m. н. в.

На локалитету Церик – Бандера у селу Бела Црква регистровано је укупно шест хумки, од којих је истражено њих пет.²³¹ Реч је групама хумки које су 50-их година прошлог века истраживали М. и Д. Гарашанин, а које се простиру по косама атара села Бела Црква, Белотић и Бастав.²³² Овде ће бити презентоване само оне хумке које имају археолошки материјал из целина које можемо везати за периоде бронзаног и гвозденог доба.

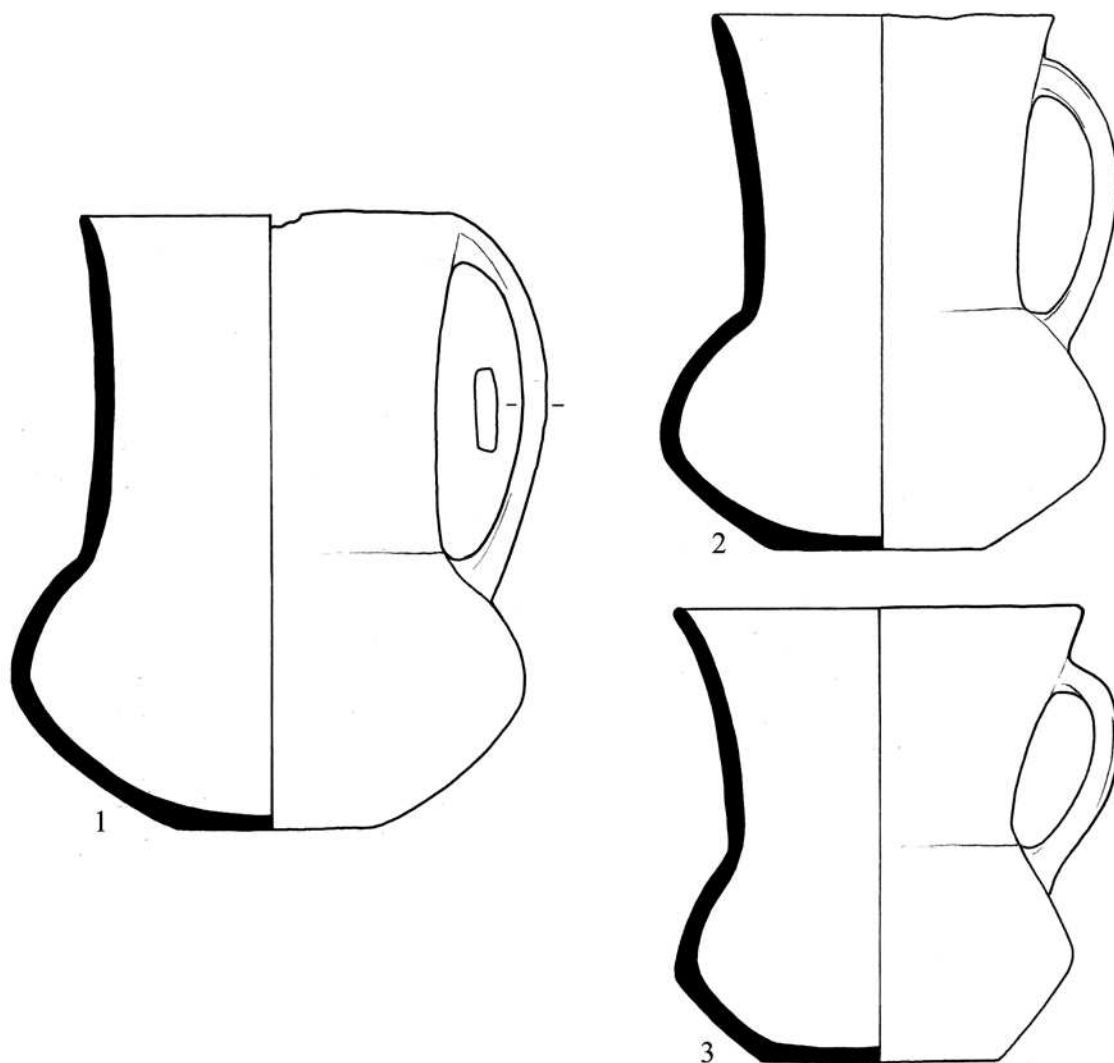
²³⁰ Трбуховић 1985, 37–38, карта стр. 40, локалитет 4.

²³¹ Гарашанин, Гарашанин 1958. Сав покретни материјал налази се у Народном музеју у Београду.

²³² Села Белотић и Бастав припадају територији општине Осечина, а самим тим и под територијалну надлежност Народног музеја Ваљево.

Хумка I, пречника 23,5 m и висине око 1,3 m представља највећу гробницу на овом локалитету и имала је камени венац регистрован на самој периферији. У њој је укупно откривено 27 гробова, од којих се пет може приписати периоду раног бронзаног доба, а две урне са остацима спаљених покојника представљају други хоризонт сахрањивања из развијеног бронзаног доба, док се две сахране опредељују у период гвозденог доба и биле би скелетне, мада приликом истраживања нису регистровани јасни остаци скелета покојника.²³³ Остале сахране представљају словенски гробови из средњег века. У хумци је откривена и једна група праисторијске керамике.²³⁴ Покретни материјал није био очуван у потпуности, а ни објављен у целини или је, пак, лоше илустрован, те овде приказујемо само поједине предмете из ове хумке.

Т. X

²³³ Истраживачи претпостављају да је реч о скелетним сахранама на основу положаја прилога и појединачног трага који се ту и тамо манифестовао у боји и конзистенцији земље.

²³⁴ Гарашанин, Гарашанин 1958, 25 и даље.

Налаз из гроба 24:²³⁵ (Период Br A)

1. Пехар издуженог левкастог врата, широког отвора, лоптастог трбуха и са широм тракастом дршком, која спаја трбух са ободом. Лоше фактуре, сиве боје. Висина: 15,1 cm; пречник обода: 4,6 cm; пречник дна: 2,4 cm.

Налази из групе керамике 1:²³⁶ (период Br A)

2. Пехар издуженог левкастог врата, широког отвора, лоптастог трбуха и са широм тракастом дршком, која спаја трбух са вратом. Прелаз из трбуха у врат нешто оштрије наглашен. Лоше фактуре, сиве боје. Висина: 13,1 cm; пречник обода: 4,1 cm; пречник дна: 2,7 cm.

3. Пехар издуженог и на ободу проширеног левкастог врата, широког отвора, лоптастог трбуха и са тракастом дршком, која спаја раме са вратом. Лоше фактуре, сиве боје. Висина: 11,3 cm; пречник обода: 5 cm; пречник дна: 2,9 cm.

Налаз из гроба 2:²³⁷ (период Ha D)

4. Оштећено гвоздено копље са делтоидним листом. По средини листа централно ребро, врх недостаје. Димензије непознате.

5. Повијени гвоздени мач или криви нож, фрагментован и лоше очуван. Димензије непознате.

6. Лоше очуван и фрагментован мањи гвоздени нож. Димензије непознате.

Налаз из гроба 5:²³⁸ (период Ha D)

7. Оштећено и фрагментовано гвоздено копље с уским листом. Дужина: 33 cm.

8. Оштећено и фрагментовано гвоздено копље с уским листом и дугачким тулцем. Дужина: 36 cm.

9. Фрагментован и лоше очуван гвоздени нож. Димензије непознате.

10. Фрагментован и лоше очуван мањи гвоздени нож. Димензије непознате.

11. Гвоздени срп (?), лоше очуван и фрагментован. Димензије непознате.

Хумка III пречника је око 15 m и висине 1,1 m и насута је једнообразном земљом без додатних конструктивних елемената. У хумци су регистроване три сахране,²³⁹ које се хронолошки могу повезати са периодом развијеног бронзаног доба (Br C–D). Централни гроб ове хумке вероватно

²³⁵ Гарашанин, Гарашанин 1958, 26–27, сл. 7а.

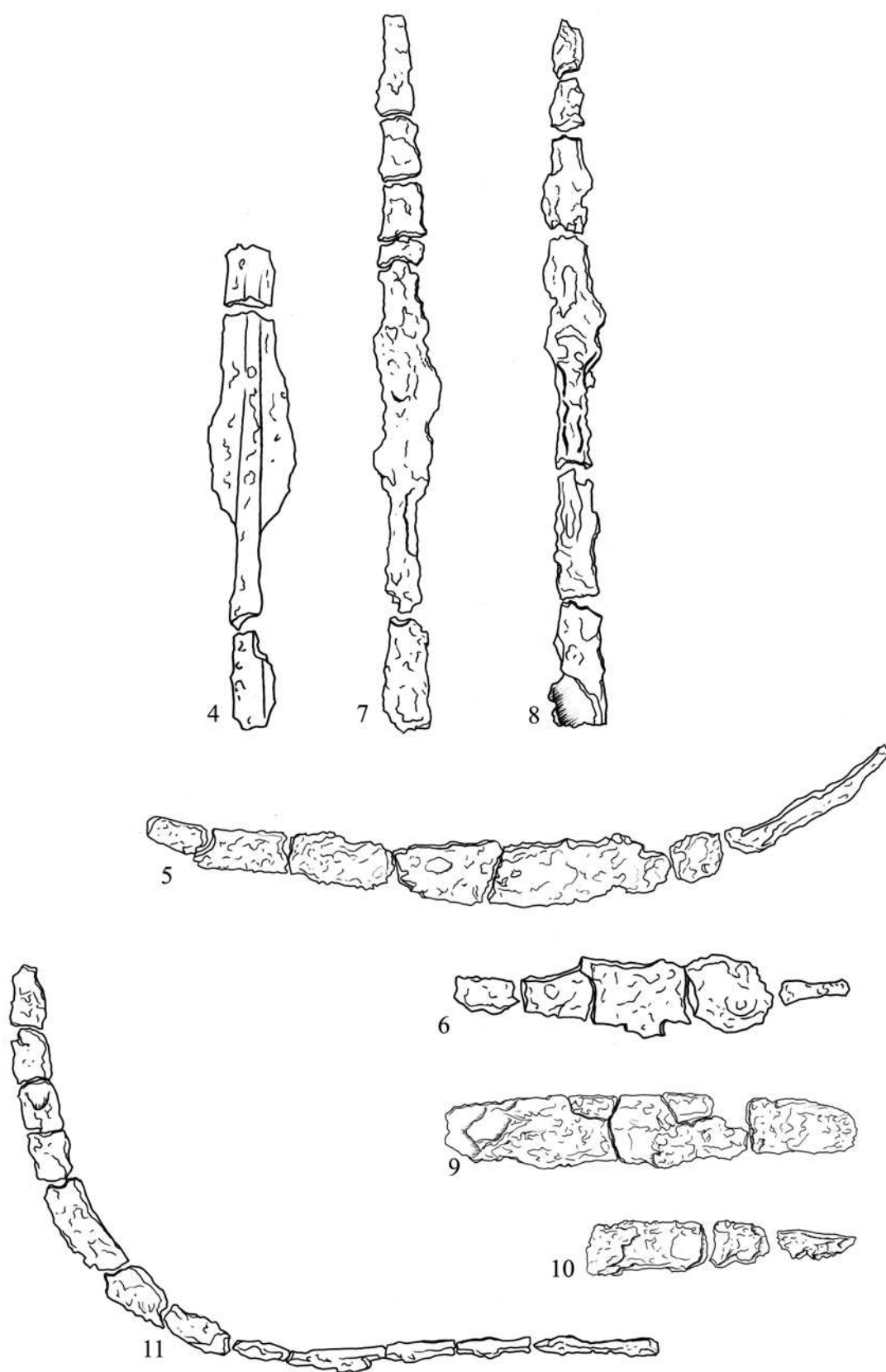
²³⁶ Гарашанин, Гарашанин 1958, 28, сл. 7c–d.

²³⁷ Гарашанин, Гарашанин 1958, 30, сл. 8.

²³⁸ Гарашанин, Гарашанин 1958, 30, сл. 9.

²³⁹ Гарашанин, Гарашанин 1958, 38–40.

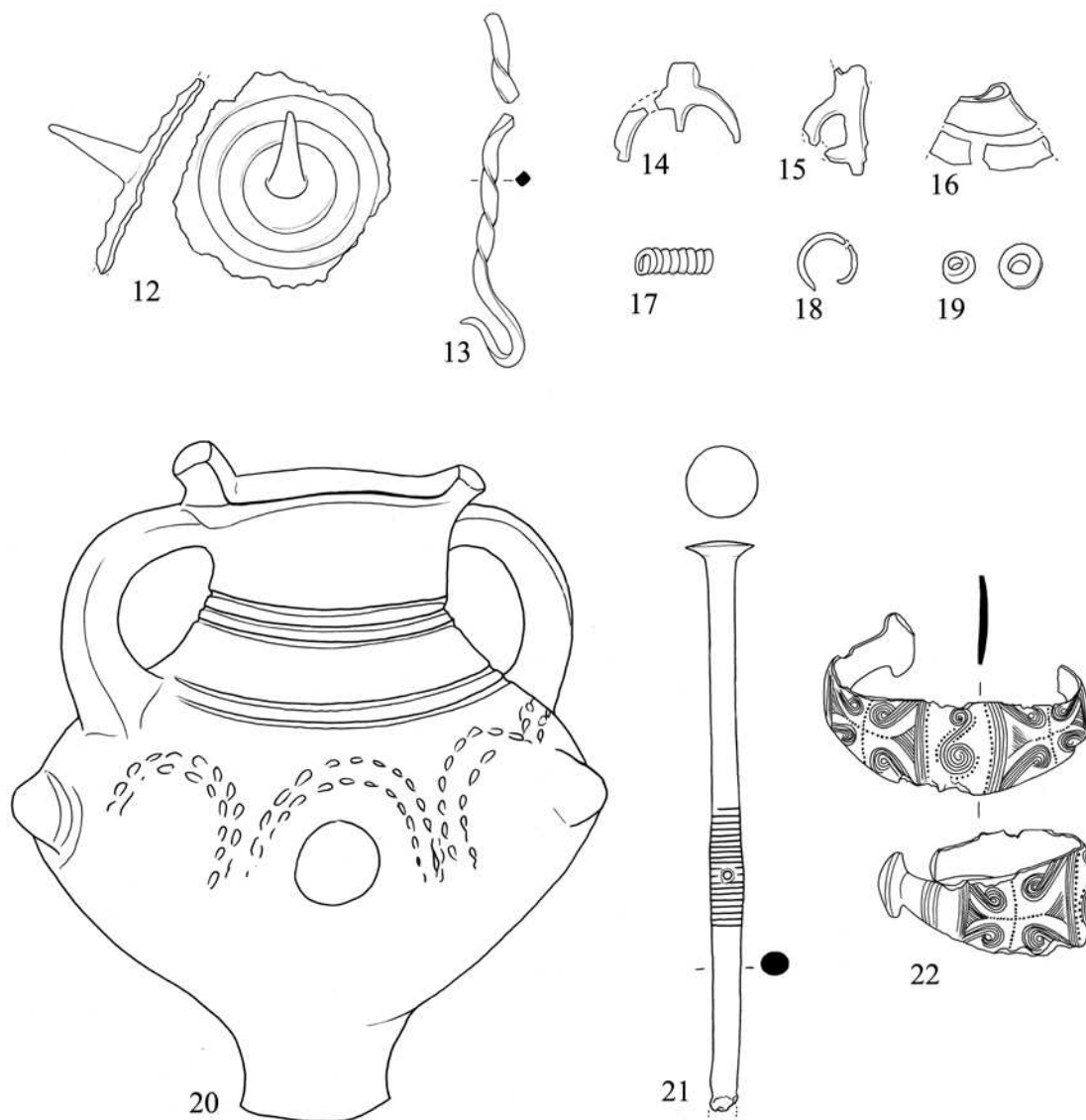
Т. XI

представља сахрана инхумираног покојника (?) – гроб 1. У западном делу хумке откривен је остатак урне с остацима спаљеног покојника – гроб 2,

док је гроб 3 откривен у јужном делу хумке, и у њему су регистровани лоше сачувана урна и комади аморфне бронзе. Покретни материјал није био добро очуван или је лоше реконструисан у илустрацијама, те овде приказујемо материјал из гроба 1.

Т. XII

Налаз из гроба 1:²⁴⁰ (Период Вг С-D)

12. Оштећени кружни привезак од бронзаног лима, са дугачким трном у центру. Око трна канеловани жлебови. Димензије непознате.

13. Фрагмент игле (?) од тордиране бронзане жице квадратног пресека, са завршетком у виду куке. очувана дужина: 6,6 см.

14. Фрагментовани и лоше очувани лунуласти привезак од бронзаног лима са вертикалном средишњом пречагом. Димензије непознате.

²⁴⁰ Гарашанин, Гарашанин 1958, 40, сл. 15.

15. Фрагментована половина лоше очуваног лунуластог привеска од бронзаног лима са вертикалном средишњом пречагом. Димензије непознате.
16. Јако фрагментовани бронзани тутул. Димензије непознате.
17. Лоше очувани бронзани салтелеони. Димензије непознате.
18. Фрагменти двеју бронзаних карика. Димензије непознате.
19. 13 ћилибарских перли цилиндричног облика с оштрим ивицама, вертикално пробушене. Пречници: 0,5–1 cm.

Хумка V пречника око 16,5 m и висине 1,6 m насута је једнообразном земљом и није имала додатне конструктивне елементе.²⁴¹ Централним гробом хумке чини се гроб 2, откривен на самој здравици, близу центра, а реч је о скелетно сахрањеном покојнику, вероватно згрченом. Гроб 1, откривен на дубини од 1 m, такође инхумиран, садржао је здробљени бронзани предмет и остатке керамичке посуде.

Налаз из гроба 1:²⁴² (Период Br C–D)

20. Мањи керамички пехар на истакнутој стопи, крушколиког трбуха са четири наспрамно постављена брадавичаста испупчења, украшен хоризонталним канелурама у делу рамена и врата. Око брадавичастих испупчења налазе се испрекидани урези, а суд је вероватно имао и две тракасте дршке са рожастим испупчењем на врху, мада аутори у графичкој реконструкцији предлажу суд са једном дршком. Висина: 12,4 cm.

Налази ван целина:

21. Бронзана игла са главом у облику клина, задебљалим горњим делом, на коме се налази украс у виду хоризонталних паралелних жлебова, где је и мања перфорација. Доњи део игле недостаје. Очувана висина: 13,2 cm. Br B–C.²⁴³
22. Гривна од бронзаног лима отворених и задебљаних шакасто моделованих крајева. Један крај недостаје. Украшена је комплексним украсом изведеним урезивањем и пунктирањем. Гледано од краја, с обзиром на то да је украс симетричан, прво долази низ паралелних линија иза којих је празно поље, па опет низ паралелних линија, где се на средини налази косо шрафирани троугао, а по крајевима гирландасти мотиви састављени од низа урезаних линија у виду броја 9. Насупрот томе, на крају овог поља је исти мотив, а врхови троуглова су спојени пунктираном линијом. По средини је, између једне и друге групе мотива, попречна пунктирана линија, која се сече са првом у виду крста. Централно поље додатно је одвојено од низа паралелних линија пунктираном линијом, а на среди-

²⁴¹ Гарашанин, Гарашанин 1958, 42–43.

²⁴² Гарашанин, Гарашанин 1958, 42–43, сл. 4b.

²⁴³ Гарашанин, Гарашанин 1967, 23, сл. 15; Vasić 2003, cat. 153, Taf. 11/153.

ни се налази спирални мотив састављен од низа урезаних линија у виду слова S, који је појачан додатним пунктовима. Димензије: 5,7 x 4,5 cm. Br D – Ha A.²⁴⁴

6. Бела Црква, локалитет Варош

Равничарско насеље, неолит/енеолит

Локалитет Варош се налази на излазу из Беле Цркве, на путу према Пецкој, са обе стране поменутог пута, код куће Поповића и на њиховом имању.²⁴⁵ Према В. Трбуховићу и М. Васиљевићу реч је о „насељу винчанског типа – III фазе Бенске баре“,²⁴⁶ док га М. Гарашанин опредељује у више фаза најмлађег периода Винча–Плочник.²⁴⁷ С обзиром да аутори овој фази приписују бакарне секире типа *Jászladány*,²⁴⁸ карактеристичне за старији и развијени енеолит, претпоставља се да ова фаза припада старијем енеолиту.

7. Богуштица, локалитет Склопови, општина Крупањ

Равничарско насеље, позни неолит

Ово мање збијено насеље смештено је на вишој речној тераси, а припада позној неолитској култури.²⁴⁹

БРАДИЋ, општина Лозница

У селу Брадић, удаљеном око 11 km источно-североисточно ваздушном линијом од Лознице, евидентирана су два праисторијска локалитета: Кућерине и Мраморје.

8. Брадић, локалитет Кућерине

Висинско насеље, неолит/енеолит

Локалитет Кућерине налази се северно од села Брадић, на завршетку косе, испод виса Широка липа планине Иверак, изнад потока

²⁴⁴ Гарашанин, Гарашанин 1967, 22–23, сл. 14.

²⁴⁵ Трбуховић, Васиљевић 1983, 76; Гарашанин 1986, 65.

²⁴⁶ Трбуховић, Васиљевић 1983, 76.

²⁴⁷ Гарашанин 1986, 65.

²⁴⁸ Трбуховић, Васиљевић 1983, 85.

²⁴⁹ Захваљујемо се колеги Р. Арсићу из Завода за заштиту споменика културе у Ваљеву на списку локалитета у Рађевини, са којег је преузет овај локалитет.

Ђуриновац. На локалитету су констатовани налази који указују да је на овом месту постојало насеље из позног неолита/старијег енеолита.²⁵⁰

9. Брадић, локалитет Мраморје

Градинско насеље, позни неолит (?)

Локалитет Мраморје се налази на крају села, према селу Брњцу, на мањем брду елипсоидног облика, истог имена.²⁵¹ Са овог локалитета потиче неколико фрагмената керамике рађене руком, за коју аутори сматрају да би могли припадати винчанској култури.²⁵²

10. Брезјак, локалитет Пауље (Т. XIII–XXVII)

Некропола под хумкама, бронзано и гвоздено доба, површински налази до краја праисторијског периода
N44°30.646' E19°22.267' 145 м. н. в.

Село Брезјак налази се на 12 km североисточно од Лознице и у њему је, крајем XIX века, М. Валтровић на локалитету Панића забран регистровао велику некрополу под хумкама на десној обали речице Корените. Данас је тај потес познат по називу Пауље, који се данас најчешће среће у стручној литератури. Прва ископавања локалитета извршио је и М. Валтровић 1892. године, који је том приликом регистровао укупно 27 земљаних гробница, што је приказао и у једној скици.²⁵³ Он је тада ископао укупно шест земљаних гробница, али наводи и да је *раније, сеоски мејанџија Милинко ископао три бобије за рачун г. Симе Тројановића*.²⁵⁴ Сви покојници који су откривени том приликом били су спаљени, а њихови остаци положени у керамичке урне, које, нажалост, Валтровић само описује у раду.²⁵⁵ Ипак, на основу детаљних описа, чини се да његове *трбушасте урне са сисицама* наликују онима откривеним каснијим ископавањима на овоме локалитету. Нова истраживања локалитета започета су 1988. године, када је извршено рекогносцирање општине Лозница, као и сама детаљна проспекција Пауља, да би 1989. године биле истражене хумке А (I) и Б (II)²⁵⁶ у организацији новооснованог

²⁵⁰ Vasiljević 1980, 215; Трбуховић, Васиљевић 1983, 66.

²⁵¹ Vasiljević 1980, 215.

²⁵² Стојић, Церовић 2011, 73. Сав покретни материјал налази се у Народном музеју Шабац.

²⁵³ Валтровић 1893, Т. XVI, ск. II; план 3.

²⁵⁴ Валтровић 1893, 85.

²⁵⁵ Валтровић 1893, 84 и даље.

²⁵⁶ Мадас 1990; Цанић-Тешановић, Глигорић 2001. Сав покретни материјал са нових истраживања налази се у Музеју Јадра.

Музеја Јадра у Лозници и тада територијално надлежног Завода за заштиту споменика културе Крагујевац.²⁵⁷ Године 1990. истражене су хумке Ц (III), Д (IV) и Е (V), а 1995. ископане су још две хумке, Ф (VI) и Г (VII), док је 1997. истражена хумка Х (VIII). Године 1998. истражене су хумке И (IX) и Ј (X), 2000. године истражена је хумка К (XI), а 2001. хумке Л (XII) и М (XIII), док је 2002. године ископавана хумка Н (XIV), 2004. хумка О (XV), а током 2010. и 2011. године хумке П (XVI), Р (XVII) и С (XVIII).²⁵⁸ Од 2012. до 2015. истражене су хумке XIX до XXVII. Сва досадашња истраживања извршио је Музеј Јадра у Лозници, где се и чува археолошки материјал. Све гробнице формиране су насипањем земље и имају облик широких заобљених купа. Пречника су од 10 до 30 m, док су им висине очуване од 1 до 3 m. Сви аутори који су описивали локалитет констатују да целу некрополу чине мање скупине хумки које су међусобно удаљене и по неколико десетина метара. Првобитно је регистровано око 30 праисторијских хумки, али је накнадном проспекцијом утврђено да њихов број сеже можда и до 50.²⁵⁹ Рекогносцирањима извршеним на пролеће 2014. године²⁶⁰ констатовани су површински покретни налази керамике на њивама југоисточно и источно од Панића забрана. Они су, у највећој мери, хронолошки одговарали налазима из хумки, па је вероватно реч и о неким уништеним тумулима, али се том приликом наишло и на керамику из периода На А–В и Lt D. Локалитет Пауље уједно представља најистраженију некрополу под хумкама у северозападној Србији, с обзиром на чињеницу да је од 1989. године до данас на њој комплетно ископано 27 праисторијских хумки, а додамо ли овом броју и Валтровићевих шест и Тројановићеве три хумке истражене на крају XIX столећа, долазимо до укупног броја од 36 истражених хумки. С обзиром на то да је у припреми обимна монографија о некрополи,²⁶¹ на овом месту ћемо приказати материјал из појединих целина из пет одабраних хумки, као и остали материјал откривен приликом рекогносцирања, на основу којег ће бити обухваћени сви периоди заступљени на локалитету Пауље.

Хумка I (A) налазила се у северном делу некрополе. Пречника је 19 m, а висине око 1 m. У центру хумке, на 0,4 m висине од основе, откривена је зона највероватније централног гроба, с остацима спаљеног

²⁵⁷ Глигорић 2014, 10.

²⁵⁸ О истраживањима након 1990 в. Цанић-Тешановић, Глигорић 2001; Глигорић, Цанић-Тешановић 2010; Глигорић 2014. Првобитно су хумке означаване словима абецедне, али се од 2014. године прешло на означавање римским бројевима.

²⁵⁹ Цанић-Тешановић, Глигорић 2001, 7.

²⁶⁰ Рекогносцирања су извршена у оквиру сарадње Музеја Јадра у Лозници и Археолошког института у Београду. Екипу су тада чинили Р. Глигорић, Ј. Цанић-Тешановић, В. Танасић, А. Булатовић и В. Филиповић.

²⁶¹ Глигорић, у припреми.

покојника и бројним прилозима, док је на западној периферији хумке регистрована урна, у коју су похрањени остаци спаљеног покојника. На основи хумке констатована је овална зона интензивно запечене земље, што највероватније представља остатке пећи. У насипу хумке, на 2 m источно од централне сахране, откривене су две шупљеливене бронзане гривне, за које М. Мадас наводи да су регистроване заједно са слојем гарежи налик распаднутој тканини.²⁶² Исто тако, на 3 m североисточно од претпостављеног центра, откривене су две надлактице од тањег искуца-ног бронзаног лима типа Мраморац.

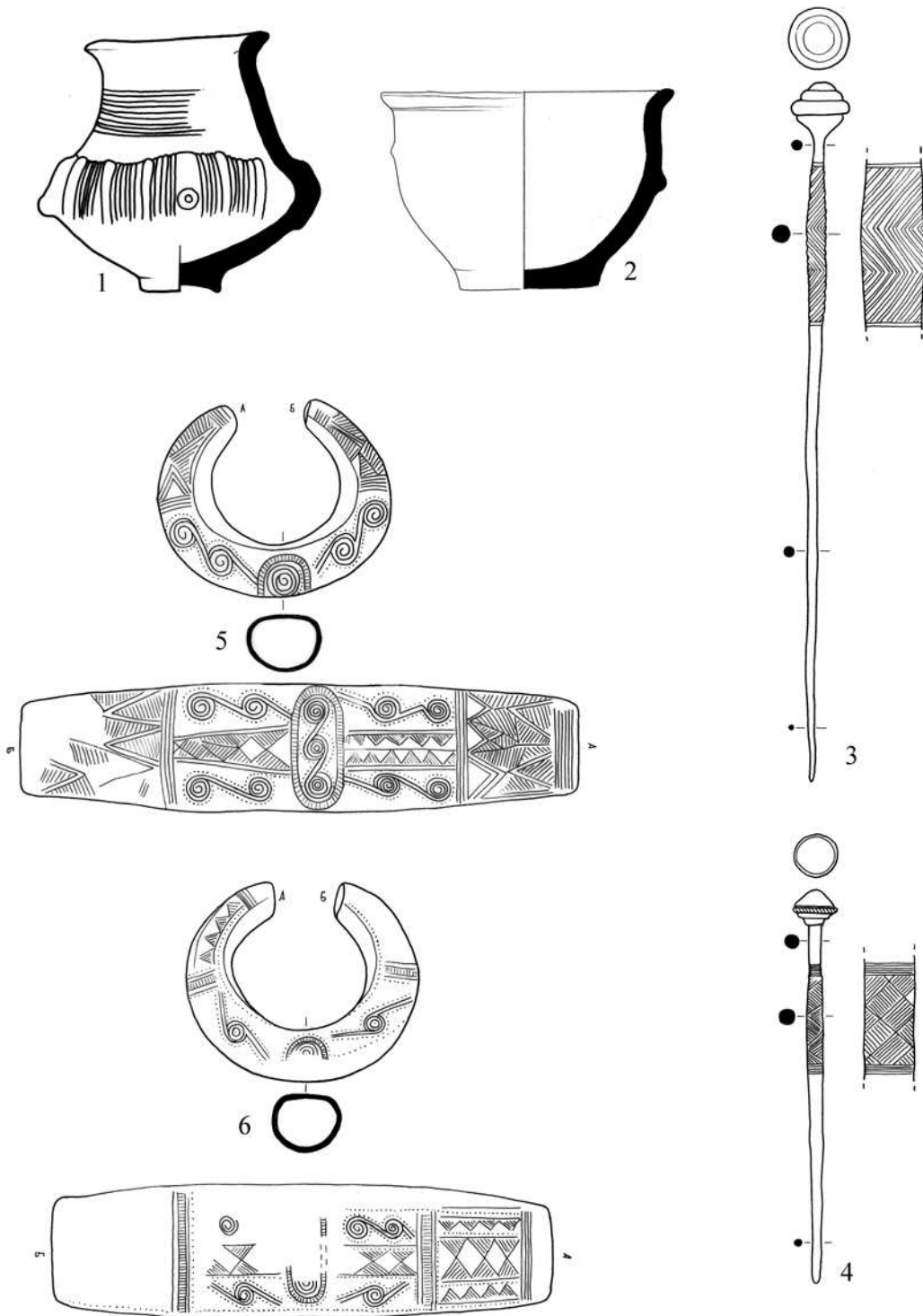
Централни гроб:²⁶³ (период Br C–D)

1. Минијатурна амфора, фине фактуре, црне боје и углачане површине. Малог кружног дна, израженог луковичастог трбуха, израженог врата и високог обода који је повијен на спољну страну. Врат је украшен плитким хоризонталним канелурама, док се на трбуху налазе вертикална ребра, а простор између њих украшен је плитким канелурама и на четири места мањим дугметастим налепцима. Висина 8 cm, пречник отвора 6 cm, пречник дна 2,5 cm.
2. Здела тамносмеђе боје, средње фактуре, широког трбуха, обода благо повијеног на спољну страну и слабо истакнутог дна. На трбуху се налазе три мања брадавичаста испупчења. Висина 5,5 cm, пречник отвора 10,5 cm, пречник дна 5 cm.
3. Украсна дуга игла округлог пресека са биконичном главом и са наглашеним централним ребром, које је украшено благим косим урезима. На телу игле, непосредно испод главе, налази се задебљање украшено трима редовима линија, које се наизменично мењају у хоризонталном и вертикалном смеру. Дужина 26,5 cm, пречник главе 2,2 cm.
4. Украсна игла округлог пресека са купастом главом, на чијем се доњем делу налази јако пластично ребро украшено косим урезима. На телу игле, испод главе, налази се задебљање украшено урезима у виду преплета, а које је од тела игле и на горњем и на доњем делу одвојено низом плићких хоризонталних паралелних жлебова. Игла је преломљена у доњем делу, тј. недостаје јој врх. Дужина 15,3 cm, пречник главе 1,7 cm.
5. Гривна од шупљеливене бронзе, елипсастог облика и размакнутих крајева. Наруквица је украшена комплексним мотивом, распоређеним у три поља. Централни део је од остала два одвојен двема линијама, између којих се налазе кратки паралелни урези. У центру се налази делимично истрвени мотив, који је дуж централног дела имао траку испуњену орнаментом састављеним од низа по два наспрамно постављена троугла

²⁶² Мадас 1990, 14.

²⁶³ Мадас 1990, 17 и даље; Цанић-Тешановић, Глигорић 2001, 23–31.

који се додирују својим врховима и тако чине композицију која донекле подсећа на лабрис. Са леве и десне стране траке налазе се S мотиви за гирландасто увијеним крајевима, а међупростор је испуњен тачкастим мотивом. На средини се налази овално уоквирен простор са двоструко повезаним S мотивом, а празан простор је испуњен убодима. Друга два поља на наруквизи украшена су по средини траком испуњеном орнамен-

Т. XIII

том састављеним од низа по два наспрамно постављена троугла који се додирују својим врховима, док је лево и десно постављен низ троуглова који су врховима окренути ка централној траци. Пречник 9 x 7 cm, пречник пресека 2,5 cm. Маса: 252 gr.

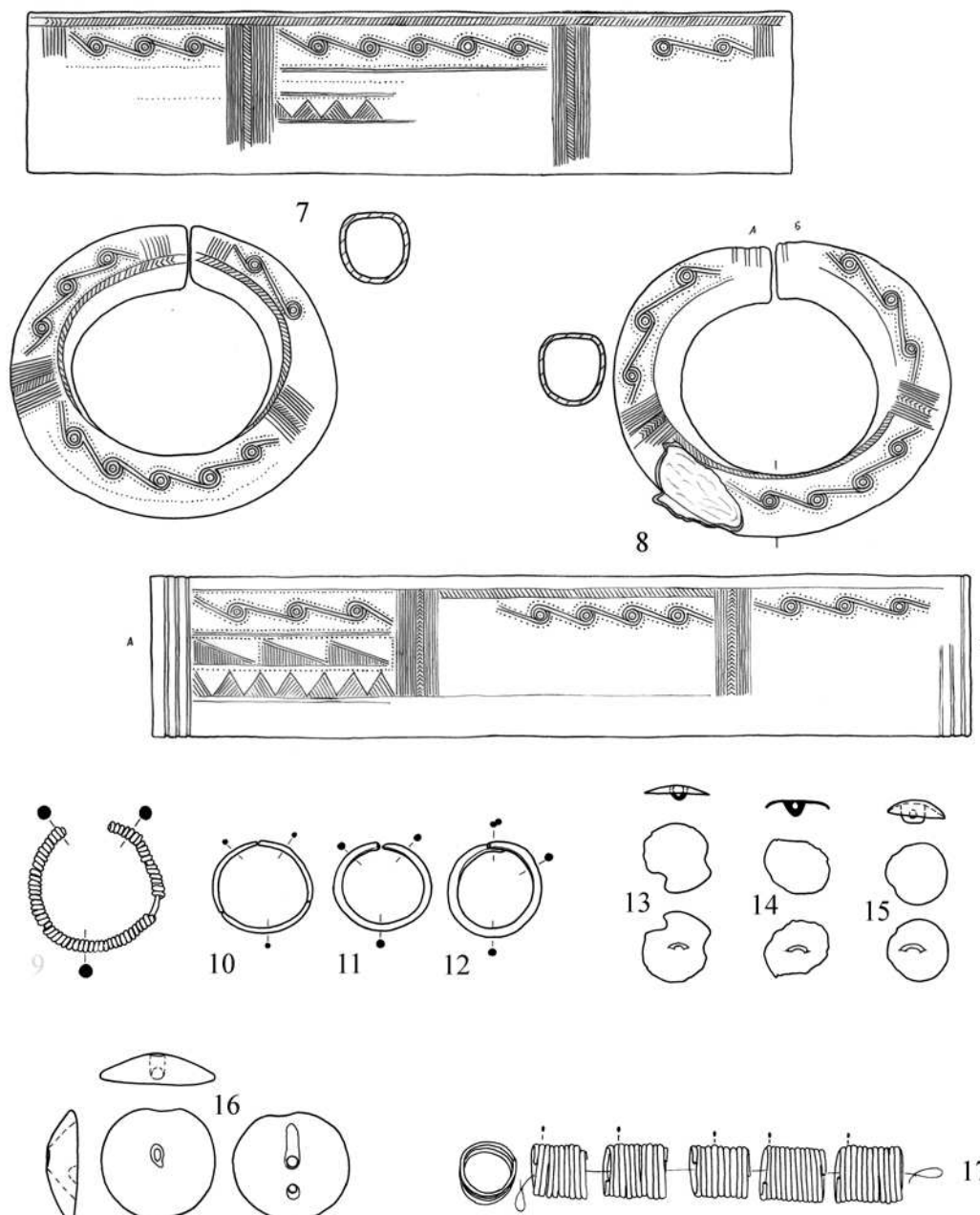
6. Гривна од шупљеливене бронзе, елипсастог облика и размакнутих крајева, чини пар са претходном наруквицом (кат. 5). Украшена истим мотивима као и претходна, са мањим разликама у композицији, њиховој организацији и мотивима. Пречник 9 x 7,2 cm, пречник пресека 2,6 cm. Маса: 269 gr.

7. Богато украшена масивна наруквица од шупљеливене бронзе, елипсастог облика и примакнутих крајева. Орнаментални мотив изведен је у техници урезивања и пунктирања, а чине га три поља међусобно одвојена једном траком украшеном косим урезима, на коју се наставља низ паралелних уреза, који се понегде завршавају пунктираном линијом. У крајњим пољима налазе се повезани S мотиви, око којих су ситни пунктови, док је у централном делу исти низ спојених спирала, који је одвојен од другог дела наруквице двоструком паралелном линијом и још једном паралелном пунктираном линијом. Испод тога је мотив широке траке украшене шрафираним повезаним троугловима. Са целе је унутрашње стране двострука трака са низом паралелних уреза. Пречник 12 x 10,6 cm, пречник пресека 2,9 cm. Маса: 386 gr.

8. Богато украшена, оштећена, масивна наруквица од шупљеливене бронзе, елипсастог облика и примакнутих крајева, који су украшени са по три паралелна жлеба, чини пар са претходном наруквицом (кат. 7). Орнаментални мотив, сличан претходном примерку, изведен је у техници урезивања и пунктирања, а чине га три поља међусобно одвојена једном траком украшеном урезима са мотивом рибље кости, на коју се наставља низ паралелних уреза. У једном крајњем пољу налазе се повезани S мотиви око којих су ситни пунктови. Друго поље, поред оваквог мотива, подељено је на још два поља у облику правоугаоника омеђена пунктираном траком. У средњем пољу су три троугла са правим углом шрафирани усправним паралелним линијама, док је хипотенуза наглашена двоструком линијом, а у доњем пољу је низ косо шрафираних повезаних троуглова. У централном делу налази се низ спојених спирала око којих су ситни пунктови, али је украс истрвен. Пречник 12 x 11 cm, пречник пресека 2,9 cm. Маса: 507 gr.²⁶⁴

9. Мала наруквица (?) од кружно савијене жице округлог пресека, око које су густе намотаји друге жице исте дебљине. Пречник 4,9 cm, дебљина 0,6 cm.

²⁶⁴ Могуће је да је маса предмета повећана након оштећења, уколико је земља том приликом ушла у шупљину гривне. Примећује се да једино овај примерак одступа посматрајући све четири гривне из централног гроба.

10. Наушница у облику каричице од танке бронзане жице, кружног пресека и примакнутих крајева. Пречник 3,6 см.

11. Наушница у облику каричице од танке бронзане жице, кружног пресека, примакнутих крајева. Пречник 3,9 см.

12. Наушница у облику каричице од танке бронзане жице, кружног пресека, приљубљених крајева. Пречник 4,2 см.

13. Калотасто бронзано дугме са окастом ушицом за качење. Пречник 2,6 см.

14. Калотасто бронзано дугме са окастом ушицом за качење. Пречник 2,3 см.

15. Калотасто бронзано дугме са окастом ушицом за качење. Пречник 2,2 см.

16. Конични привезак од тамноцрвеног ћилибара, пробушен по вертикалној оси двама косим перфорацијама, које се на другој страни спајају у једну. Пречник 4,1 см.

17. Пет спиралних увојака од профилисане бронзане жице – салтелеона, са по 11 намотаја. Пречник око 2 см.

Периферни гроб: (период Вг С–D)

18. Лонац широко разгнutoг, равно профилисаног обода, на чијем се завршетку налазе две плитко урезане паралелне линије. Црне до светлосмеђе боје, лоше фактуре и неједнако печен. На лоптастом ободу налазе се четири дугметаста налепка, док су на рамену, при трбуху, регистроване две мање, хоризонтално бушене дршке. Висина 44 см, пречник отвора 40 см, пречник дна 13 см.

Налази ван гробова:²⁶⁵ (период На D2–3)

19. Бронзана надлактица израђена од танког бронзаног лима, који се са једне стране троугаоно шири, док је са друге само танка трака. Цела надлактица је благо увијена и украшена је ситним тачкастим убодима и већим округлим пунктовима распоређеним у празне просторе. Украсне мотиве чине преломљене линије, од којих се поједине додирују. Предмет носи нешто простији украсни мотив какав налазимо на тзв. мраморачким појасевима. Димензије 48 x 9,3 см.

20. Бронзана надлактица израђена од танког бронзаног лима, који се са једне стране троугаоно шири, док је са друге само танка трака. Пар са претходним примерком (кат. 19), нешто лошије очувана. Надлактица је благо увијена и украшена ситним тачкастим убодима и већим округлим пунктовима распоређеним у празне просторе. Украсне мотиве чине преломљене линије, од којих се поједине додирују. Предмет носи нешто простији украсни мотив какав налазимо на тзв. мраморачким појасевима. Димензије 40,3 x 8,3 см.

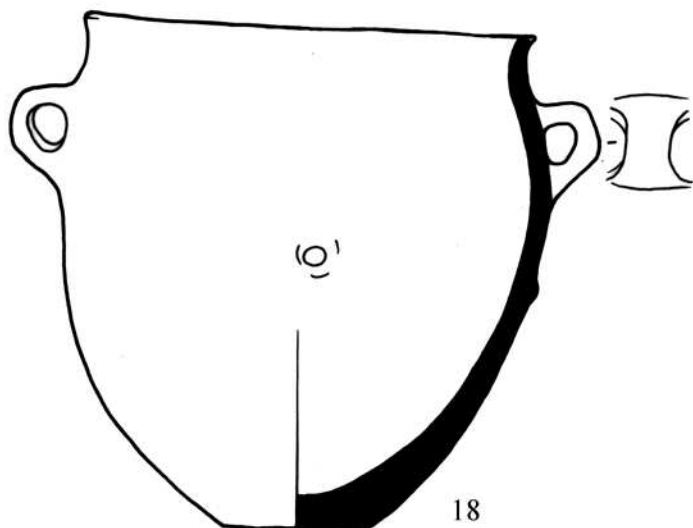
Хумка VIII (X) налазила се код цркве у селу Горње Недељице, али технички припада некрополи Пауље.²⁶⁶ Пречника је 20 и висине око 1,5 m. У централном делу хумке регистровано је неправилно удубљење димензија 0,6 x 2,5 x 1 m, које је вероватно настало ранијим ископавањима М. Валтровића. Хумка је формирана насипањем земље, без додатних конструктивних елемената. На нивоу са којег је започето насипање хум-

²⁶⁵ Мадас 1990, 22–25; Цанић–Тешановић, Глигорић 2001, 26.

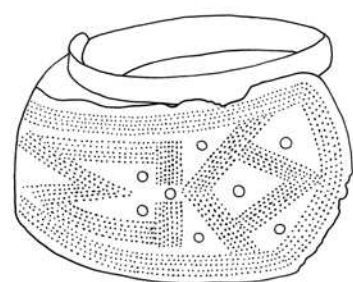
²⁶⁶ Глигорић 2014, 13.

ке, у централном делу, на дубини од 1,4 m од највише тачке хумке, откривени су остаци моћне ломаче пречника 8 m. На њој су регистровани остаци угљенисаног дрвета, пепела, гари и ситне гореле људске кости.

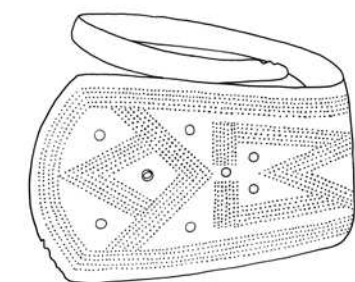
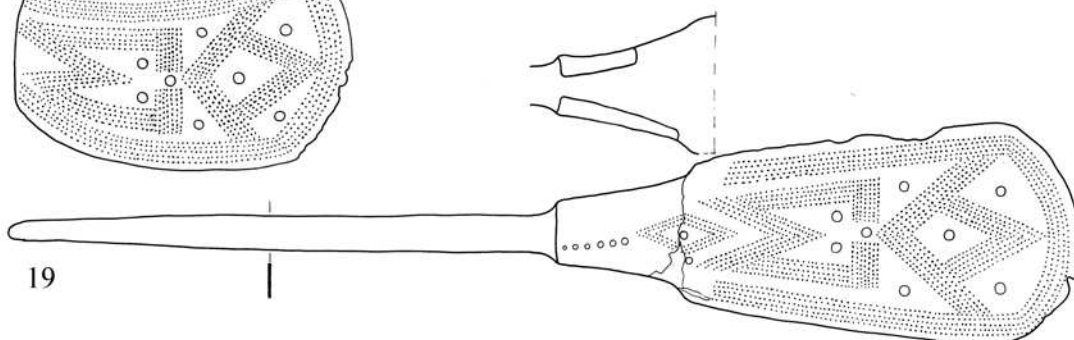
Т. XV

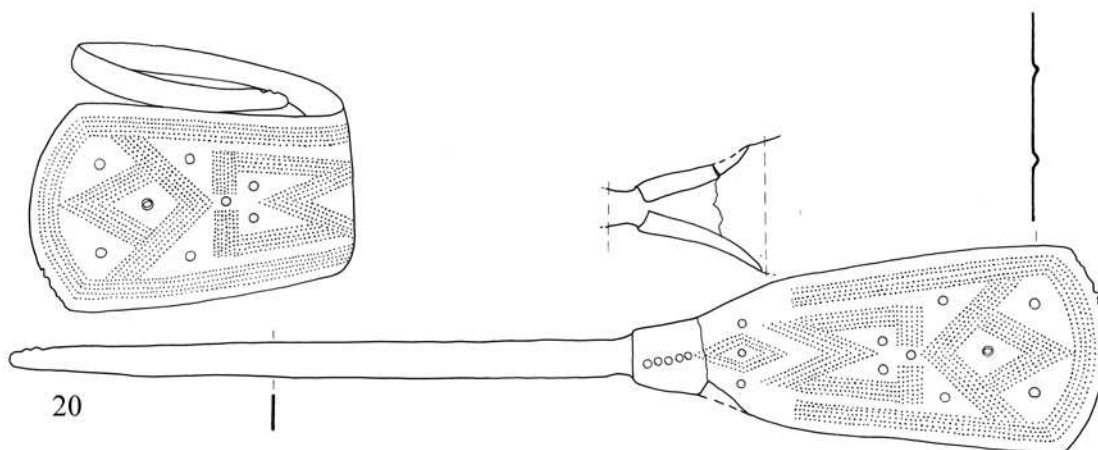
18

19

20

Према речима истраживача, након спаљивања покојника један део костију прикупљен је и похрањен у урне, док је други део остављен на самој ломачи. У овој хумци регистроване су три гробне целине – централни гроб и два периферна. Иако релативну хронолошку забуну уносе налази двеју стаклених перли и једне бронзане, као и античка бронзана фибула,²⁶⁷ све гробне целине треба одредити у период развијеног бронзаног доба.

Централни гроб: (период Br C–D)

21. Мањи, не тако квалитетно израђен пехар са профилисаним и на спољну страну благо извијеним ободом и луковичастим трбухом. Посуда је грубље фактуре, црвенкастих и смеђих тонова, пригачане површине. На рамену се налазе асиметричне тракасте дршке, док су на трбуху четири брадавичаста испупчења. Посуда је украшена плитким и хоризонталним канелурама на врату и рамену, док су између брадавичастих испупчења вертикалне канелуре. Висина 15 cm, пречник обода 11 cm, пречник дна 6 cm.

22. Мања биконична шоља са једном тракастом дршком, која прелази на спољну страну благо извијени обод. Посуда је грубље фактуре, црвенкастих и смеђих тонова, пригачане површине. На средишњем делу врата украшена је плитким хоризонталним паралелним канелурама, док су на трбуху три брадавичаста испупчења са плитким вертикалним канелурама између њих. Висина 10 cm, пречник обода 13,5 cm, пречник дна 5,5 cm.

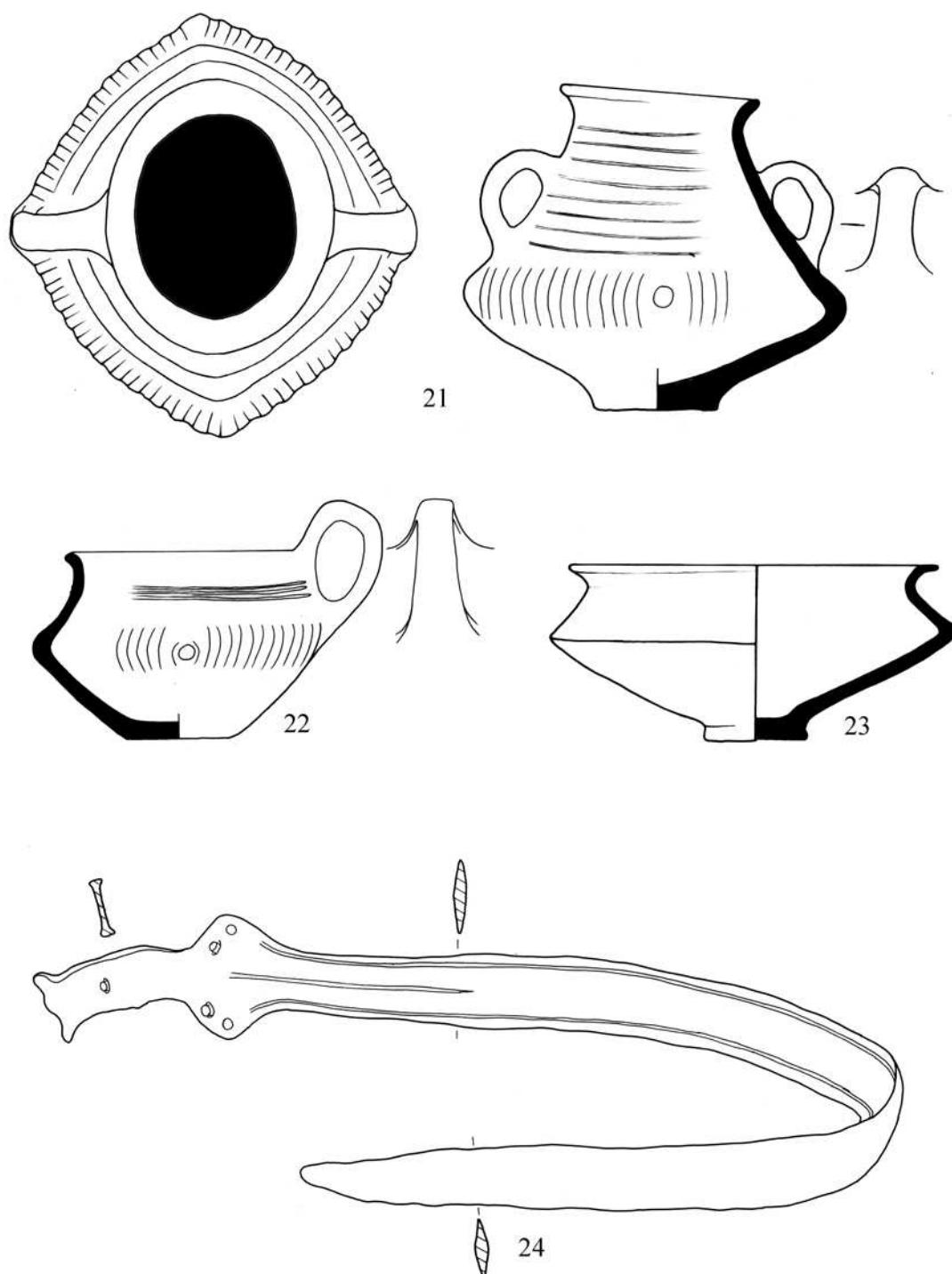
23. Већа биконична здела на ниској ноzi, S профилације, широког трбуха и изразито профилисаног и ка споља извученог обода. Здела је лоше фактуре, светло- до тамносмеђе боје и релативно углачане површине. На врату и рамену украшена плитким хоризонталним паралелним канелурама. Висина 14 cm, пречник обода 16 cm, пречник дна 8,5 cm.²⁶⁸

24. Потпуно очувани двосекли бронзани мач, намерно искривљен, тј. лучно савијен. Дршка је очувана и на њеној средини налази се једна нитна за причвршћивање оплате. На врху дршке два рачвасто моделована наставка. На рамену полукружна проширења са по два отвора за закивке, који су присутни у два отвора. На средини сечива ребрасто задебљање у горњем делу наглашено по два паралелним линијама. Оштрице мача оштећене, вероватно услед употребе. Према класификацији А. Хардинга,²⁶⁹ овај би примерак припадао његовом типу Боју. Дужина: 70 cm.

²⁶⁷ Цанић-Тешановић, Глигорић 2001, 36, кат. 41–43. Из ове хумке биће приказан само материјал из централног гроба.

²⁶⁸ Остаје питање да ли је посуда најправилније реконструисана од стране конзерватора.

²⁶⁹ Harding 1995.

Хумка XI (К) налазила се у јужном делу некрополе, заједно са још пет мањих хумки са којима је чинила заједничку групу.²⁷⁰ Пречника је 16 и висине 1,5 m, а формирана је насипањем земље, без додатних конструктивних елемената. Приликом археолошких истраживања, откривени су пространа зона централног гроба спаљеног покојника, која је заузимала површину од 2 m², и мноштво раскошних налаза од бронзе и ћилибара.

²⁷⁰ Глигорић 2014, 14.

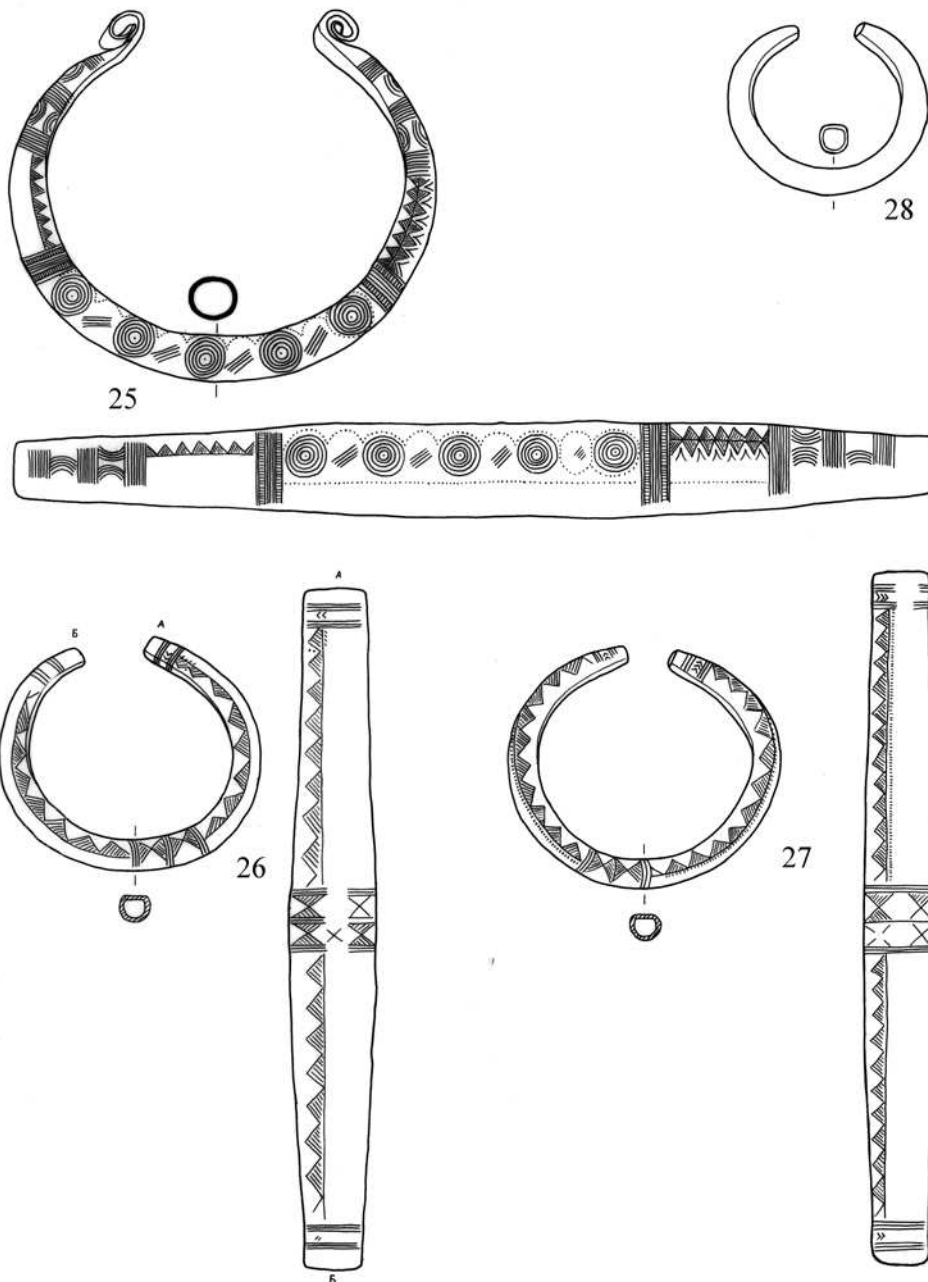
Нешто издвојена из ове зоне, ближе центру хумке откривена је и дужа бронзана игла. У насипу хумке откривени су мањи уломци праисторијске керамике. На основу бронзаних налаза сахрана у хумци К хронолошки се опредељује у период развијеног бронзаног доба.

Централни гроб: (период Br C–D)

25. Отворени масивни шупљеливени бронзани торквес, кружног пресека. Торквес се сужава ка крајевима, који су стањени и спирално увијени. Украшен је композитним мотивом налик онима какве често налазимо на брезјачким шупљеливеним гривнама. Орнаментални мотив изведен је у техници урезивања и пунктирања, а чине га три поља међусобно одвојена једном траком састављеном од низа усправних паралелних линија, од којих су, условно речено, најшире траке јасно означене ситним хоризонталним и паралелним линијама. Унутар највећег поља је пет кругова са по четири кружнице унутар највећег круга и малим пунктом у средини. Између кругова се налази мотив четири косе паралелне линије које не додирују остале урезе, а кругови су спојени помоћу пунктиране линије која прати њихов облик и пружа се од краја до краја поља. Испод овако компонованог мотива је пунктирана линија, такође од краја до краја поља. Крајња поља вероватно су изгледала истоветно, али су на једном пољу мотиви више истрвени него на другом, па се то не уочава на први поглед. Крајње поље подељено је на још три помоћу усправних паралелних линија, а највећа поља су она најближа центру. Та највећа поља била су украшена низом косо шрафираних троуглова који се додирују теменима, док се испод налази истоветан украс у „огледалу“, појачан цик-цак линијом која прати доњи низ троуглова. Нешто ниже, у равни са пунктираном линијом централног поља, налази се пунктирана линија, такође од краја до краја поља. Следеће поље је уско и украшено двама наспрамним мотивима, са по четири паралелна полукружна уреза, док је у крајњем пољу торквеса само један овакав мотив. Пречник 14,5 cm. Маса 358 gr.

26. Бронзана шупљеливена гривна елипсастог облика, полукружног пресека, са размакнутим и равно завршеним крајевима. Орнаментални мотив изведен је у техници урезивања и састоји се из два поља, која на средини одвајају два мања међупоља. Сва одвајања поља наглашена су помоћу усправних паралелних линија. У два мања централна поља налазе се два шрафирана троугла која се додирују врховима и тако формирају четири троугаона поља – по два шрафирана и нешрафирана. У два највећа поља је украс у виду косо шрафираних троуглова који су спојени угловима, док се понегде јављају и ситни пунктови. На крајевима гривне по једно уско поље са истрвеним мотивом рибље кости. Пречник 9 x 8 cm. Маса 141 gr.

27. Бронзана шупљеливена гривна елипсастог облика, полукружног пресека, са размакнутим и равно завршеним крајевима. Орнаментални мотив изведен је у техници урезивања и састоји се из два поља која на средини одвајају два мања међупоља. Сва одвајања поља наглашена су помоћу управних паралелних линија. У два мања централна поља налазе се два шрафирана троугла која се додирују врховима и тако формирају четири троугаона поља – по два шрафирана и нешрафирана. У два највећа поља је украс у виду косо шрафираних троуглова који су спојени угловима, а испод једног низа је пунктирана линија. На крајевима гривне по једно уско поље са мотивом рибље кости. Пар са кат. 26. Пречник 9 x 8 cm. Маса 152 gr.

Т. XVII

28. Неукрашена мала бронзана гривна елипсоидног облика и скоро правоугаоног пресека, са размакнутим и суженим крајевима. Пречник 6,5 x 5,3 cm. Маса 79 gr.
29. Изразито дугачка бронзана игла, кружног пресека, са профилисаном коничном главом и врхом који се завршава трном. Прелаз из главе у врат наглашен је задебљањем са два ребра. Горњи део тела игле украшен је сноповима урезаних линија распоређених у зоне. Одозго посматрано, прво се налази зона са хоризонталним паралелним линијама, затим две уже зоне са цик-цак усправном линијом и таква шема се понавља још три пута, да би се мотив завршио како је и започет – хоризонталним паралелним линијама. Дужина око 80 cm, пречник главе 3,5 cm.
30. Бронзана наруквица од увијене жице кружног пресека са спирално увијеним крајевима. Пречник 5 cm.
31. Бронзана наруквица од увијене жице кружног пресека са спирално увијеним крајевима. Вероватно пар са кат. 30. Дужина 5,1 cm.
32. Фрагментована бронзана наруквица од увијене жице полукружног пресека, оштећених крајева. Дужина 5,7 cm.
33. Велики лунуласти, у доњем делу незнатно оштећен срцолики привезак од бронзаног лима са вертикалном средишњом пречагом и унутрашњим разгранатим делом. Горњи део завршава се спирално увијеном ушицом за качење. Димензије 7,5 x 7 cm. Маса 25 gr.
34. Велики лунуласти срцолики привезак од бронзаног лима са вертикалном средишњом пречагом и унутрашњим разгранатим делом. Горњи део завршавао се спирално увијеном ушицом за качење. Димензије 7,5 x 7,5 cm. Маса 26 gr.
35. Велики лунуласти, у десном доњем делу оштећен срцолики привезак од бронзаног лима са вертикалном средишњом пречагом и унутрашњим разгранатим делом. Горњи део завршава се спирално увијеном ушицом за качење. 7,5 x 7 cm. Маса 28 gr.
36. Мањи лунуласти срцолики привезак од бронзаног лима са вертикалном средишњом пречагом и унутрашњим разгранатим делом. На доњем делу прикачена бронзана каричица. Димензије 3,5 x 3,5 cm. Маса 5 gr.
37. Мањи лунуласти срцолики привезак од бронзаног лима са вертикалном средишњом пречагом и унутрашњим разгранатим делом. Горњи део завршавао се спирално увијеном ушицом за качење. Димензије 3,5 x 3,5 cm.
38. Мањи лунуласти срцолики привезак од бронзаног лима са вертикалном средишњом пречагом и унутрашњим разгранатим делом. Горњи део завршава се спирално увијеном ушицом за качење. Димензије 4 x 3,5 cm.
39. Мањи лунуласти срцолики привезак од бронзаног лима са вертикалном средишњом пречагом и унутрашњим разгранатим делом. Горњи део

завршава се спирално увијеном ушицом за качење. Димензије 3,5 x 3,5 cm.

40. Мањи лунуласти срцолики привезак од бронзаног лима са вертикалном средишњом пречагом и унутрашњим разгранатим делом. Горњи део завршава се спирално увијеном ушицом за качење. Димензије 3,5 x 3,2 cm.

41. Мањи лунуласти срцолики привезак од бронзаног лима са вертикалном средишњом пречагом. Горњи део завршава се спирално увијеном ушицом за качење. Димензије 3,2 x 3 cm.

42. Мањи полумесечастии привезак са задебљањем и вертикалном перфорацијом по средини, ромбоидног пресека. Израђен од тзв. „беле бронзе“. Димензије 3 x 2,6 cm.

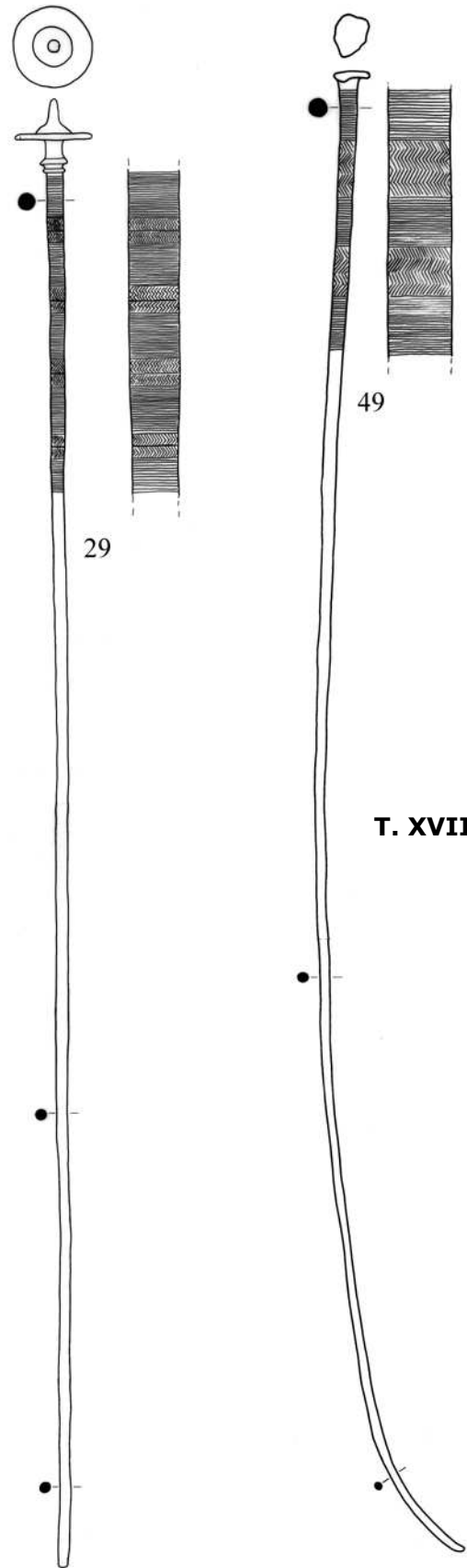
43. Мањи полумесечастии привезак са заравњеним и вертикално перфорираним средишњим делом, ромбоидног пресека. Израђен од тзв. „беле бронзе“. Димензије 4 x 4 cm. Маса 6 gr.

44. Мањи полумесечастии привезак са цевастим проширењем и вертикалном перфорацијом по средини, ромбоидног пресека. Израђен од тзв. „беле бронзе“. Димензије 3 x 3 cm. Маса 4 gr.

45. Мањи полумесечастии привезак са задебљањем и вертикалном перфорацијом по средини, ромбоидног пресека. У горњем углу стилизована птица на трну. Израђен од тзв. „беле бронзе“. Димензије 3,3 x 3,2 cm. Маса 3 gr.

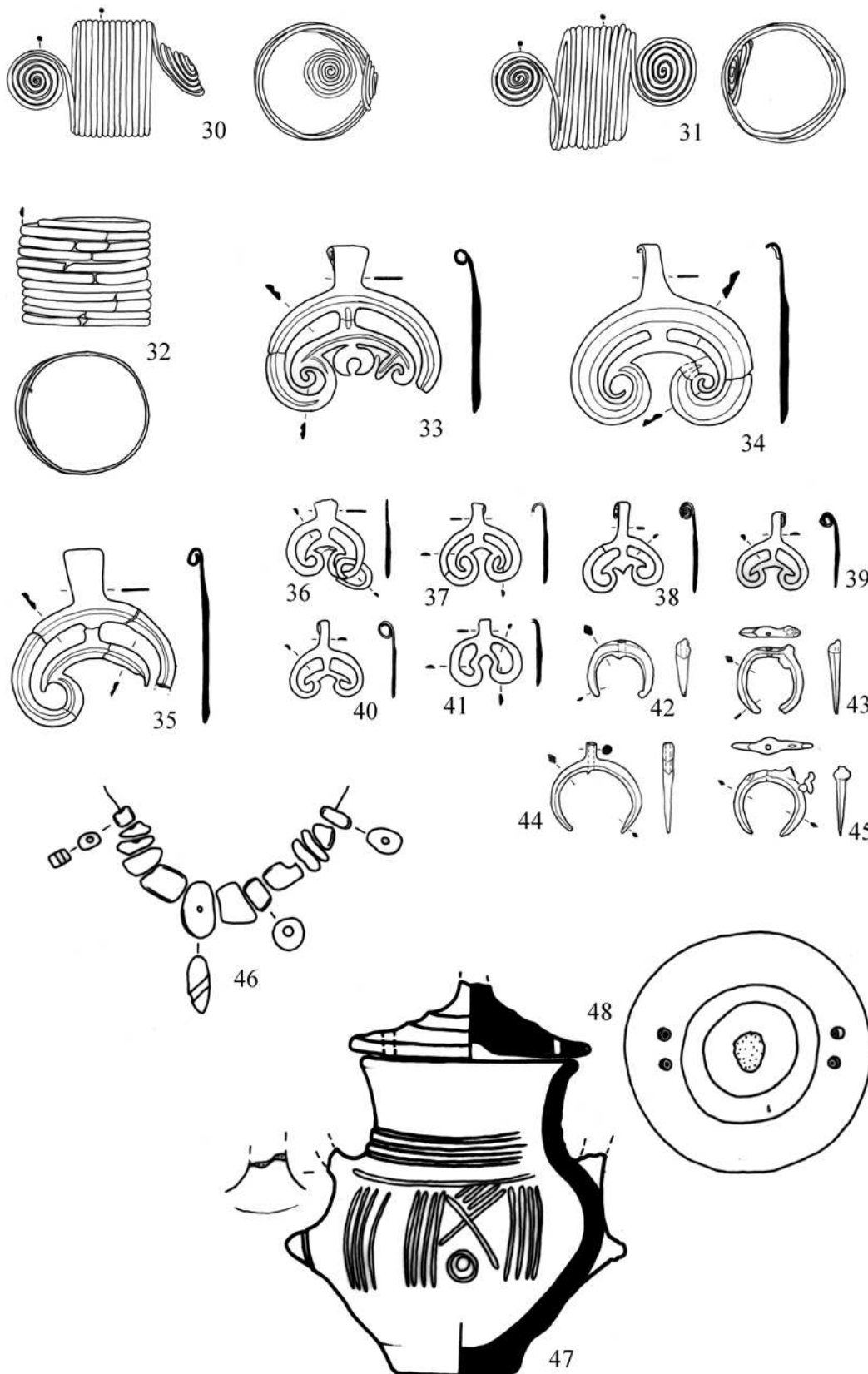
46. Шест ћилибарских перфорираних перли различитих димензија и облика. Откривене у посуди са поклопцем (кат. 47). Пречник 1–1,5 cm.

47. Мала амфора од печене земље, лоше фактуре, сиве до црвене боје, луковичастог трбуха, израженог врата и високог обода повијеног на спољну страну. Врат је украшен плитким хоризонталним паралелним канелурама, док је на рамену прелаз наглашен плитким канелурама. На трбуху се налазе четири мања брадавичаста испупчења, између којих су груписани снопови вертикалних канелура и на једном месту празан простор украшен је урезом у виду двоструких

паралелних трака које се секу на средини, у облику слова Х. На рамену остаци корена двеју тракастих дршки, које су се завршавале на ободу. Висина 8,5 cm, пречник отвора 6 cm, пречник дна 3,5 cm.

T. XIX

48. Мањи кружни керамички поклопац црне до црвене боје и лоше фактуре. На средини се налази пластично моделовано испупчење постављено на платформу истакнуту помоћу два пластична ребра, док је на четири места, са по две груписане рупице, поклопац пробушен. Пречник 7,8 cm.

49. Дугачка бронзана игла са делимично деформисаном главом у облику ексера и благо повијеног краја, округлог пресека. Горњи део тела игле, испод главе, украшен је пољима урезаних линија распоређених у пет зона. На почетку, у средини и на крају су зоне са хоризонталним паралелним линијама, док су између њих зоне са цик-цак усправним линијама. Слична орнаментална шема јавља се и на првој игли из ове гробне целине, додуше другог типа. Игла је откривена ближе центру хумке, издвојена од осталих налаза. Дужина 63 cm.

Хумка XV (О) пречника 22 и очуване висине 2 m, налазила се у групи од седам хумки од којих су раније истражене Л, М и Н, а са њима се додиривала у периферном делу.²⁷¹ Хумка је формирана насипањем земље, али је пре насипања цела површина заравњена тврдо набијеном земљом. У хумци су регистроване три сахране, од којих две припадају периоду развијеног бронзаног доба. Сахрана спаљеног покојника на основи хумке (гроб 3) чини се централним гробом ове хумке, а скелетна сахрана – покојник постављен на леви бок у згрченом положају, са рукама савијеним ка лицу и ногама савијеним у коленима, оријентације северозапад–југоисток, као секундарна (гроб 2). Након насипања до висине од 1 m, у централном делу формиран је камени плашт, који је заузимао површину од око 4 m². Плашт је формиран од ситнијег ломљеног камена и облутака, а његова дебљина износила је око 0,6 m. Остаје нејасно да ли је плашт којим случајем заузимао већу површину, с обзиром на чињеницу да је доцније у хумку (гвоздено доба, V–IV век пре н. е.), на дубини од око 0,4 m, похрањена још једна спаљена индивидуа са богатим прилозима и личним накитом (гроб 1), а у том делу није регистрован остатак каменог плашта. У гробу су регистровани бронзани астагални појас, две бронзане наруквице са пребаченим крајевима, мањи пехар, два керамичка пршљенка, перле од ћилибара и огрлица од перли од стаклене пасте.²⁷² У хумци је регистровано још неколико керамичких посуда које припадају периоду бронзаног доба, али и изванредан број примерака гвозденог оружја из периода синхроног са секундарном сахраном.

²⁷¹ Глигорић 2014, 15–16.

²⁷² Глигорић, Цанић-Тешановић 2010, 10–11, кат. 74–81.

Централни гроб – гроб 3: (период Br C–D)

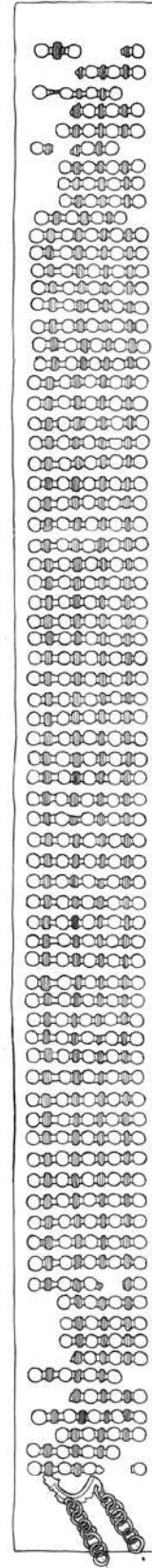
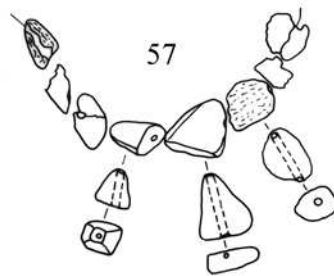
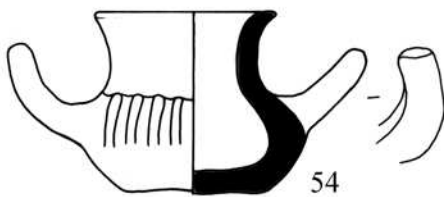
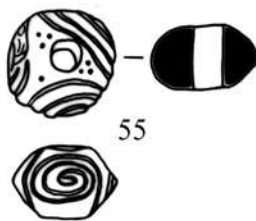
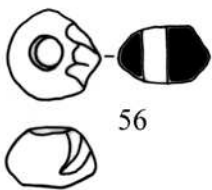
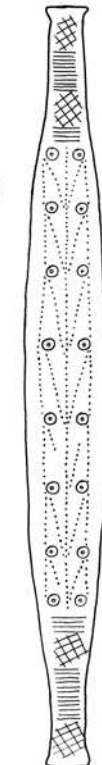
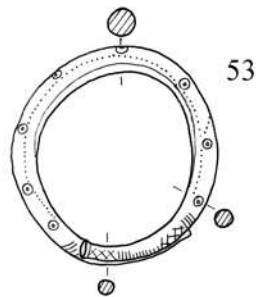
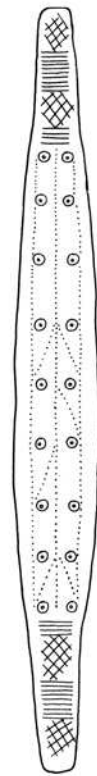
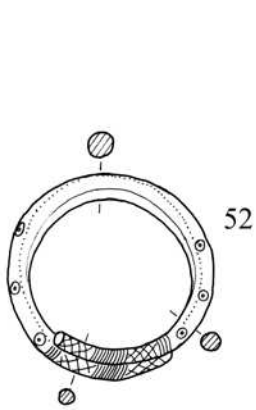
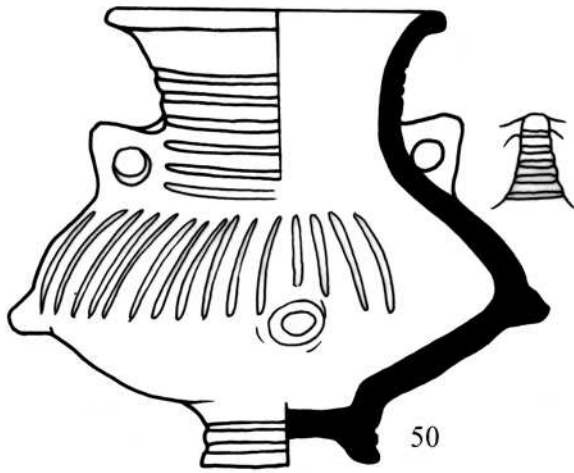
50. Мањи пехар тамносмеђе до црне боје, средње фактуре, углачане површине, луковичастог трбуха, на високој стопи, коничног врата и широког обода профилисаног на спољну страну. На рамену две мале коленасто савијене дршке, а на доњем делу трбуха четири брадавичаста испупчења. Врат је украшен хоризонталним канелурама, док су оне на трбуху вертикалне. Дршке су такође украшене плитким канелурама. Висина 10 cm, пречник обода 7 cm, пречник дна 4 cm.

Гробна целина из гвозденог доба – гроб 1: (V век пре н. е.)

51. Бронзани астрагални појас са 68 регистрованих чланака и једном копчом. Чланци су састављени од пет полулоптастих калотастих испупчења одвојених пречагом украшеном трима попречним паралелним ребрима. Прво, треће и пето испупчење са доње стране имају отворе за причвршћивање. Поједини чланци су оштећени. Копча није цела и састоји се од оштећеног лука који се завршава плочицом, док су на самом луку два кружна проширења са отворима, где су се налазили ланчићи од бронзаних каричица. Максимална дужина чланака: 8,5 cm, ширина чланака: 1 cm.

52. Мања бронзана наруквица са пребаченим и благо стањеним крајевима, округлог пресека и са комплексном орнаментиком рађеном у техници урезивања и пунктирања. На крајевима су поља украшена мрежастим урезаним мотивом, затим долази низ урезаних паралелних попречних линија, па опет мрежаста мотив и по четири паралелне попречне линије, које одвајају централни део наруквице. На њему је, правилно распоређено, постављено девет парова кругова са пунктом у средини, док су сви пунктови омеђени и повезани линијама изведеним најситнијим пунктирањем. Пречник: 6,8 cm, маса: 71 gr.

53. Мања бронзана наруквица са пребаченим и благо стањеним крајевима, округлог пресека и са комплексном орнаментиком рађеном у техници урезивања и пунктирања. Пар са кат. 52. На крајевима су поља украшена мрежастим урезаним мотивом, затим долази низ урезаних паралелних попречних линија, па опет мрежаста мотив и по четири паралелне попречне линије које одвајају централни део наруквице. На њему је, правилно распоређено, постављено осам парова кругова са пунктом у средини. Пунктови су повезани линијама изведеним најситнијим пунктирањем, а између њих је такође једна таква линија. Испод пунктова су косе линије које крећу од бочних линија и завршавају се на средишњој линији, у нивоу следећег пара пунктираних кругова. Исти украс вероватно је био заступљен и на претходном примерку, али се током времена отро. Пречник: 6,7 cm, маса: 60 gr.

Т. XX

54. Мали керамички пехар смеђе боје, средње фактуре и пригачане површине, равног дна, благе S профилације и обода благо извијеног на спољну страну. На трбуху плитке паралелне вертикалне канелуре. Две дршке крећу од трбуха, а могуће је да су се завршавале на ободу.

55. Мањи керамички пршљенак смеђе боје, добре фактуре и углачане површине. Биконичног је облика, а украшен је спиралним урезаним мотивом и групама са тачкастим убодима испуњеним белом инкрустацијом. Пречник: 2,8 cm.

56. Мањи керамички биконични пршљенак сиве боје, са вертикалним пластичним ребрима између отвора. Пречник: 2,3 cm.

57. Осам неправилних перли од непрозирног ћилибара, перфорираних дуж главне осе.

58. Ниска од 108 перли од стаклене пасте, различитих димензија, боја и украса. Најзаступљеније су оне жуте боје, са плавим окцима, али се јављају и примерци светлозелене и плаве боје са плавим окцима. Затим, ту је неколико плавих перли са белом цик-цак линијом, али и неукрашених комада плаве, светлоплаве, зелене, жуте, смеђе и беле боје. Пречници перли варирају од 0,3 до 1,4 cm.

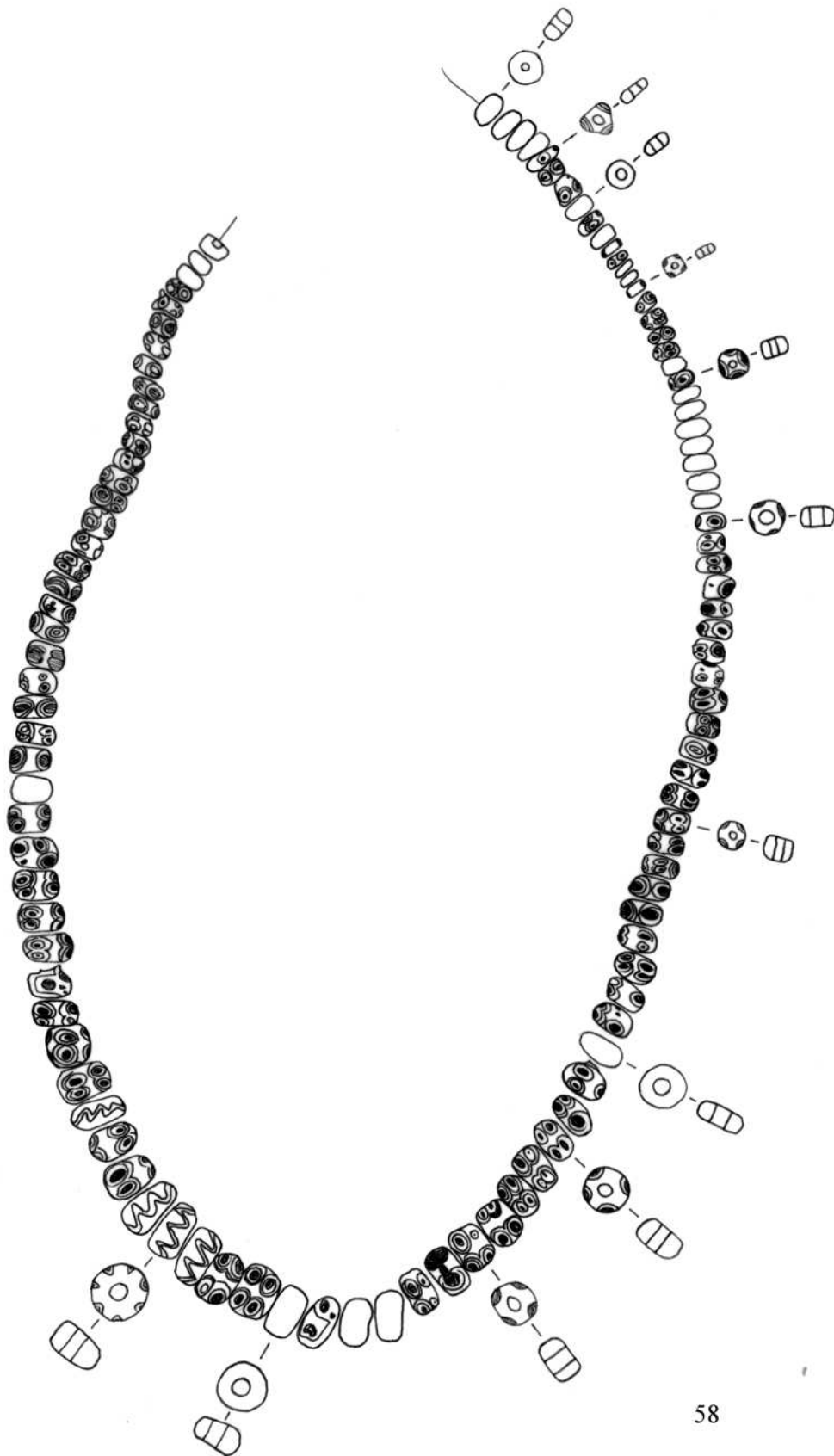
Хумка XVIII (С) налазила се у централном северозападном делу некрополе.²⁷³ Пречника је 14 и висине 1 m, с очуваном калотом, а налазила се у групи од пет хумки. У њој су уочене две гробне целине. Централни гроб, формиран у центру хумке на дубини од 0,90 m, обухватао је површину од приближно 1,5 x 2,8 m. Остаци ситних спаљених костију покојника били су помешани са комадима карбонизованог дрвета и пепелом.²⁷⁴ Гробни прилог и лични накит покојника чиниле су две масивне бронзане нарукнице, мања керамичка посуда, бронзано дугме и салтелеони, а сви налази положени су на добро очувану дрвену подлогу, од које је узет узорак за апсолутно датовање.²⁷⁵ Цела површина гроба засута је земљом и речним облацима, као и ломљеним каменом, тако да је формиран плашт, који је захватио и ширу зону централног дела хумке. На периферној зони хумке регистрована је ломача која је обухватала површину од 3 m². Периферни гроб налазио се на 3,5 m јужно од централног гроба и у њему су регистроване две посуде, лонац и мањи пехар.²⁷⁶ Насипање хумке земљом обављено је уз погребни ритуал убацивања ломљених фрагмената керамичких посуда.

²⁷³ Глигорић 2014, 26–29.

²⁷⁴ Глигорић 2014, 36. У гробу је сахрањен покојник непознатог пола, старости од 16 до 20 година, чије је тело спаљено на температури од 940 до 1200°C. Антрополошки записник др Н. Миладиновић-Радмиловић, Археолошки институт Београд.

²⁷⁵ О АМС датуму овог гроба в. Gligorić, Filipović, Vulatović 2016. Калибрисана старост са вероватноћом од 68,2% износи између 1402. и 1302. године ВС. Хронолошки опсег 1415–1278. ВС установљен је са вероватноћом од 95,4%.

²⁷⁶ Глигорић 2014, 26, 29–30.

Централни гроб: (период Br C–D)

59. Керамичка посуда – амфора малих димензија тамносмеђе боје, танких зидова, грубље фактуре и слабог квалитета печења. Посуда је равног, благо наглашеног дна, широког трбуха и равног, благо разгранутог обода. Две мале коленасто савијене дршке наспрамно су постављене на рамену, док су на трбуху четири брадавичаста налепка. Орнамент је изведен у виду плитких хоризонталних канелура на врату, док су на трбуху вертикални плитки урези. Висина 7,7 cm, пречник отвора 7,4 cm, пречник дна 4,6 cm.

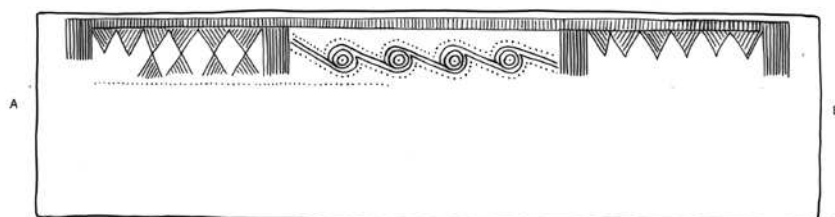
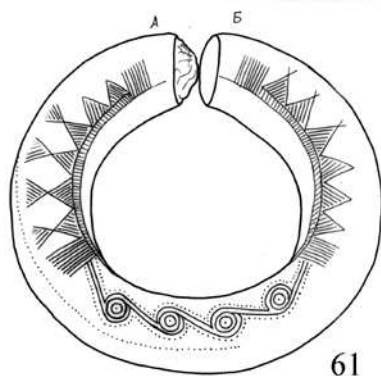
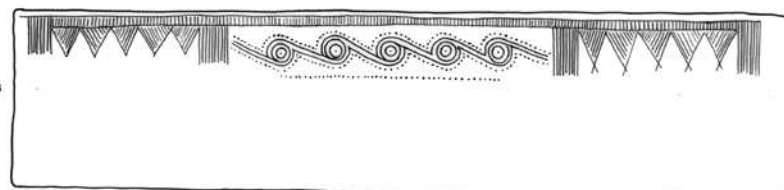
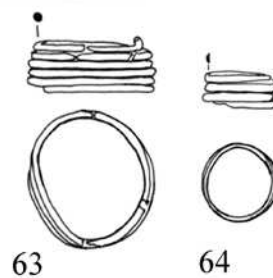
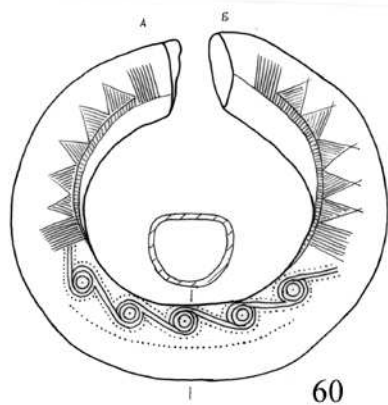
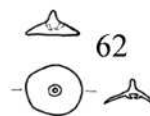
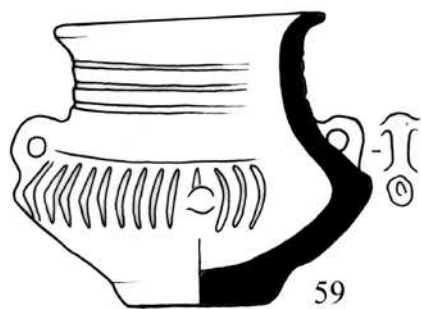
60. Богато украшена масивна наруквица, од шупљеливене бронзе, благо елипсастог облика и пресека, са примакнутим крајевима. Орнаментални мотив изведен је у техници урезивања и пунктирања, а чине га три поља, одвојена с унутрашње стране дуплом шрафираном линијом, а са спољне пунктираном линијом. Поља су међусобно одвојена метопама, које чине низови паралелних линија. У крајњим пољима налази се низ од пет тзв. висећих шрафираних троуглова, док је у централном делу низ урезаних спојених спирално увијених украса, које по спољним ивицама имају пунктове. Центар спирале такође има по један пункт. Ширина 11,8 cm, дебљина 3,2 cm, пречник отвора 9 x 7,9 cm.

61. Богато украшена масивна наруквица, од шупљеливене бронзе, благо елипсастог облика и пресека, са примакнутим крајевима. Орнамент скоро идентичан са претходним примерком, осим што крајња поља имају по шест висећих троуглова, а у једном пољу четири троугла имају додатне троуглове са којима се додирују врховима, правећи тако ромбоидно празно међупоље. Ширина 11,8 cm, дебљина 3,3 cm, пречник отвора 8,7 x 7,2 cm.

62. Бронзано делимично оштећено калотасто дугме малих димензија, штитастог облика, с испупчењем по средини. С унутрашње стране налази се поломљена ушица за причвршћивање. Димензије 2,2 x 1,4 cm.

63. Салталеони цевастог изгледа од ваљкасто намотане бронзане жице. Два комада од по пет и шест навоја. Пречник 3,4 cm, висина 1,4 cm.

64. Салталеони мањих димензија, цевастог изгледа од ваљкасто намотане искуцане бронзане траке са четири намотаја. Пречник 2,1 cm, висина 1,2 cm.

Налази ван целина:²⁷⁷

65. Фрагмент трбуха веће посуде грубе површине и без примеса, црвено-окер боје и украса налик барботину. Димензије: 6,3 x 4,2 cm. Старчевачка култура (?).²⁷⁸

66. Фрагмент трбуха веће посуде грубе површине и без примеса, црвено-окер боје и украса налик барботину. Димензије: 4,5 x 4,9 cm. Старчевачка култура (?).²⁷⁹

67. Фрагмент заобљеног трбуха посуде, са дугметастом дршком, украшен ширим и плитким вертикалним канелурама. Тамносивих до црних тонова, пригачане површине и са примесама песка. Димензије: 4,2 x 4,2 cm. Br C–D.²⁸⁰

68. Фрагмент вертикалне дршке украшен дугметастим испупчењем на средини и неколико плитких вертикалних канелура. Црне боје, пригачане површине и добре фактуре. Димензије: 5,1 x 2,3 cm. Br C–D.²⁸¹

69. Фрагмент трбуха посуде украшен ширим плитким вертикалним канелурама. Црне боје, пригачане површине и са примесама песка. Димензије: 5,6 x 3,2 cm. Br C–D.²⁸²

70. Керамички биконични пршљенак, црне боје, пригачане површине и са примесама песка. Пречник: 3,5 cm. Висина: 3 cm. Br C–D.²⁸³

71. Посуда вероватно S оштро профилисаног прелаза из рамена у трбух. Украшен је широким хоризонталним канелурама. Црвенкасте боје, пригачане површине и са примесама песка. Димензије: 8,6 x 4,7 cm. Br C–D.²⁸⁴

72. Фрагмент веће посуде са косо засеченим ободом. На врату је украшен широким хоризонталним канелурама. Светлосмеђе до окер боје, пригачане површине и са примесама песка. Димензије: 9,3 x 9,2 cm. Br C–D.²⁸⁵

73. Фрагмент зделе S профилације и наглашеног равног обода извијеног на спољну страну, са једним хоризонталним жлебом испод обода. Сивосмеђе боје, пригачане површине и са примесама песка. Димензије: 4,2 x 4,3 cm. Пречник отвора: 16 cm. Br C–D.²⁸⁶

74. Фрагмент зделе оштре S профилације, пластично наглашеног равног обода извијеног на спољну страну и оштро профилисаног рамена. На тр-

²⁷⁷ Приказани комади регистровани су приликом ископавања хумки у њиховом насипу, али се нису могли одредити у затворене целине, или су пак откривени током проспекције по околним ораницама. Дата је и бронзана игла коју је открио М. Валтровић приликом својих истраживања крајем XIX века.

²⁷⁸ Хумка I (A), сегмент C, 3 m јужно од дна профила, 1989. година.

²⁷⁹ Хумка I (A), сегмент C, 3 m јужно од дна профила, 1989. година.

²⁸⁰ Хумка I (A), сегмент D, слој IV, V i VI, суд 1, 2, 24. 4. 1989.

²⁸¹ Хумка I (A), сегмент D, слој IV, V i VI, суд 1, 2, 24. 4. 1989.

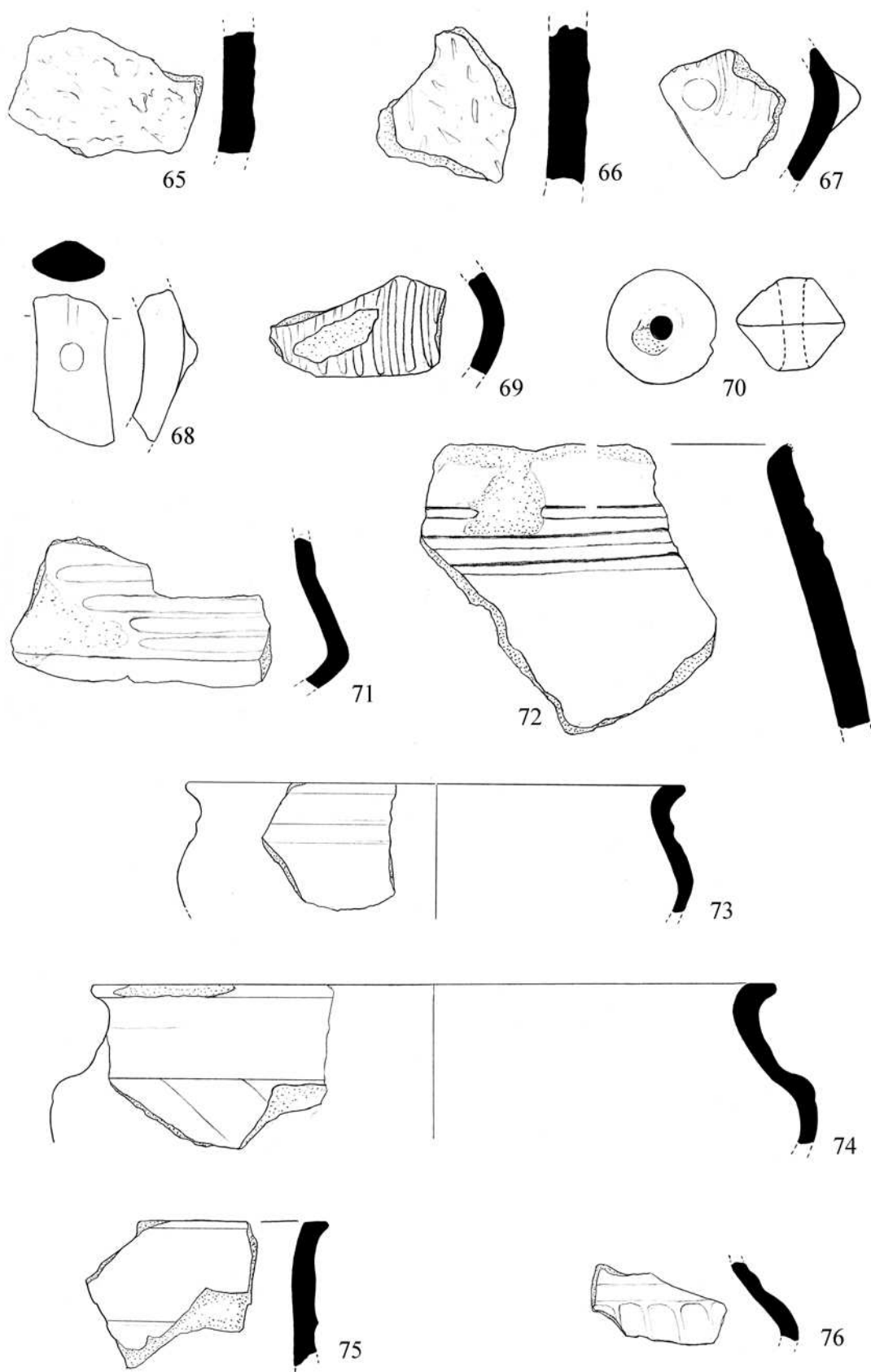
²⁸² Хумка I (A), сегмент C, слој 3, испод конструкције B, суд 4, 1989. година.

²⁸³ Хумка I (A), сегмент C, слој 3, испод конструкције B, суд 4, 1989. година.

²⁸⁴ Хумка VIII (X), Кокановића гај, сегмент Ц, слој 5, 1997.

²⁸⁵ Хумка VIII (X), Кокановића гај, сегмент A, 1997.

²⁸⁶ Хумка VIII (X), Кокановића гај, површински налаз, 1997.

буху косе канелуре. Сиво до смеђе боје, пригачане површине и са примесама песка. Димензије: 7,8 x 5,3 cm. Пречник обода: 22 cm. Br C–D.²⁸⁷

75. Фрагмент посуде пластично наглашеног равног обода извијеног на спољну страну и два хоризонтална жлеба испод обода. Црвенкасте до црне боје, пригачане површине и са примесама песка. Димензије: 5,5 x 4,3 cm. Br C–D.²⁸⁸

76. Трбух посуде S профилације са дубљом канелуром наглашеног прелаза из рамена у трбух, који је украшен вертикалним канелованим тракама. Сиве боје, пригачане површине и без примеса. Димензије: 4,4 x 2,5 cm. Br C–D.²⁸⁹

77. Пехар (?) S профилације широко разгнута и равног обода и оштро профилисаног рамена. Горњи део обода украшен је дуплим широким паралелним канелурама. Црвенкасте боје, грубље површине и са примесама песка. Димензије: 5,3 x 5,8 cm. Br C–D.²⁹⁰

78. Трбух посуде тањих зидова, вероватно S профилације, украшен хоризонталним жлебом. Смеђе до окер боје, пригачане површине и са примесама песка. Димензије: 3,5 x 3,6 cm. Br C–D.²⁹¹

79. Фрагмент посуде пластично наглашеног равног обода извијеног на спољну страну, са два хоризонтална жлеба испод обода. Тамносмеђе боје, пригачане површине и са примесама песка. Димензије: 6,1 x 4,5 cm. Br C–D.²⁹²

80. Фрагмент вертикалне дршке троугаоног пресека, украшен овалним испупчењем на прегибу, украшен финим плитким вертикалним широким канелурама. Тамносмеђе боје, пригачане површине и са примесама песка. Димензије: 6,2 x 3,3 cm. Br C–D.²⁹³

81. Фрагмент трбуха посуде украшен широким и плитким, ретко распоређеним вертикалним канелурама. Тамносиве боје, пригачане површине и са примесама песка. Димензије: 5,4 x 5,3 cm. Br C–D.²⁹⁴

82. Фрагмент пехара са тракастом дршком која спаја раме и обод, украшене ширим и плитким вертикалним канелурама. Црвенкастих до смеђих тонова, пригачане површине и са примесама песка. Димензије: 8,7 x 5,2 cm. Br C–D.²⁹⁵

²⁸⁷ Хумка VIII (X), Кокановића гај, профил између сегмената А и Б, 1997.

²⁸⁸ Хумка VIII (X), Кокановића гај, профил између сегмената А и Б, 1997.

²⁸⁹ Хумка VIII (X), Кокановића гај, профил између сегмената А и Б, 1997.

²⁹⁰ Хумка VIII (X), Кокановића гај, сегмент С, слој 5, 1997.

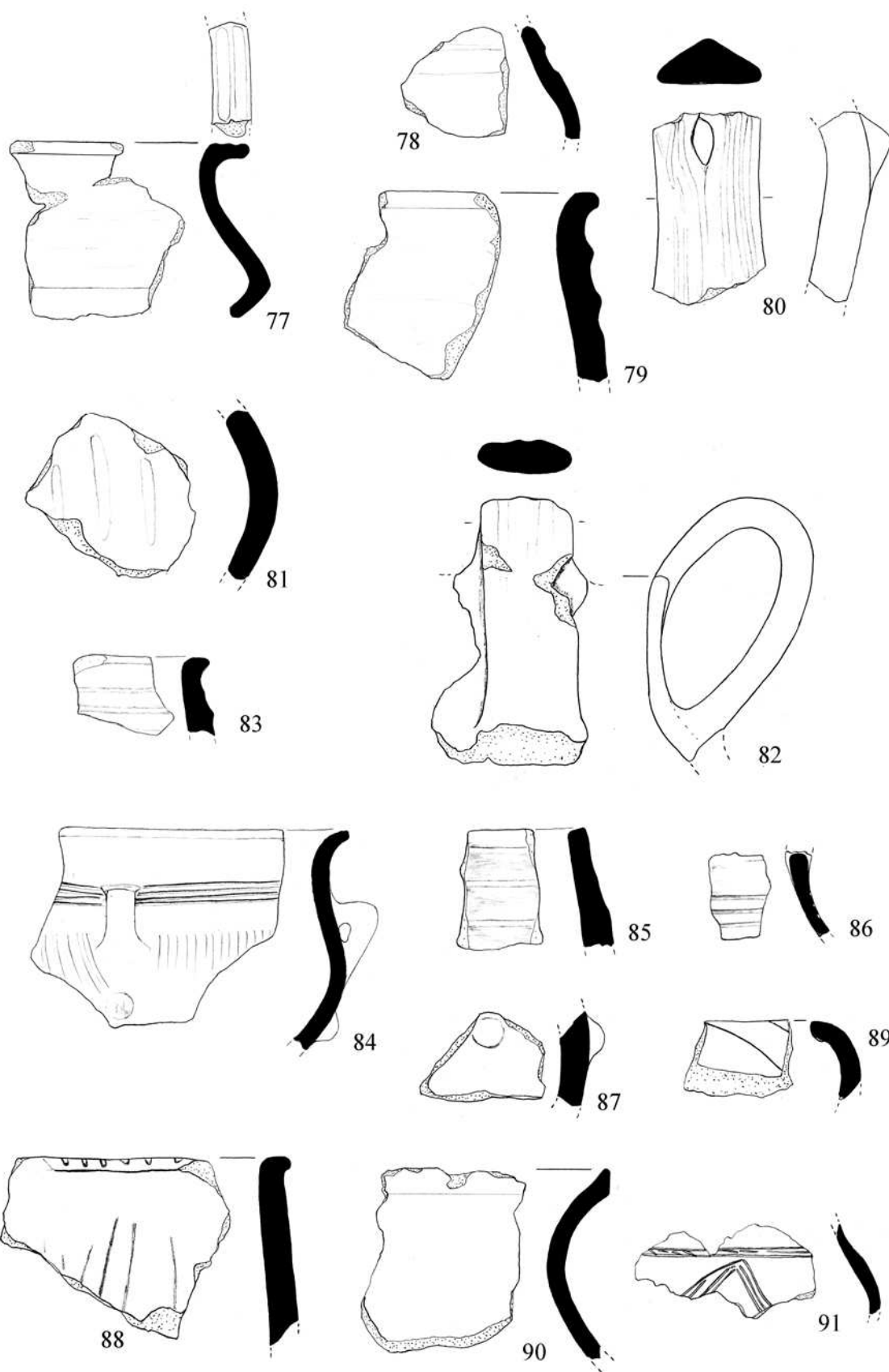
²⁹¹ Хумка VIII (X), Кокановића гај, сегмент Д, слој 11, 1997.

²⁹² Хумка VIII (X), Кокановића гај, сегмент Д, слој 11, 1997.

²⁹³ Хумка X (J), сегмент В, слој IV–V, урна, 1998.

²⁹⁴ Хумка X (J), сегмент В, слој IV–V, урна, 1998.

²⁹⁵ Хумка XV (O), сегмент Б, слој IX, 5 m северно од центра, 3 m западно од центра, налаз 14, 2. 9. 2004.

83. Фрагмент посуде наглашеног равног обода извијеног на спољну страну, са три хоризонтална жлеба испод обода. Црне до смеђе боје, углачане површине и са примесама песка. Димензије: 3,4 x 2,6 cm. Br C–D.²⁹⁶
84. Фрагмент зделе S профилације са наглашеним ободом извијеним на спољну страну и већом коленастом дршком, која спаја врат и раме. Испод дршке дугметасти украс. У нивоу горњег корена дршке три хоризонталне канелуре, на рамену и трбуху ситније вертикалне канелуре. Црне до смеђе боје, пригачане површине и са примесама песка. Димензије: 8,3 x 6,5 cm. Пречник обода: 16 cm. Br C–D.²⁹⁷
85. Фрагмент посуде наглашеног равног обода са два хоризонтална жлеба испод обода. Црне боје, пригачане површине и са примесама песка. Димензије: 2,8 x 4 cm. Br C–D.²⁹⁸
86. Фрагмент обода и корена дршке посуде тањих зидова, украшен трима хоризонталним гланим канелурама. Тамносмеђе боје, углачане површине и са примесама песка. Димензије: 2 x 2,9 cm. Br C–D.²⁹⁹
87. Фрагмент трбуха посуде са мањом дугметастом дршком, црвеносмеђе боје, грубе фактуре и површине. Димензије: 4,1 x 2,7 cm. Бронзано/гвоздено доба.³⁰⁰
88. Фрагмент веће посуде са пластично наглашеним ободом – извученом усном ка споља. На ободу се налазе овални отисци, а на врату неуређени вертикални урези. Смеђе боје, пригачане површине и средње фактуре, са примесама песка. Димензије: 7,5 x 5,9 cm. На A–B (?).³⁰¹
89. Фрагмент зделе увученог обода украшен косим канелурама. Сиве боје, пригачане површине и средње фактуре, са примесама песка. Димензије: 3,5 x 2,5 cm. Гвоздено доба.³⁰²
90. Фрагмент веће посуде косо разгнута и вертикално сеченог спољашњег краја обода. Сивосмеђе боје, пригачане и углачане површине и са примесама песка. Димензије: 5,9 x 5 cm. На B.³⁰³
91. Фрагмент рамена посуде тањих зидова украшене урезаном хоризонталном траком са косим урезима унутар ње и цик-цак оштећеним мотивом састављеним од по три паралелне урезане линије, а чији се врх скоро завршава на поменутој траци. Смеђе боје, пригачане површине и са примесама песка. Димензије: 9,9 x 3,1 cm. На B.³⁰⁴

²⁹⁶ Њива на јужној граници некрополе у Панића забрану. На целом потесу примећују се зоне на којима су раније биле хумке. Рекогносцирања 2014. године.

²⁹⁷ Њива на јужној граници некрополе у Панића забрану. На целом потесу примећују се зоне на којима су раније биле хумке. Рекогносцирања 2014. године.

²⁹⁸ Њива на јужној граници некрополе у Панића забрану. На целом потесу примећују се зоне на којима су раније биле хумке. Рекогносцирања 2014. године.

²⁹⁹ Њива на јужној граници некрополе у Панића забрану. На целом потесу примећују се зоне на којима су раније биле хумке. Рекогносцирања 2014. године.

³⁰⁰ Њива Влајка Обрадовића, мај 1989. године.

³⁰¹ Њива Влајка Обрадовића, мај 1989. године.

³⁰² Њива Влајка Обрадовића, мај 1989. године.

³⁰³ Хумка IV (Д), инв. бр. 10–12, 1990.

³⁰⁴ Хумка IV (Д), инв. бр. 10–12, 1990.

92. Фрагмент посуде широког и равно разгнутаг обода, тамносмеђе боје, пригачане површине и са примесама песка. Димензије: 8,7 x 1,5 cm. На В.³⁰⁵
93. Фрагмент посуде пластично наглашеног равног обода извијеног на спољну страну. На рамену пластична хоризонтална трака са ситним овалним вертикалним утисцима. Сивосмеђе боје, пригачане површине и са примесама песка. Димензије: 5,4 x 4,5 cm. На В.³⁰⁶
94. Фрагментована дршка са делом трбуха, троугаоног пресека. Тамносмеђе боје, пригачане површине и са примесама песка. Димензије: 6,4 x 2,9 cm.³⁰⁷
95. Фрагмент веће посуде косо засеченог обода, сивосмеђе боје, пригачане површине и са примесама песка. Димензије: 6,6 x 4,8 cm. На В (?).³⁰⁸
96. Фрагмент трбуха веће посуде са кореном дршке, дебљих зидова, с украсом у виду хоризонталне штипане траке, црвеносмеђе боје, грубе површине и са примесама песка. Димензије: 4,2 x 4,2 cm. На В (?).³⁰⁹
97. Фрагмент посуде S профилације са пластичном хоризонталном траком украшеном утисцима врхова прстију или нокта. Црне боје, пригачане површине и са примесама песка. Димензије: 3 x 2,5 cm. На В (?).³¹⁰
98. Фрагмент зделе увученог фасетираног обода. Смеђе боје, пригачане површине и са примесама песка. Димензије: 4,8 x 3,7 cm. На В.³¹¹
99. Фрагмент трбуха веће посуде (лонац?) са потковичастом дршком. Светлосмеђе боје, грубе површине и са примесама каменчића. Димензије: 6,4 x 5,5 cm. Вr C–D / На В.³¹²
100. Фрагмент зделе увученог обода. Сивих до смеђих тонова, грубе површине и са примесама песка. Димензије: 4,9 x 2,7 cm. На В.³¹³
101. Фрагмент посуде косо разгнутаг обода, смеђе боје, пригачане површине и са примесама песка и каменчића. Димензије: 3,3 x 2,5 cm. На В (?).³¹⁴
102. Фрагмент задебљаног трбуха посуде украшен утисцима прста. Црне боје, пригачане површине и са примесама песка. Димензије: 4,5 x 3 cm.³¹⁵

³⁰⁵ Хумка VIII (X), Кокановића гај, сегмент А, слој 9, 1997.

³⁰⁶ Хумка VIII (X), Кокановића гај, површински налаз, 1997.

³⁰⁷ Хумка VIII (X), Кокановића гај, профил између сегмената А и Б, 1997.

³⁰⁸ Ораница СИ од паркинга у Панића забрану. Рекогносцирања 2014. године.

³⁰⁹ Ораница СИ од паркинга у Панића забрану. Рекогносцирања 2014. године.

³¹⁰ Њива на северној страни Панића забрана, код напуштене куће. Рекогносцирања 2014. године.

³¹¹ Њива између паркинга и мале греде. Рекогносцирања 2014. године.

³¹² Њива између паркинга и мале греде. Рекогносцирања 2014. године.

³¹³ Њива између паркинга и мале греде. Рекогносцирања 2014. године.

³¹⁴ Њива између паркинга и мале греде. Рекогносцирања 2014. године.

³¹⁵ Њива између паркинга и мале греде. Рекогносцирања 2014. године.

103. Фрагмент посуде украшен паралелним урезаним линијама и низом убода мањим округлим инструментом. Црне боје, пригачане површине и са примесама ситног песка. Димензије: 3,5 x 2,9 cm. На В.³¹⁶
104. Фрагмент трбуха посуде украшен паралелним плитким канелурама. Црне до смеђе боје, пригачане површине и са примесама песка. Димензије: 3,7 x 2,6 cm. На В.³¹⁷
105. Мали фрагмент централног дела широке тракасте дршке украшене канелурама. Сивосмеђе боје, пригачане површине и са примесама песка. Димензије: 3 x 2 x 0,6 cm. На В.³¹⁸
106. Фрагмент зделе увученог и фасетираног обода. Тамносмеђе боје, пригачане површине и са примесама песка. Димензије: 3 x 2,5 cm. На В.³¹⁹
107. Фрагмент зделе увученог и косо фасетираног обода. Тамносмеђе боје, углачане површине и са примесама песка. Димензије: 4,2 x 2,4 cm. На В.³²⁰
108. Фрагмент обода заобљене посуде (лонац?), тамносмеђе боје, пригачане површине и са примесама песка. Димензије: 3,5 x 3,3 cm. На В.³²¹
109. Фрагмент посуде благо разгрнутог обода, окер боје, пригачане површине и са примесама песка. Димензије: 4,7 x 4,3 cm. На В (?).³²²
110. Фрагмент обода заобљене посуде са два блага хоризонтална жлеба испод обода. Тамносмеђе боје, пригачане површине и са примесама песка. Димензије: 4,9 x 4,9 cm. На В.³²³
111. Фрагмент обода посуде благо разгрнутог обода са ситним утисцима ноктом по ободу. Црвених до смеђих тонова, пригачане површине и са примесама песка. Димензије: 4,4 x 2,9 cm. Вr C–D / На В.³²⁴
112. Фрагмент зделе увученог и косо фасетираног обода. Црне боје, пригачане површине и са примесама песка. Димензије: 2,6 x 2,2 cm. На В.³²⁵

³¹⁶ Њива између паркинга и мале греде. Рекогносцирања 2014. године.

³¹⁷ Њива између паркинга и мале греде. Рекогносцирања 2014. године.

³¹⁸ Њива између паркинга и мале греде. Рекогносцирања 2014. године.

³¹⁹ Њива на јужној граници некрополе у Панића забрану. На целом потесу примећују се зоне на којима су раније биле хумке. Рекогносцирања 2014. године.

³²⁰ Њива на јужној граници некрополе у Панића забрану. На целом потесу примећују се зоне на којима су раније биле хумке. Рекогносцирања 2014. године.

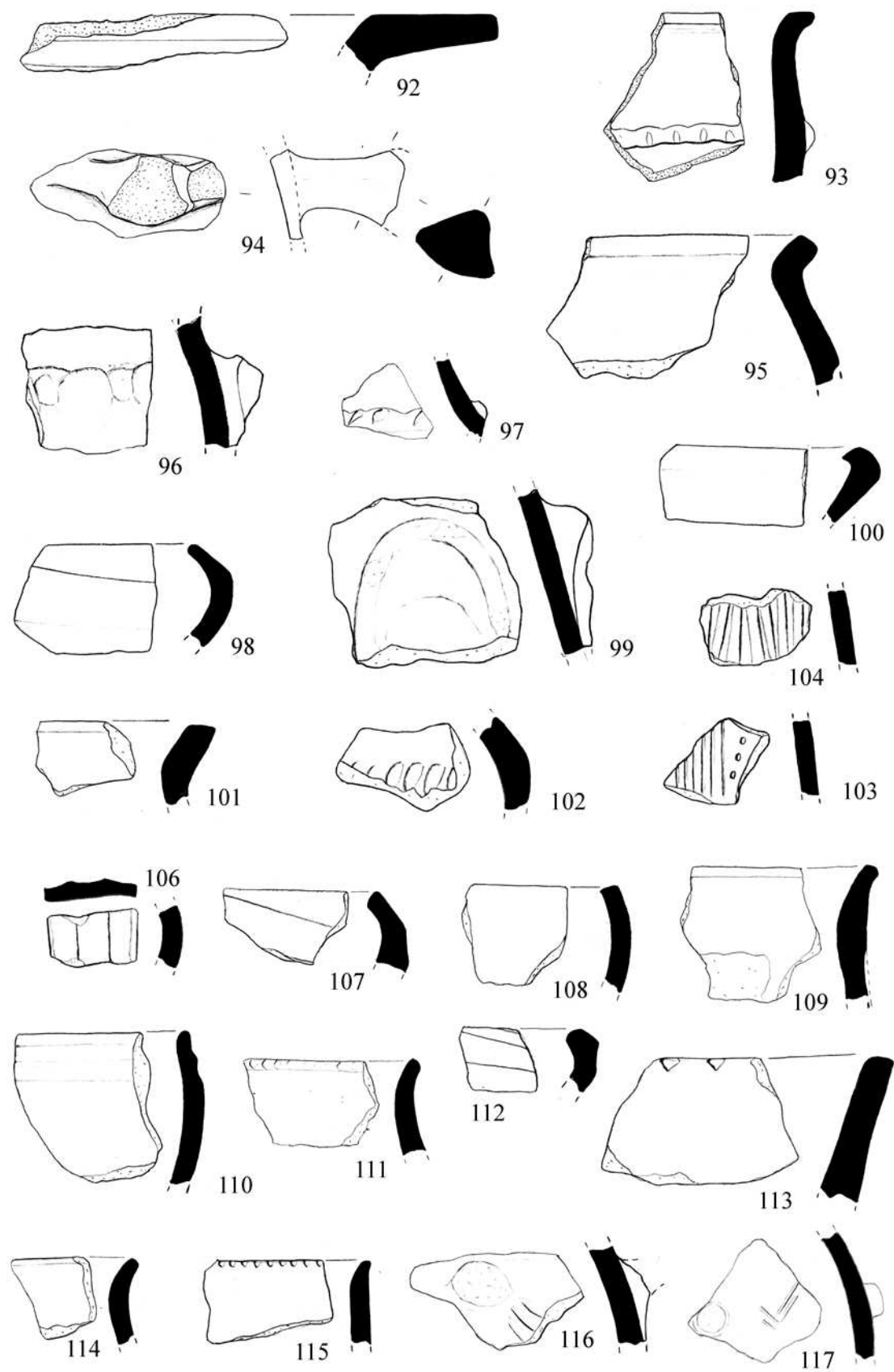
³²¹ Њива на јужној граници некрополе у Панића забрану. На целом потесу примећују се зоне на којима су раније биле хумке. Рекогносцирања 2014. године.

³²² Њива на јужној граници некрополе у Панића забрану. На целом потесу примећују се зоне на којима су раније биле хумке. Рекогносцирања 2014. године.

³²³ Њива на јужној граници некрополе у Панића забрану. На целом потесу примећују се зоне на којима су раније биле хумке. Рекогносцирања 2014. године.

³²⁴ Њива на јужној граници некрополе у Панића забрану. На целом потесу примећују се зоне на којима су раније биле хумке. Рекогносцирања 2014. године.

³²⁵ Њива на јужној граници некрополе у Панића забрану. На целом потесу примећују се зоне на којима су раније биле хумке. Рекогносцирања 2014. године.

113. Фрагмент разгранутог обода посуде дебљих зидова украшеног дубљим ромбоидним отисцима. Смеђе боје, пригачане површине и са примесама песка. Димензије: 6,5 x 4,2 cm. На В.³²⁶

114. Фрагмент посуде косо разгранутог обода, црвене до смеђе боје, пригачане површине и са примесама песка. Димензије: 2,8 x 2,7 cm. Вr C-D / На В.³²⁷

115. Фрагмент косо засеченог обода веће посуде цилиндричног врата са утиснутим низом убода по ободу. Смеђе боје, пригачане површине и са примесама песка. Димензије: 4,3 x 2,8 cm. На В.³²⁸

116. Фрагмент трбуха посуде тањих зидова са кореном дршке, украшен косим паралелним канелурама. Смеђе боје, пригачане површине и са примесама каменчића. Димензије: 5,7 x 3,3 cm. Вr C-D / На В.³²⁹

117. Фрагмент трбуха посуде тањих зидова са дугметастом дршком и цик-цак урезима. Црне боје, пригачане површине и са примесама песка. Димензије: 4,4 x 4,1 cm. Вr C-D.³³⁰

118. Фрагмент трбуха веће посуде са хоризонталном траком украшеном отисцима прстију. Окер боје, пригачане површине и са примесама каменчића. Димензије: 5,9 x 5,4 cm. Вr C-D / На В.³³¹

119. Фрагмент трбуха веће посуде благе S профилације, са хоризонталном траком украшеном отисцима прстију. Црне до смеђе боје, грубе до пригачане површине и са примесама каменчића. Димензије: 5,9 x 7,5 cm. Вr C-D / На В.³³²

120. Фрагмент трбуха украшен снопом ситних уреза. Црне боје, пригачане површине и са примесама песка. Димензије: 3,7 x 2,5 cm. Вr C-D / На В.³³³

121. Фрагмент веће посуде дебљих зидова са језичастом дршком и пластичном траком која хоризонтално украшава целу посуду и налази се у равни са дршком. Смеђе боје, пригачане површине и са примесама песка. Димензије: 7,2 x 5,4 cm. Вr C-D / На В.³³⁴

³²⁶ Њива на јужној граници некрополе у Панића забрану. На целом потесу примећују се зоне на којима су раније биле хумке. Рекогносцирања 2014. године.

³²⁷ Њива на јужној граници некрополе у Панића забрану. На целом потесу примећују се зоне на којима су раније биле хумке. Рекогносцирања 2014. године.

³²⁸ Њива на јужној граници некрополе у Панића забрану. На целом потесу примећују се зоне на којима су раније биле хумке. Рекогносцирања 2014. године.

³²⁹ Њива на јужној граници некрополе у Панића забрану. На целом потесу примећују се зоне на којима су раније биле хумке. Рекогносцирања 2014. године.

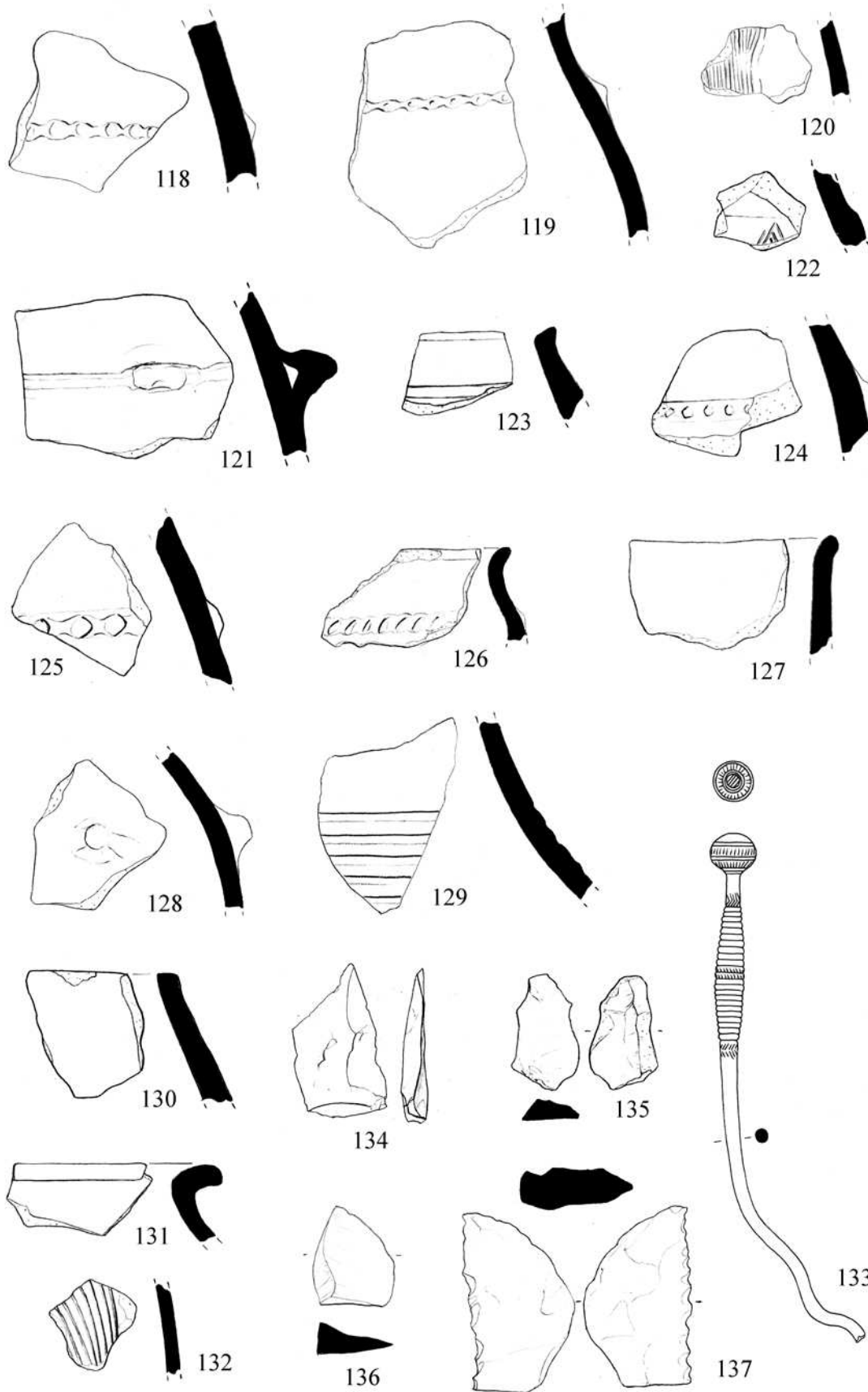
³³⁰ Њива на јужној граници некрополе у Панића забрану. На целом потесу примећују се зоне на којима су раније биле хумке. Рекогносцирања 2014. године.

³³¹ Њива на јужној граници некрополе у Панића забрану. На целом потесу примећују се зоне на којима су раније биле хумке. Рекогносцирања 2014. године.

³³² Њива на јужној граници некрополе у Панића забрану. На целом потесу примећују се зоне на којима су раније биле хумке. Рекогносцирања 2014. године.

³³³ Њива на јужној граници некрополе у Панића забрану. На целом потесу примећују се зоне на којима су раније биле хумке. Рекогносцирања 2014. године.

³³⁴ Њива на јужној граници некрополе у Панића забрану. На целом потесу примећују се зоне на којима су раније биле хумке. Рекогносцирања 2014. године.

122. Фрагмент украшен канелуром и цик-цак линијама које се међусобно секу. Црне боје, пригачане површине и са примесама песка. Димензије: 3 x 2,7 cm. На В.³³⁵
123. Фрагмент косо засеченог обода украшен хоризонталним канелурама. Тамносмеђе боје, пригачане површине и са примесама песка. Димензије: 3,6 x 2,7 cm. Вр С-D / На В.³³⁶
124. Фрагмент трбуха веће посуде украшен хоризонталном пластичном траком са кружним већим убодима. Смеђе боје, пригачане површине и са примесама песка. Димензије: 5 x 4,1 cm. Вр С-D / На В.³³⁷
125. Фрагмент трбуха веће посуде украшен хоризонталном пластичном траком са утисцима прста. Смеђе боје, пригачане површине и са примесама каменчића. Димензије: 4,6 x 5 cm. Вр С-D / На В.³³⁸
126. Фрагмент обода и врата посуде благе S профилације. Испод обода украшен хоризонталном пластичном траком са утисцима ноктију. Смеђе боје, пригачане површине и са примесама песка. Димензије: 5,3 x 3,4 cm. Вр С-D / На В.³³⁹
127. Фрагмент обода посуде тањих зидова. Црвене до смеђе боје, пригачане површине и са примесама каменчића. Димензије: 5,3 x 3,7 cm. Вр С-D / На В.³⁴⁰
128. Фрагмент трбуха веће посуде са дугметастом дршком. Смеђе боје, пригачане површине и са примесама каменчића. Димензије: 4,3 x 4,9 cm. Вр С-D / На В.³⁴¹
129. Фрагмент врата веће посуде украшене хоризонталним канелурама. Црне боје, пригачане површине и са примесама каменчића. Димензије: 4,6 x 6,5 cm. Вр С-D / На В.³⁴²
130. Фрагмент обода посуде цилиндричног врата. Смеђе боје, пригачане површине и са примесама песка. Димензије: 3,9 x 4,2 cm.³⁴³
131. Фрагмент обода оштре S профилације посуде рађене на витлу. Сиве боје, углачане површине. Димензије: 4,8 x 2,4 cm. Латенска култура.³⁴⁴

³³⁵ Њива на јужној граници некрополе у Панића забрану. На целом потесу примећују се зоне на којима су раније биле хумке. Рекогносцирања 2014. године.

³³⁶ Њива на јужној граници некрополе у Панића забрану. На целом потесу примећују се зоне на којима су раније биле хумке. Рекогносцирања 2014. године.

³³⁷ Њива на јужној граници некрополе у Панића забрану. На целом потесу примећују се зоне на којима су раније биле хумке. Рекогносцирања 2014. године.

³³⁸ Њива на јужној граници некрополе у Панића забрану. На целом потесу примећују се зоне на којима су раније биле хумке. Рекогносцирања 2014. године.

³³⁹ Њива на јужној граници некрополе у Панића забрану. На целом потесу примећују се зоне на којима су раније биле хумке. Рекогносцирања 2014. године.

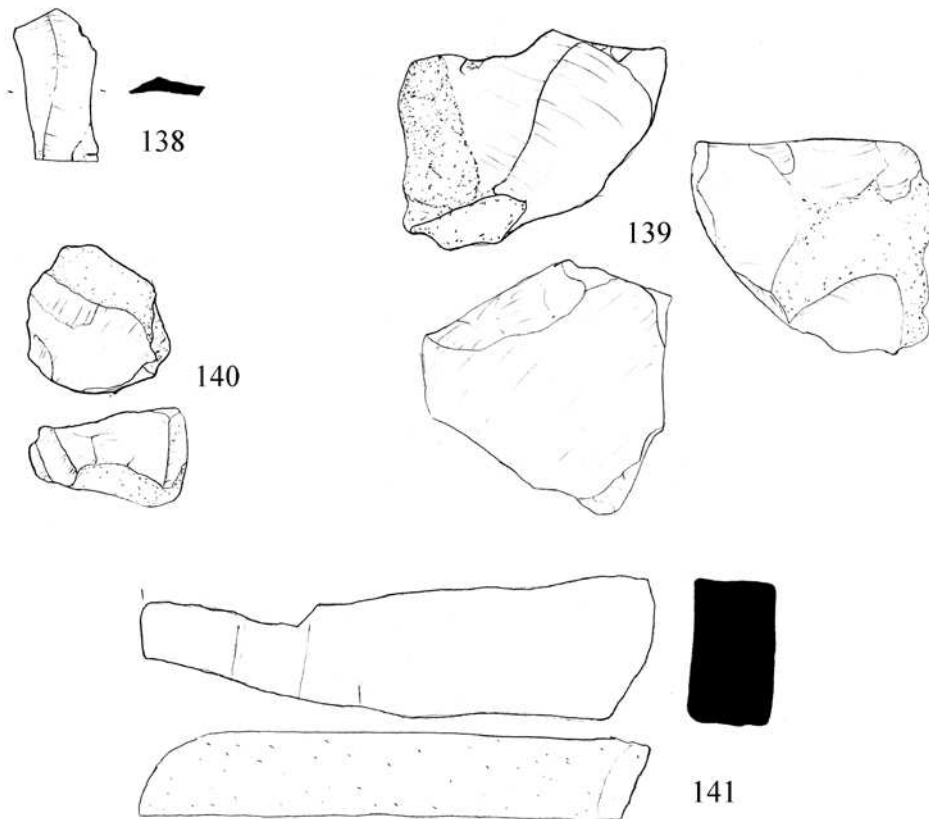
³⁴⁰ Њива на јужној граници некрополе у Панића забрану. На целом потесу примећују се зоне на којима су раније биле хумке. Рекогносцирања 2014. године.

³⁴¹ Њива на југозападној граници некрополе у Панића забрану. На целом потесу примећују се зоне на којима су раније биле хумке. Рекогносцирања 2014. године.

³⁴² Њива на југозападној граници некрополе у Панића забрану. На целом потесу примећују се зоне на којима су раније биле хумке. Рекогносцирања 2014. године.

³⁴³ Њива између паркинга и мале греде. Рекогносцирања 2014. године.

³⁴⁴ Њива између паркинга и мале греде. Рекогносцирања 2014. године.

132. Фрагмент трбуха украшен чешљастим мотивима. Смеђе боје, грубе површине и са примесама песка. Димензије: 2,9 x 3 cm. Латенска култура.³⁴⁵

133. Бронзана оштећена игла са кугластом главом, задебљаним вратом и кружног пресека. Доњи део игле недостаје. Врат је украшен хоризонталним паралелним жлебовима који се завршавају украсом у виду цик-цак уреза. Глава је потпуно украшена и подељена на поља хоризонталним паралелним урезима, док су поља испуњена кратким усправним паралелним урезима. Очувана висина: 15,9 cm.³⁴⁶

134. Мањи одбитак беж боје од окресаног камена, вероватно кречњак. Димензије: 2,6 x 5,1 cm. Метално доба.³⁴⁷

135. Једноставно сечиво/одбитак са траговима кортекса. Димензије: 3,7 x 2,2 cm. Метално доба.³⁴⁸

136. Троугаони одбитак од окресане сировине беж боје. Димензије: 2,8 x 3,3 x 1 cm.³⁴⁹

³⁴⁵ Њива између паркинга и мале греде. Рекогносцирања 2014. године.

³⁴⁶ Валтровић 1893, 84 и даље; Vasić 2003, cat. 277, Taf. 19/277.

³⁴⁷ Хумка XVIII (S), 2011. година.

³⁴⁸ Ораница СИ од паркинга у Панића забрану. Рекогносцирања 2014. године.

³⁴⁹ Њива на јужној граници некрополе у Панића забрану. На целом потесу примећују се зоне на којима су раније биле хумке. Рекогносцирања 2014. године.

137. Бифацијално обрађена пострушка од квалитетне сјајне сировине тамносмеђе боје. Са једне стране крупан назубљен ретуш. Димензије: 6 x 3,7 x 1,4 cm.³⁵⁰

138. Сечиво од сировине бело/беж боје. Димензије: 4 x 2,3 x 0,35 cm.³⁵¹

139. Веће језгро од квалитетне сировине боје меда, са видљивим негативима, траговима одбијања и кортексом. Димензије: 7 x 6,8 x 5,7 cm.³⁵²

140. Језгро од квалитетне сировине боје меда, са видљивим негативима и кортексом. Димензије: 4,1 x 3,8 x 3,7 cm.³⁵³

141. Фрагмент равног издуженог пешчара, могуће брус. Димензије: 13,3 x 3,8 x 2 cm.³⁵⁴

11. Брезовице, локалитети Имање Томе Мајсторовића, на Чанчићима, Мраморје и Брезовичка механа (Т. XXVIII) Некрополе под хумкама, бронзано доба

У атару села Брезовице, које се налази 10 km североисточно од Крупња, крајем XIX века М. Валтровић је регистровао четири некрополе са укупно 37 хумки, од којих је том приликом Валтровић ископао њих пет на три локалитета, док оне код сеоске механе није ископавао.³⁵⁵ Локалитет тумули код Брезовичке механе налазе се на координатама N44° 28.754' E19° 27.351' и били су предмет истраживања у склопу пројекта „Јадар“ током кампање 2016. године. Ископавањима је потврђено да се механа налазила на једном тумулу, а да се друга два налазе у непосредној близини, али да су данас оштећени, док се неколико хумки, које Валтровић наводи да је видео ван дворишта, данас само препознају по околним њивама до висине од 20–30 cm. Хумка истражена 2016. године по покретном материјалу припада позном бронзаном добу.

На локалитету Имање Т. Мајсторовића регистровао је Валтровић укупно 10 хумки, од којих је истражио две (хумка 1 и 2). У првој хумци, пречника 9 m, насутој од земље и шљунка, регистрован је скелетно сахрањени покојник окренут ка истоку, постављен на постељу насуту од земље.³⁵⁶ У слојевима изнад покојника, откривени су две бронзане игле и бронзани салтелеон.

³⁵⁰ Њива на југозападној граници некрополе у Панића забрану. На целом потесу примећују се зоне на којима су раније биле хумке. Рекогносцирања 2014. године.

³⁵¹ Њива на југозападној граници некрополе у Панића забрану. На целом потесу примећују се зоне на којима су раније биле хумке. Рекогносцирања 2014. године.

³⁵² Њива на јужној граници некрополе у Панића забрану. На целом потесу примећују се зоне на којима су раније биле хумке. Рекогносцирања 2014. године.

³⁵³ Њива између паркинга и мале греде. Рекогносцирања 2014. године.

³⁵⁴ Њива на југозападној граници некрополе у Панића забрану. На целом потесу примећују се зоне на којима су раније биле хумке. Рекогносцирања 2014. године.

³⁵⁵ Валтровић 1893, 87 и даље.

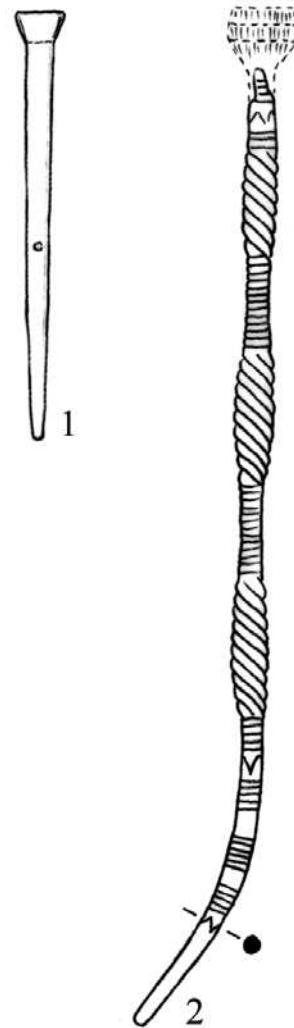
³⁵⁶ Валтровић 1893, 88.

1. Бронзана кратка игла с ексерастом главом и перфорацијом на средини. Није украшена. Дужина: 9,8 cm. Период Br B–D.³⁵⁷

2. Бронзана игла са вероватно ексерасто моделованом главом и три задебљања на телу, украшена косим жлебовима. Зоне између задебљања украшене су паралелним жлебовима, а тело игле испод последњег задебљања низом паралелних жлебова и празних поља између њих. У појединим празним пољима цик-цак урезан украс. Дужина: 20,6 cm. Период Br C–D.³⁵⁸

На вису Чанчићи регистровао је Валтровић 15 хумки постављених правилно у два реда, од којих је истражио две хумке.³⁵⁹ У првој хумци, пречника 13 m, регистрована је урна постављена на шљунак, који је по речима Валтровићевим био *примешан земљи у правцу од југа на север, а за ширину од 2,5 m*. У другој гробници Валтровић је открио фрагментовану урну са сисицама у којој је било *ситнијих костију и земље*.

У западном делу села на локалитету Мраморје регистровао је Валтровић пет хумки постављених у правилну линију, а од њих је ископао једну. У тој хумци откривене су две урне, од којих је једна *стајала на 3 m широкој подлози од шљунка*. У једној од урни и око ње регистроване су кости спаљеног покојника.³⁶⁰

Т. XXVIII

³⁵⁷ Vasić 1999, Т. 11/156.

³⁵⁸ Vasić 1999, Т. 19/267.

³⁵⁹ Валтровић 1893, 88.

³⁶⁰ Валтровић 1893, 89.

БУДИШИЋ, општина Мали Зворник

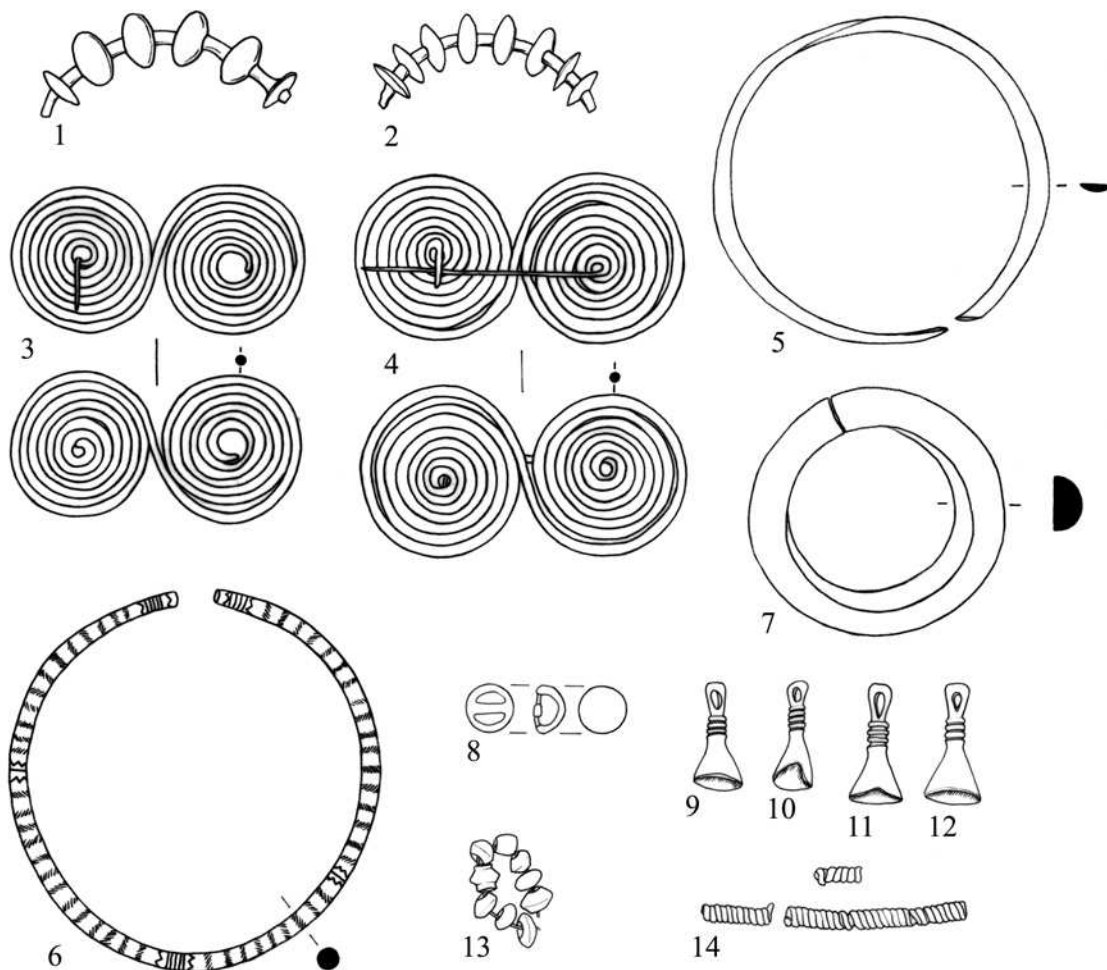
У атару села Будишић, 5 km југоисточно од Малог Зворника, регистрована су два случајна налаза – остава Црвена стијена и обала Пљештаничке реке.

12. Будишић, локалитет Црвена стијена (остава) (Т. XXIX)

остава металних предмета (гроб?), На С

Остава (гроб?) бронзаних предмета из Будишића откупљена је 1933. године за Народни музеј у Београду од антиквара Павла Кавчића.³⁶¹ Инвентар садржи 24 предмета – фибуле, гривну, огрлице, звонасте привеске, перле, дугмад и салтелеоне, а свакако може одговарати и гробном налазу, али и остави.

Т. XXIX

³⁶¹ Гарашанин, М. и Тасић, Н. 1994, 40 и даље са комплетном старијом литературом. Остава се налази у Народном музеју у Београду.

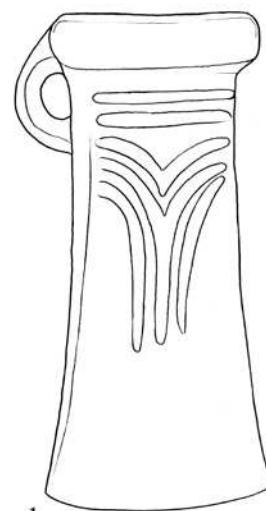
1. Лук бронзане фибуле са кугластим задебљањима. Дужина: 7,3 см.
2. Лук бронзане фибуле са кугластим задебљањима. Дужина: 8,5 см.
3. Бронзана наочараста фибула од бронзане жице са фрагментованом иглом и са спиралама које прелазе директно једна у другу. Димензије: 10,5 x 5,4 см.
4. Бронзана наочараста фибула од бронзане жице са иглом и са спиралама које прелазе директно једна у другу. Димензије: 11,2 x 5,8 см.
5. Бронзана тања оглица са отвореним крајевима израђена од полуоблично моделованог лима. Пречник: 11,3 см.
6. Отворена орнаментисана бронзана огрлица кружног пресека. Украс је изведен урезаним линијама које почињу хоризонталном цик-цак линијом, после које су паралелне линије и потом опет цик-цак линије. Након тога је дуже поље украшено косим зарезима, један ред зареза је закошен на леву, а други ред на десну страну. Пречник: 11,9 см.
7. Бронзана масивна шупљеливена неорнаментисана гривна, полукружног пресека. Пречник: 6,3 см.
8. Бронзано калотасто дугме са попречном пречагом. Пречник: 1 см.
9. Бронзани тзв. звонасти привезак са алком за качење на горњем крају, испод које су паралелни жлебови. Висина: 3 см.
10. Бронзани, деформисани тзв. звонасти привезак са алком за качење на горњем крају, испод које су паралелни жлебови. Висина: 3,8 см.
11. Бронзани тзв. звонасти привезак са алком за качење на горњем крају, испод које су паралелни жлебови. Висина: 4,2 см.
12. Бронзани тзв. звонасти привезак са алком за качење на горњем крају, испод које су паралелни жлебови. Висина: 4 см.
13. Осам бронзаних и једна камена перла различитог пресека.
14. Три фрагмента бронзаних салтелеона конкавног пресека. Дужине: 1,1–6,3 см.

Т. ХХХ

13. Будишић, локалитет Обала Пљештаничке реке (Т. ХХХ)
Случајан налаз, прелазни период из бронзаног у гвоздено доба

Са обале Пљештаничке реке, која се улива у Дрину, потиче налаз келта који се данас налази у Народном музеју у Београду.³⁶²

1. Бронзана секира-келт са једном ушицом код отвора и благо проширеним лезастим сечивом. Испод прстенасто моделованог и задебљалог отвора налазе се два хоризонтална, пластич-

1

³⁶² Вукмановић, Радојчић 1995, 89, кат. 157, инв. бр. 9187.

но истакнута паралелна ребра. Испод ребра три пластична украса, један у другом. Први подсећа на стилизовану птицу у лету, други исто тако, само је по средини дугачко пластично ребро ка сечици, а трећи украс прати други, с тим што се траке не спајају. Висина: 9,1 cm. На А2–В1.

14. Врбић, локалитет Црквина

Усамљена хумка, бронзано/гвоздено доба

Село се налази на 4 km источно од Крупња. На локалитету Црквине, недалеко од школе, констатовао је М. Васиљевић већу хумку пречника 35 m и висине око 2 m.³⁶³

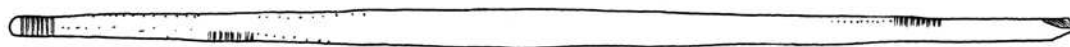
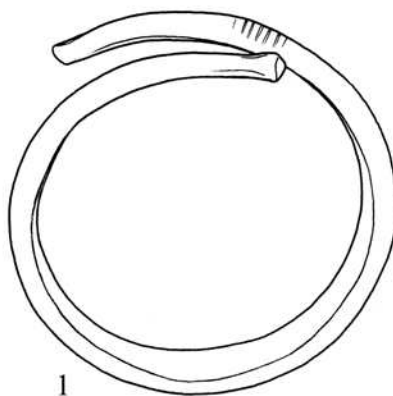
15. Врхпоље, непознат локалитет (Т. ХХХI)

Бронзана гривна, случајан налаз, прелазни период из бронзаног у гвоздено доба

Село се налази на Дрини, на 7 km југоисточно од Љубовије. Са непознатог локалитета из Врхпоља у Народни музеј у Београду доспела је бронзана гривна.³⁶⁴ Једини помен о два праисторијска локалитета у Врхпољу, Камењача I и II, налазимо код В. Трбуховића, који их помиње на приложеној карти.³⁶⁵

1. Бронзана гривна са отвореним и нешто суженим крајевима, који су пребачени један преко другог, полукружног пресека. Украшена је делимично истрвеним урезаним мотивима у виду поља одељених паралел-

Т. ХХХI

³⁶³ Vasiljević 1980, 213.

³⁶⁴ Вукмановић, Радојчић 1995, 40, кат. 52, и.б. 23477.

³⁶⁵ Трбуховић 1985, карта стр. 40, локалитети 11–12.

ним урезима, између којих се налазе по два хоризонтална низа убода. Димензије: 7,2 x 7,5 cm. Период На А–В.

ГОРЊА БАДАЊА, општина Лозница

У атару овог села, удаљеног ваздушном линијом око 22 km источно од Лознице, констатована су два праисторијска локалитета: Дивич и Орловац – Јеринин град.

16. Горња Бадања, локалитет Дивич

Некропола под хумкама, бронзано/гвоздено доба
N44°31.026` E19°28.043` 208 м. н. в.

Село се налази на 22 km источно од Лознице, на јужним обронцима Иверка, који гравитирају ка долини Јадра. О локалитету постоји само штури податак да се налази западно од села, на греди Брдо (▼228), која се пружа од виса Жестика ка потесу Тукови. Приликом претходних рекогносцирања на потесу је регистрована група од 5 хумки пречника око 20 m и висина до 1 m.³⁶⁶

17. Горња Бадања, локалитет Орловац – Јеринин град (Т. XXXII–XXXV)

Градинско насеље, позни неолит
N44°31.026` E19°28.043` 208 м. н. в.

Југозападно од села, на потесу Орловац налази се елипсоидно узвишење, димензија 300 x 100 m, тешко приступачно са свих страна, осим северне.³⁶⁷ На овом узвишењу је ситуиран локалитет Орловац – Јеринин град, на којем је пронађен велики број фрагмената керамике и кућни леп, као и велики број предмета од окресаног и глачаног камена и кости.³⁶⁸ Локалитет је припадао винчанској култури, а данас је у великој мери оштећен константним пољопривредним радовима.

1. Фрагмент зделе увученог обода, пречника отвора 22, висине очуваног дела 4,5 cm. Израђен је од пречишћене глине, тамносиве је боје, пригличане површине. Површински налаз. Позни неолит, винчанска култура.

³⁶⁶ Vasiljević 1980, 216.

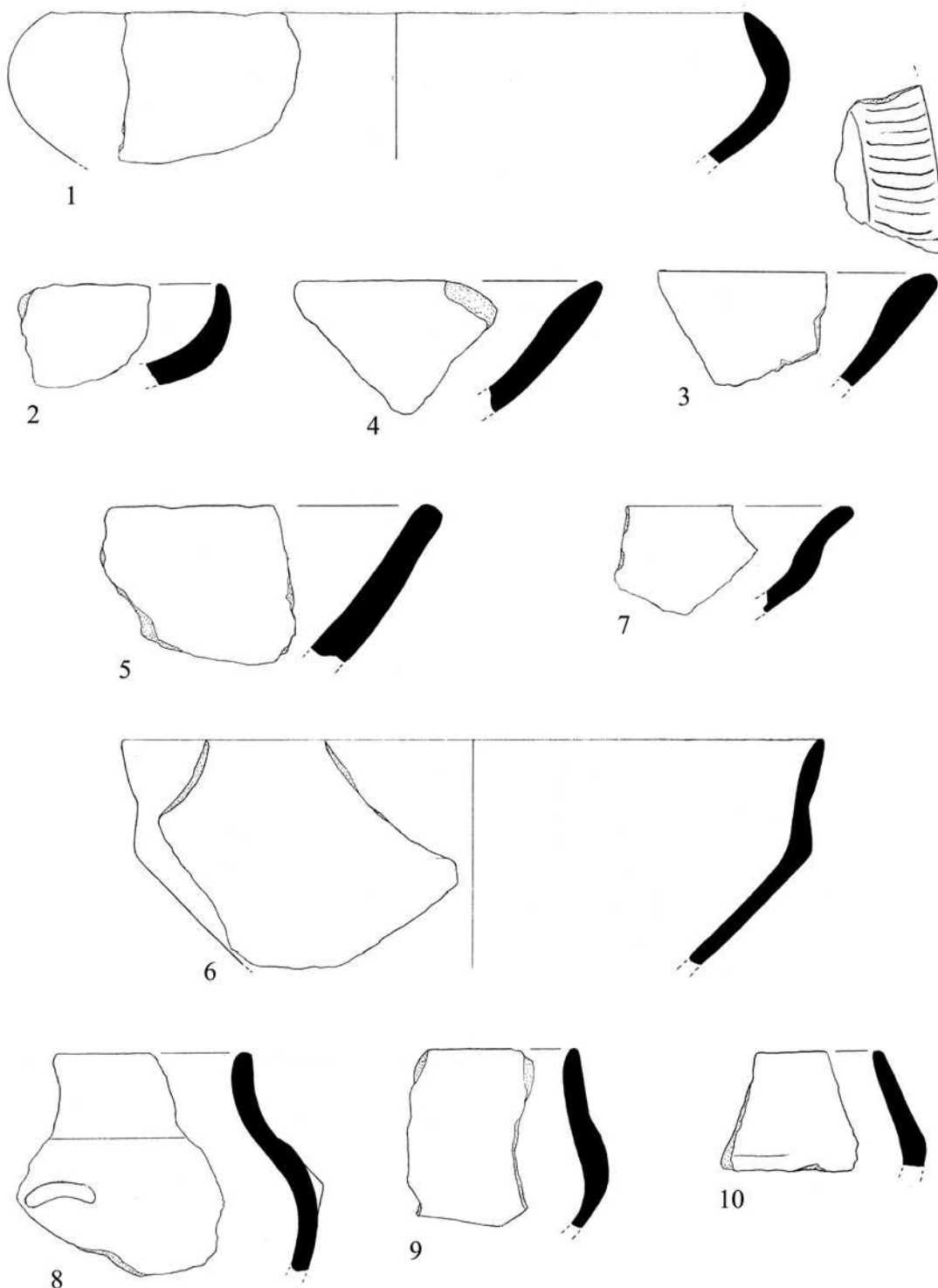
³⁶⁷ Vasiljević 1980, 216; Трбуховић, Васиљевић 1983, 76; Стојић, Церовић 2011, 92.

³⁶⁸ Налазе је пронашао и поклонио Музеју Јадра у Лозници мештанин Живадин Илић, на чему му овом приликом захваљујемо.

2. Фрагмент коничне зделе цилиндричног обода, димензија 3,8 x 3 x 0,8 см. Израђен је од глине са песком, сиве је боје, пригачане површине. Површински налаз. Позни неолит, винчанска култура.

3. Фрагмент коничне зделе полукружно задебљане унутрашње стране обода, украшене канелурама. Димензије фрагмента: 5 x 3,5 x 0,5 см. Израђен је од пречишћене глине, сиве је боје, пригачане површине. Површински налаз. Позни неолит, винчанска култура.

T. XXXII

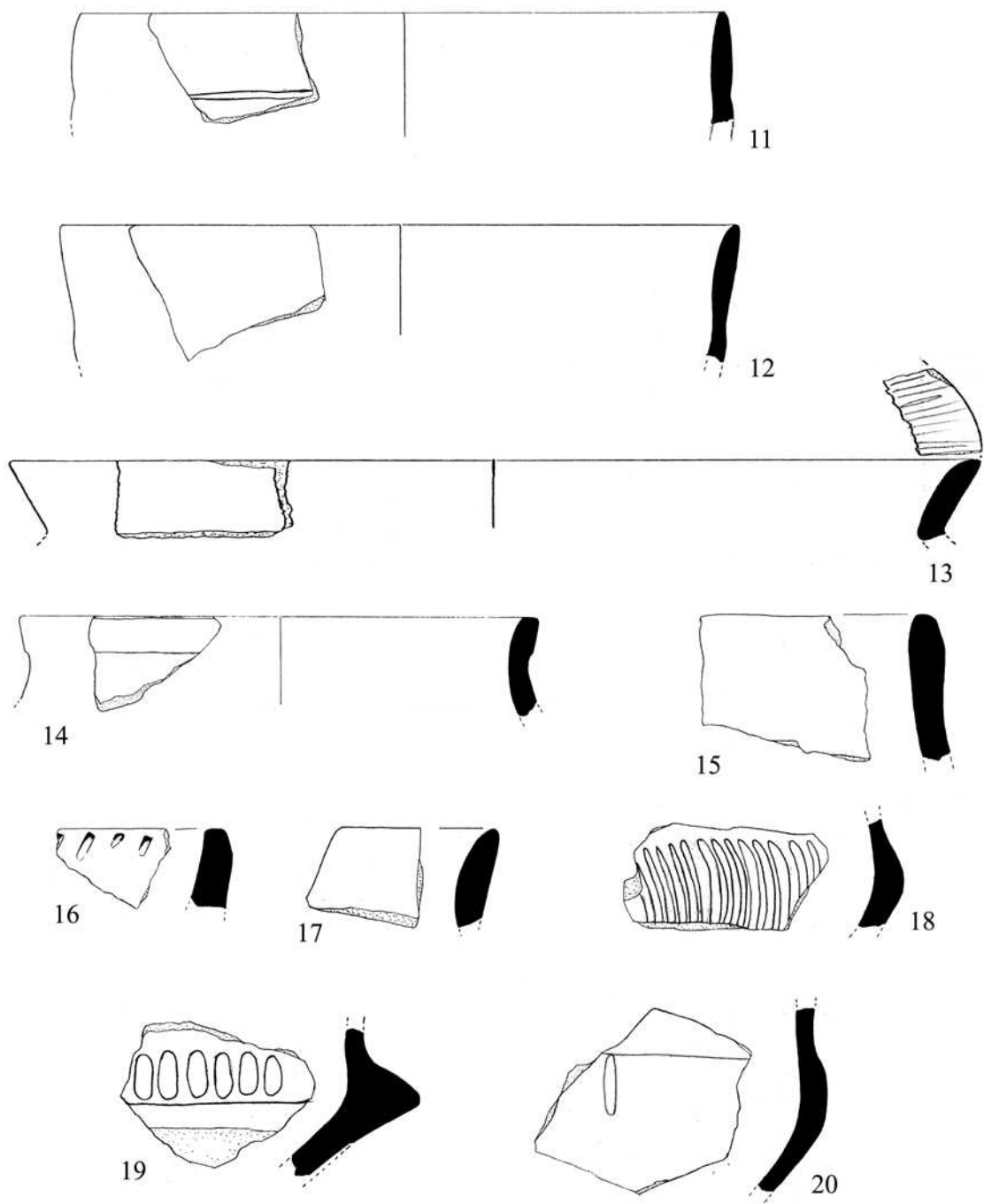
4. Фрагмент коничне зделе стањеног обода, димензија: 6,2 x 4 x 0,7 cm. Израђен је од пречишћене глине, црвенкастоокер је боје, грубе површине. Површински налаз. Позни неолит, винчанска култура.
5. Фрагмент коничне зделе равног обода, димензија: 5,6 x 4,8 x 1 cm. Израђена је од глине помешане са каменчићима, сиво-беж је боје, грубе површине. Површински налаз. Позни неолит, винчанска култура.
6. Фрагмент биконичне зделе благо левкастог врата, оштро профилисаног задебљаног трбуха. Пречник отвора зделе је 22, а висина очуваног дела 6,8 cm. Израђена је од пречишћене глине, тамносиве је боје, пригачане површине. Површински налаз. Позни неолит, винчанска култура.
7. Фрагмент биконичне зделе левкастог врата, задебљаног трбуха. Димензије фрагмента: 4 x 3,3 x 0,5 cm. Израђен је од пречишћене глине, тамносиве је боје, пригачане површине. Површински налаз. Позни неолит, винчанска култура.
8. Фрагмент лоптасте зделе цилиндричног врата, са полумесечастом пластичном дршкицом на трбуху. Димензије фрагмента: 6,2 x 6,8 x 0,6 cm. Израђен је од глине помешане са песком, црвенкастоокер је боје, грубе површине. Површински налаз. Позни неолит, винчанска култура.
9. Фрагмент лоптасте зделе благо коничног врата, димензија 3,2 x 5,2 x 0,6 cm. Израђена је од пречишћене глине, сиве је боје, пригачане површине. Површински налаз. Позни неолит, винчанска култура.
10. Фрагмент биконичне зделе коничног врата, задебљаног трбуха. Димензије фрагмента: 4 x 3,6 x 0,5 cm. Израђен је од пречишћене глине, сиве је боје, пригачане површине. Површински налаз. Позни неолит, винчанска култура.
11. Фрагмент полулоптасте зделе цилиндричног врата, пречника отвора 20, висине очуваног дела посуде 3,2 cm. Прелаз из врата у трбух је наглашен хоризонталним жлебом. Израђена је од глине помешане са песком, тамносиве је боје, пригачане површине. Површински налаз. Позни неолит, винчанска култура.
12. Фрагмент полулоптасте зделе благо левкастог врата, пречника отвора 21, висине очуваног дела посуде 4,1 cm. Израђена је од пречишћене глине, сиве је боје, пригачане површине. Површински налаз. Позни неолит, винчанска култура.
13. Фрагмент посуде левкастог врата, чија је унутрашња страна обода украшена вертикалним канелурама. Пречник отвора посуде је 30, а висина очуваног дела 4,4 cm. Израђена је од пречишћене глине, сиве је боје, пригачане површине. Површински налаз. Позни неолит, винчанска култура.
14. Фрагмент посуде левкастог врата, правоугаоно задебљане спољне стране обода. Пречник отвора посуде је 16, а висина очуваног дела 2,8

см. Израђена је од пречишћене глине, тамносиве је боје, пригачане површине. Површински налаз. Позни неолит, винчанска култура.

15. Фрагмент посуде цилиндричног врата, димензија 5 x 3,8 x 0,7 см. Израђена је од глине помешане са песком, сиве је боје, пригачане и грубе површине. Површински налаз. Позни неолит, винчанска култура.

16. Фрагмент посуде цилиндричног врата, дебелих зидова, димензија 3,3 x 2,2 x 1 см. Израђена је од пречишћене глине, сиве је боје, пригачане површине. Површински налаз. Позни неолит, винчанска култура.

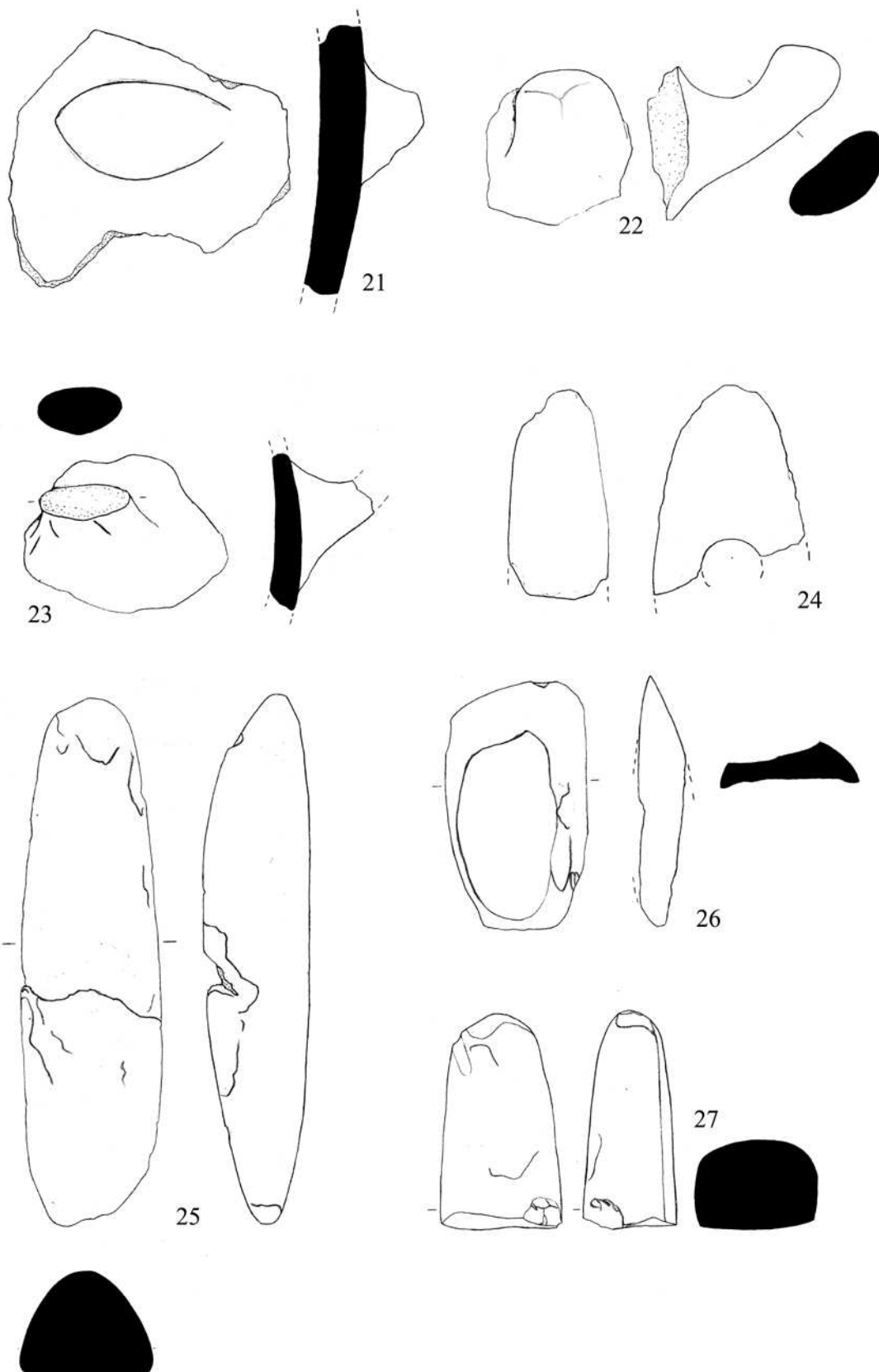
T. XXXIII

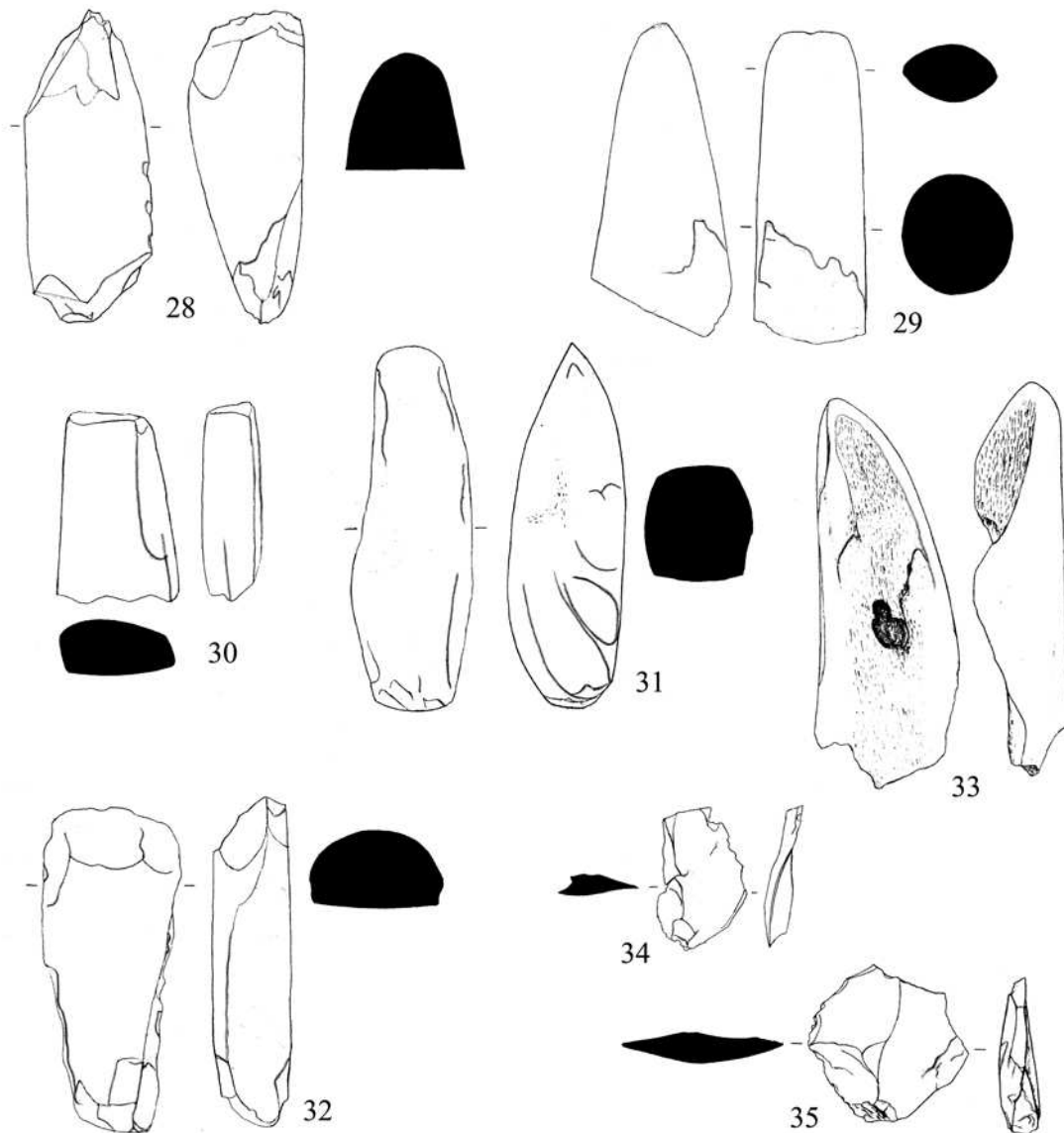

17. Фрагмент посуде полукружно задебљане унутрашње стране обода, димензија 3,3 x 2,8 x 0,7 cm. Израђена је од пречишћене глине, тамносиве је боје, пригачане и гачане површине. Површински налаз. Позни неолит, винчанска култура.
18. Фрагмент задебљаног трбуха посуде, украшен лучним уским канелурама. Димензије фрагмента: 5,8 x 3 x 0,6 cm. Израђен је од пречишћене глине, тамносиве је боје, пригачане површине. Површински налаз. Позни неолит, винчанска култура.
19. Фрагмент троугаоно задебљаног трбуха посуде, украшен широким кратким вертикалним канелурама. Димензије фрагмента: 5,8 x 4,2 x 0,9 cm. Израђен је од пречишћене глине, тамносиве је боје, пригачане површине. Површински налаз. Позни неолит, винчанска култура.
20. Фрагмент задебљаног трбуха посуде, украшен вертикалним кратким жлебом. Димензије фрагмента: 5,5 x 5,5 x 0,5 cm. Израђен је од пречишћене глине, сиве је боје, пригачане површине. Површински налаз. Позни неолит, винчанска култура.
21. Фрагмент трбуха посуде већих димензија, дебелих зидова, са масивном језичастом дршком. Димензије фрагмента: 9 x 7 x 1,2 cm. Израђен је од глине помешане са песком, тамносиве је боје, пригачане и грубе површине. Површински налаз. Позни неолит, винчанска култура.
22. Фрагмент трбуха посуде, са масивном широком фалусоидном дршком. Димензије фрагмента: 4,6 x 4,9 x 6,2 cm. Израђен је од глине помешане са каменчићима, црно-мрке је боје, пригачане површине. Површински налаз. Позни неолит, винчанска култура.
23. Фрагмент трбуха посуде, са кореном лучне вертикално постављене дршке, овалног пресека. Димензије фрагмента: 6,4 x 4,9 x 0,9 cm. Израђен је од глине помешане са песком, црвенкасте је боје, грубе површине. Површински налаз. Позни неолит, винчанска култура.
24. Део секире са кружном перфорацијом израђене од лоше гачаног камена тамносиве боје. Димензије: 6,6 x 4,8 x 3,3 cm. Површински налаз. Позни неолит, винчанска култура.
25. Већа издужена алатка (тесла?), полукружног пресека, стањених крајева, израђена од гачаног, веома лаког камена беж боје. Димензије: 16,8 x 4,4 x 3,3 cm. Површински налаз. Позни неолит, винчанска култура.
26. Фрагментована језичаста секира (тесла?) са једном страном стањеном у сечицу, израђена од гачаног лаганог камена зеленкастобеж боје. Димензије: 4,5 x 7,8 x 1,5 cm. Површински налаз. Позни неолит, винчанска култура.
27. Део секире (тесла?) у облику обућарског калупа оштећене радне површине, израђене од гачаног камена тамнобеж боје. Димензије: 3,9 x 6,8 x 3 cm. Површински налаз. Позни неолит, винчанска култура.

28. Део секире (тесла?) у облику обућарског калупа оштећених радних површина, израђене од глачаног камена зеленкастобеж боје. Димензије: 3,3 x 8,2 x 3 cm. Површински налаз. Позни неолит, винчанска култура.

Т. XXXIV

29. Део алатке у облику обућарског калупа, кружног, односно овалног пресека, израђене од глачаног камена зеленкасте боје. Димензије: 2,9 x 8,2 x 3,6 cm. Површински налаз. Позни неолит, винчанска култура.
30. Део алатке израђене од глачаног камена беж боје. Димензије: 3,3 x 4,8 x 1,5 cm. Површински налаз. Позни неолит, винчанска култура.
31. Алатка у облику обућарског калупа, са једним крајем стањеним у сечицу, док је други крај окресан у већу радну површину (бат?). Израђена је од глачаног, веома лаког камена тамнобеж боје. Димензије: 3,2 x 9,8 x 3,1 cm. Површински налаз. Позни неолит, винчанска култура.
32. Алатка (тесла?), полукружног пресека, са окресаним крајевима. Израђена је од глачаног камена тамнобеж боје. Димензије: 3,7 x 8,5 x 2,1 cm. Површински налаз. Позни неолит, винчанска култура.
33. Широка алатка (спатула?) полумесечастог пресека, израђена од животињске кости. Димензије: 3,6 x 10,5 x 2,4 cm. Површински налаз. Позни неолит, винчанска култура.

34. Алатка (сечиво) од окресаног камена тамносиве боје. Димензије: 2,2 x 3,8 x 0,5 cm. Површински налаз. Позни неолит, винчанска култура.

35. Алатка на одбитку секундарно ретушираном, од окресаног камена беж-зеленкасте боје. Димензије: 4,2 x 4,2 x 0,8 cm. Површински налаз. Позни неолит, винчанска култура.

18. Горња Буковица, локалитет Шанац у Грабовици, општина Љубовија

Градинско насеље, неолит/енеолит
N44°09.576' E19°25.492' 220 м. н. в.

На јужном ободу села, у насељу Грабовица, на платоу брда стрмих страна, источно од места где Грабовничка река пресеца регионални пут Љубовија – Бајина Башта, евидентиран је кружни шанац пречника 16 m.³⁶⁹ Око шанца се налазио дубљи ров.³⁷⁰ На површини су нађени керамика, кућни леп и предмети од окресаног камена, који су ауторе навели да локалитет одреде у III фазу Бенске баре, односно у прелазни период из неолита у енеолит.

19. Горња Ковиљача, локалитети Црквина и Римско гробље

Некропола под хумкама, бронзано/гвоздено доба
N44°29.063' E19°8.184' 130 м. н. в.

На крају села, 7 km југозападно од Лознице, на месту где магистрални пут Лозница – Зворник прелази преко пруге, налазе се оба локалитета, на међусобној удаљености од око 150 m. На потесу Црквина регистроване су три хумке пречника око 15 m и висина до 1,5 m, док је на Римском гробљу једна хумка истих димензија, око које је десетак камених надгробних плоча из периода XV–XVIII века.³⁷¹

20. Горња Ковиљача, непознат локалитет (Т. XXXVI)

Случајан налаз, позно бронзано доба

У Народни музеј у Београду са непознатог локалитета из Горње Ковиљаче, могуће и из неке од поменутих хумки, доспео је налаз бронзане игле са топузастом главом.³⁷²

³⁶⁹ Трбуховић, Васиљевић 1983, 77; Стојић, Церовић 2011, 92.

³⁷⁰ Vasiljević 1980, 220.

³⁷¹ Vasiljević 1980, 216.

³⁷² Вукмановић, Радојчић 1995, 61, кат. 98, и.б. 18334; Vasić 2003, cat. 583, Taf. 32/583.

1. Потпуно очувана бронзана игла са топузастом или коничном главом кружног пресека. Горњи део игле украшен је сноповима урезаних цик-цак линија распоређених у два поља, постављена између три зоне испуњене хоризонталним паралелним линијама. Дужина: 14,5 cm. Период Br D – Ha A1.

Т. XXXVI

ГОРЊА СИПУЉА, општина Лозница

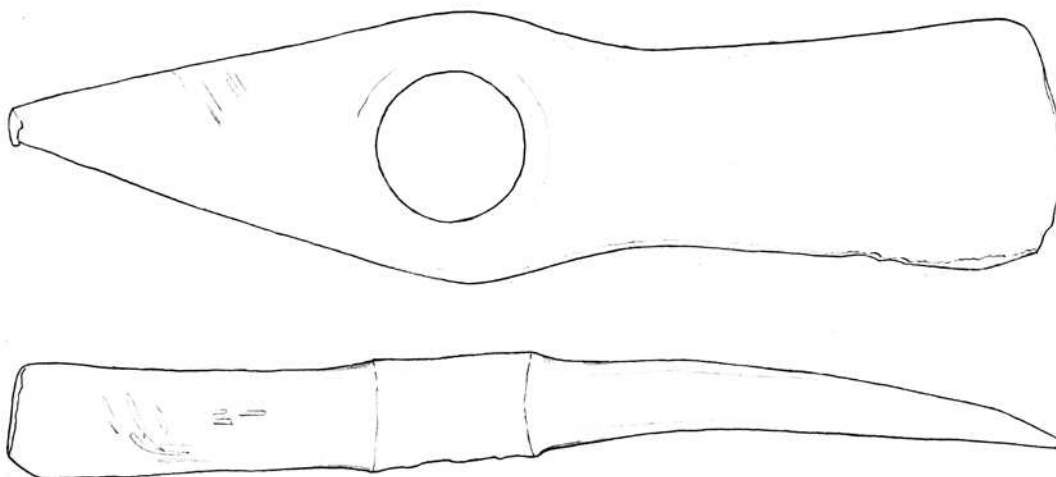
У Горњој Сипуљи, 28 km источно-југоисточно ваздушном линијом од Лознице, евидентирана су два праисторијска локалитета: Римско гробље и Степаново брдо.

21. Горња Сипуља, локалитет Римско гробље (Т. XXXVII)

Случајан налаз, старији енеолит

N44°30.345' E19°32.701' око 220 м. н. в.

У централном делу села, код Стевановића кућа, између школе и задружног дома постојало је старо гробље, које су мештани називали Римским гробљем. Камене споменике су мештани употребили за изградњу објеката, тако да данас не постоје, а тај простор се не обрађује и обрастао је шикаром и ниским растињем. Мештанин М. Стевановић је

Т. XXXVII

раније, приликом орања, недалеко од стуба за електричну енергију пронашао бакарну секиру крстастог типа, коју је поклонио Музеју Јадра у Лозници.³⁷³ Локалитет је посетила екипа Археолошког института у про-

³⁷³ Секира није публикована. Користимо прилику да се захвалимо дародавцу Мирославу Стевановићу на поклону.

леће 2016. године и том приликом је убицирано место налаза, али није регистрован археолошки материјал.

1. Бакарна секира крстастог типа (са две сечице – једном хоризонталном, другом вертикалном), са кружним отвором у средини (тип *Jászladány*). Хоризонтална сечица је исхабана, а вертикална оштећена од употребе. Димензије: дужина 19,3 cm, ширина код отвора 6 cm, ширина хоризонталне сечице 4,4 cm, пречник отвора 2,8 cm, дужина очуваног дела вертикалне сечице 1,6 cm, дебљина код отвора 1,9 cm, тежина 606 г. Случајан налаз. Старији енеолит.

22. Горња Сипуља, локалитет Степаново брдо

Градинско насеље, неолит/енеолит

N44°30.484' E19°32.662' 283 м. н. в.

Приликом систематског рекогносцирања терена почетком 70-их година прошлог века у Горњој Сипуљи, на вису Степаново брдо, око 500 m северно од сеоске школе и локалитета Римско гробље откривено је градинско насеље из праисторије.³⁷⁴ Према стилско-типолошким карактеристикама керамике и топографским особинама локалитета, аутори су закључили да је реч о насељу из III фазе Бенске баре, односно прелазног периода из неолита у енеолит.³⁷⁵ Екипа Археолошког института обишла је локалитет у пролеће 2016. године и није пронашла покретне археолошке налазе, иако су неке њиве биле узоране.

23. Грабовица, локалитет Грабовичка река (сл. 45)

Случајан налаз, развијено бронзано доба

У атару села Грабовица, 4 km југоисточно од Љубовије, приликом машинског вађења шљунка из Грабовичке реке, притоке Дрине, откривен је бронзани мач са пуноливеном дршком.³⁷⁶

1. Бронзани мач са пуноливеном дршком (тип *Rigsee*), незнатно савијен и оштећен на делу рукохвата. По средини сечива централно ребро, док су ивице истрошене услед употребе. Рукохват је благо проширен и завршава се тањирастом јабучицом, која опет има дугметасти крај. И рукохват

³⁷⁴ Vasiljević 1974, 149; Трбуховић, Васиљевић 1983, 75; Стојић, Церовић 2011, 93.

³⁷⁵ Vasiljević 1974, 149; Трбуховић, Васиљевић 1983, 75.

³⁷⁶ Филиповић, Танасић 2014, 49–50. Детаљнији рад о овом налазу је у припреми за штампу. Судбина мача данас је непозната.

и јабучица украшени су једва видљивим линијама, очигледно истрвеним услед дужег стајања у води. На рамену по једна украсна нитна са сваке стране. Дужина: 62 cm; ширина: 3 cm. Период Bг C–D.

24. Грнчара, локалитет Пањик

Некропола под хумкама, бронзано/гвоздено доба

Село се налази на 6 km источно од Лознице. Јужно од сеоског гробља регистроване су две хумке, за које М. Васиљевић наводи да су већ тада биле скоро уништене.³⁷⁷

25. Гучево, локалитет Бабејић – Љиг (остава) (Т. XXXVIII)

Остава бронзаних гривни, прелазни период из бронзаног у гвоздено доба

Остава је откупљена 1871. године за Народни музеј у Београду од антиквара Ђуре Ђурића.³⁷⁸ Реч је о три пунолиствене жлебљене гривне полукружног пресека.³⁷⁹ У делу *Археолошка налазишта у Србији*,³⁸⁰ аутори наводе да је остава нађена испод *рушевине „Цариград“*. На Генералштабној карти Краљевине Србије (1 : 75.000) из 1893. године, западно изнад манастира Троноша, а источно од рударског центра у Зајачи уцртана је топографска тачка Цариград на доминантном брду. Имена овог брда нема у доцнијој топографској карти 477-2-1 (1 : 25.000), какве су стандард у домаћој археологији, али је видљиво да од безименог брда које би према старој карти било Цариград почиње Цариградски поток, који се потом улива у Велику Троношу. Биће да би у околини брда Цариград требало лоцирати место оригиналног налаза оставе са Гучева.

1. Бронзана отворена гривна полукружног пресека, са три дубља жлеба на крајевима. Након тога, зона са косим, паралелним и нарецканим канелурама, која се завршава са још два паралелна жлеба. У следећем пољу три уреза паралелна са жлебовима, на које се наслања урезани украс у виду латиничног слова W, испуњен вертикалним урезима, а који се такође завршава трима паралелним урезима. Након тога, четири троугла са урезима. Друга половина гривне је идентична, тј. троуглови се врховима

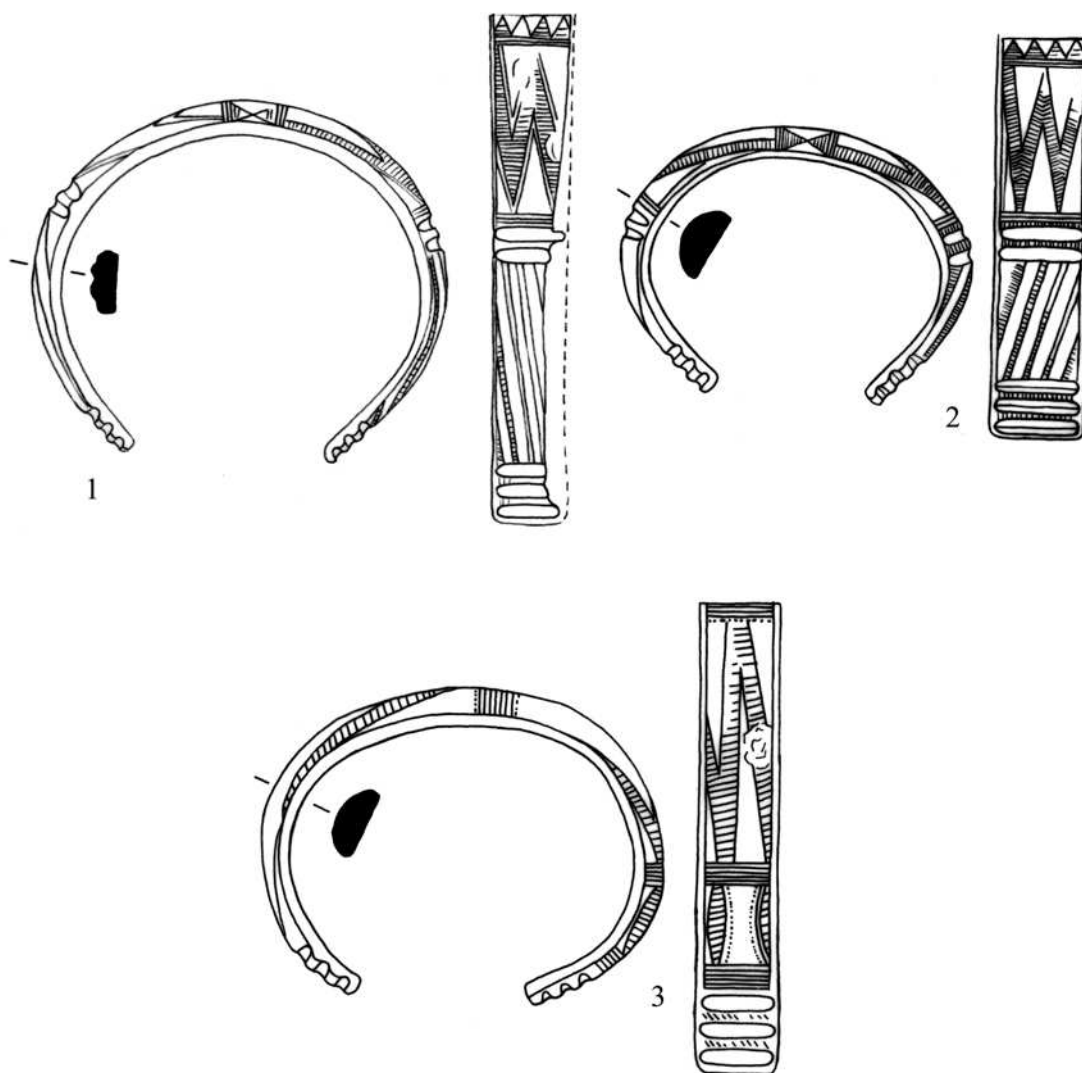
³⁷⁷ Vasiljević 1980, 216.

³⁷⁸ Валтровић 1890, 88; Гарашанин, Тасић 1975, 3 и даље. Остава се налази у Народном музеју у Београду.

³⁷⁹ Д. Гарашанин је остави прикључила и још један фрагмент сличне гривне, али је напоменула да није сигурно да је и она из ове оставе, а Валтровић јасно помиње да су ископане и откупљене три гривне. Стога четврту гривну нећемо обрадити у овој остави.

³⁸⁰ Гарашанин, Гарашанин 1951, 36.

Т. XXXVIII

додирују са друга четири троугла на средини гривне. Димензије: 9,1 x 7,3 см. Период На А.

2. Бронзана отворена гривна полукружног пресека, са три дубља жлеба на крајевима, између којих су хоризонтални паралелни урези. Након тога, зона са косим, паралелним и нарежканим канелурама, која се завршава са још два паралелна жлеба са кратким хоризонталним паралелним урезима. У следећем пољу три уреза паралелна са жлебовима, на које се наслања урезани украс у виду латиничног слова W, испуњен вертикалним урезима, а који се такође завршава трима паралелним урезима. Након тога, четири троугла са урезима. Друга половина гривне је идентична, тј. троуглови се врховима додирују са друга четири троугла на средини гривне. Иако по мотивима ова гривна потпуно одговара претходној, пречник казује да нису рађене у истом калупу. Димензије: 7 x 5,3 см. Период На А.

3. Бронзана отворена гривна полукружног пресека, са три дубља жлеба на крајевима, између којих су коси паралелни урези. Након тога, зона са пет паралелних уреза, па овално урезани украси испуњени косим паралелним урезима и истакнути ситним пунктовима по унутрашњим ивицама, а који се такође завршавају са пет паралелних уреза. Након тога, урезани украс у виду латиничног слова W, испуњен косим урезима, који се завршава трима паралелним урезима и једном пунктираном линијом. Друга половина гривне је идентична. Димензије: 8,4 x 5,4 cm. Период На А.

ДОЊА БАДАЊА, општина Лозница

У атару села Доња Бадања, удаљеном око 20 km ваздушном линијом источно од Лознице, регистрована су два праисторијска локалитета: Метлик и Мађарско гробље.

26. Доња Бадања, локалитет Метлик (Т. XXXIX)

Некропола под хумкама, бронзано доба
N44°29.064' E19°28.790' 182 м. н. в.

Некропола са око 20 хумки под називом Метлик регистрована је рекогносцирањима средином 70-их година прошлог века. Налази се на благој падини која са брда Метлик пада ка реци Церници и обухвата површину од 200 x 200 m.³⁸¹ М. Васиљевић, на основу налаза керамике, кремена и лепа, наводи да је некропола формирана на неолитском насељу.³⁸² Године 1977. предузета су мања ископавања на локалитету, а том приликом су истражене три или четири хумке пречника око 20 m и висине 0,5 m.³⁸³ У хумци 1 регистрован је један фрагмент посуде, који је хронолошки опредељен у период енеолита,³⁸⁴ а налаз вероватно не припада времену сахрана у хумци, већ је ту доспео приликом њеног насипања. У хумци 2 регистрована су два фрагмента вероватно мањих пехара са канелованим украсима,³⁸⁵ карактеристичних за културу некропола под хумкама у овом делу Србије. Из хумке 3 потиче највећи број покретног материјала, мада је нејасно из којих целина потиче који налаз.³⁸⁶

³⁸¹ Vasiljević 1980, 216.

³⁸² Vasiljević 1980, 216–217; Васиљевић, Поповић 2002, 14.

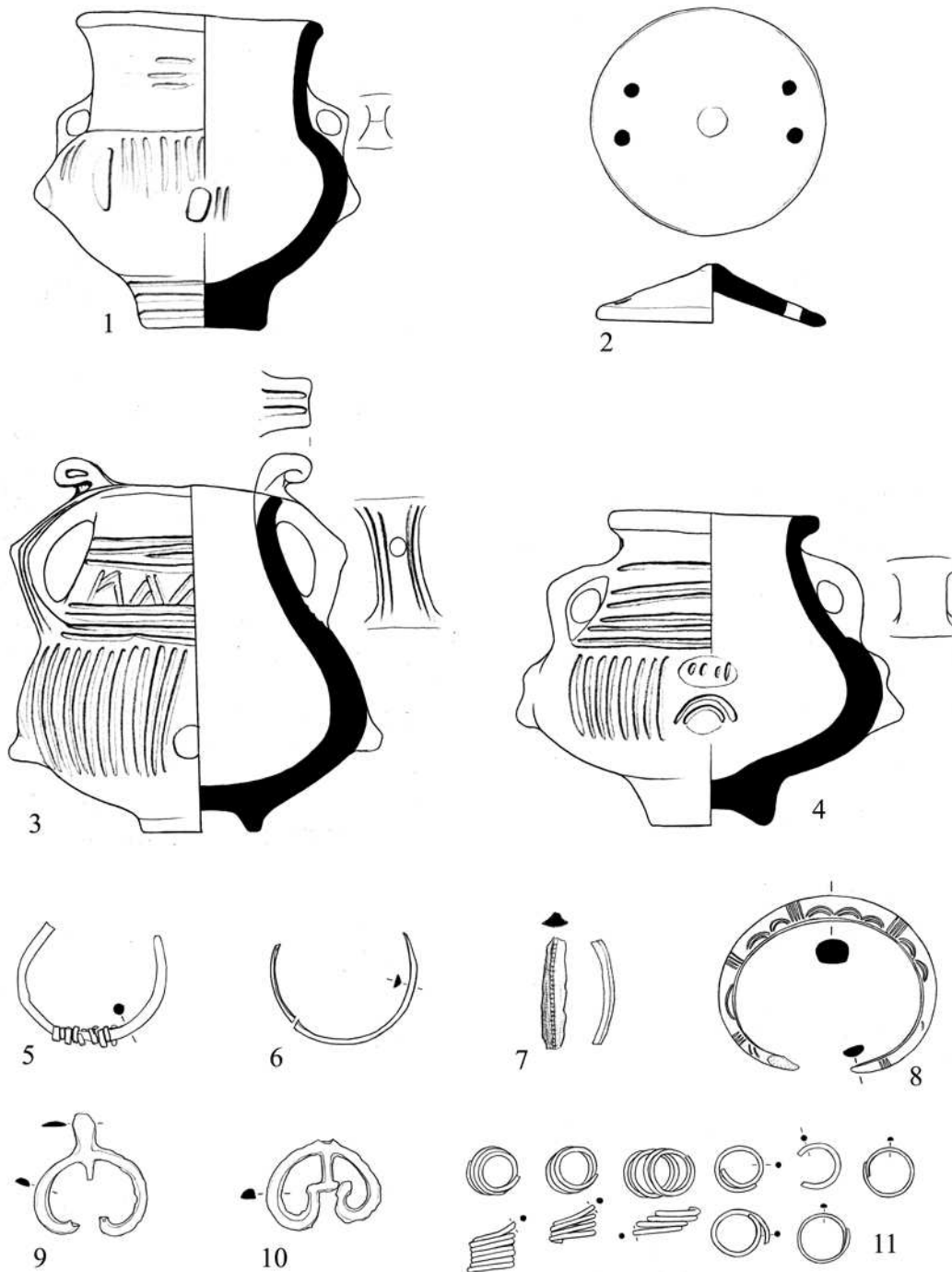
³⁸³ Васиљевић и Поповић наводе да су истражене четири хумке, Васиљевић, Поповић 2002, 14, а Стојић и Церовић кажу да је реч о три тумула, Стојић, Церовић 2011, 79. Захваљујемо се колеги М. Церовићу из Народног музеја Шабац на увиду у материјал и дозволи да поједине налазе поново технички обрадимо и овде их презентујемо. Сав покретни материјал налази се у Народном музеју Шабац.

³⁸⁴ Стојић, Церовић 2011, 79, Т. XLII/1.

³⁸⁵ Стојић, Церовић 2011, 79, Т. XLII/2–3.

³⁸⁶ Стојић, Церовић 2011, 79, Т. XLII/4–5, ф. 19.

1. Мањи керамички пехар лоптастог трбуха и две мале хоризонтално бушене коленасте Х дршке. Врат и јасно истакнуто дно украшени су хоризонталним канелурама, док су на трбуху четири брадавичаста испупчења. Између рамена и горњег дела трбуха вертикалне канелуре. Висина: 9,2 cm; пречник обода: 7 cm; пречник дна: 3,7 cm.
2. Кружни керамички поклопац смеђе-окер боје, средње фактуре. На средини се налази пластично моделовано испупчење, док је на четири места, са по две груписане рупице, поклопац пробушен. Пречник 6,8 cm.
3. Мали керамички пехар са ромбоидно моделованим отвором, смеђе боје, добре фактуре, спољна површина углачана. На врату и прелазу врата у раме налазе се хоризонталне канелуре, а простор између њих испуњен је дуплом цик-цак канелованом линијом. На доњем делу луковичастог трбуха украшеног вертикалним канелурама четири брадавичаста испупчења. Дно је прстенасто моделовано. Две тракасте коленасте дршке украшене су благим канелурама и дугметастим испупчењима на прелому, а завршавају се канелованим протомима облика палмете. Висина 10 cm, пречник отвора 5 cm, пречник дна 3,6 cm.
4. Мањи керамички пехар окер боје и спољне углачане површине, са прстенасто наглашеним равним ободом. На врату и рамену хоризонталне канелуре. На луковичастом трбуху украшеном вертикалним канелурама четири пута по два груписана пластична испупчења. Доња испупчења наглашена су двема полукружним канелованим линијама, док су на горњим канеловани кратки вертикални украси. Дно је прстенасто моделовано и истакнуто. Две масивније коленасте дршке спајају средину врата и раме. Висина 9,1 cm, пречник отвора 4,9 cm, пречник дна 3,5 cm.
5. Мала бронзана наруквица (?) или наушница од кружно савијене жице округлог пресека, око које су намотаји друге тање жице. Пречник 4,2 cm, дебљина 0,3 cm.
6. Мала бронзана наруквица (?) од кружно савијене жице троугаоног пресека. Пречник 4,2 cm.
7. Фрагмент бронзане наруквице троугаоног пресека украшене на горњој страни кратким паралелним урезима. Дужина фрагмента: 3 cm.
8. Отворена бронзана гривна сужених крајева овалног на најширем делу и полукружног пресека на крајевима. Један крај недостаје, а гривна је украшена делимично истрвеним урезаним мотивима. Смењују се поља одељена са по четири паралелна уреза, између којих се налазе, ближе крајевима, полукружни дупли украси, груписани по два или три украса. Димензије 6,2 x 5 cm.
9. Оштећен лунуласти бронзани привезак, са недостајућом вертикалном средишњом пречагом. Димензије 3,5 x 3,3 cm.

10. Оштећен лунуласти бронзани привезак са вертикалном средишњом пречагом. Каричица за качење недостаје. Димензије 2,6 x 3,3 cm.

11. Осам фрагментованих салтелеона од бронзане жице округлог и полу-кружног пресека. Пречници: 1,3–1,5 cm.

27. Доња Бадања, локалитет Мађарско гробље

Хумка, бронзано/гвоздено доба

N44°29.221' E19°28.800' 186 м. н. в.

Локалитет се налази на 300 m северно од Метлика. Реч је о некрополи са каменим надгробним плочама из XV–XVIII века, у чијој се средици уздиже већа хумка.³⁸⁷

28. Доња Буковица, локалитет Немић, општина Љубовија

Градинско насеље, неолит (?)

N44° 10.748' E19° 26.151' 790 м. н. в.

На локалитету Немић, који се налази на истоименом доминантном елипсоидном узвишењу оријентације југоисток–северозапад, изнад сеоске махале Шапари, пронађени су фрагменти праисторијске керамике, за које аутори претпостављају да припадају неолитском периоду.³⁸⁸

29. Доња Сипуља, локалитет Старо село, општина Лозница

Градинско насеље, неолит/енеолит

N44° 30.200' E19° 29.981' 285 м. н. в.

Локалитет Старо село налази се северозападно од села, на брду изаду ушћа потока Ковачевац у Церницу, на главици чије су све стране тешко приступачне, осим јужне.³⁸⁹ На локалитету су откривени фрагменти праисторијске керамике, леп и алатке од окресаног камена, а према стилско-типолошким карактеристикама керамике аутори га опредељују у III фазу Бенске баре, што одговара прелазном периоду из неолита у енеолит.

30. Доња Трешњица, локалитет Пећина Радашница, општина Мали Зворник

Пећина, позни неолит

N44°19.470' E19°09.025' 400 м. н. в.

Пећина Радашница се налази испод виса Соколовине, 500 m изнад Трешњицке Реке, а отвор јој је окренут ка југу.³⁹⁰ Према евидентира-

³⁸⁷ Vasiljević 1980, 217.

³⁸⁸ Трбуховић, Васиљевић 1983, 77; Стојић, Церовић 2011, 80.

³⁸⁹ Трбуховић, Васиљевић 1983, 75.

³⁹⁰ Трбуховић, Васиљевић 1983, 77. Сав покретни материјал налази се у Народном музеју Шабац.

ној керамици, ова пећина је била настањена у позном неолиту, у време винчанске културе.³⁹¹

ДОЊЕ НЕДЕЉИЦЕ, општина Лозница

У атару села Доње Недељице, удаљеном око 10 km ваздушном линијом источно од Лознице, регистрована су три праисторијска локалитета: Црквина, Њиварци и Код цркве.

31. Доње Недељице, локалитет Црквина

Градинско насеље, неолит/енеолит
N44°31.877` E19°18.587` 210 м. н. в.

Северозападно од села, изнад Малског потока, на потесу Њиварице евидентиран је локалитет Црквина. Ситуиран је на мањој главици чије су стране заштићене стрмим тереном, а површински налази указују на насеље из периода прелаза неолита у енеолит.³⁹²

32. Доње Недељице, локалитет Њиварци

М. Стојић и М. Церовић помињу локалитет Њиварци, без ближих података о његовом положају, са налазима који припадају старијем или средњем неолиту.³⁹³ Постоји могућност да је то, заправо, локалитет Црквина, који се према опису М. Васиљевића налази на потесу Њиварице.³⁹⁴

33. (Доње) Горње Недељице, локалитет Код цркве (Т. XL)

Некропола под хумкама, бронзано доба
N44°31.391` E19°21.360` 144 м. н. в.

Код цркве у Горњим Недељицама извршено је ископавање хумке X заведене у склопу некрополе Брезјак.³⁹⁵ Приликом рекогносцирања 2014. године на њиви испод цркве нађено је неколико фрагмената праисторијске керамике.

³⁹¹ Стојић, Церовић 2011, 80, Т. XLIII.

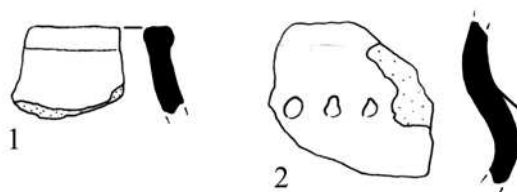
³⁹² Vasiljević 1980, 217; Стојић, Церовић 2011, 80.

³⁹³ Стојић, Церовић 2011, 81.

³⁹⁴ Vasiljević 1980, 217.

³⁹⁵ Цанић-Тешановић, Глигорић 2001, 12–13. Погледати горе, хумка X под одредницом Брезјак, Пауље.

T. XL

1. Фрагмент равног, благо задебљаног обода посуде црне боје, пригачане површине и са примесам песка. Површински налаз. Димензије: 2 x 1,6 cm. Бронзано доба.

2. Фрагмент трбуха посуде благе S профилације са хоризонталном пластичном траком на рамену, украшеном утискивањем прста. Црномрке боје и пригачане површине, са примесам песка. Димензије: 3 x 2,8 cm. Бронзано доба.

34. Доњи Добрић, локалитет Кућерине, општина Лозница

Равничарско насеље, рани/средњи неолит

За локалитет Кућерине не постоје ближи подаци о положају, осим да је ситуиран на уздигнутој греди, са обе стране пута који води ка железничкој прузи.³⁹⁶ Површински налази указују да је реч о насељу старчевачке културе.³⁹⁷

35. Дрлаче, локалитет Орашће

Некропола под хумкама, бронзано/гвоздено доба

Село се налази на 10 km југоисточно-источно од Љубовије, на обали Дрине. О локалитету није познато скоро ништа у стручној литератури. Једини помен налазимо код В. Трбуховића, који га карактерише као некрополу под хумкама из периода металних доба.³⁹⁸

ЈАДРАНСКА ЛЕШНИЦА, општина Лозница

У Јадранској Лешници, која се налази приближно 14 km северо-источно од Лознице регистрована су два праисторијска локалитета: Анте и Црквине.

³⁹⁶ Vasiljević 1974, 147.

³⁹⁷ Стојић, Церовић 2011, 81.

³⁹⁸ Трбуховић 1985, 37–38, карта стр. 40, локалитет 5.

36. Јадранска Лешница, локалитет Анте

Равничарско насеље, позни неолит
 N44° 35.297' E19° 22.410' 160 м. н. в.

Локалитет Анте ситуиран је на ободу једне благе косе која се недалеко од овог потеса спушта према југу у долину реке Лешнице.³⁹⁹ Према налазима са површине локалитета, које су чинили фрагменти керамике, кућни леп и предмети од окресаног камена, насеље је опредељено у Винча–Плочник фазу винчанске културе.⁴⁰⁰

37. Јадранска Лешница, локалитет Црквине

Усамљена хумка, бронзано/гвоздено доба

У долини Лешничке реке, на локалитету Црквине, М. Васиљевић је констатовао велику хумку пречника 40 m и висине до 5 m.⁴⁰¹ Аутор каже да је језгро хумке од камена, а насип од земље.

ЈАРЕБИЦЕ, општина Лозница

Село Јаребице налази се око 17 km ваздушном линијом источно од Лознице, а у атару овог села евидентирана су четири праисторијска локалитета: Атице, Баре, Кулина и Велике ливаде.

38. Јаребице, локалитет Атице

Некропола под хумкама, бронзано/гвоздено доба
 N44°31.495' E19°23.905' 144 м. н. в.

На греди Атице ка Великом пољу М. Васиљевић је констатовао групу од 20 хумки, за које је још тада рекао да су уништене пољопривредним радовима.⁴⁰²

³⁹⁹ Vasiljević 1974, 148; Стојић, Церовић 2011, 95.

⁴⁰⁰ Трбуховић, Васиљевић 1983, 66.

⁴⁰¹ Vasiljević 1974, 147–148.

⁴⁰² Vasiljević 1980, 218.

39. Јаребице, локалитет Баре

Некропола под хумкама, бронзано/гвоздено доба
N44°30.582' E19°24.573' 145 м. н. в.

Локалитет се налази у Јаребичком пољу, где је М. Васиљевић констатовао групу од 10 хумки, за које је још тада рекао да су уништене пољопривредним радовима.⁴⁰³

40. Јаребице, локалитет Кулина

Градинско насеље, неолит/енеолит
N44°31.898' E19°25.831' 255 м. н. в.

У селу Јаребице, на вису Виноградине, на главици која је виша око 30 m од околног терена, те доминира околином, налази се локалитет Кулина.⁴⁰⁴ Површински налази, које чине фрагменти керамике и предмети од окресаног камена, указују на градинско насеље из прелазног периода из неолита у енеолит.

41. Јаребице, локалитет Велике ливаде

Равничарско насеље, позни неолит
N44°30.931' E19°27.147' 170 м. н. в.

На југоисточном ободу села, на потесу Мекоте, на месту званом Велике ливаде уз речицу Милаковац уочени су фрагменти керамике, предмети од окресаног камена и кућни леп, који указују да је реч о насељу из Винча–Плочник фазе винчанске културе.⁴⁰⁵

ЈОШЕВА, општина Лозница

Јошева се налази у Јадру око 17 km ваздушном линијом североисточно од Лознице. У атару овог села евидентирана су четири праисторијска локалитета: Башчина Ненадовића, Каменица, Попов поток и Пресечена коса.

⁴⁰³ Vasiljević 1980, 218.

⁴⁰⁴ Vasiljević 1980, 217; Трбуховић, Васиљевић 1983, 76; Стојић, Церовић 2011, 96.

⁴⁰⁵ Vasiljević 1980, 218; Трбуховић, Васиљевић 1983, 67; Стојић, Церовић 2011, 96.

42. Јошева, локалитет Башчина Ненадовића

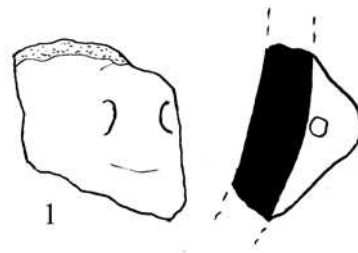
Градинско насеље, неолит/енеолит

Локалитет Башчина Ненадовића налази се северно од села, на истуреном делу косе која се спушта према југу, над ставом потока Граовиште и Велика Јошаница.⁴⁰⁶ На локалитету су евидентирани налази типични за III фазу Бенске баре (неолит/енеолит).⁴⁰⁷

43. Јошева, локалитет Каменица (Т. XLI)Равничарско насеље, енеолит, позно бронзано доба, гвоздено доба
N44°34.300' E19°26.290' 160 м. н. в.

Локалитет Каменица налази се близу засеока Ивановићи, у зони ушћа Каменичке реке у Милину. На овом потесу је, са обе стране пута за Јадранску Лешницу, приликом сондажног рекогносцирања 2012. године евидентирано неколико фрагмената керамике, комадића лепа и неколико алатки од окресаног камена.⁴⁰⁸

1. Фрагмент трбуха посуде, са малом тунеластом хоризонтално перфорираном дршком на трбуху. Израђен је од пречишћене глине, црвенкастомрке је боје, пригладане површине. Сондажно рекогносцирање 2012. године, сонда 1. Старији енеолит.

Т. XLI

44. Јошева, локалитет Попов поток (Т. XLII)

Некропола под хумкама, гробни налаз

Налаз из Јошаве често је цитиран у нашој стручној литератури, али носи бреме нејасног и магловитог порекла, као и самог услова налаза.⁴⁰⁹ У кратком допису С. Тројановића из 1892. године истраживач вели да је у селу Јошеви прекопао две хумке и да из једне потиче налаз *урне са сисицама* и поред ње *бронзани нож*.⁴¹⁰ Из поменутог гроба потичу бронзани мач и керамичка урна.

⁴⁰⁶ Vasiljević 1974, 148; Стојић, Церовић 2011, 97.

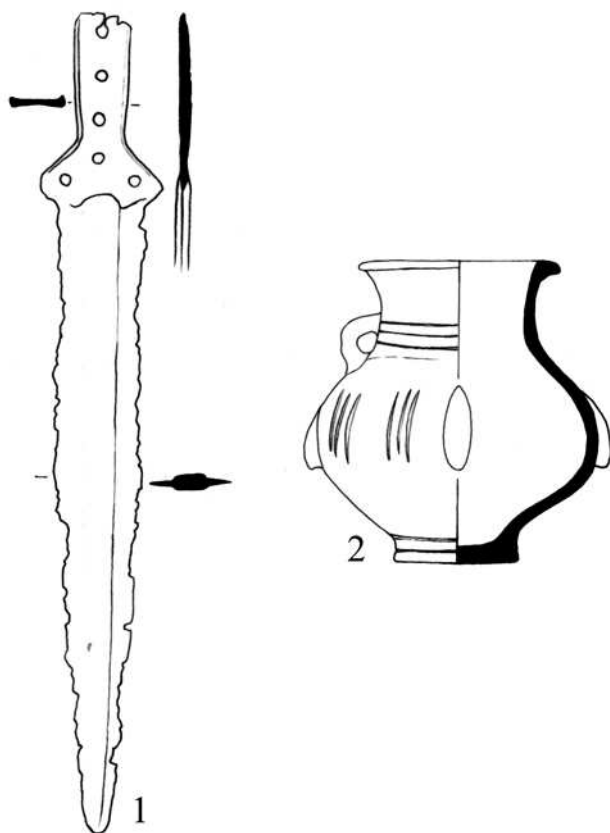
⁴⁰⁷ Трбуховић, Васиљевић 1983, 75.

⁴⁰⁸ Bankoff *et al.* 2013, 62–63. Материјал се налази у Музеју Јадра.

⁴⁰⁹ Нпр. Garašanin 1983c, 736 и даље. Налази су у Народном музеју у Београду.

⁴¹⁰ Тројановић 1892, 40.

Т. XLII

1. Добро очувани бронзани мач са језичастом дршком. На средини језичка налазе се три, а на рамену такође три отвора за причвршћивање са оплатом. По средини сечи-ва овално централно ребро, ивице мача знатно искрзане. Дужина: 30,7 см; ширина: 3,3 см. Период Вг С–D.

2. Мањи керамички пехар са лоптастим трбухом и две мале хоризонтално бушене дршке, украшен са три хоризонтална уреза при дну врата и четири дугуљаста, вертикално постављена налепка на трбуху, између којих су групе са по три вертикална уреза. Дно је такође украшено плитким хоризонталним урезима. Висина: 10,4 см; пречник обода: 6,8 см; пречник дна: 4 см. Период Вг С–D.

45. Јошева, локалитет Пресечена коса

Градинско насеље, неолит/енеолит

Локалитет се налази на коси на јужним падинама Цера, преко пута локалитета Башчина Ненадовића. Реч је о „утврђеном насељу с краја неолита и почетка металног доба“, којем је отежан приступ са свих страна.⁴¹¹

46. Клупци, локалитет Кованлуци, општина Лозница

Равничарско насеље, позни неолит

Око 4,5 km североисточно од центра Лознице, у Клубачком пољу, на једној греди поред Ивове баре откривени су фрагменти керамике, окресаног камена и кућног лепа, према којима је насеље опредељено у

⁴¹¹ Vasiljević 1976, 162.

Винча–Плочник фазу винчанске културе.⁴¹² Према налазима у Народном музеју у Шапцу, М. Стојић и М. Церовић су определили ово насеље у праисторијску епоху.⁴¹³

КОЗЈАК, општина Лозница

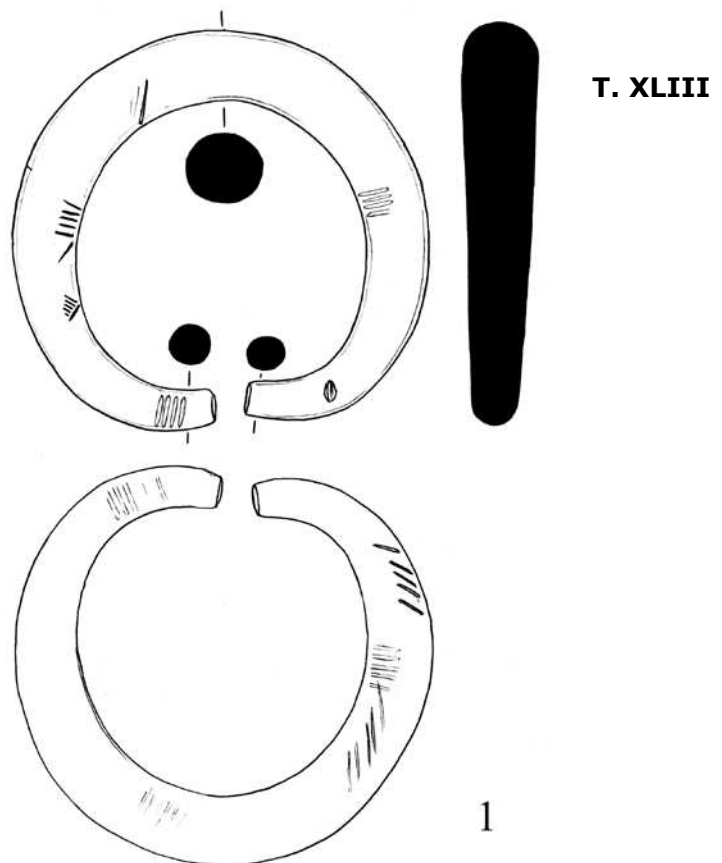
У атару села Козјак, које се налази око 9 km ваздушном линијом североисточно од Лознице, регистрована су три праисторијска локалитета: Брешће, Лађурине и Филиповићи.

47. Козјак, локалитет Брешће (Т. XLIII)

Случајни налаз, развијено бронзано доба

Са локалитета Брешће у Козјаку, који није прецизно убициран, потиче масивна бронзана гривна стањених и одвојених крајева.⁴¹⁴

1. Бронзана гривна кружног облика и пресека, са размакнути, стањеним и равно завршеним крајевима. Орнаментални мотив био је изведен у техници урезивања, али је данас тешко рећи како је оригинално изгледао, услед похабаности предмета. Гривна је на крајевима имала „стандардан“ украс у виду усправних паралелних линија, док се на централном делу гривне препознају косе и усправне паралелне линије, али и мотив косо шрафираних троуглова. Пречник: 9,5 x 9,3 cm. Период Br C–D.

⁴¹² Vasiljević 1980, 218; Трбуховић, Васиљевић 1983, 66.

⁴¹³ Стојић, Церовић 2011, 98.

⁴¹⁴ Трбуховић, Васиљевић 1983, 86; Стојић, Церовић 2011, 99, фото 65. Потоњи аутори наводе могућност да припада винчанској култури, мада за такву тврдњу нема никаквих аргумената ни аналогија. Предмет се налази у Народном музеју Шабац. Захваљујемо се колеги М. Церовићу на дозволи да предмет поново обрадимо и нацртамо.

48. Козјак, локалитет Лађурине

некропола под хумкама, бронзано/гвоздено доба

На локалитету Лађурине у селу Козјак, на простору дужине 220 m и ширине преко 90 m регистровао је М. Валтровић некрополу од 17 хумки, од којих је истражио седам, док је претпоставио да је друге три пре њега истражио С. Тројановић.⁴¹⁵ Нажалост, истраживач објављује само план локалитета са уцртаним хумкама, док ситуације и археолошки материјал даје описно.

У хумци I откривене су две урне и целина коју Валтровић назива огњиштем. Прва урна регистрована је на дубини од 40 cm, док је „огњиште“ откривено на дубини од 60 cm и поред њега неколико фрагментата керамике. Недалеко од „огњишта“ регистрована је циста, пречника 80 cm, од камених плоча и у њој је откривена урна с остацима угљенисаног дрвета и спаљеног покојника.⁴¹⁶ На средини хумке II откривен је *бокаст суд са коврчастим рукуницама*,⁴¹⁷ а у југозападном делу хумке мања посуда, врх бронзане игле и дно друге посуде. Недалеко од ових налаза регистрована је зона прекривена угљенисаним дрветом.⁴¹⁸ На средини хумке III, на основи, открио је Валтровић остатке посуде црвене боје.⁴¹⁹ У јужном делу хумке IV регистрована је урна са остацима спаљеног покојника и зона прекривена угљенисаним дрветом, као и мала керамичка посуда.⁴²⁰ У хумци V откривена су два уломка керамичке посуде црне боје.⁴²¹ У западном делу хумке VI откривена је фрагментована керамичка урна црне боје, док је на источном делу регистрован уломак црвенопеченог суда.⁴²² На источном делу хумке VII регистровани су остаци велике ломаче и камени брус на њеној средини.⁴²³

⁴¹⁵ Валтровић 1893, 91 и даље.

⁴¹⁶ Валтровић 1893, 92.

⁴¹⁷ Када помиње коврчасте рукунице, Валтровић вероватно мисли на гирландасте врхове дршака, какве налазимо на некрополама позног бронзаног доба у Подрињу и Подгорини.

⁴¹⁸ Валтровић 1893.

⁴¹⁹ Валтровић 1893.

⁴²⁰ Валтровић 1893, 92–93.

⁴²¹ Валтровић 1893, 93.

⁴²² Валтровић 1893, 93.

⁴²³ Валтровић 1893, 93.

49. Козјак, локалитет Филиповићи (Т. XLIV)

Насеље, метално доба (?)

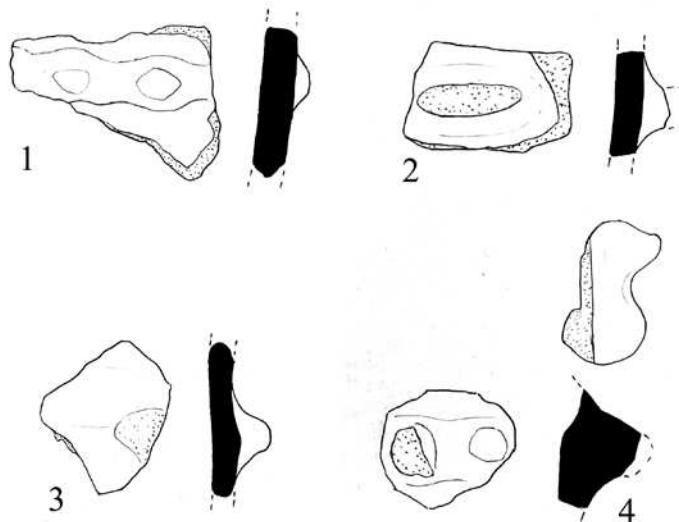
Са локалитета Филиповићи потиче десетак фрагмената праисторијске керамике, од којих су четири нешто индикативнија од осталих.⁴²⁴

1. Фрагмент трбуха веће посуде, украшен хоризонталном пластичном траком с утисцима прстију. Смеђе боје и грубе фактуре са примесама песка. Димензије: 4,6 x 3,5 cm. Метално доба.

2. Мањи фрагмент трбуха посуде са кореном тракасте дршке, тамносиве боје, грубе фактуре са примесама песка и каменчића. Димензије: 3,7 x 2,5 cm. Метално доба.

3. Фрагмент трбуха посуде са језичастом дршком. Сивих до смеђих тонова, грубе фактуре и са примесама песка. Димензије: 3 x 3,5 cm. Метално доба.

4. Фрагмент украшен хоризонталном пластичном траком с утисцима прстију. Смеђе боје, грубе фактуре са примесама песка. Димензије: 3,1 x 2,7 cm. Метално доба.

Т. XLIV

КРАСАВА, општина Крупањ

У селу Красава, које је смештено око 8 km североисточно од Крупања, регистрована су три праисторијска локалитета: Главица, Матићи и Просек.

50. Красава, локалитет Главица, општина Крупањ

Равничарско насеље, позни неолит

Насеље је ситуирано на вишој речној тераси, а припада винчанској култури.⁴²⁵

⁴²⁴ Сав покретни материјал налази се у Музеју Јадра.

⁴²⁵ Захваљујемо се колеги Р. Арсићу из Завода за заштиту споменика културе у Ваљеву на списку локалитета у Рађевини, са којег је преузет овај локалитет.

51. Красава, локалитет Матићи, општина Крупањ

Равничарско насеље, позни неолит

Насеље је ситуирано на вишој речној тераси, а припада винчанској култури.⁴²⁶

52. Красава, локалитет Просек, општина Крупањ

Градинско насеље, неолит/енеолит

N44°24.938' E19°26.975' 269 м. н. в.

На граници атара села Красава и Ликодра, изнад Перишичке махале налази се елипсоидно узвишење Просек, које разликом од око 80 m висине од долине Ликодре доминира околним тереном.⁴²⁷ Са југа је опасан потоком Међупац, а са севера Ставицом. Према В. Трбуховићу и М. Васиљевићу локалитет припада прелазном периоду из неолита у енеолит, односно III фази Бенске баре.⁴²⁸ Налази које су објавили М. Стојић и М. Церовић указују на позни неолит или старији енеолит.⁴²⁹

ЛЕШНИЦА, општина Лозница

У атару села Лешница, које се налази око 16 km ваздушном линијом северно-североисточно од Лознице евидентирано је пет праисторијских локалитета: ПИК Гучево, Лопатар, Њива Рада Шкрбића, Шанац – Клеје и Забран.

53. Лешница, локалитет Лопатар

Равничарско насеље, позни неолит

Локалитет Лопатар обухвата простор површине 150 x 500 m, а налази се јужно од села, на некадашњој вишој обали Дрине.⁴³⁰ Према налазима припада Винча–Плочник фази винчанске културе.

⁴²⁶ Захваљујемо се колеги Р. Арсићу из Завода за заштиту споменика културе у Ваљевоу на списку локалитета у Рађевини, са којег је преузет овај локалитет.

⁴²⁷ Vasiljević 1980, 214.

⁴²⁸ Трбуховић, Васиљевић 1983, 76.

⁴²⁹ Стојић, Церовић 2011, 100, Т. LXVIII.

⁴³⁰ Трбуховић, Васиљевић 1983, 56.

54. Лешница, локалитет Њива Рада Шкрбића

Равничарско насеље, прелазни период из бронзаног у гвоздено доба

Локалитет је евидентирао М. Грбић, а затим га је неколико деценија касније обишао и М. Васиљевић. Нема ближих података о положају локалитета. На њему су констатовани налази кућног лепа и керамике, према којој је закључено да је реч о вишеслојном локалитету. За неколико фрагмената посуда украшених канелурама аутори су закључили да припадају Белегиш II–Гава култури.⁴³¹

55. Лешница, локалитет ПИК Гучево

Равничарско насеље, позни неолит

Локалитет је ситуиран на алувијалној равни на десној обали Дрине, на њивама ПИК Гучево, које се налазе на нешто вишем терену, опасаном са три стране Отоком, док је са јужне стране пресечен дубоким ровом.⁴³² Ово насеље заузима површину око 150 x 150 m, а површински налази припадају Винча–Плочник фази винчанске културе.⁴³³

56. Лешница, локалитет Шанац – Клеје

Хумка, бронзано/гвоздено доба

На локалитету Шанац – Клеје В. Трбуховић и М. Васиљевић регистровани су велику хумку пречника 50 m и висине 6 m.⁴³⁴

57. Лешница, локалитет Забран

Равничарско насеље, позни неолит

N44°39.026` E19°17.335` 105 m. н. в.

На приближно 1,5–2 km западно од центра села, на некадашњој обали Дрине налази се локалитет Забран, на којем су констатовани трагови насеља Винча–Плочник фазе винчанске културе.⁴³⁵

⁴³¹ Васиљевић, Поповић 2002, 15; Стојић, Церовић 2011, 100–101. Материјал се налази у Народном музеју Шабац.

⁴³² Трбуховић, Васиљевић 1983, 56.

⁴³³ Осим у неолиту, локалитет је према аутору био настањен и у позном средњем веку (Vasiljević 1972, 156). Видети и: Стојић, Церовић 2011, 100.

⁴³⁴ Trbuhović, Vasiljević 1973, 156.

⁴³⁵ Трбуховић, Васиљевић 1983, 56, као и Стојић, Церовић 2011, 101.

58. Лешница (Велика), непознат локалитет

Енеолит, прелазни период из бронзаног у гвоздено доба

У Народном музеју у Шапцу чувају се праисторијски налази из Велике Лешнице, али се не зна тачан положај локалитета са којег ова керамика потиче.⁴³⁶ Према ауторима, керамика се може одредити у енеолит и прелазни период из бронзаног у гвоздено доба.

59. Ликодра, локалитет Остењак, општина Крупањ (Т. XLV–XLVIII)

Градинско насеље, енеолит, прелазни период из бронзаног у гвоздено доба
N44°23.582' E19°26.653' 310 м. н. в.

Локалитет Остењак налази се у селу Ликодра, северно од махале Радишићи, на доминантном брежуљку, на десној обали реке Ликодре. Градина доминира тим делом сутеске Ликодре висинском разликом у односу на долину Ликодре од преко 80 m, а природно је заштићена стрмим падинама са свих страна, осим југоисточне. Локалитет је од раније познат из литературе као градина из „фазе III Бенске баре“,⁴³⁷ а касније, током ископавања мањег обима које су обавили М. Гарашанин и Д. Гарашанин констатовано је да је локалитет био настањен и у енеолиту, као и прелазном периоду из бронзаног у гвоздено доба.⁴³⁸

Приликом ископавања аутори су открили на јужном, приступачном делу градине остатке бедема од шљунка, облутака и ломљеног камена у комбинацији са глином, као везивом. Бедем је био седласте форме и припадао је „периоду поља са урнама“,⁴³⁹ односно прелазном периоду из бронзаног у гвоздено доба.⁴⁴⁰ Током сондажног рекогносцирања 2011. године и константним обиласцима локалитета након пољопривредних земљаних радова у периоду 2010–2015. налази из овог периода спорадично су регистровани,⁴⁴¹ али је откривен већи број налаза из различитих периода енеолита.⁴⁴² Занимљиво је да током свих наведених истражи-

⁴³⁶ Стојић, Церовић 2011, 190, Т. ССVIII/1–4. Према информацијама на које се ови аутори позивају реч је о селу Лешница (Трбуховић, Васиљевић 1983, 56).

⁴³⁷ Трбуховић, Васиљевић 1983, 76.

⁴³⁸ Ископавања су обављена 1979–1980. године: Garašanin 1983a, 780; Garašanin, D. 1997, 435–446. Покретни материјал са тих ископавања налази се у Народном музеју у Београду, док су предмети са рекогносцирања и сондажног рекогносцирања у Музеју Јадра.

⁴³⁹ М. Гарашанин описује керамику типичну за прелазни период као што су зделе увученог фасетираног или косо канелованог обода (Garašanin 1983a, 780).

⁴⁴⁰ Опширније о архитектури и стратиграфији овог насеља у: Гарашанин 1986, 69–70, 93–95.

⁴⁴¹ Користимо прилику да захвалимо породици Радишић на свесредној помоћи током истраживања.

⁴⁴² Булатовић *et al.* 2013, 77–84.

вања није констатован материјал винчанске културе, иако је овај локалитет у неким публикацијама поменут као винчанска градина,⁴⁴³ а могуће је да је до неспоразума дошло због тога што фаза Бенска бара III, којој В. Трбуховић и М. Васиљевић приписују налазе с Остењака, по свему судећи не припада винчанској култури, већ старијем енеолиту, јер аутори овој фази приписују бакарне секире *Jászladány* типа.⁴⁴⁴

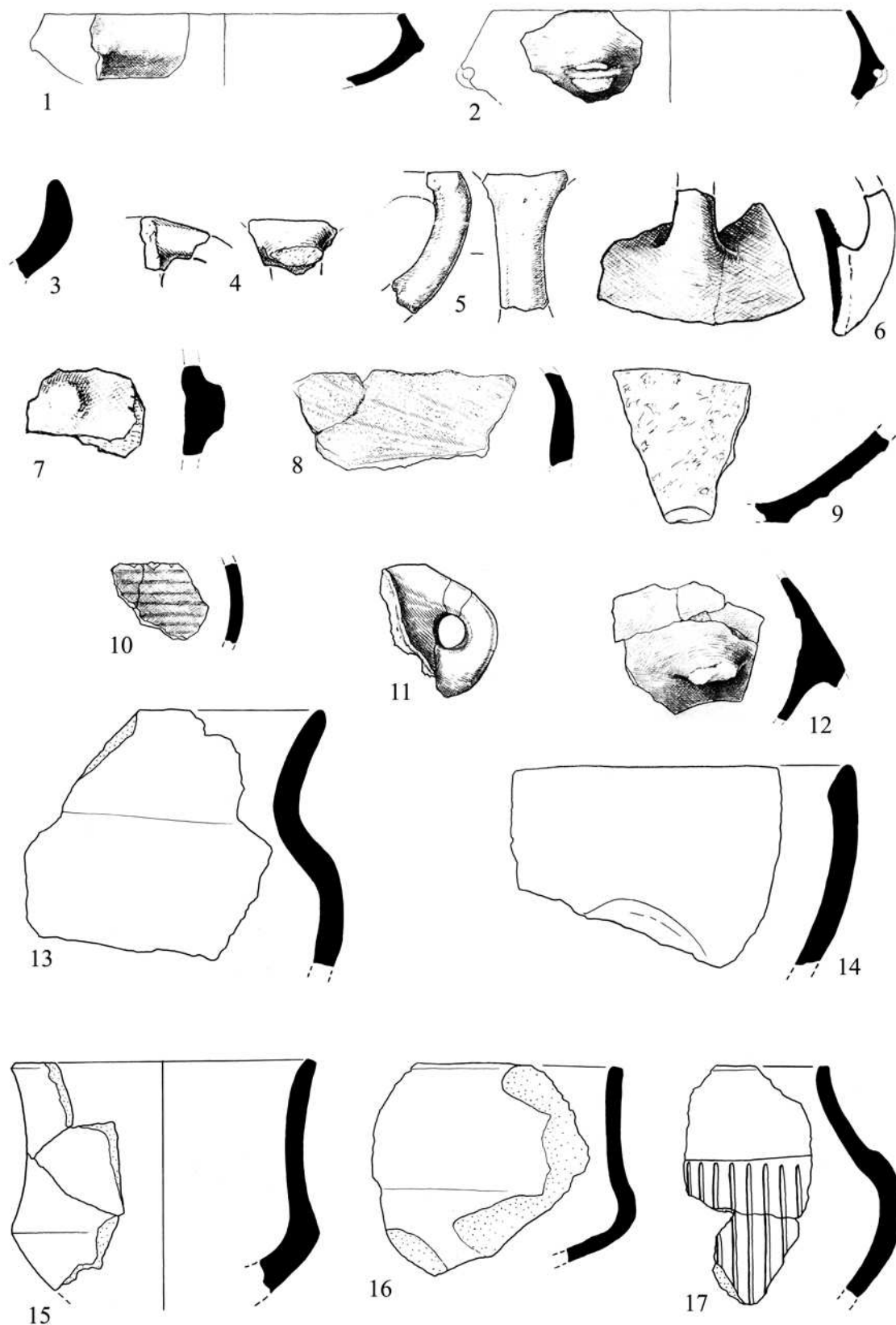
1. Фрагмент полулопасте зделе, благо увученог обода, са малом рожастом дршком на трбуху, окренутом надоле. Пречник отвора зделе је 11, а висина 2,1 cm. Ископавања 2011. године, сонда 1, 16. о.с. Старији енеолит.
2. Фрагмент полулопасте зделе, благо увученог обода, танких зидова, са малом, уском тунеластом хоризонтално перфорираном дршком на трбуху. Пречник отвора зделе је 12,5, а висина 3,5 cm. Ископавања 2011. године, без контекста. Старији енеолит.
3. Фрагмент зделе благо увученог обода. Ископавања 1979–1980. године. Старији енеолит.
4. Фрагмент лучне дршке овалног пресека, која је у равни са ободом, а од амфоре или пехара цилиндричног врата. Димензије фрагмента: 2,2 x 1,4 x 0,4 cm. Ископавања 2011. године, сонда 1, 16. о.с. Старији енеолит.
5. Већи фрагмент лучне дршке овалног пресека, од амфоре или пехара. Димензије фрагмента: 2,5 x 4,2 x 1 cm. Ископавања 2011. године, сонда 1, 16. о.с. Старији енеолит.
6. Фрагмент трбуха посуде (пехара?), са лучном дршком овалног пресека. Димензије фрагмента: 4,2 x 2,5 x 0,4 cm. Ископавања 2011. године, сонда 1, 16. о.с. Старији енеолит.
7. Фрагмент трбуха посуде, са малом дугметастом дршком. Димензије фрагмента: 2,2 x 1,5 x 0,4 cm. Ископавања 2011. године, сонда 1, 8. о.с. Старији енеолит.
8. Фрагмент трбуха посуде већих димензија, украшен барботином организованим у косе линије. Димензије фрагмента: 7,8 x 3,5 x 0,8 cm. Ископавања 2011. год, без контекста. Старији енеолит.
9. Фрагмент дна посуде већих димензија, украшен неорганизованим барботином. Димензије фрагмента: 5 x 5,8 x 0,7 cm. Израђен је од глине са примесама песка, мрке је боје, огрубљене површине. Случајан налаз. Старији енеолит (?).
10. Фрагмент трбуха посуде, украшен барботином организованим у хоризонталне паралелне линије. Димензије фрагмента: 3,2 x 3 x 0,5 cm. Ископавања 2011. године, сонда 1, 14. о.с. Старији енеолит.

⁴⁴³ Стојић, Церовић 2011, 101.

⁴⁴⁴ Трбуховић, Васиљевић 1983, 85.

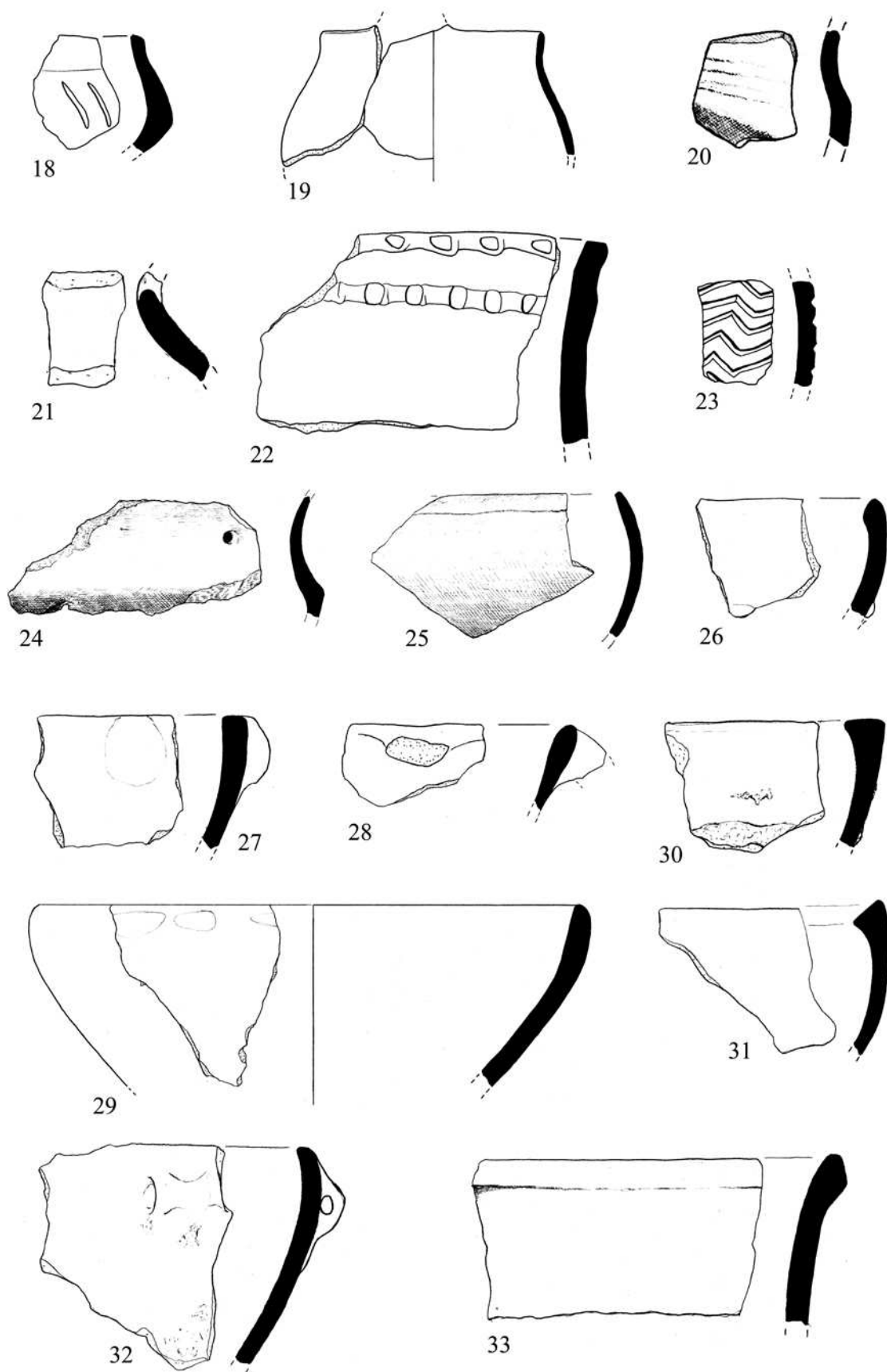
11. Фрагмент трбуха посуде, са масивном лучном вертикално постављеном дршком овалног пресека. Димензије фрагмента: 3,5 x 4 x 0,5 cm. Ископавања 2011. године, сонда 1, 17. о.с. Старији енеолит.

T. XLV

12. Фрагмент трбуха посуде, са кореном масивне лучне вертикално постављене дршке овалног пресека. Димензије фрагмента: 4,5 x 4 x 0,4 cm. Ископавања 2011. године, сонда 1, 17. о.с. Старији енеолит.
13. Фрагмент зделе S профилације, дубоког реципијента и левкастог врата. Ископавања 1979–1980. године, слој 3. Развијени енеолит.
14. Фрагмент полулоптасте зделе косо засеченог обода. Ископавања 1979–1980. године, слој 4. Развијени енеолит.
15. Фрагмент биконичне оштро профилисане посуде благо левкастог дугог врата. Ископавања 1979–1980. године, слој 4, стамбени објекат. Развијени енеолит.
16. Фрагмент биконичне посуде дугог цилиндричног врата. Ископавања 1979–1980. године, слој 3. Развијени енеолит.
17. Фрагмент посуде лоптастог реципијента коничног врата, украшен вертикалним жлебовима. Ископавања 1979–1980. године, слој 2. Развијени енеолит.
18. Фрагмент трбуха посуде, украшен косим паралелним жлебовима. Ископавања 1979–1980. године, слој 4. Развијени енеолит.
19. Фрагмент посуде лоптастог реципијента, кратког цилиндричног врата, са остацима корена дршке на ободу. Ископавања 1979–1980. године, слој 4. Развијени енеолит.
20. Фрагмент трбуха и дела врата оштрије профилисане биконичне посуде, украшен косим канелурама. Ископавања 2011. године, сонда 1, 3. о.с. Развијени енеолит.
21. Фрагмент обода лоптасте посуде уског отвора, са кореном дршке на ободу. Ископавања 1979–1980. године, слој 4. Развијени енеолит.
22. Фрагмент обода и врата посуде, чији је обод пластично наглашен траком с низом троугаоних отисака, а испод обода се налази пластична трака с низом правоугаоних отисака. Ископавања 1979–1980. године, слој 4. Развијени енеолит.
23. Фрагмент трбуха посуде, украшен цик-цак урезаним линијама. Ископавања 1979–1980. године, слој 4. Развијени енеолит.
24. Фрагмент трбуха и врата биконичне посуде оштро профилисаног трбуха, левкасто профилисаног врата, са мањом кружном перфорацијом на врату. Ископавања 2011. године, без контекста. Развијени енеолит (?).
25. Фрагмент полулоптасте дубоке зделе увученог обода, танких зидова. Димензије фрагмента: 5,1 x 3,3 x 0,3 cm. Ископавања 2011. године, без контекста. Развијени/позни енеолит.
26. Фрагмент полулоптасте зделе, полукружно задебљаног обода, с остатком пластичне апликације на трбуху. Димензије фрагмента: 3,5 x 3,8 x 0,6 cm. Израђена је од глине са примесама песка, црно-окер је боје, лошег квалитета печења, пригачане површине. Случајан налаз. Развијени/позни енеолит.

T. XLVI

27. Фрагмент полулоптасте зделе, равног обода, са кружном пластичном апликацијом испод обода. Димензије фрагмента: 4,8 x 4,4 x 0,6 cm. Израђен је од глине са примесама песка, тамномрке је боје, грубе и пригачане површине. Случајан налаз. Развијени/позни енеолит.
28. Фрагмент коничне посуде, са кореном вертикално постављене дршке испод обода. Димензије фрагмента: 4,6 x 2,8 x 0,5 cm. Израђен је од глине са примесама песка, окер је боје, грубе површине. Случајан налаз. Развијени/позни енеолит.
29. Фрагмент полулоптасте зделе, украшен низом већих овалних удубљења испод обода. Пречник отвора зделе је 18, а висина очуваног дела 5,9 cm. Израђена је од пречишћене глине, црне је боје, пригачане површине. Случајан налаз. Развијени/позни енеолит.
30. Фрагмент дубоке полулоптасте зделе са хоризонтално проширеном унутрашњом страном обода, са траговима неорганизованог барботина на трбуху. Димензије фрагмента: 4,6 x 4,3 x 0,6 cm. Израђен је од пречишћене глине, црвеномрке је боје, пригачане и огрубљене површине. Случајан налаз. Развијени/позни енеолит.
31. Фрагмент дубоке полулоптасте зделе са косо проширеном унутрашњом страном обода. Димензије фрагмента: 4,5 x 4,7 x 0,5 cm. Израђен је од пречишћене глине, црне је боје, углачане површине. Случајан налаз. Развијени/позни енеолит.
32. Фрагмент дубоке полулоптасте зделе са хоризонталном тунеластом седласто профилисаном дршком испод обода и траговима неорганизованог барботина на трбуху. Димензије фрагмента: 5,7 x 7,5 x 0,6 cm. Израђен је од пречишћене глине, тамномрке је боје, пригачане површине. Случајан налаз. Развијени/позни енеолит.
33. Фрагмент амфоре троугласто профилисане спољне стране обода, благо левкастог врата. Димензије фрагмента: 8,8 x 5 x 0,8 cm. Израђен је од пречишћене глине, црне је боје, глачане површине. Случајан налаз. Развијени/позни енеолит.
34. Фрагмент амфоре дугог цилиндричног врата, танких зидова. Димензије фрагмента: 4 x 2,5 x 0,3 cm. Ископавања 2011. године, без ближег контекста. Развијени/позни енеолит.
35. Фрагмент амфоре дугог цилиндричног врата, танких зидова. Димензије фрагмента: 2,5 x 2,5 x 0,25 cm. Ископавања 2011. године, без ближег контекста. Развијени/позни енеолит.
36. Фрагмент амфоре благо левкастог врата, украшен низом неправилних отисака испод обода. Димензије фрагмента: 4,2 x 3,5 x 0,7 cm. Израђен је од глине са примесама песка, црне је боје, пригачане површине. Случајан налаз. Развијени/позни енеолит.

37. Фрагмент амфоре левкастог врата, танких зидова. Димензије фрагмента: 2,3 x 4,2 x 0,4 cm. Израђен је од глине са примесама песка, тамнокрке је боје, пригачане површине. Случајан налаз. Развијени/позни енеолит.

38. Фрагмент амфоре благо левкастог врата, троугласто профилисане спољне стране обода, која је украшена низом троугаоних отисака. Пречник отвора амфоре је 13, а висина очуваног дела 5,5 cm. Израђена је од пречишћене глине, црне је боје, пригачане и гачане површине. Случајан налаз. Развијени/позни енеолит.

39. Фрагмент амфоре благо левкастог врата, украшен двама низовима овалних отисака испод обода. Пречник отвора амфоре је 16, а висина очуваног дела 3,2 cm. Израђена је од пречишћене глине, црне је боје, пригачане и гачане површине. Случајан налаз. Развијени/позни енеолит.

40. Фрагмент амфоре коничног врата, троугласто профилисане спољне стране обода, која је украшена низом овалних удубљења Димензије фрагмента: 2 x 2,2 x 0,4 cm. Случајан налаз. Развијени/позни енеолит.

41. Фрагмент амфоре дугог цилиндричног врата, украшен низом овалних удубљења испод обода. Димензије фрагмента: 2 x 2,2 x 0,4 cm. Случајан налаз. Развијени/позни енеолит.

42. Фрагмент амфоре благо левкастог врата, троугласто профилисане спољне стране обода, која је украшена низом правоугаоних отисака. Димензије фрагмента: 3 x 3,5 x 0,5 cm. Израђен је од пречишћене глине, црвенкасте је боје, грубе и пригачане површине. Случајан налаз. Развијени/позни енеолит.

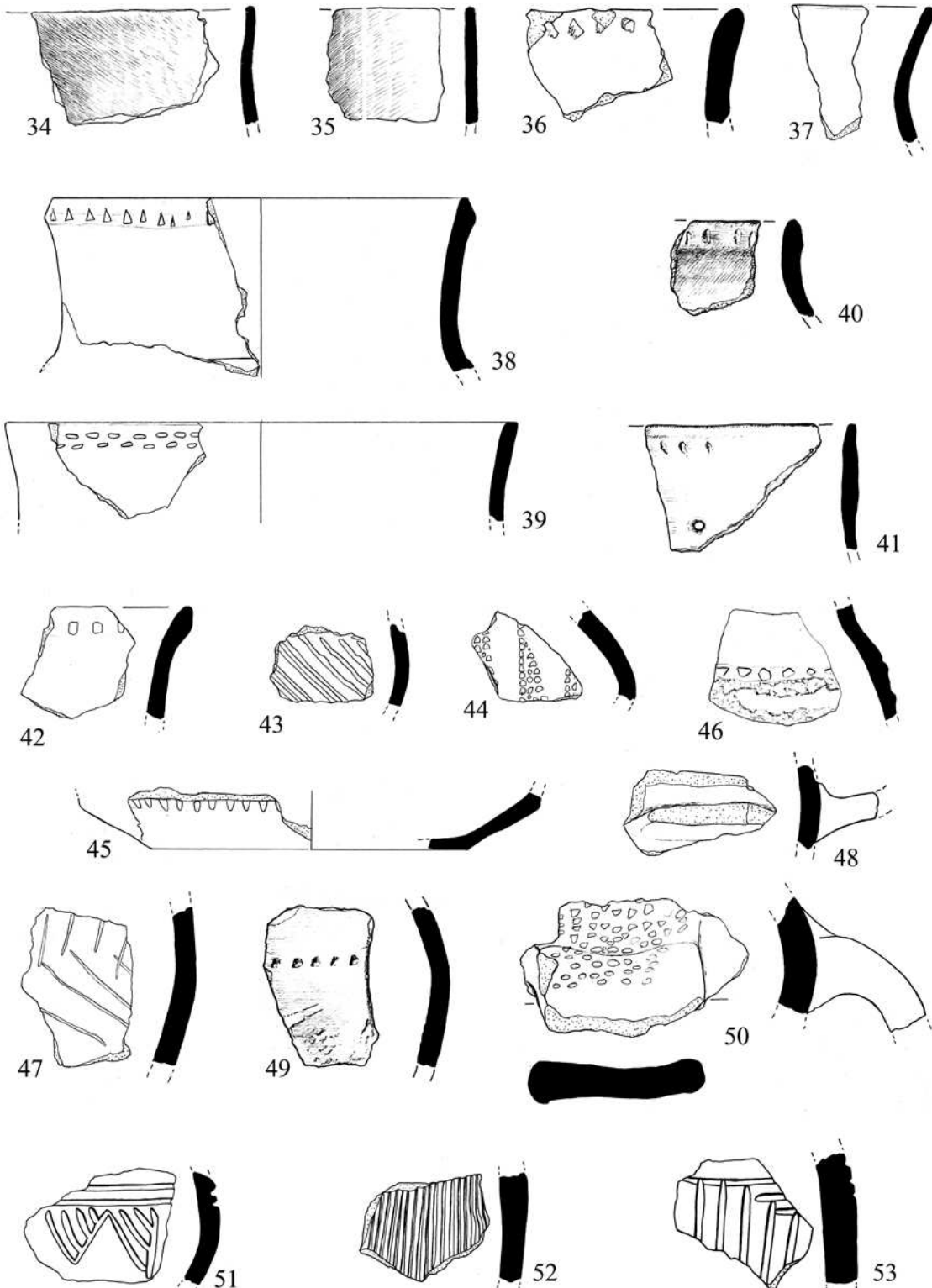
43. Фрагмент трбуха посуде, украшен косим жлебовима са убодима (*Furchenstich*). Димензије фрагмента: 3 x 2,3 x 0,4 cm. Израђен је од пречишћене глине, црне је боје, пригачане површине. Случајан налаз. Развијени/позни енеолит.

44. Фрагмент трбуха посуде, украшен вертикалним низовима полукружних и правоугаоних отисака. Димензије фрагмента: 2,6 x 2,8 x 0,5 cm. Израђен је од глине са примесама песка, сиве је боје, грубе површине. Случајан налаз. Развијени/позни енеолит.

45. Фрагмент дна посуде, украшен хоризонталним низом овалних отисака. Пречник дна је 10, а висина фрагмента 1,8 cm. Израђен је од глине са примесама песка, тамнокрке је боје, пригачане површине. Случајан налаз. Развијени/позни енеолит.

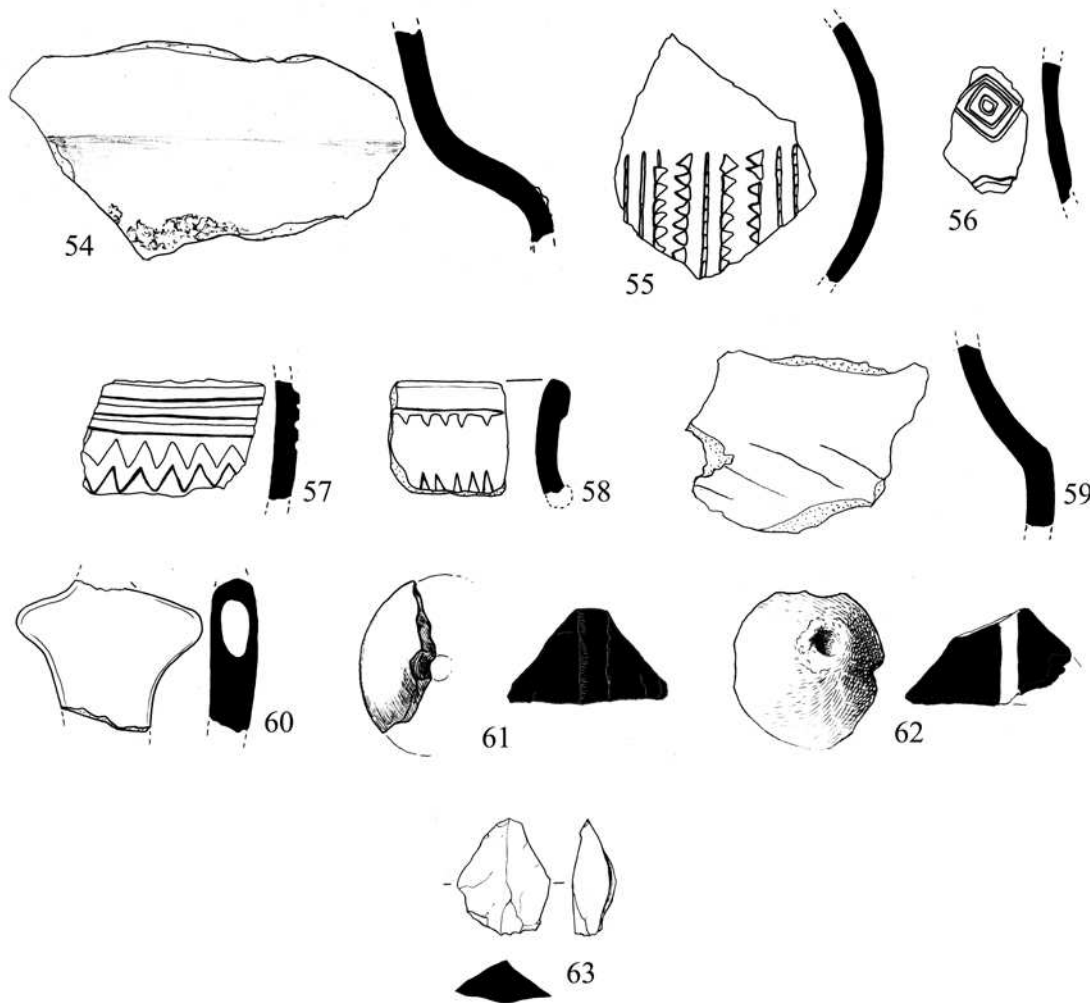
46. Фрагмент трбуха посуде, украшен хоризонталним низом неправилних отисака. Димензије фрагмента: 4,6 x 4 x 0,5 cm. Израђен је од глине са примесама каменчића, црно-крке је боје, пригачане површине, местично огрубљене барботином. Случајан налаз. Развијени/позни енеолит.

47. Фрагмент трбуха посуде, украшен косим урезаним линијама, које се секу. На линијама се местимично примећују дубљи делови, као да је реч о неуспелом покушају фурхенштих орнаманта. Димензије фрагмента: 3,5 x 4,7 x 0,7 cm. Израђен је од глине са примесама песка, тамноорке је боје, пригладане површине. Случајан налаз. Развијени/позни енеолит.

T. XLVII

48. Фрагмент трбуха посуде, са кореном широке дршке тракастог пресека. Димензије фрагмента: 4,6 x 2,6 x 0,6 cm. Израђена је од глине са примесама песка, сиве је боје, пригачане површине. Случајан налаз. Развијени/позни енеолит.
49. Фрагмент трбуха посуде, украшен хоризонталним низом јамичастих удубљења. Димензије фрагмента: 2,2 x 3,3 x 0,4 cm. Случајан налаз. Развијени/позни енеолит.
50. Фрагмент трбуха посуде, са кореном широке дршке тракастог пресека, украшен низом убода различитих облика. Димензије фрагмента: 7 x 4 x 1 cm. Израђен је од глине са примесама песка, црвенкастоокер је боје, грубе и пригачане површине. Случајан налаз. Развијени/позни енеолит.
51. Фрагмент трбуха посуде, украшен хоризонталним паралелним урезаним линијама, испод којих се налазе висећи шрафирани троуглови начињени истом техником. Ископавања 1979–1980. године, слој 4, стамбени објекат. Развијени/позни енеолит.
52. Фрагмент трбуха посуде, украшен вертикалним паралелним урезаним дубоким линијама. Ископавања 1979–1980. године, слој 4, стамбени објекат. Развијени/позни енеолит.
53. Фрагмент трбуха посуде, украшен хоризонталним урезаним линијама и вертикалним паралелним дубоким жлебовима са низовима убода, тзв. фурхенштих техника. Ископавања 1979–1980. године, слој 3. Развијени/позни енеолит.
54. Фрагмент трбуха и врата посуде већих димензија, са неорганизованим барботином на трбуху. Израђена је од глине са примесама песка, мрке је боје, гачане површине, на трбуху огрубљене барботином. Случајан налаз. Развијени/позни енеолит.
55. Фрагмент трбуха посуде, украшен вертикалним урезаним линијама, од којих су неке проширене троугаоним отисцима у низу. Ископавања 1979–1980. године, слој 2. Позни енеолит, вучедолска култура.
56. Фрагмент трбуха посуде, украшен уписаним урезаним квадратима. Ископавања 1979–1980. године, слој 2. Позни енеолит, вучедолска култура.
57. Фрагмент трбуха посуде, украшен урезаним хоризонталним линијама испод којих се налази пластично (рељефно) моделована цик-цак линија. Ископавања 1979–1980. године, слој 2. Позни енеолит, вучедолска култура.
58. Фрагмент правоугаоно наглашеног обода посуде, украшен пластично (рељефно) моделованом цик-цак линијом. Ископавања 1979–1980. године, слој 4. Позни енеолит, вучедолска култура.
59. Фрагмент трбуха и врата посуде већих димензија, украшен косим канелурама на рамену. Израђена је од глине са примесама песка, сиво-

црвенкасте је боје, грубе површине. Случајан налаз. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

60. Фрагментована равна антропоморфна фигурина са рукама у виду патрљака. Глава и доњи део фигурине недостају. Ископавања 1979–1980. године, слој 4. Развијени енеолит.

61. Фрагмент коничног пршљенка од печене земље, са кружном вертикалном перфорацијом на средини. Висина пршљенка је 1,8, а претпостављени пречник 3 cm. Ископавања 2011. године, сонда 1, 2. о.с. Праисторија.

62. Фрагментовани конични пршљенак од печене земље, са кружном вертикалном перфорацијом на средини. Претпостављена висина пршљенка је 2, а претпостављени пречник 4 cm. Ископавања 2011. године, без ближег контекста. Праисторија.

63. Одбитак од окресаног камена смеђе боје. Димензије: 2,5 x 3,1 x 0,9 cm. Случајан налаз. Праисторија.

ЛИПНИЦА, општина Лозница

У Липници, око 8 km североисточно од Лознице, евидентирана су два праисторијска локалитета: Приљевска црква и Сеоски пашњак.

60. Липница, локалитет Приљевска црква

Равничарско насеље, позни неолит
N44°33.361' E19°17.899' 165 м. н. в.

Локалитет се налази источно од сеоске цркве, на потесу Приљевска црква, на греди опасаној Дубоким потоком са југоистока, на око 5–6 km од данашњег корита Дрине, са висинском разликом локалитета и корита Дрине око 50 m.⁴⁴⁵ На локалитету су нађене веће количине кућног лепа и фрагменти керамике, којом је овај локалитет опредељен у Винча–Плочник фазу винчанске културе.⁴⁴⁶

61. Липница, локалитет Сеоски пашњак

Некропола под хумкама, бронзано/гвоздено доба

На пашњаку села Липнице регистровао је М. Валтровић две некрополе са укупно 12 хумки, од којих је на једном локалитету ископао њих две, а на другом једну,⁴⁴⁷ а каже да је на првом локалитету, где је постојало осам хумки, још *раније три прекопао С. Тројановић са ђацима својим*. Наводи да су хумке биле од 10 до 20 m у пречнику. У хумкама 1 и 2 на сеоском пашњаку открио је Валтровић зону угљенисаног дрвета која је заузимала простор величине 1,5 m² и две керамичке посуде, вероватно урне, док је у другој хумци открио угљенисано дрво на основи хумке и урну црне боје.⁴⁴⁸ На пашњаку Р. Савића Валтровић је регистровао четири хумке, од којих је ископао једну, с обзиром на то да су остале биле *готово разоране*.⁴⁴⁹ У ископаваној хумци откривени су угљенисано дрво, налази од окресаног камена и уломци керамике, за које истраживач наводи да су били растурени по свим деловима хумке и на разним дубинама.

⁴⁴⁵ Локалитет се налази на имањима Ц. Панића и В. Симића (Васиљевић 1967, 455).

⁴⁴⁶ Трбуховић, Васиљевић 1983, 66; Стојић, Церовић 2011, 102.

⁴⁴⁷ Валтровић 1893, 90.

⁴⁴⁸ Валтровић 1893, 90–91.

⁴⁴⁹ Валтровић 1893, 90–91.

ЛОЗНИЦА

На територији града Лознице регистрована су три праисторијска локалитета: Бојића ада, Владића брдо и Стефановића пут, а из околине потиче и случајан налаз бронзаног привеска.

62. Лозница, локалитет Бојића ада (Т. XLIX–LV)

Равничарско насеље, позни неолит, прелазни период

из бронзаног у гвоздено доба

N44°34.116' E19°11.205' 117 м. н. в.

Локалитет Бојића ада налази се на око 4 km северно-северозападно од Лознице, на десној обали Дрине, уз саму обалу реке, на месту где река прави већи лук удесно.

Са овог локалитета потичу бројни налази из неолита и неколико налаза из прелазног периода из бронзаног у гвоздено доба.⁴⁵⁰ Реч је, бар према броју налаза, о већем насељу из позне винчанске културе и мањем насељу из прелазног периода на алувијалној равни Дрине.

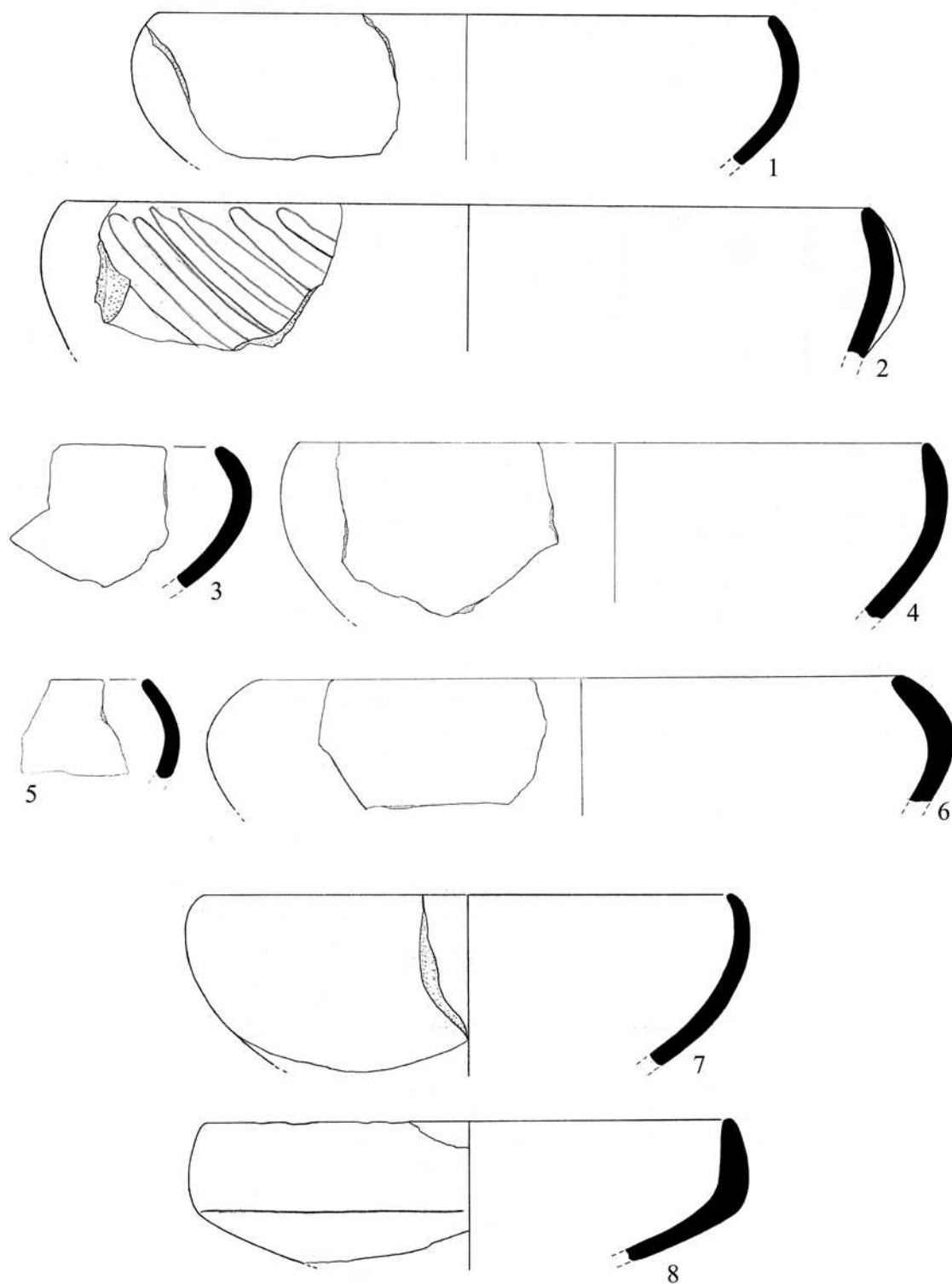
1. Фрагмент полулоптасте зделе увученог обода, тањих зидова. Пречник отвора посуде је 20, а висина очуваног дела 4,5 cm. Израђена је од пречишћене глине, сиве је боје, пригличане површине. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.
2. Фрагмент полулоптасте зделе увученог обода, украшен косим паралелним уским канелурама. Пречник отвора посуде је 25, а висина очуваног дела 4,6 cm. Израђена је од пречишћене глине, тамносиве је боје, гличане површине. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.
3. Фрагмент полулоптасте зделе увученог обода. Димензије фрагмента: 5,8 x 5,2 x 0,6 cm. Израђен је од пречишћене глине, сиве је боје, пригличане површине. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.
4. Фрагмент полулоптасте зделе незнатно увученог обода. Пречник отвора посуде је 24, а висина очуваног дела 6,3 cm. Израђена је од пречишћене глине, сиве је боје, пригличане површине. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.
5. Фрагмент полулоптасте зделе увученог обода. Димензије фрагмента: 3,9 x 3,3 x 0,5 cm. Израђен је од пречишћене глине, сиве је боје, пригличане површине. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.
6. Фрагмент полулоптасте зделе увученог обода. Пречник отвора посуде је 23, а висина очуваног дела 4,4 cm. Израђена је од пречишћене глине, тамносиве је боје, пригличане површине. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.

⁴⁵⁰ Сав покретни материјал налази се у Музеју Јадра.

7. Фрагмент полулоптасте зделе незнатно увученог обода. Пречник отвора посуде је 17, а висина очуваног дела 5,4 см. Израђена је од прецишћене глине, сиве је боје, глачане површине. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.

8. Фрагмент биконичне зделе цилиндрично профилисаног горњег конуса, на коме су једва видљиве косе плитке канелуре. Пречник отвора посуде

T. XLIX

је 17, а висина очуваног дела 4,4 cm. Израђена је од пречишћене глине, сиве је боје, пригачане површине. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.

9. Фрагмент биконичне зделе цилиндрично профилисаног горњег конуса. Пречник отвора посуде је 15, а висина очуваног дела 3,2 cm. Израђена је од пречишћене глине, црвенкасте је боје, грубе и пригачане површине. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.

10. Фрагмент биконичне зделе дугог цилиндрично профилисаног горњег конуса, украшен косим уским плитким канелурама. Пречник отвора посуде је 15, а висина очуваног дела 7 cm. Израђена је од пречишћене глине, сиве је до тамносиве боје, пригачане површине. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.

11. Фрагмент биконичне зделе незнатно увученог горњег конуса. Пречник отвора посуде је 18, а висина очуваног дела 5,5 cm. Израђена је од пречишћене глине, сиве је боје, пригачане површине. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.

12. Фрагмент полулоптасте зделе увученог обода. Пречник отвора посуде је 18, а висина очуваног дела 5,2 cm. Израђена је од пречишћене глине, сиве је боје, глачане површине. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.

13. Фрагмент полулоптасте зделе незнатно увученог обода. Димензије фрагмента: 4,2 x 3,5 x 0,6 cm. Израђена је од пречишћене глине, беж-сиве је боје, пригачане површине. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.

14. Фрагмент полулоптасте зделе увученог обода, украшен косим паралелним уским канелурама. Димензије фрагмента: 6,2 x 4,4 x 0,6 cm. Израђен је од пречишћене глине, сиве је боје, пригачане површине. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.

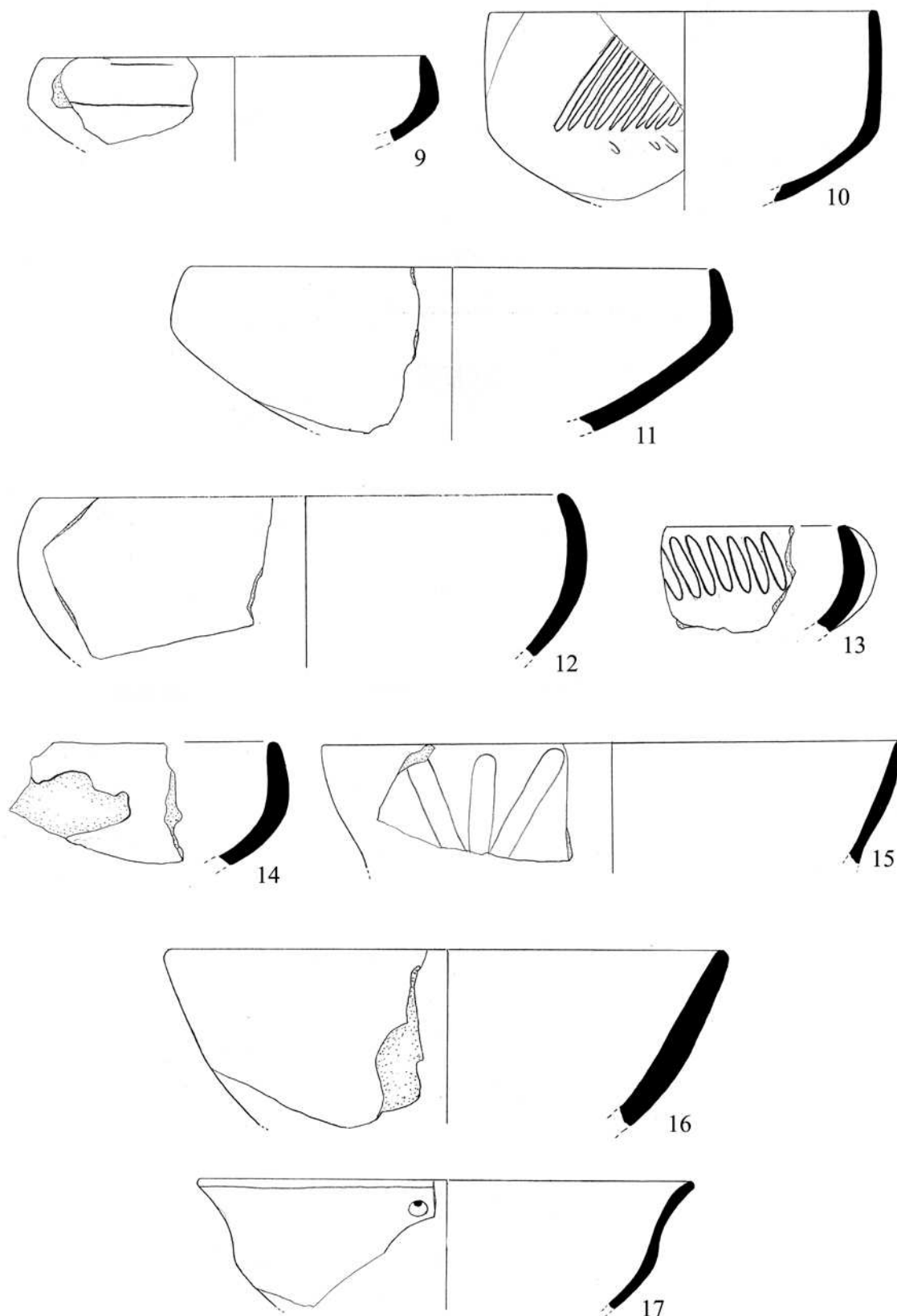
15. Фрагмент коничне зделе, украшен вертикалним плитким широким канелурама. Пречник отвора посуде је 22, а висина очуваног дела 4,3 cm. Израђена је од пречишћене глине, светлосиве је боје, глачане површине. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.

16. Фрагмент коничне/полулоптасте зделе, пречника отвора 19, висине очуваног дела 5,8 cm. Израђена је од пречишћене глине, сиве је боје, пригачане површине. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.

17. Фрагмент зделе благе S профилације, левкасто профилисаног врата, са кружном перфорацијом испод обода. Врат и трбух су незнатно задебљани. Пречник отвора посуде је 34, а висина очуваног дела 8,2 cm. Израђена је од пречишћене глине, тамносиве је боје, глачане површине. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.

18. Фрагмент полулопасте зделе полукружно задебљаног трбуха. Пречник отвора посуде је 17, а висина очуваног дела 4,8 см. Израђена

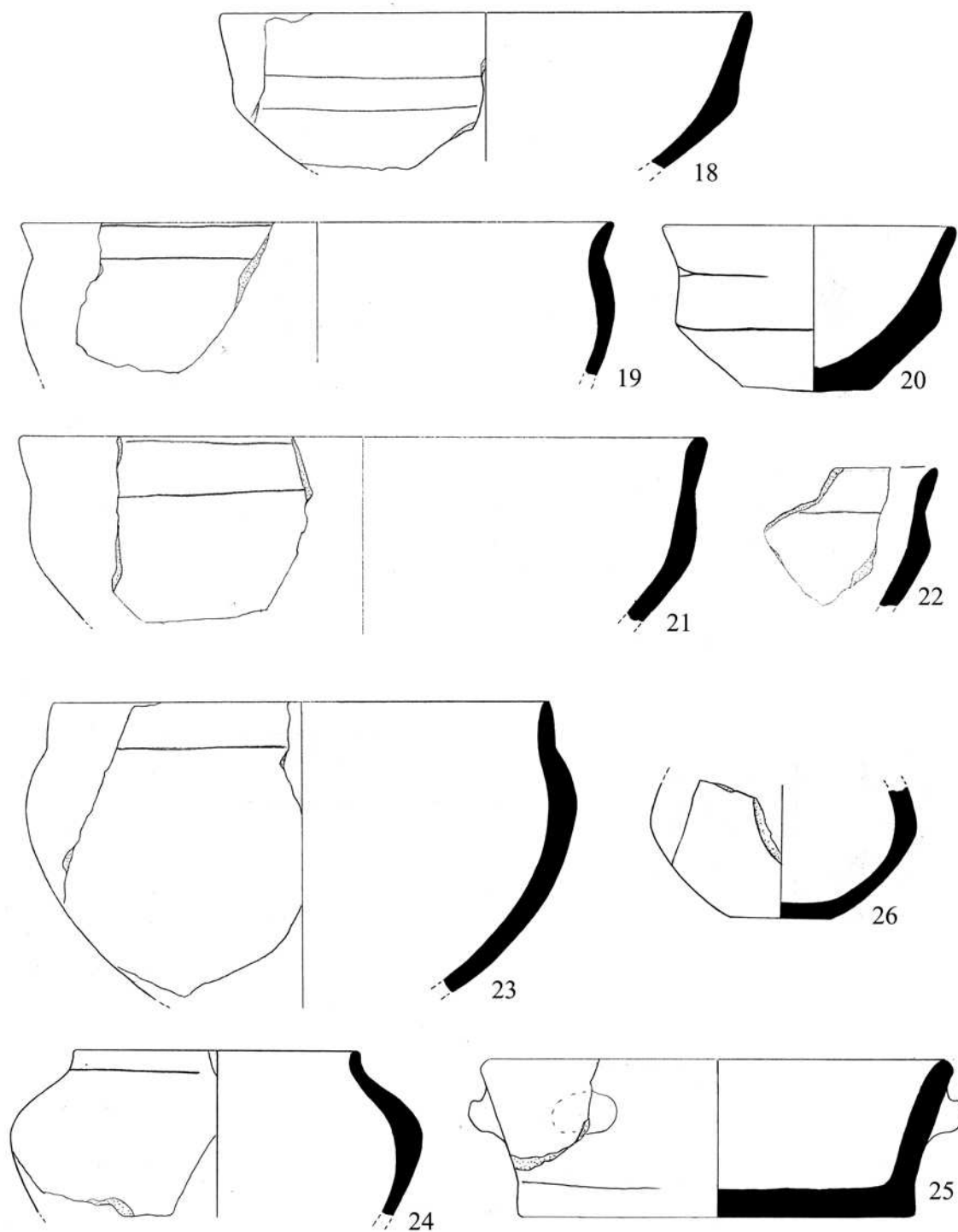
T. L

је од пречишћене глине, сиве је боје, пригачане површине. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.

19. Фрагмент полулоптасте зделе кратког левкастог врата. Пречник отвора посуде је 19, а висина очуваног дела 4,6 см. Израђена је од пречишћене глине, сиве је боје, гачане површине. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.

Т. LI

20. Фрагмент биконичне мање зделе, кратког левкастог врата. Зидови доњег дела посуде су дебели, док је врат посуде танак. Пречник отвора посуде је 9, а висина 5,2 см. Израђена је од пречишћене глине, црне је боје, пригачане површине. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.

21. Фрагмент полулоптасте зделе, кратког левкастог врата, благо задебљаног трбуха. Пречник отвора посуде је 22, а висина очуваног дела 5,6 см. Израђена је од пречишћене глине, тамносиве је боје, пригачане површине. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.

22. Фрагмент полулоптасте зделе кратког левкастог врата, троугласто задебљаног трбуха. Димензије фрагмента: 3,5 x 4,2 x 0,6 см. Израђена је од пречишћене глине, сиве је боје, гачане површине. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.

23. Фрагмент полулоптасте зделе кратког цилиндричног врата. Пречник отвора посуде је 16, а висина очуваног дела 9 см. Израђена је од пречишћене глине, тамносиве је боје, пригачане површине. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.

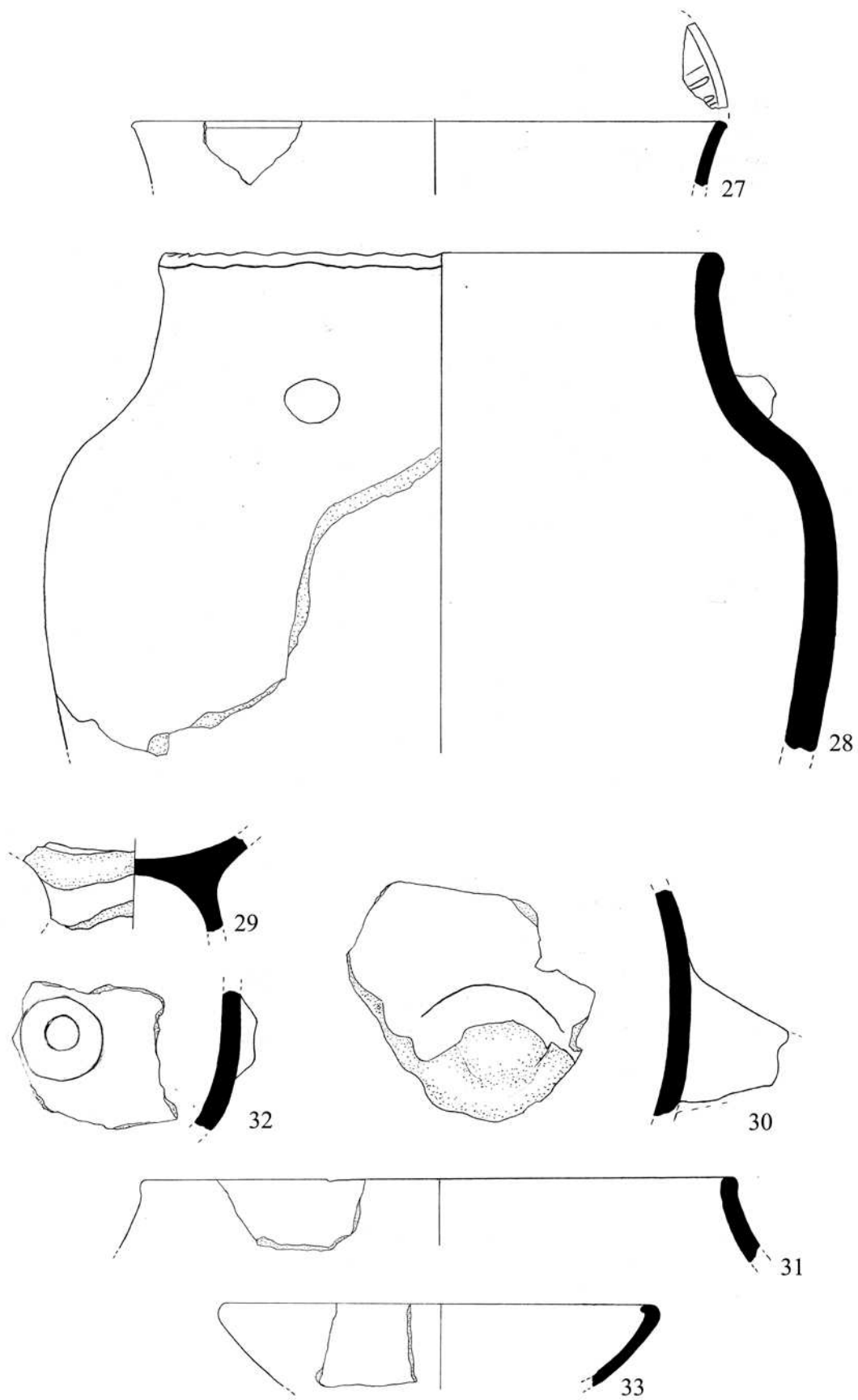
24. Фрагмент лоптасте зделе кратког цилиндричног врата, задебљаног трбуха, уског отвора. Пречник отвора посуде је 9, а висина очуваног дела 5 см. Израђена је од пречишћене глине, светлосиве је боје, пригачане површине. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.

25. Фрагмент коничне плитке посуде (ђувеч), са масивним брадавичастим дршкама испод обода. Пречник отвора посуде је 28, а висина 9,6 см. Израђена је од пречишћене глине, црно-окер је боје, грубе површине. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.

26. Фрагмент дна и трбуха мање лоптасте посуде. Пречник дна посуде је 3,3, а висина очуваног дела 4,2 см. Израђена је од пречишћене глине, тамносиве је боје, пригачане површине. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.

27. Фрагмент левкастог врата и обода посуде већих димензија, танких зидова. Унутрашњост посуде је украшена плитким, уским вертикалним канелурама. Пречник отвора посуде је 40, а висина очуваног дела 2,1 см. Израђена је од пречишћене глине, тамносиве је боје, пригачане површине, лошег квалитета печења. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.

28. Фрагмент посуде овоидне форме са цилиндричним вратом и благо наглашеним ободом. На рамену се налази брадавичаста дршка. Пречник отвора посуде је 18, а висина очуваног дела 15,1 см. Израђена је од пречишћене глине, врат је тамносиве, а трбух окер боје, пригачане површине. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.

29. Фрагментована шупља стопа са делом дна пехара. Димензије фрагмента: 7,3 x 3 x 0,5 cm. Израђен је од пречишћене глине, тамносиве је боје, пригачане површине. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.

30. Фрагмент трбуха посуде већих димензија, са масивном купастом дршком. Димензије фрагмента: 8 x 7,4 x 0,7 cm. Израђен је од глине, са примесама у виду песка, тамносиво-црне је боје, пригачане површине, лошег квалитета печења. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.

31. Фрагмент обода и врата посуде већих димензија (лонац?). Пречник отвора посуде је 40, а висина очуваног дела 4,4 cm. Израђена је од пречишћене глине, црвенкасте је боје, грубе и пригачане површине. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.

32. Фрагмент трбуха посуде, са масивном дугметастом дршком са улегнућем у средини. Димензије фрагмента: 4,5 x 4,7 x 0,6 cm. Израђена је од глине, са примесама у виду песка, сиво-смеђе је боје, грубе површине. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.

33. Фрагмент полулоптасте зделе полукружно задебљаног увученог обода. Пречник отвора посуде је 30, а висина очуваног дела 5,4 cm. Израђена је од глине, са примесама у виду песка, сиве је боје, грубе површине. Случајан налаз. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

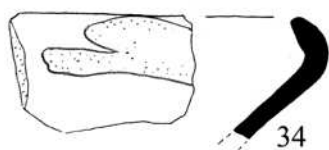
34. Фрагмент зделе увученог обода, димензија 4,8 x 3 x 0,4 cm. Израђена је од пречишћене глине, сиве је боје, пригачане површине. Случајан налаз. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

35. Фрагмент посуде већих димензија, са полукружно задебљаном спољном страном обода и левкастим вратом. Пречник отвора посуде је 36, а висина очуваног дела 4,8 cm. Израђена је од пречишћене глине, црне је боје, пригачане површине. Случајан налаз. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

36. Фрагмент посуде већих димензија, благо овоидне форме. Пречник отвора посуде је 40, а висина очуваног дела 10,8 cm. Израђена је од глине са примесом у виду песка, црвенкастосиве је боје, пригачане површине. Случајан налаз. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

37. Фрагмент широког косо разгрнутог обода посуде већих димензија. Димензије фрагмента: 5,8 x 4,1 x 0,6 cm. Израђена је од пречишћене глине, тамносиве је боје, пригачане површине. Случајан налаз. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

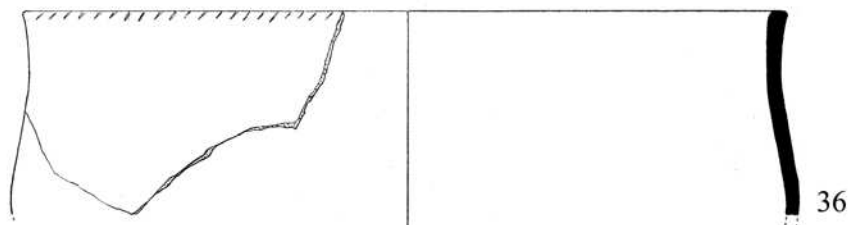
38. Фрагмент обода и врата посуде већих димензија. Димензије фрагмента: 5 x 4,5 x 0,9 cm. Израђена је од пречишћене глине, црвенкасте је боје, грубе површине. Случајан налаз. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

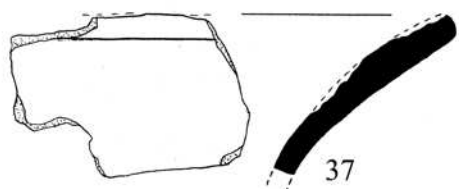
34

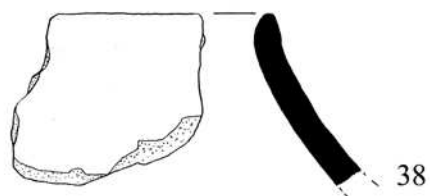
35

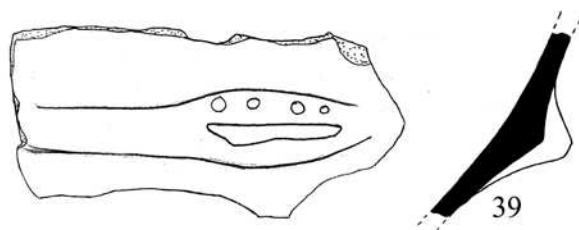
36

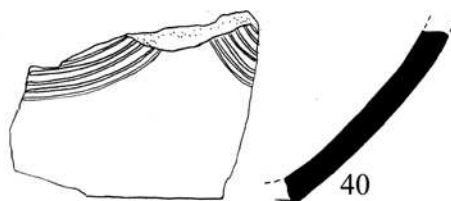
37

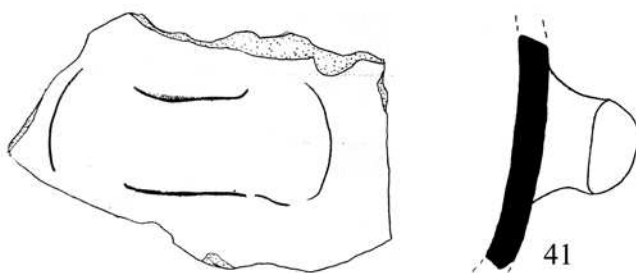
38

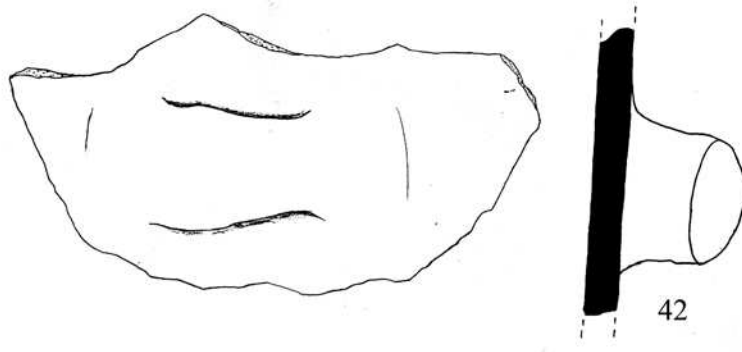
39

40

41

42

39. Фрагмент трбуха посуде већих димензија, са језичастом широком дршком украшеном са четири јамичаста удубљења у низу. Димензије фрагмента: 10,3 x 4,3 x 0,6 cm. Израђена је од пречишћене глине, тамносиве је боје, грубе површине. Случајан налаз. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

40. Фрагмент доњег дела трбуха посуде, украшен лучним паралелним урезаним линијама. Димензије фрагмента: 6,1 x 5,1 x 0,6 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, тамносиве је боје, пригачане површине. Случајан налаз. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

41. Фрагмент трбуха посуде, са лучном хоризонтално постављеном дршком полукружног пресека. Димензије фрагмента: 10,2 x 6,1 x 0,7 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, тамносиво је до сиве боје, грубе површине. Случајан налаз. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

42. Фрагмент трбуха посуде, са лучном хоризонтално постављеном дршком овалног пресека. Димензије фрагмента: 13,7 x 7,2 x 0,9 cm. Израђен је од глине са примесом у виду каменчића, црвенкасто-сивомрке је боје, грубе површине. Случајан налаз. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

43. Стубаста антропоморфна фигурина, са патрљцима у виду руку, сумарно моделоване главе, са очима представљеним двама већим удубљењима. Украшена је ломљеним урезаним линијама на левом рамену и јамичастим удубљењима по доњем делу тела. Висина фигурине је 7,5, ширина (код руку) 5,1 и дебљина 2 cm. Израђена је од глине са примесом у виду каменчића, црвеномрке је боје, грубе површине. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.

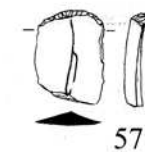
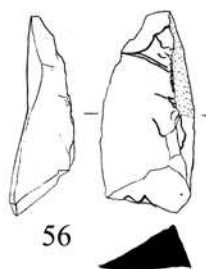
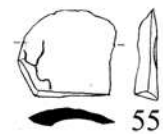
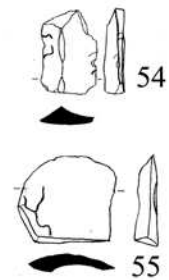
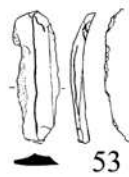
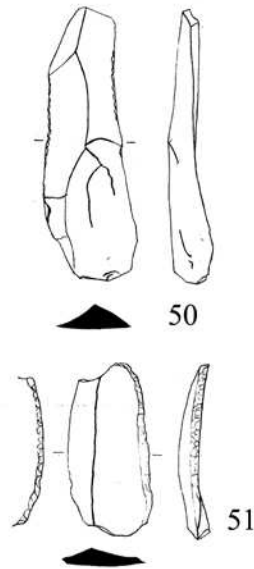
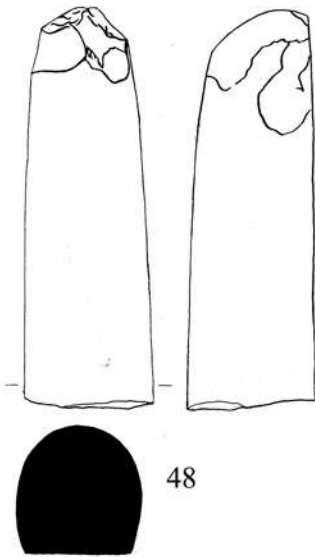
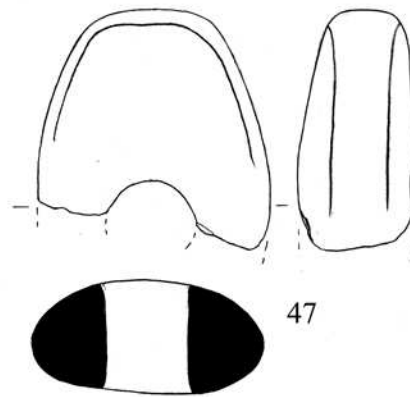
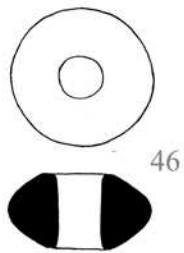
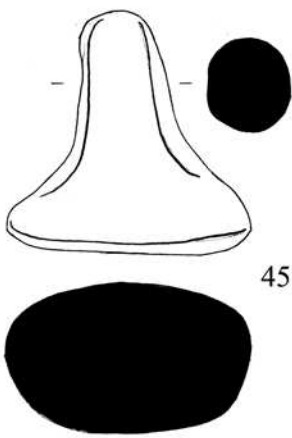
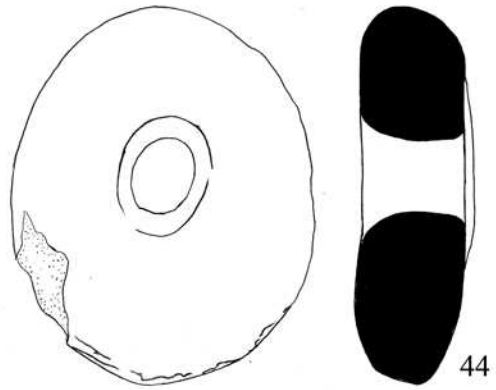
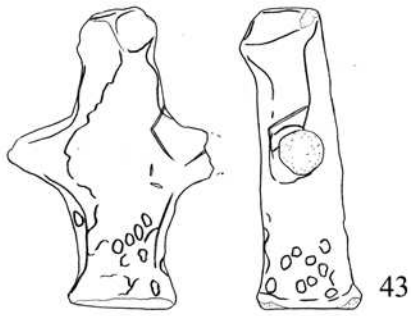
44. Овални тег, са кружном перфорацијом у средини. Пречници тега су 7,3, односно 9,2, а дебљина 2,6 cm. Израђен је од глине са примесом у виду каменчића, тамнијецрвенкасте је боје, грубе површине. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.

45. Предмет коришћен при изради посуда од печене земље, у облику печурке, са заравњеном радном површином. Дршка има кружни, а радни део овални пресек. Висина предмета (гладлица) је 6, ширина радног дела 6, а дебљина 3,7 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, тамносиве је боје, пригачане површине. Случајан налаз. Праисторија.

46. Биконични пршљенак, са кружном перфорацијом у средини. Пречник пршљенка је 3,5, а дебљина 2,8 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, сиве је боје, гачане површине. Случајан налаз. Праисторија.

47. Део секире-чекића са кружном перфорацијом, израђен од беж-сивог гачаног камена. Дужина очуваног дела секире је 5,5, ширина 5,4, а

T. LIV

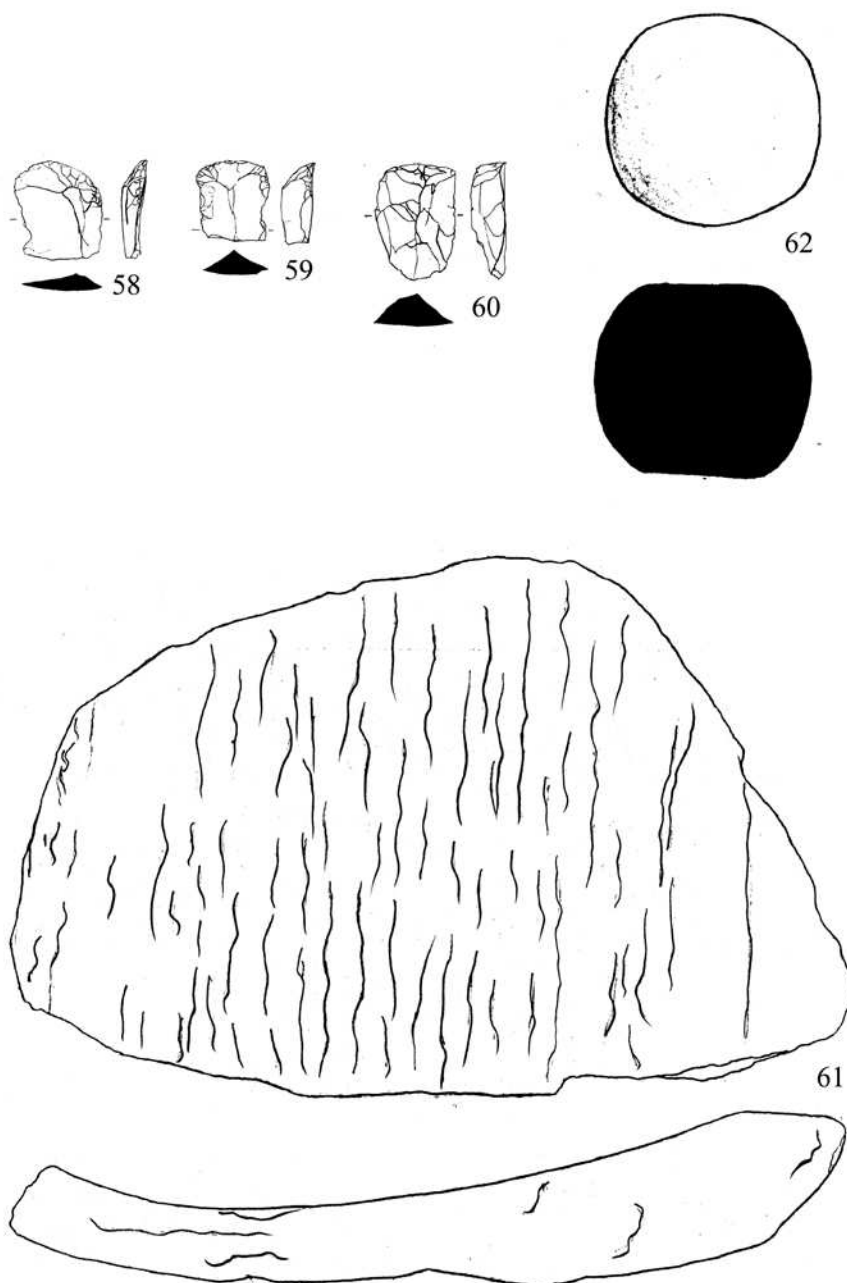
дебљина 2,7 см. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.

48. Део алатке кружног пресека са једном заравњеном страном, окресаног врха, израђене од глачаног камена сиво-смеђе боје. Дужина очуваног дела алатке је 9,3, а ширина и дебљина по 3 см. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.

49. Приближно правоугаона секира полукружног пресека, окресане сечице, израђена од глачаног камена беж-сиве боје. Дужина очуваног дела секире је 7,6, ширина 3,7, а дебљина 2,2 см. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.

50. Сечиво ретушираних ивица, израђено од окресаног камена беж боје. Димензије сечива: 2,1 x 7,1 x 1 см. Случајан налаз. Праисторија.

T. LV

51. Сечиво ретушираних ивица, израђено од окресаног камена беж-црвене боје. Димензије сечива: 2 x 4,5 x 0,5 cm. Случајан налаз. Праисторија.
52. Сечиво од окресаног камена беж боје. Димензије сечива: 2 x 3 x 0,7 cm. Случајан налаз. Праисторија.
53. Сечиво ретушираних ивица, израђено од окресаног полупровидног камена жућкасте боје. Димензије сечива: 1,1 x 3,5 x 0,3 cm. Случајан налаз. Праисторија.
54. Сечиво израђено од окресаног камена светлобеж боје. Димензије сечива: 1,4 x 2,2 x 0,4 cm. Случајан налаз. Праисторија.
55. Одбитак од окресаног камена беж боје. Димензије сечива: 2,4 x 2,3 x 0,4 cm. Случајан налаз. Праисторија.
56. Одбитак од окресаног камена беж боје. Димензије сечива: 2,5 x 5,3 x 1,1 cm. Случајан налаз. Праисторија.
57. Стругач на сечиву од окресаног камена беж боје. Димензије алатке: 1,8 x 2,9 x 0,4 cm. Случајан налаз. Праисторија.
58. Стругач на сечиву од окресаног камена црвенкасте боје. Димензије алатке: 2,2 x 2,7 x 0,4 cm. Случајан налаз. Праисторија.
59. Стругач на сечиву од окресаног камена сиве боје. Димензије алатке: 1,9 x 2,2 x 0,7 cm. Случајан налаз. Праисторија.
60. Алатка (пострушка?) на одбитку, израђена од окресаног камена смеђе-црвене боје. Димензије алатке: 2,1 x 3,2 x 0,8 cm. Случајан налаз. Праисторија.
61. Палета жрвња неправилне форме, конкавне радне површине, израђена од крупнозрног камена сиве боје. Димензије алатке: 30,4 x 19,8 x 4,8 cm. Случајан налаз. Праисторија.
62. Лоптасти предмет од камена (растирач) са заравњеним двама странама. Димензије предмета: 6 x 5,8 x 5,2 cm. Случајан налаз. Праисторија.

63. Лозница, локалитет Владића брдо (Т. LVI)

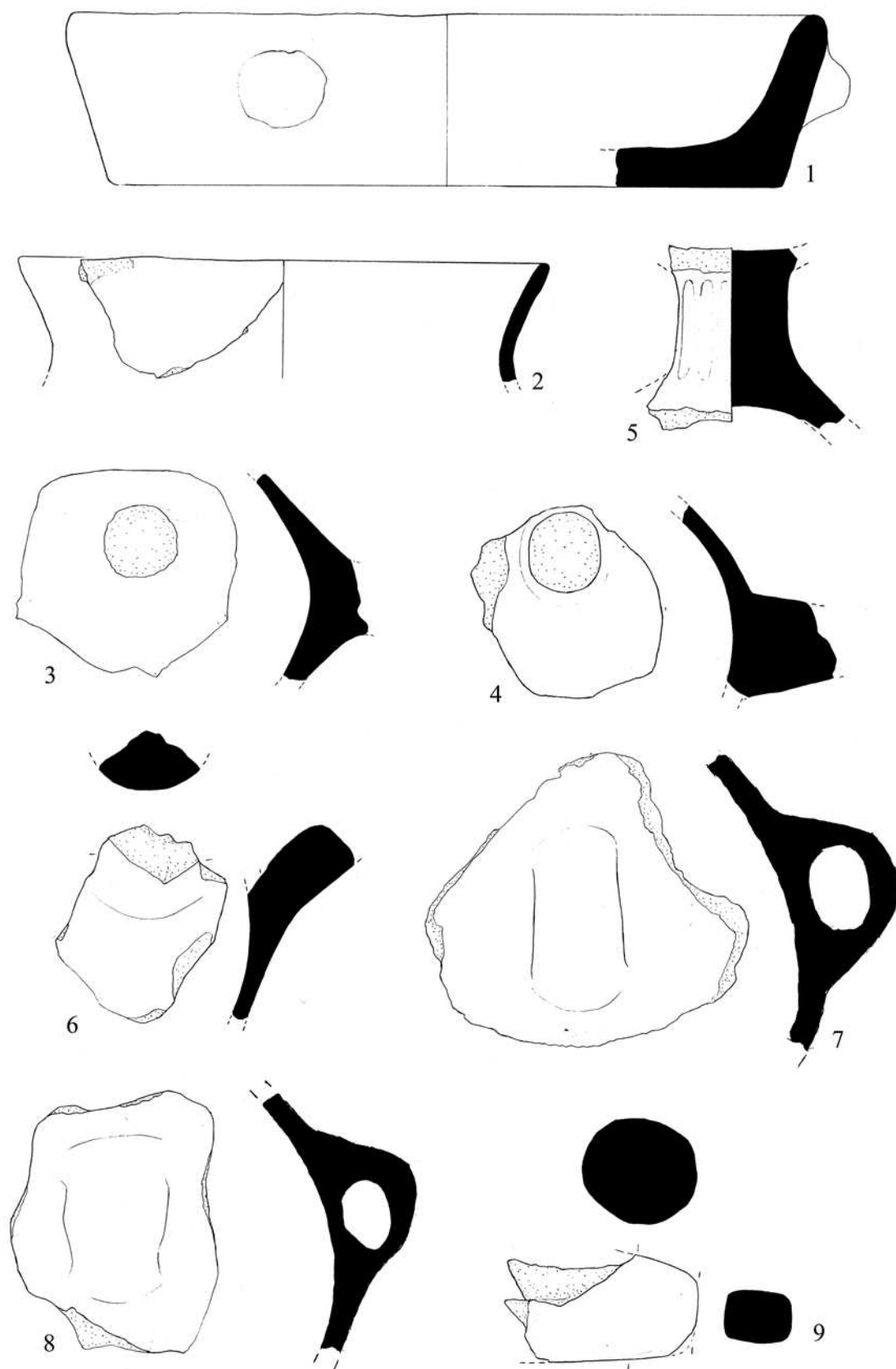
Равничарско насеље, позни неолит
N44°32.723` E19°13.629` 119 м. н. в.

Локалитет Владића брдо се налази на северној периферији Лознице, западно од Шабачког пута, око 1–1,5 km од центра града. Смештен је на алувијалној равни, на веома ниском узвишењу, удаљеном око 2,5 km источно од садашњег корита Дрине. Локалитет је данас део густо насељеног приградског насеља, па је тешко дефинисати облик и димензије праисторијског насеља. Са овог локалитета потиче неколико случајних налаза из позног неолита.⁴⁵¹

⁴⁵¹ Материјал се налази у Музеју Јадра.

1. Фрагментована плитка широка посуда левкастих зидова, са брадавичастим пластичним дршкама испод обода (ђувеч?). Пречник отвора посуде је 24, а висина 5,8 cm. Израђена је од глине са примесом у виду песка, тамносиве је боје, пригачане површине. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.
2. Фрагмент посуде већих димензија, левкастог врата, пречника отвора посуде 34, и очуване висине 8,2 cm. Израђена је од глине са примесом у виду каменчића, мрке је боје, грубе површине. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.
3. Фрагмент трбуха посуде већих димензија, са очуваним кореном ваљкасте масивне дршке која недостаје. Димензије фрагмента: 9,5 x 8,8 x 1 cm. Израђена је од пречишћене глине, тамносиве је боје, пригачане површине. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.
4. Фрагмент трбуха посуде већих димензија, с очуваним кореном ваљкасте масивне дршке, која недостаје. Димензије фрагмента: 6,1 x 6,7 x 0,6 cm. Израђена је од пречишћене глине, тамносиве је боје, пригачане површине. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.
5. Фрагмент корена шупље стопе пехара, украшен вертикалним уским канелурама. Димензије фрагмента: 3,9 x 6,2 x 0,7 cm. Израђен је од пречишћене глине, тамноцрвене је боје, пригачане површине. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.
6. Фрагмент трбуха посуде већих димензија, са ваљкастом масивном дршком. Димензије фрагмента: 6,2 x 7,5 x 0,6 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, црне је боје, пригачане површине. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.
7. Фрагмент трбуха посуде већих димензија, са лучном вертикално постављеном масивном дршком. Димензије фрагмента: 13,2 x 12,3 x 1,1 cm. Израђен је од глине са примесом у виду каменчића, тамносиве је боје, пригачане површине. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.
8. Фрагмент трбуха посуде већих димензија, са лучном вертикално постављеном масивном дршком. Димензије фрагмента: 7,8 x 9,3 x 0,8 cm. Израђен је од пречишћене глине, мрке је боје, пригачане површине. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.
9. Део предмета од печене земље, ваљкасте форме са заравњеним врхом (глачалица?). Димензије: 6,2 x 3,8 x 1,8 cm. Израђен је од пречишћене глине, црне је боје, пригачане површине. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.

Т. LVI

64. Лозница, локалитет Стефановића пут (Т. LVII)

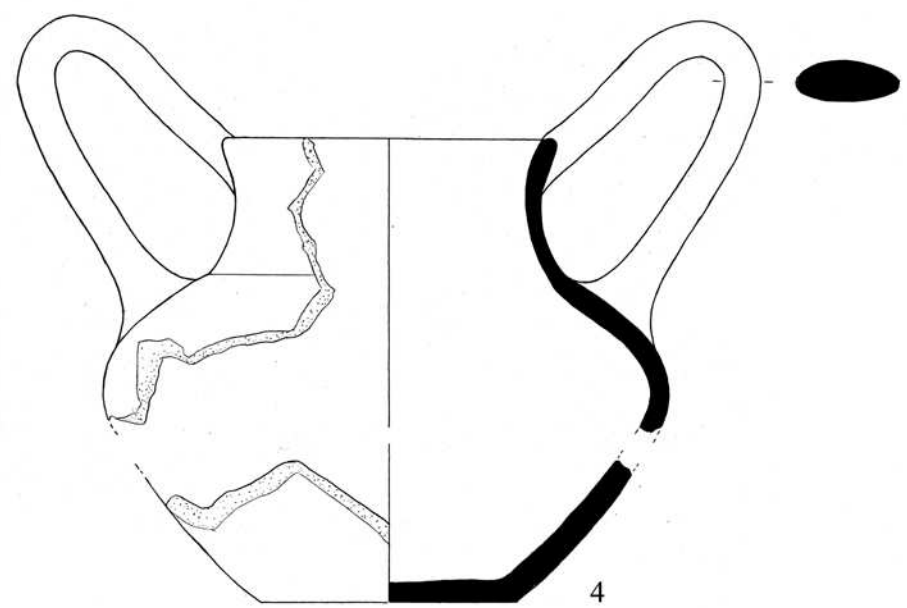
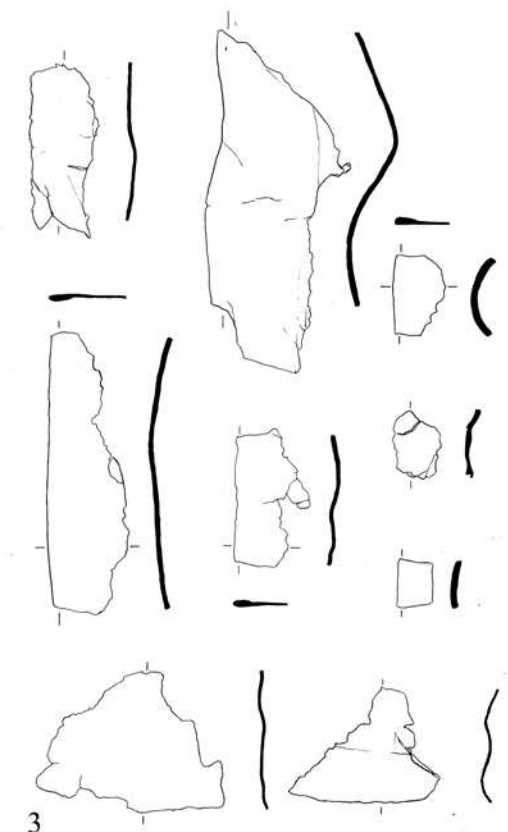
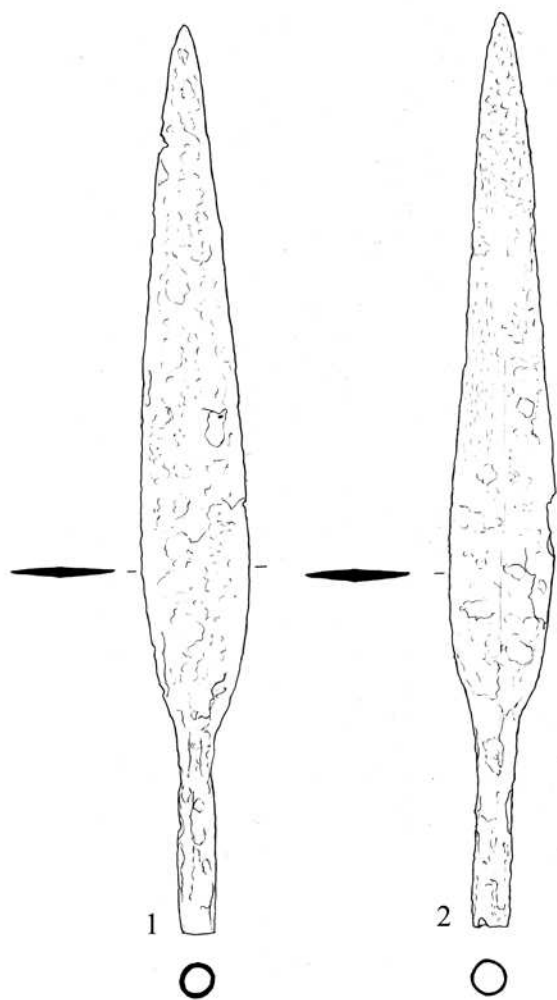
Уништени гроб (?), LT D

Локалитет се налази на северозападној периферији Лознице, око 1 km западно од локалитета Владића брдо и око 1–1,5 km северозападно од центра града. Реч је о алувијуму на десној обали Дрине, око 1,5 km источно од данашњег корита. У улици Стефановића пут бр. 42 се, приликом копања јаме за кречану, наишло на археолошки материјал који вероватно представља уништени гроб спаљеног покојника.⁴⁵²

1. Дугачко гвоздено копље издуженог ужег листа ромбоидног пресека са централним ребром и краћим здепастијим тулцем. Дужина: 48,2 cm; ширина листа: 5,8 cm. LT D.
2. Дугачко гвоздено копље издуженог ужег листа ромбоидног пресека, са једва приметним централним ребром и краћим и нешто здепастијим тулцем. На једној страни лист незнатно оштећен. Дужина: 48 cm; ширина листа: 5,7 cm. LT D.
3. Девет фрагмената брозаног лима различитих димензија, од којих су неки преклопљени, или благо повијени по равном делу ивице. Вероватно је реч о деловима оплате дрвеног штита. Димензије највећег фрагмента: 11,8 x 4,7 cm. LT D.
4. Пехар S профилације са благо наглашеним раменом, две лучне дршке елипсастог пресека, које прелазе благо задебљан обод, и равним широким дном, тзв. скордистички кантарос. Израђен од добро пречишћене глине без примеса, окер боје и пригачане површине. Висина: 12,3 cm; ширина обода: 8,8 cm; ширина дна: 6,7 cm. LT D.

⁴⁵² Власник парцеле је Цветин Братић, а налаз је документован септембра 2007. године, када су Р. Глигорић и Ј. Цанић-Тешановић изашле на терен по позиву власника. Материјал се налази у Музеју Јадра.

Т. LVII

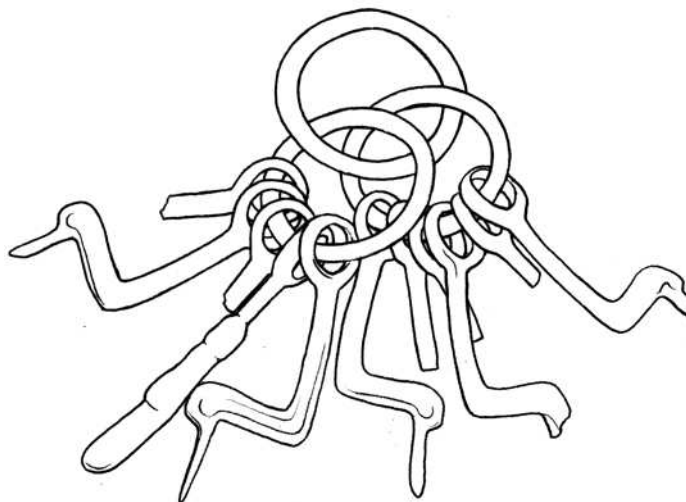

65. Лозница, непознато (Т. LVIII)

Случајан налаз, старије гвоздено доба

Народни музеј у Београду откупио је 1961. године бронзани привезак за који је наведено са потиче из Лознице или њене непосредне околине.⁴⁵³

Т. LVIII

1. Три спојене карике од бронзане жице троугаоног пресека. На бочним карикама налазе се протоми у облику стилизованих птица, тј. тело је сведено у облику шипке која се завршава алком, док су на другом крају очувани комада стилизоване главе с очима и кљуном. На једној карници налазило се пет протома, од којих су сачувана три, а на другој шест протома, од којих су сачувана такође три. Дужине протома: 7,2–7,4 cm, пречници алки: 4,2–4,8 cm. На С.

66. Лоњин, локалитет Сеоско гробље (Т. LIX)

Некропола под хумкама, бронзано/гвоздено доба
N44°13.091' E19°21.171' 171 м. н. в.

Село Лоњин налази се на десној обали Дрине, на 4 km северозападно од Љубовије. Према В. Трбуховићу,⁴⁵⁴ истраживање једне хумке⁴⁵⁵ вршено је крајем 1983. године и том приликом су регистровани остаци

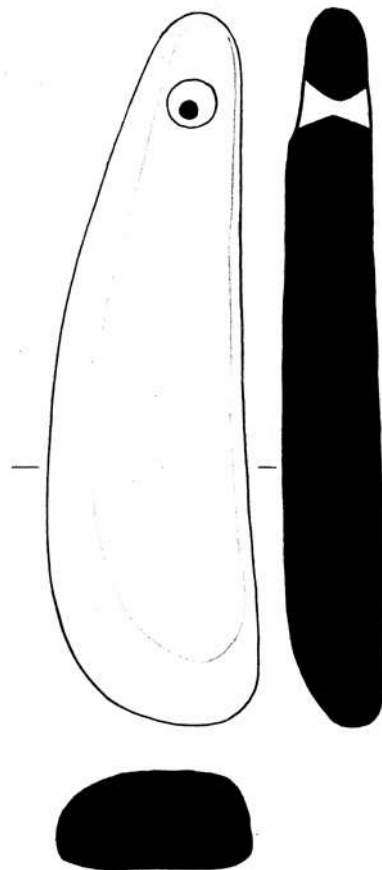
⁴⁵³ Гарашанин, Д. 1973, 5 и даље; Вукмановић, Радојчић 1995, 67, кат. 112. Захваљујемо се Аци Ђорђевићу из Народног музеја у Београду на фотографији (©Народни музеј у Београду). Као што је то горе наведено, постоји могућност и да предмет потиче из околине Београда, а не из Лознице.

⁴⁵⁴ Трбуховић 1985, 37–38. Сав покретни материјал налази се у Народном музеју Шабац.

⁴⁵⁵ Аутор на почетку каже да је вршено истраживање лоњинских хумки, а доцније наводи да је приликом ископавања у лоњинској хумци констатовано...

пепела, гара, угљевља и костију, а слика коју аутор доноси је она каменог бруса, за коју каже да је из тумула, док се код Стојића и Церовића овај брус наводи као да је са непознатог локалитета.⁴⁵⁶ На данашњем сеоском гробљу, поред магистрале јасно се види велика хумка пречника око 20 m и висине око 2 m, која је прекривена гробовима из XX века. Свакако остаје нејасно на ком локалитету су вршена ископавања, мада је могуће да се ради о хумци коју помиње М. Васиљевић са друге стране магистралног пута Лозница–Зворник, а прекопута сеоског гробља, за коју каже да је пољопривредним радовима доста развучена.⁴⁵⁷

1. Камени брус елипсоидног облика, са једном равном страном. Перфорација на ужој страни. Димензије: 9,8 x 2,8 cm. Бронзано/старије гвоздено доба.

T. LIX

67. Љубовија, непознат/и локалитет/и

Праисторија

Према М. Валтровићу,⁴⁵⁸ из Љубовије је Народни музеј у Београду добио камени бат, посуду од црвене земље и бронзани поклопац, прстен и украсну плочу. О овим налазима нема детаљнијих података.

МИЛИНА, општина Лозница

У атару села Милина, које се налази на јужним падинама Цера, око 22 km ваздушном линијом источно-североисточно од Лознице, евидентирана су три праисторијска локалитета: Детињи поток, Спасовине и Старо село.

⁴⁵⁶ Стојић, Церовић 2011, 105, ф. 68.

⁴⁵⁷ Vasiljević 1980, 221.

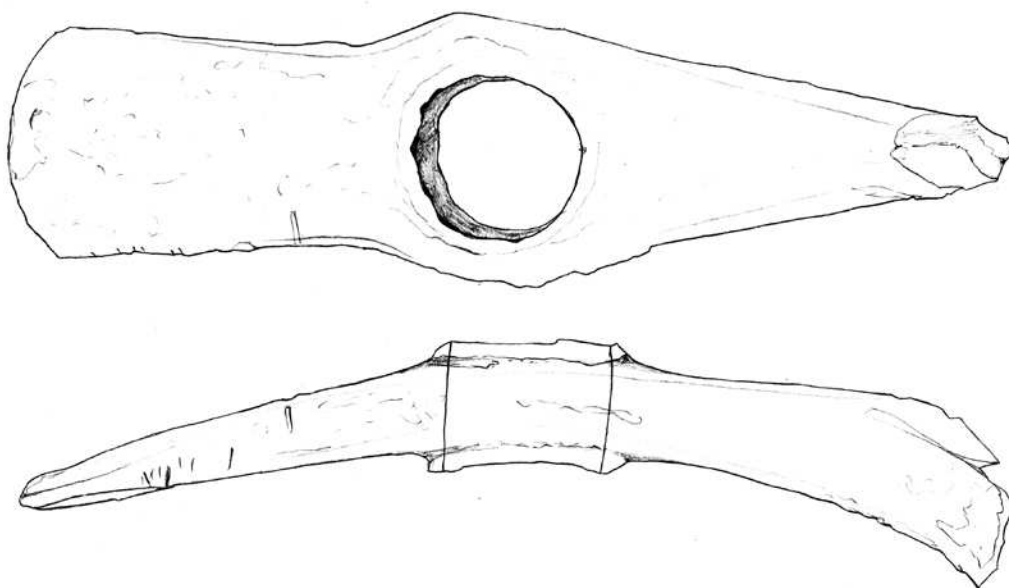
⁴⁵⁸ Валтровић 1899, 172.

68. Милина, локалитет Детињи поток (Т. LX)

Старији енеолит, остава (?)

Локалитет се налази у густој шуми на северном ободу атара Милине, око 3 km северно од локалитета Спасовине и око 600 m северно од последњих сеоских кућа. Према В. Трбуховићу и М. Васиљевићу са овог локалитета потичу три секире типа II₂B₂ (тип *Jászládány*).⁴⁵⁹ У Музеју Јадра у Лозници налази се једна бакарна крстаста секира с овог локалитета, коју је Историјски музеј Србије откупио 1987. године и поконио овом музеју. Д. Антоновић наводи да је секира непубликована, док за крстасту секиру са локалитета Старо село цитира В. Трбуховића и М. Васиљевића.⁴⁶⁰ Ови аутори, међутим, уопште не помињу локалитет Старо село, већ локалитет Детињи поток, на којем су нађене три крстасте секире тог типа.⁴⁶¹ Поставља се питање да ли су локалитети Старо село и Детињи поток, заправо, један локалитет са два различита назива, или су, што је мало вероватно, на оба ова локалитета пронађене по три бакарне крстасте секире.

Т. LX

Приликом рекогносцирања овог села 2012–2013. године мештани су локалитет Старо село убицирали на месту где се на топографским картама приближно налази локалитет Детињи поток, тако да је највероватније реч о истом локалитету.⁴⁶²

⁴⁵⁹ Васиљевић 1967, 129–130; Трбуховић, Васиљевић 1983, 86.

⁴⁶⁰ Antonović 2014, 74, Т. 29/260, Т. 30/261.

⁴⁶¹ Трбуховић, Васиљевић 1983, 86.

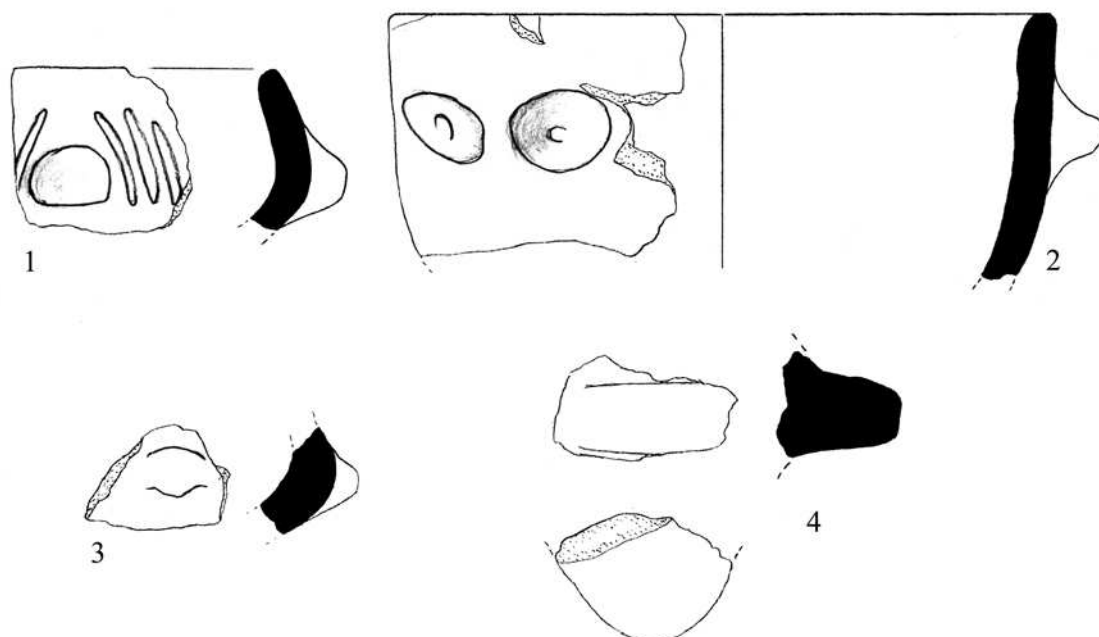
⁴⁶² Рекогносцирање је обављено у оквиру пројекта *Археолошка истраживања насеобинских система, сахрањивања и рудних ресурса у бронзаном добу северозападне Србије*, који спроводе Бруклин колеџ (Brooklyn College) из Њујорка (New York) и Археолошки институт из Београда.

1. Бакарна секира крстастог типа (са две сечице – једном хоризонталном, другом вертикалном), са прстенасто ојачаним кружним отвором на средини (тип *Jászladány*, варијанта Шабац).⁴⁶³ Горњи врх вертикалне сечице је оштећен. Димензије: дужина 19,8 cm, ширина код отвора 5,2 cm, ширина хоризонталне сечице 4,5 cm, пречник отвора 3,2 cm, дужина очуваног дела вертикалне сечице 1,8 cm, дебљина код отвора 2,4 cm, тежина 740 г. Случајан налаз. Старији енеолит.

69. Милина, локалитет Спасовине (Т. LXI)

Висинско насеље, енеолит, бронзано доба
N44°34.674' E19°27.651' 220-240 м. н. в.

Локалитет Спасовине налази се на улазу у село са западне стране, на благој коси коју са истока и југа опасује Милинска река у непосредној близини сеоског гробља. Приликом сондажног рекогносцирања отворено је пет тест сонди, у којима су у плићим слојевима констатовани уситњена керамика, комадићи лепа и литички материјал, док се у дубљим слојевима

Т. LXI

ма материјал губио.⁴⁶⁴ Археолошки материјал је констатован на површини од неколико хектара, али у врло лошем стању, па је атрибуција керамике била веома отежана. Према стилско-типолошким карактеристикама керамике констатовано је да је локалитет био настањен у старијем енеолиту и у бронзаном добу.

⁴⁶³ Antonović 2014, 74, 82, Т. 30/261, Т. 34/303.

⁴⁶⁴ Bankoff et al. 2013, 63. Сав покретни материјал налази се у Музеју Јадра.

1. Фрагмент зделе увученог обода, са мањом брадавичастом дршком, украшен лучним уским канелурама око дршке. Димензије фрагмента: 3,2 x 3 x 0,5 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, тамнокрке је боје, пригачане површине. Површински налаз. Старији енеолит.
2. Фрагмент дубоке полулоптасте зделе, са брадавичастом дршком, украшен овалним плитким удубљењима. Пречник отвора посуде је 13, а висина очуваног дела посуде 4,3 cm. Израђена је од глине са примесом у виду песка и каменчића, црвенкастомкрке је боје, пригачане површине. Сонда 2, 2. о.с. Старији енеолит.
3. Фрагмент трбуха посуде, са мањом језичастом дршком. Димензије фрагмента: 2,5 x 2 x 0,7 cm. Израђена је од глине са примесом у виду песка, тамнокрке је боје, пригачане површине. Сонда 2, 1. о.с. Бронзано доба (?).
4. Фрагмент пљоснате језичасте дршке. Димензије фрагмента: 3,2 x 2 x 2,2 cm. Израђена је од глине са примесом у виду песка, црвенкасте је боје, пригачане површине. Сонда 2, 1. о.с. Бронзано доба (?).

70. Милина, локалитет Старо село (Т. LXII)

Вишеслојни локалитет, старији енеолит, развијено бронзано доба, прелазни период из бронзаног у гвоздено доба

Са локалитета Старо село у Милини, који није прецизно убициран, објављене су две бакарне крстасте секире типа *Jászládány*,⁴⁶⁵ док М. Церовић наводи да је поред те две секире нађена још једна, дакле трећа, о чијој се судбини ништа не зна.⁴⁶⁶ Осим наведених секира, са истог локалитета потиче бронзана секира-келт с ушицом, украшена пластичним уписаним „V” мотивом, која припада прелазном периоду из бронзаног у гвоздено доба,⁴⁶⁷ као и једна дуга бронзана игла типа *Petschaftkopfnadeln*,⁴⁶⁸ карактеристична за крај средњег и позно бронзано доба.

Ако су Старо село и Детињи поток исти локалитет са два различита назива, што је поменуто под локалитетом Детињи поток, онда је могуће да је секира са Детињег потока, заправо, трећа секира, коју помиње М. Церовић у раду.⁴⁶⁹

1. Бакарна секира крстастог типа (са две сечице – једном хоризонталном, другом вертикалном), са прстенасто ојачаним кружним отвором

⁴⁶⁵ Stojković 1982, 39, Т. II/3; Стојић, Церовић 2011, 114; Antonović 2014, Т. 30/261.

⁴⁶⁶ Церовић 2002, 39.

⁴⁶⁷ Васиљевић, Поповић 2002, 18, Т. III/3.

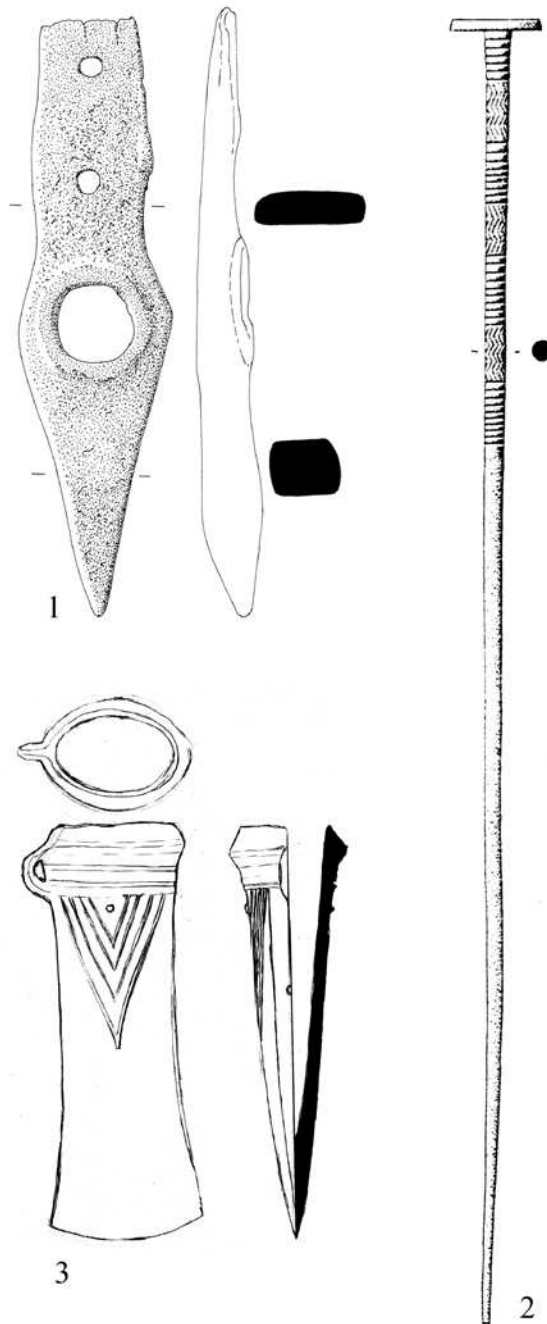
⁴⁶⁸ Стојић, Церовић 2011, 114, фото 84.

⁴⁶⁹ Церовић 2002, 39. Сав покретни материјал налази се у Народном музеју Шабац.

(тип *Jászladány*, варијанта Шабац). Секира је добрим делом стањена и преобликована, тако да се не знају првобитни облик и димензије. На краку са хоризонталном сечицом налазе се две кружне перфорације. Димензије: дужина 18,2 cm, пречник отвора 2,7 cm, тежина, 494 г. Случајан налаз. Старији енеолит.

2. Бронзана игла са главом у облику печата, чија је горња трећина украшена са седам одвојених поља, наизменично испуњеним хоризонталним паралелним жлебовима, између којих су поља са урезаним цик-цак усправним мотивима. Глава је широка и равна, сам врх игле недостаје.⁴⁷⁰ Дужина: 32,8 cm. Br C.

3. Бронзана секира-келт са једном ушицом код отвора и благо проширеним лезастим сечивом. Испод отвора и нешто ниже по једно пластично истакнуто хоризонтално ребро. Од доњег ребра четири уписана пластична украса у облику слова V. У средини најмањег налази се мало полукружно испупчење.⁴⁷¹ Димензије 11,8 x 4,9 x 5,6 cm. Период На А1.

Т. LXII

МОЈКОВИЋ, општина Лозница

Село Мојковић налази се 10 km североисточно од Крупња и 3,5 km јужно од Завлаке, у долини Мојковичке реке. У његовом атару регистрован је локалитет Велико гробље и један случајан налаз данас изгубљеног келта.

⁴⁷⁰ Vasić 2003, Taf. 13/189; Стојић, Церовић 2011, 114.

⁴⁷¹ Стојић, Церовић 2011, 114, ф. 4.

71. Мојковић, локалитет Велико гробље

Некропола под хумкама, бронзано/гвоздено доба

N44°25.396' E19°29.313' 281 м. н. в.

Још крајем XIX века М. Валтровић је у атару Мојковића, на селском гробљу и поред њега регистровао девет хумки, од којих је једну ископао.⁴⁷² Том приликом регистровао је урну постављену у 20 cm дебео слој гара и пепела, у коме су регистроване спаљене људске кости (вероватно је реч о спалишту) и који је обухватао површину од 2 m², а недалеко од урне „бронзану спиралу“ пречника 2,5 cm.⁴⁷³ Валтровић је том приликом напоменуо да се на ове Мојковичке хумке надовезује неколико тумула у атару села Толисаваца, од којих је такође истражио једну. Крајем 70-их година прошлог века М. Васиљевић је обишао Велико гробље (селско гробље) и том приликом забележио један велики тумул на самом гробљу, пречника 25 m и висине 3 m, а у окружењу гробља још седам хумки, за које каже да су разоране.⁴⁷⁴ Почетком 2016. године аутори су обишли овај локалитет и констатовали да велика хумка на самом гробљу није оштећена, док су тумули ван гробља разорани и данас се једва препознају.

72. Мојковић, непознат локалитет

Случајан налаз, бронзани келт

Са непознатог локалитета поред Белоцркванске, данас Мојковачке реке потиче мала бронзана секира-келт, који је Српском археолошком друштву поклоњен крајем XIX века.⁴⁷⁵ Нема других података о овом налазу.

НОВО СЕЛО, општина Лозница

У атару Новог Села, које се налази око 18 km ваздушном линијом североисточно од Лознице регистрована су три праисторијска локалитета: Аниште, Клеје и Липовица.

⁴⁷² Валтровић 1893, 89–90.

⁴⁷³ Валтровић 1893, 90.

⁴⁷⁴ Vasiljević 1980, 213.

⁴⁷⁵ Валтровић 1890, 125–126.

73. Ново Село, локалитет Аниште

Равничарско насеље, праисторија
N44°40.947' E19°19.507' 100 м. н. в.

На локалитету Аниште, који се налази на алувијалној равни на десној обали Дрине, око 1,5–2 km северозападно од центра села нађен је фрагмент посуде рађен руком, што указује на праисторијско насеље из непознатог периода.⁴⁷⁶ Морамо узети у обзир и могућност да је фрагмент доспео на ово место плављењем терена, јер су данашња корита Дрине и Јадра релативно близу, на око 0,7–1 km.

74. Ново Село, локалитет Клеје

Равничарско насеље типа обровац, позни неолит
N44°40.109' E19°19.135' 102 м. н. в.

Локалитет Клеје се налази око 2 km западно од центра села и око 1,5 km јужно-југозападно од локалитета Аниште, на алувијалној равни на приближно 1,5 km од данашњег корита Јадра. На овом потесу се налазе два мања насеља типа обровац.⁴⁷⁷ Прво је пречника око 30–40 m и висине око 3 m, док је друго, које се налази приближно 50 m од првог, сличног пречника, али висине око 1 m. На оба обровца се виде трагови шанца, а око првог је евидентирана црно печена керамика и окресани камен.

75. Ново Село, локалитет Липовица (LXIII–LXIX)

Градинско насеље, рани и позни неолит, старији енеолит
N44°40.105' E19°22.004' 179 м. н. в.

Локалитет Липовица је ситуиран на Гогином брду, удаљеном око 1 km ваздушном линијом југоисточно од села, на гребену у облику потковице, окренутом према југозападу.⁴⁷⁸ На овом потесу постоји пет главице, од којих је једна имала и подзид, мада ближих података о подзиду нема.⁴⁷⁹ На заравњеном платоу најсеверније главице, која гледа према Мачви, видљиви су остаци неког бедема, висине око 1,5 m, који опасава северни део платоа, па је можда то „подзид“ о којем пишу В. Трбуховић и М. Васиљевић.⁴⁸⁰ Локалитет је дужине око 600, а ширине око 100 m, а по-

⁴⁷⁶ Стојић, Церовић 2011, 120.

⁴⁷⁷ Трбуховић, Васиљевић 1983, 82; Стојић, Церовић 2011, 120.

⁴⁷⁸ Vasiljević 1980, 219.

⁴⁷⁹ Трбуховић, Васиљевић 1983, 21, 67.

⁴⁸⁰ Бедем је уочила екипа Археолошког института приликом посете локалитету у пролеће 2016. године.

вршински налази припадају старчевачкој и винчанској култури.⁴⁸¹ Међу публикованим налазима, који се налазе у Народном музеју у Шапцу,⁴⁸² међутим, има оних који би могли припадати и енеолиту, као што су полулоптаста здела равног обода, са кружном пластичном апликацијом испод обода, или полулоптаста здела увученог обода, а нарочито веће посуде са јамичастим удубљењима на ободу и тракама испод обода.⁴⁸³ В. Трбуховић и М. Васиљевић ово насеље и опредељују у фазу Бенска бара III, која, према налазима бакарних крстастих секира, припада старијем енеолиту.⁴⁸⁴

1. Фрагмент посуде лоптасте форме, са цилиндричним вратом, огрубљен већим пластичним налепцима. Димензије фрагмента: 8,4 x 8,3 x 1,2 cm. Израђен је од пречишћене глине, црвенкастоокер је боје, пригачане и огрубљене површине. Површински налаз. Рани неолит, старчевачка култура.
2. Фрагмент трбуха посуде, украшен лучном пластичном траком са јамичастим удубљењима. Димензије фрагмента: 11,4 x 8,5 x 1,2 cm. Израђен је од пречишћене глине, светлоокер је боје, грубе површине. Површински налаз. Рани неолит, старчевачка култура.
3. Фрагмент трбуха посуде, украшен хоризонталном масивном пластичном траком са јамичастим удубљењима. Димензије фрагмента: 11,1 x 9,2 x 2,2 cm. Израђен је од пречишћене глине, црвенкасте је боје, грубе површине, лошег квалитета печења. Површински налаз. Рани неолит, старчевачка култура.
4. Фрагментована мања полулоптаста здела увученог обода, пречника отвора 6,5, висине 4,8 cm. Израђена је од пречишћене глине, окер је боје, пригачане и грубе површине. Површински налаз. Позни неолит, винчанска култура.
5. Фрагментована мања полулоптаста здела дебелих зидова, пречника отвора 10,5, висине 6,3 cm. Израђена је од пречишћене глине, црне је боје, пригачане површине. Површински налаз. Позни неолит, винчанска култура.
6. Минијатурни суд овоидне форме, уског отвора, са две мале хоризонтално перфориране лучне дршке на трбуху, украшена вертикалним жлебовима. Пречник отвора посуде је 1,4, а висина 6,2 cm. Израђена је од глине са примесом у виду песка, сивоокер је боје, пригачане површине. Површински налаз. Позни неолит, винчанска култура.

⁴⁸¹ Стојић, Церовић 2011, 120.

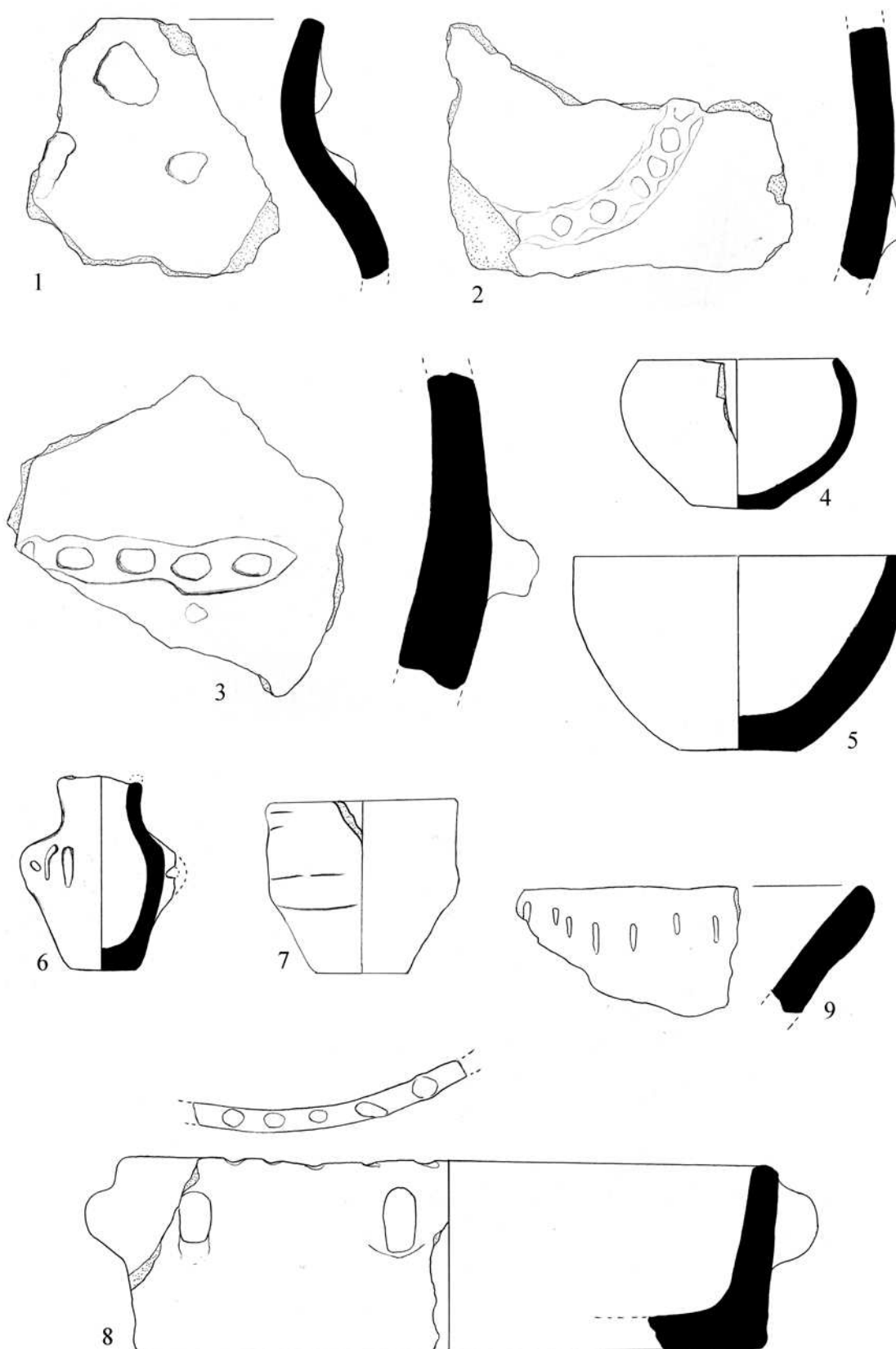
⁴⁸² Налази приказани у нашем каталогу налазе се у Музеју Јадра.

⁴⁸³ Стојић, Церовић 2011, Т. ХСVII/1, 2, 4, 5.

⁴⁸⁴ Трбуховић, Васиљевић 1983, 21, 67, 85.

7. Фрагментована мања биконична здела цилиндричног врата, задебљаног трбуха. Пречника отвора је 6,5, а висина 5 см. Израђена је од пре-

Т. LXIII

чишћене глине, сиве је боје, грубе површине. Површински налаз. Позни неолит, винчанска култура.

8. Фрагментована плитка посуда цилиндричних зидова (ђувеч), са језичастим вертикално постављеним пластичним дршкама испод обода. Украшена је низом јамичастих удубљења на горњој површини обода. Пречника отвора је 20, а висина 5,5 cm. Израђена је од пречишћене глине, црвенкастоокер је боје, пригачане и грубе површине. Површински налаз. Позни неолит, винчанска култура.

9. Фрагмент обода посуде левкастог врата, украшен низом зареза испод обода. Димензије фрагмента: 6,5 x 3,7 x 1 cm. Израђен је од глине са примесом у виду каменчића, сивоокер је боје, грубе површине. Површински налаз. Позни неолит, винчанска култура.

10. Фрагмент обода посуде конкавног врата, украшен пластичном хоризонталном траком са низом јамичастих удубљења. Димензије фрагмента: 7,7 x 5,3 x 0,9 cm. Израђен је од глине са примесом у виду каменчића, тамносиве је боје, грубе површине. Површински налаз. Позни неолит, винчанска култура.

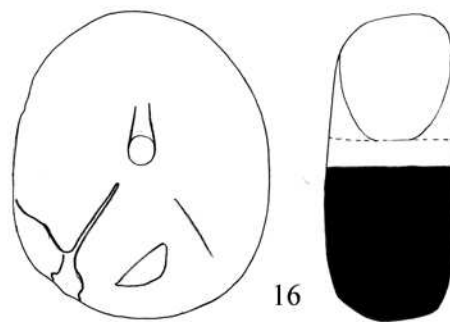
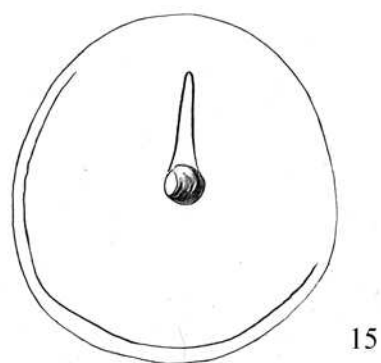
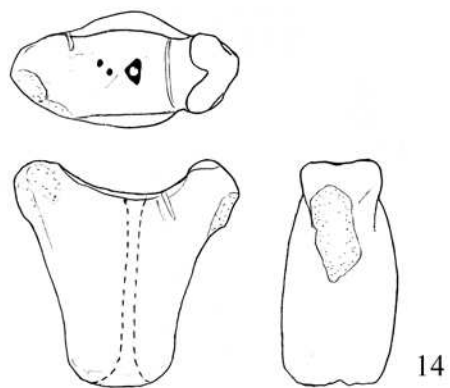
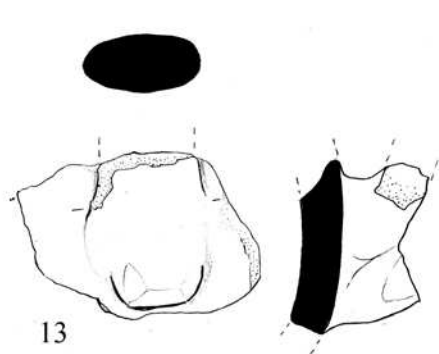
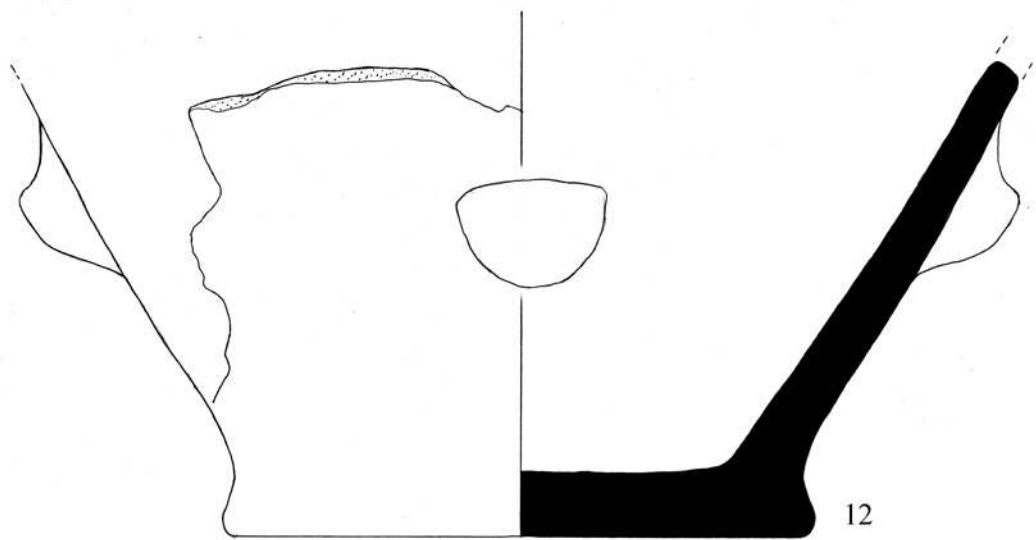
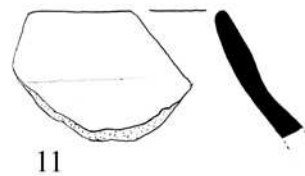
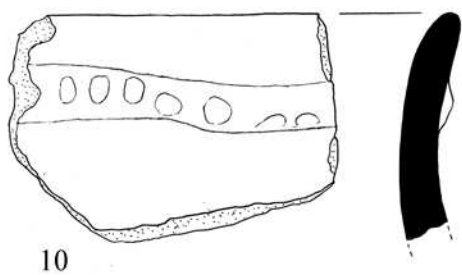
11. Фрагмент обода посуде коничног врата, димензија 4,2 x 3,3 x 0,4 cm. Израђена је од пречишћене глине, црне је боје, пригачане и гачане површине. Површински налаз. Позни неолит, винчанска култура.

12. Фрагмент дна посуде, који је наглашен у односу на коничне зидове. На доњем делу трбуха налазе се масивније брадавичасте дршке. Пречник дна је 15, а очувана висина посуде 12 cm. Израђена је од пречишћене глине, црвенкастоокер је боје, грубе површине. Површински налаз. Позни неолит, винчанска култура.

13. Фрагмент трбуха посуде са кореном лучне дршке, која на доњем делу има пластично задебљање. Димензије фрагмента: 5,6 x 4,2 x 1 cm. Израђен је од глине са примесом у виду каменчића, црвенкастомрке је боје, грубе површине. Површински налаз. Позни неолит, винчанска култура (?).

14. Двокраки стубасти амулет израђен од печене земље, вертикално перфориран по средини. Врх једног крака је оштећен, док је други делимично оштећен, па је могуће констатовати да је моделован у облику животињске главе. Краци су украшени по једном попречном урезаном линијом. Димензије предмета: висина 5,2 cm, пречник тела 2,8 cm и највећа ширина 5,2 cm. Израђен је од пречишћене глине, црвенкастоокер је боје, пригачане површине. Површински налаз. Позни неолит, винчанска култура.

15. Овални тег, са кружном перфорацијом у средини. Димензије тега: 7,6 x 8,2 x 3,2 cm. Израђен је од глине са примесом у виду каменчића, тамносиве-окер је боје, пригачане површине. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.

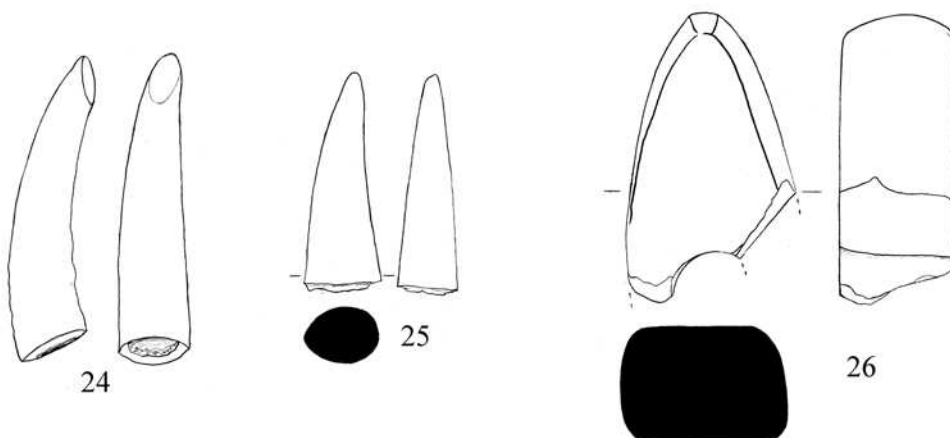
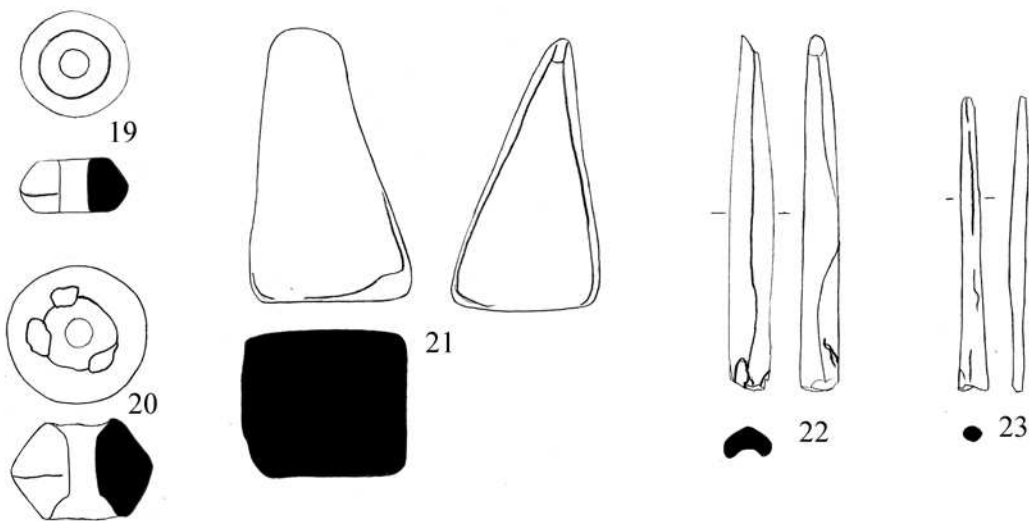
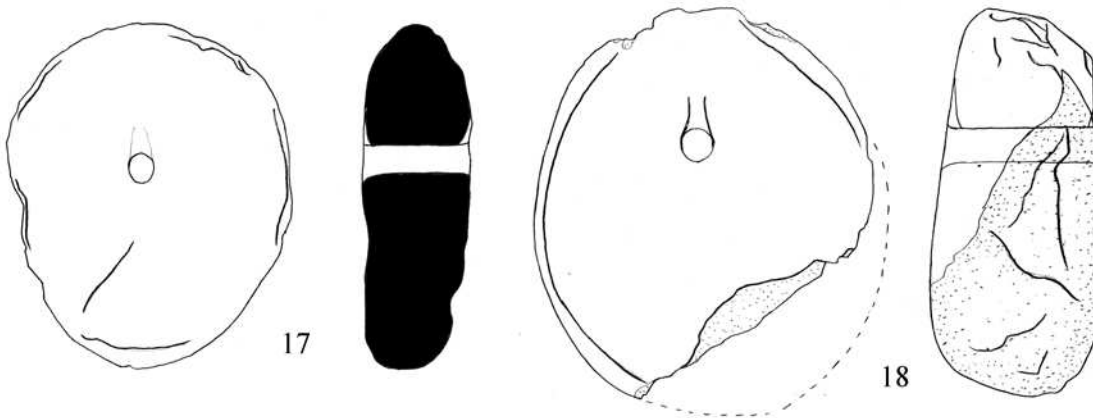

16. Овални тег, са кружном перфорацијом у средини. Димензије тега: 6,6 x 7,8 x 3,2 cm. Израђен је од глине са примесом у виду каменчића, црвенкастоокер је боје, пригачане и грубе површине. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.
17. Овални тег, са кружном перфорацијом у средини. Димензије тега: 6,8 x 8,2 x 2,6 cm. Израђен је од глине са примесом у виду каменчића, црвенкастоокер-сиве је боје, пригачане и грубе површине. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.
18. Овални тег, са кружном перфорацијом између средине и обода. Димензије тега: 8,5 x 9,8 x 4 cm. Израђен је од глине са примесом у виду каменчића, црвенкасте је боје, пригачане површине. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.
19. Биконични пршљенак од печене земље, вертикално перфориран по средини. Пречник пршљенка је 2,8, пречник перфорације 0,7, а висина 1,4 cm. Светломрке је боје, грубе површине. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.
20. Биконични пршљенак од печене земље, вертикално перфориран по средини. Пречник пршљенка је 3,5, пречник перфорације 0,7, а висина 2,5 cm. Тамносиве је боје, пригачане површине. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.
21. Пирамидални предмет од печене земље (тег), висине 7 и највеће ширине 4,2 cm. Тамносиве је боје, пригачане површине. Случајан налаз. Неолит.
22. Део коштане алатке (пробојац) оштећеног врха, димензија 1 x 8,1 x 0,8 cm. Случајан налаз. Неолит.
23. Део коштане алатке (пробојац) оштећеног врха, димензија 0,6 x 6,8 x 0,4 cm. Случајан налаз. Неолит.
24. Фрагментовани рог заравњеног врха. Дужина рога је 7,3, а пречник 1,7 cm. Површински налаз. Неолит.
25. Фрагментовани рог углачаног врха. Дужина рога је 5,2, а пречник 1,8 cm. Површински налаз. Неолит.
26. Фрагментована секира са перфорацијом, израђена од углачаног камена скоро црне боје, компактне структуре. Димензије секире: 4 x 6,6 x 2,5 cm. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.
27. Фрагментована секира-чекић са перфорацијом, израђена од углачаног камена сиве боје, компактне структуре. Димензије секире: 3,8 x 11,5 x 2,8 cm. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.
28. Секира-чекић са перфорацијом, израђена од углачаног камена тамносиво-црвенкасте боје. Димензије секире: 4,5 x 10,5 x 2,7 cm. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.

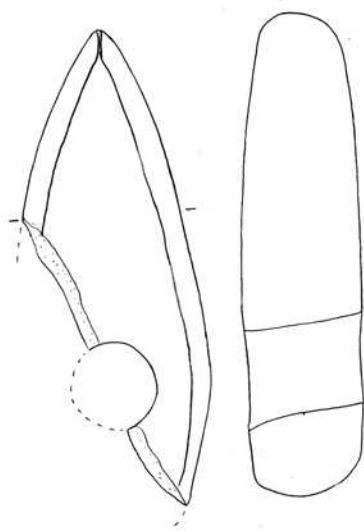
29. Секира-чекић са перфорацијом, израђена од углачаног камена тамносиве боје. Димензије секире: 3,5 x 7,5 x 1,7 cm. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.

30. Фрагмент секире-чекића са перфорацијом, израђен од углачаног камена тамносиво-зеленкасте боје. Димензије: 4,7 x 6 x 2,8 cm. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.

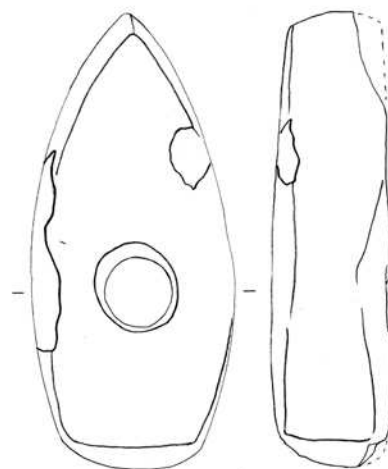
T. LXV

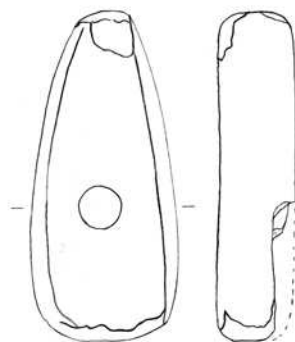
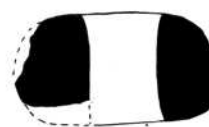
T. LXVI

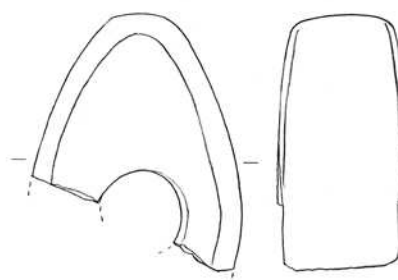
27

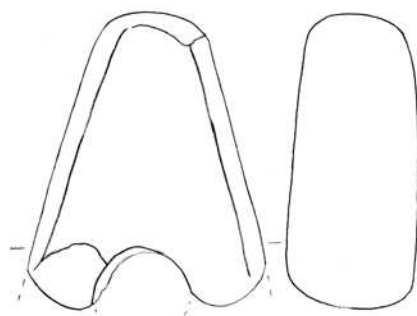
28

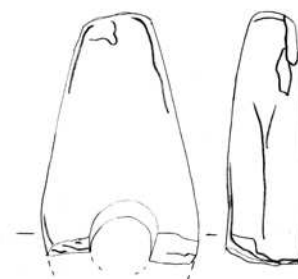
29

30

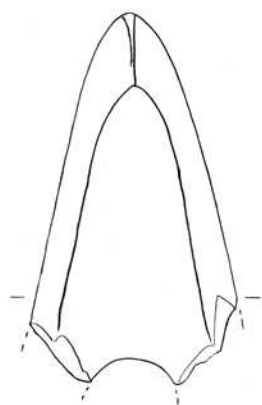

31

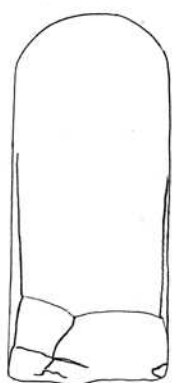

32

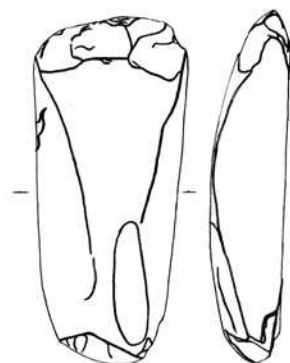

33

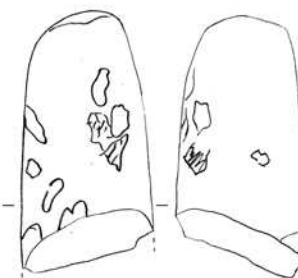
34

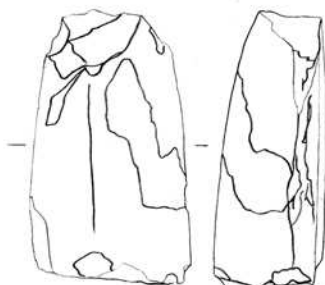
35

36

37

38

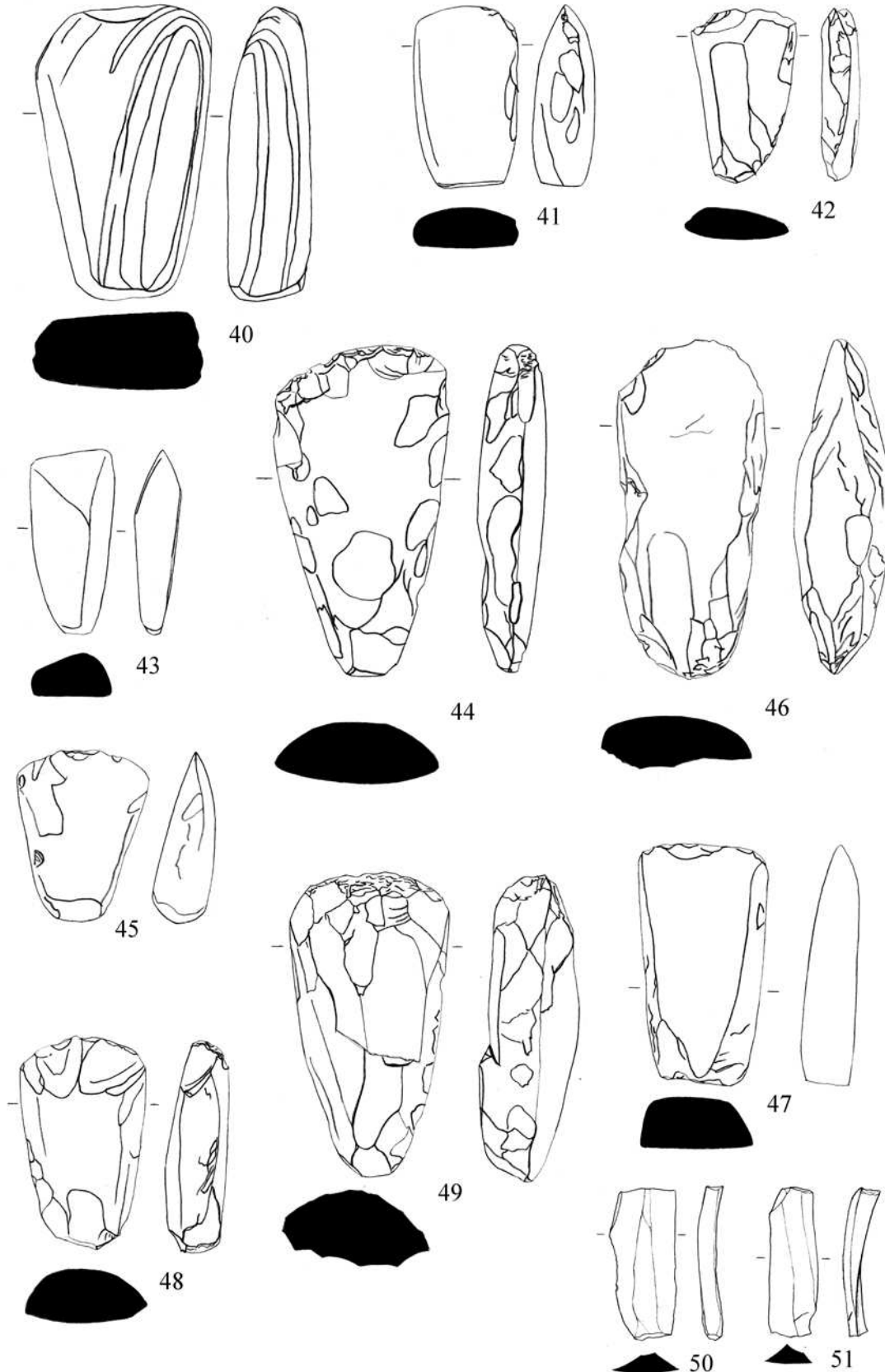

39

31. Фрагмент секире-чекића са перфорацијом, израђене од углачаног камена тамносиве боје. Димензије: 5,6 x 6,8 x 3 cm. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.
32. Фрагмент секире-чекића са перфорацијом, израђене од углачаног камена сиве боје. Димензије: 3,6 x 5,6 x 1,7 cm. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.
33. Фрагмент масивне секире-чекића са перфорацијом, израђене од углачаног камена тамносиве боје. Димензије: 5,2 x 9 x 4 cm. Случајан налаз. Позни неолит, винчанска култура.
34. Језичаста секира од глачаног камена беж боје, димензија 4,4 x 10,2 x 1,8 cm. Случајан налаз. Неолит.
35. Језичаста секира од глачаног камена сивобеж боје, димензија 3,6 x 8 x 1,8 cm. Обе радне ивице су окресане. Случајан налаз. Неолит.
36. Секира од полираног камена црвенкасте боје, димензија 3,9 x 8,2 x 2,3 cm. Обе радне ивице су окресане. Случајан налаз. Неолит.
37. Фрагмент секире кружног пресека, са заравњеном једном страном, израђена од глачаног камена зеленкасте боје (јадеит?), димензија 3 x 6 x 2,8 cm. Случајан налаз. Неолит.
38. Фрагментована секира полукружног пресека, израђена од глачаног камена сиве боје, димензија 3,9 x 8,2 x 2,3 cm. Један крај је окресан, док други недостаје. Случајан налаз. Неолит.
39. Фрагментована секира (?) полукружног пресека израђена од глачаног камена беж боје, димензија 4 x 10,5 x 3,4 cm. Један крај је окресан, док други недостаје. Случајан налаз. Неолит.
40. Језичаста секира правоугаоног пресека са заобљеним угловима, израђена од глачаног камена светлозелене боје, димензија 5 x 8,4 x 2,4 cm. Случајан налаз. Неолит.
41. Језичаста секира овалног пресека, израђена од глачаног камена зеленкасто-беж боје, димензија 3 x 5,3 x 1,7 cm. Једна бочна ивица је окресана. Случајан налаз. Неолит.
42. Алатка језичасте форме израђена комбинацијом глачања окресивања од камена тамније беж боје. Димензије: 3 x 5 x 1,1 cm. Случајан налаз. Неолит.
43. Мања језичаста секира полукружног пресека, израђена од глачаног камена зеленкастомрке боје, димензија 2,5 x 5,3 x 1,3 cm. Случајан налаз. Неолит.
44. Језичаста секира овалног пресека, израђена од глачаног камена беж боје, димензија 4,8 x 9 x 1,7 cm. Секира је окресана са свих страна. Случајан налаз. Неолит.
45. Језичаста секира овалног пресека, израђена од глачаног, делимично окресаног камена беж-окер боје, димензија 3,6 x 4,7 x 1,5 cm. Случајан налаз. Неолит.

46. Језичаста секира овалног пресека, израђена од глачаног, делимично окресаног камена беж боје, димензија 4 x 9,3 x 2,8 cm. Случајан налаз. Неолит.

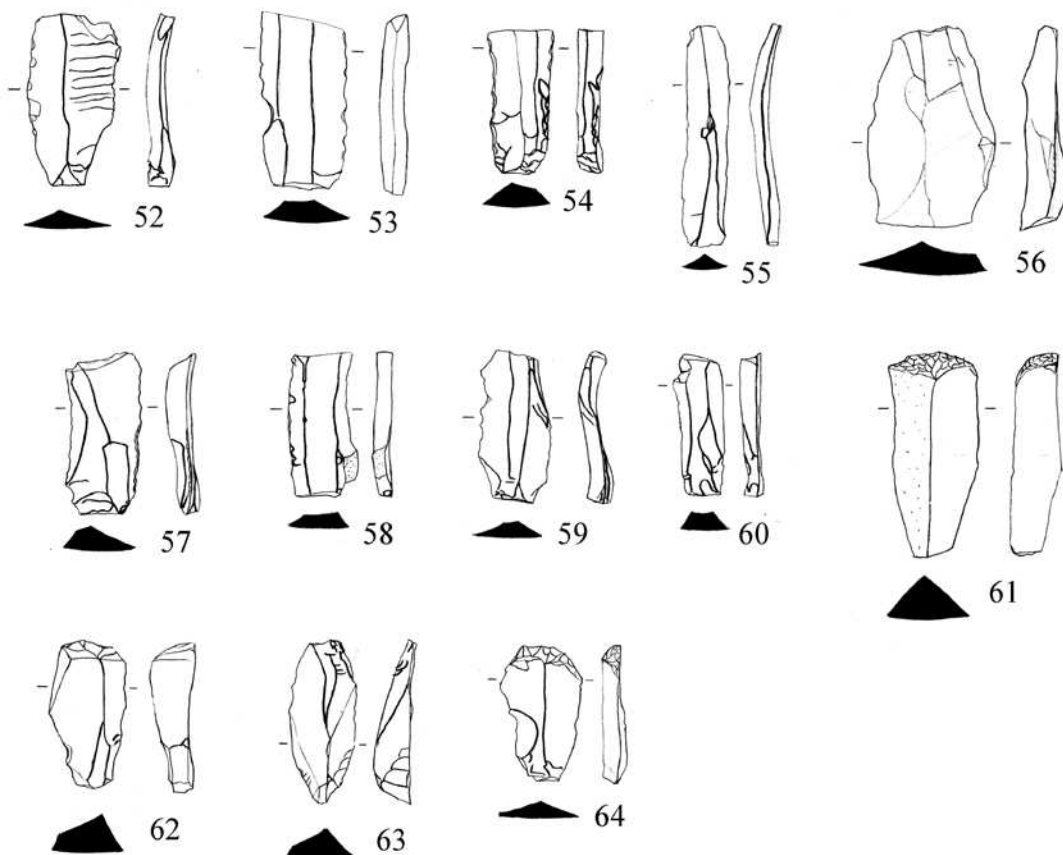
T. LXVIII

47. Језичаста секира трапезастог пресека, израђена од глачаног, делимично окресаног камена сиве боје, димензија 3,6 x 6,8 x 1,4 cm. Случајан налаз. Неолит.

48. Језичаста секира овалног пресека, израђена од глачаног, делимично окресаног камена беж боје, димензија 3,5 x 6 x 1,5 cm. Случајан налаз. Неолит.

49. Језичаста секира овалног пресека, израђена од глачаног, делимично окресаног камена тамнобеж боје, димензија 4,5 x 8,6 x 2 cm. Случајан налаз. Неолит.

T. LXIX

50. Сечиво од окресаног камена беж боје, димензија 2 x 4,6 x 0,5 cm. Случајан налаз. Неолит.

51. Сечиво од окресаног камена тамнобеж боје, димензија 1,5 x 4,5 x 0,5 cm. Случајан налаз. Неолит.

52. Сечиво од окресаног камена црвене боје, димензија 2,1 x 4,2 x 0,4 cm. Обе ивице су секундарно ретуширане. Случајан налаз. Неолит.

53. Сечиво од окресаног камена беж боје, димензија 1,8 x 3,9 x 0,5 cm. Обе ивице су секундарно ретуширане. Случајан налаз. Неолит.

54. Сечиво од окресаног камена беж боје, димензија 1,4 x 3,2 x 0,5 cm. Обе ивице су секундарно ретуширане. Случајан налаз. Неолит.

55. Сечиво од окресаног камена тамнобеж боје, димензија 0,8 x 4,9 x 0,3 cm. Случајан налаз. Неолит.
56. Одбитак од окресаног камена тамносиве боје, димензија 2,9 x 4,5 x 0,7 cm. Случајан налаз. Неолит.
57. Сечиво од окресаног камена смеђе боје, димензија 1,5 x 3,7 x 0,5 cm. Обе ивице су секундарно ретуширане. Случајан налаз. Неолит.
58. Сечиво од окресаног камена тамнобеж боје, димензија 1,4 x 3,2 x 0,3 cm. Случајан налаз. Неолит.
59. Сечиво од окресаног камена сивобеж боје, димензија 1,8 x 3,1 x 0,4 cm. Лева ивица је секундарно ретуширана. Случајан налаз. Неолит.
60. Сечиво од окресаног камена смеђе боје, димензија 1 x 3,2 x 0,4 cm. Случајан налаз. Неолит.
61. Стругач на сечиву од окресаног камена беж-окер боје, димензија 2,1 x 4,9 x 1 cm. Делимично присутан кортекс. Случајан налаз. Неолит.
62. Стругач на сечиву од окресаног камена тамнобеж боје, димензија 1,8 x 3,5 x 0,9 cm. Случајан налаз. Неолит.
63. Стругач на сечиву од окресаног камена беж боје, димензија 1,6 x 3,9 x 0,7 cm. Случајан налаз. Неолит.
64. Стругач на одбитку од окресаног камена сивобеж боје, димензија 1,8 x 3,1 x 0,4 cm. Случајан налаз. Неолит.

ПОМИЈАЧА, општина Лозница

У атару села Помијача, које се налази на јужним обронцима Цера, око 28 km ваздушне линије источно-североисточно од Лознице, констатована су два праисторијска локалитета: Мали Брачинац и Велики Брачинац.

76. Помијача, локалитет Мали Брачинац

Градинско насеље, неолит/енеолит
N44°33.292` E19°33.329` 338 м. н. в.

Локалитет Мали Брачинац је ситуиран североисточно од села, на једном доминантном пространом овалном узвишењу, око 1,5 km југоисточно од градинског неолитског насеља на локалитету Кик у Текеришу.⁴⁸⁵ На површини су евидентирани фрагменти керамике, који по ауторима припадају прелазном периоду из неолита у енеолит.⁴⁸⁶

⁴⁸⁵ Vasiljević 1974, 148–149; Трбуховић, Васиљевић 1983, 75; Стојић, Церковић 2011, 124.

⁴⁸⁶ Vasiljević 1974, 149; Трбуховић, Васиљевић 1983, 75.

77. Помијача, локалитет Велики Брачинац

Градинско насеље, старији енеолит
N44°32.101' E19°33.442' 346 м. н. в.

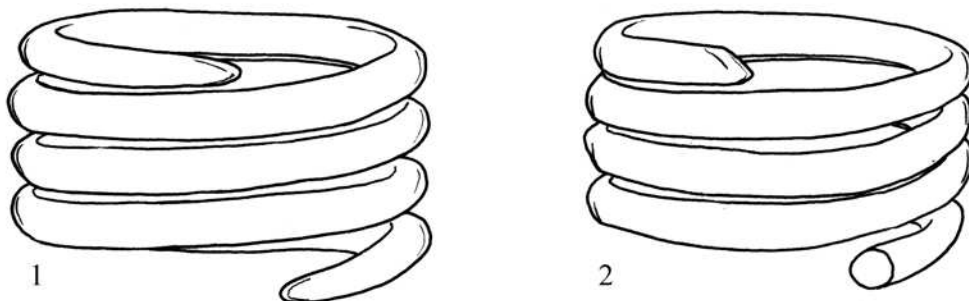
Локалитет се налази свега 350 m југоисточно од локалитета Мали Брачинац, на истом вису, а раздваја их плитка удолина. Реч је о кружном, нешто вишем узвишењу, са налазима лепа и алатки од окресаног камена на површини.⁴⁸⁷ Осим наведених површинских налаза, на овом локалитету је нађена и бакарна крстаста секира *Jászladány* типа (варијанта Шабац, по Д. Антоновић).⁴⁸⁸

78. Пут Лозница–Крупањ, раскрсница за Трношу (Т. LXX)

Случајан налаз, гвоздено доба

На раскрсници на путу Лозница-Крупањ, скретање за манастир Трношу,⁴⁸⁹ средином XIX века, приликом трасирања пута, под жилама већег грма, откривена су три бронзана предмета – две наруквице од бронзане жице и једна мања наруквица или гривна.⁴⁹⁰ Она је била тањих крајева који се нису додиривали, пречника 4,3 cm и масе 9 gr.⁴⁹¹

Т. LXX

1. Наруквица од бронзане спирално увијене жице кружног пресека са пет навоја. Пречник: 4,2 cm, висина: 2,9 cm, маса: 144 gr.⁴⁹²
2. Наруквица од бронзане спирално увијене жице кружног пресека са пет навоја. Пречник: 5,7 cm, висина: 1,8 cm, маса: 170 gr.⁴⁹³

⁴⁸⁷ Васиљевић 1967, 130; Vasiljević 1974, 149; Трбуховић, Васиљевић 1983, 75.

⁴⁸⁸ Stojković 1982, 39; Церовић 2002, 47; Стојић, Церовић 2011, 124, фото 104; Antonović 2014, 74, cat.no. 262. Налаз је у Народном музеју Шабац.

⁴⁸⁹ Валтровић 1890, 86, Т. VI/10.

⁴⁹⁰ Налаз је вероватно откривен у околини задружног дома који припада селима Тршић и Коренита. Д. Гарашанин приписала је две наруквице овом налазу, док трећи комад који помиње Валтровић није могла да реконструише у постојећим збиркама. Две гривне заведене су под инв. бројевима 4853 и 1723 у Народном музеју у Београду.

⁴⁹¹ Валтровић 1890, 86.

⁴⁹² Гарашанин 1954, 43, кат. 4853; Валтровић 1890, 86.

⁴⁹³ Гарашанин 1954, 43, кат. 1723; Валтровић 1890, 86.

79. Радаљ, локалитет Копиљуша

Речна тераса, рани неолит, позни неолит, енеолит, бронзано доба, прелазни период из бронзаног у гвоздено доба

Село Радаљ се налази око 4 km ваздушном линијом источно од Малог Зворника. Локалитет Копиљуша је ситуиран на уздигнутој тераси непосредно уз Дрину у атару села Радаљ, на површини 50 x 50 m.⁴⁹⁴ Налази са површине, које чине фрагменти керамике, леп и алатке од глчаног камена, указују да је локалитет био настањен у више периода у праисторији, почевши од раног неолита, преко позног неолита, енеолита и бронзаног доба, до прелазног периода из бронзаног у гвоздено доба.⁴⁹⁵

80. Равнаја, локалитет Брестови (Т. LXXI)

Случајан налаз, развијено бронзано доба

Село се налази 11 km североисточно од Крупња и 2 km јужно од Завлаке. Из уништене хумке са локалитета Брестови потиче једна бронзана игла са главом у облику печата.

1. Бронзана игла са главом у облику печата, са очуваном горњом трећином. Игла је украшена са пет одвојених поља, наизменично испуњених хоризонталним паралелним жлебовима, између којих су поља са урезаним цик-цак усправним мотивима. Глава је широка и равна, украшена косим паралелним линијама.⁴⁹⁶ Очувана дужина: 17,6 cm. Период Br C.

81. Рујевац, локалитет Рид, општина Љубовија

Градинско насеље, неолит/енеолит
N44°19.073' E19°20.880' 692 m. н. в.

У самом селу Рујевац налази се узвишење кружне форме висине око 100 m у односу на околни терен. На врху тог узвишења, које се назива Рид, евидентирани су фрагменти керамике и кућног лепа, према којима су аутори локалитет определили у прелазни период из неолита у енеолит, односно у III фазу Бенске баре.⁴⁹⁷

Т. LXXI

⁴⁹⁴ Vasiljević 1976, 165.

⁴⁹⁵ Васиљевић, Поповић 2002, 20, Т. I/3, 6, 13, 14; Стојић, Церовић 2011, 129, Т. CVIII/1–19. Сав покретни материјал налази се у Народном музеју Шабац.

⁴⁹⁶ Vasić 2003, Taf. 13/190; Стојић, Церовић 2011, 133. Предмет се налази у Народном музеју Шабац.

⁴⁹⁷ Трбуховић, Васиљевић 1983, 77; Стојић, Церовић 2011, 136–137.

РУЊАНИ, општина Лозница

У атару села Руњани, удаљеном око 5 km источно од Лознице, регистрована су три праисторијска локалитета: Царев брег, Громиле и Видојевица.

82. Руњани, локалитет Громиле (Т. LXXII)

Некропола под хумкама, бронзано/гвоздено доба
N44°33.238' E19°15.092' 115 м. н. в.

Локалитет Громиле вероватно је први пут регистрован од стране С. Тројановића, једног од пионира археолошких истраживања западне Србије,⁴⁹⁸ мада о томе нема сигурних потврда, с обзиром на то да аутор не наводи име локалитета. М. Васиљевић је први доцнији истраживач који је повезао хумке на локалитету Громиле и Тројановићеве хумке,⁴⁹⁹ па он каже да се на десној обали реке Жеравије, у непосредној близини пруге Шабац – М. Зворник налази група од 10 мањих и једног већег тумула.⁵⁰⁰ Хумке се вероватно налазе у Доњим Руњанима, јужно од потеса Трњаци. Хумка је истраживана током 2005. године од стране Музеја Јадра, а том приликом је регистрована сахрана спаљеног покојника, као и покретни праисторијски материјал у насипу хумке, али и сахране из периода средњег века.⁵⁰¹

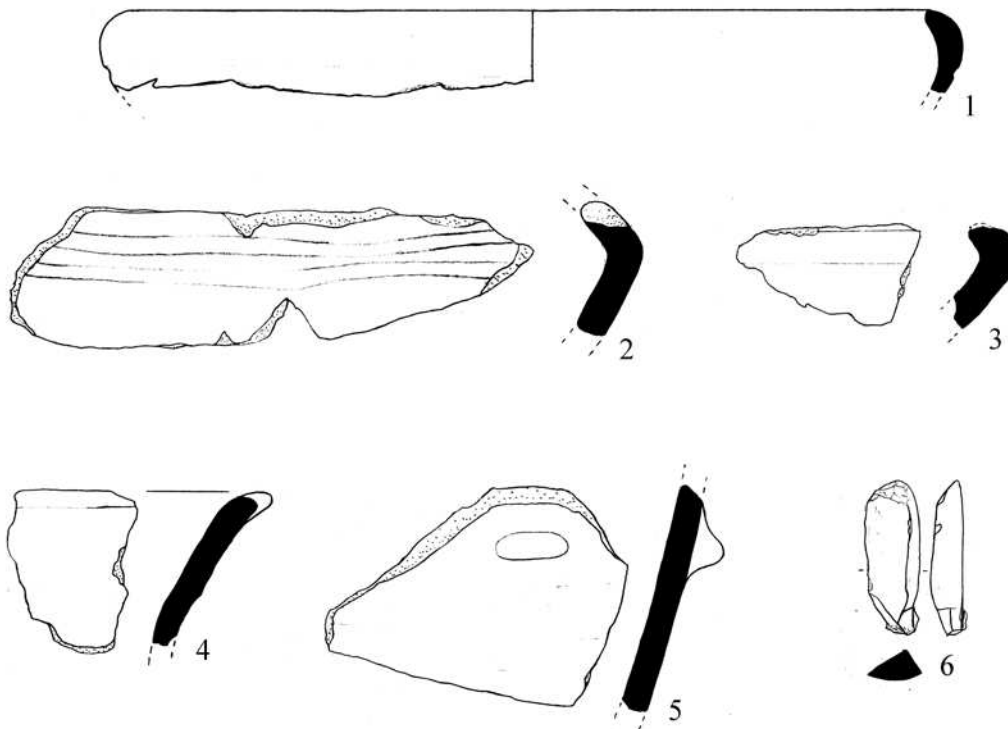
1. Фрагмент благо биконичне зделе украшен косим канелурама, црвене до смеђе боје, пригачане површине, средње фактуре са примесама песка. Пречник: 28 cm, димензије: 15,2 x 1,5 cm. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба.
2. Фрагмент трбуха и рамена оштре профилације црне до смеђе боје, пригачане површине, средње фактуре, са примесама песка. Украшен је плитким паралелним хоризонталним канелурама. Димензије: 11,5 x 3,1 cm. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба.
3. Фрагмент зделе увученог и фасетираног обода, црне до смеђе боје, пригачане површине и средње фактуре са примесама песка. Димензије: 4,2 x 2,2 cm. Прелазни период.
4. Фрагмент посуде благо извијеног обода, украшеног плитким паралелним хоризонталним канелурама на врату. Црвенкастосмеђе боје, пригачане површине и средње фактуре, са примесама песка. Димензије: 2,9 x 3,5 cm. Br D/Na A.

⁴⁹⁸ Тројановић 1892, 40. Тројановић наводи да је на пролеће хтео да ископава хумке, али о томе ништа није познато.

⁴⁹⁹ Vasiljević 1974, 148.

⁵⁰⁰ Vasiljević 1974, 148.

⁵⁰¹ Сав покретни материјал налази се у Музеју Јадра.

5. Фрагмент трбуха веће посуде са језичастом дршком, црвенкастосмеђе боје, пригачане површине и средње фактуре са примесама песка. Испод дршке плитке паралелне хоризонталне канелуре. Димензије: 4,9 x 6,7 cm. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба.

6. Мањи стругач на сечиву од квалитетне камене сировине тамне плави-частосиве боје. Димензије: 3,4 x 1,3 cm. Бронзано/гвоздено доба.

83. Руњани, локалитет Царев брег (Царски брег)

Некропола под хумкама, бронзано/гвоздено доба

Локалитет се налази у продужетку локалитета Громиле, на удаљености од око 300 m, а вероватно је реч о једном локалитету. На њему је М. Васиљевић забележио једну већу и три мање хумке.⁵⁰² М. Стојић и М. Церовић објавили су материјал из тзв. гроба 1, фрагментовани доњи део посуде са благо удубљеним дном и фрагмент дршке или *ноге неког предмета*, а које су хронолошки определили у гвоздено доба,⁵⁰³ мада се чини да предмети нису хронолошки осетљиви. Аутори такође наводе да је у гробу откривено и кородирано гвожђе.

⁵⁰² Vasiljević 1980, 219.

⁵⁰³ Стојић, Церовић 2011, 137, Т. СХИХ/1-2. Сав покретни материјал налази се у Народном музеју Шабац.

84. Руњани, локалитет Видојевица

Равничарско насеље, позни неолит, бронзано доба
N44°32.703' E19°15.358' 127 м. н. в.

Локалитет Видојевица се налази северозападно од села на обалама реке Жеравиње, где се на простору површине 100 x 100 m налазе фрагменти керамике, кућни леп и алатке од окресаног камена. Према ауторима, насеље припада позном неолиту,⁵⁰⁴ односно Винча–Плочник фази винчанске културе.⁵⁰⁵

85. Селенац, локалитет Храм, општина Љубовија

Рудник бакра, позни неолит/енеолит (?)

На падини брда у Селенцу око 10 km југозападно од Крупња и око 15 km северозападно од Љубовије регистрован је рудник бакра, који је, можда, коришћен у енеолиту.⁵⁰⁶ Ширина локалитета је 50 m, као и дужина, а налази се на око 700 m н. в.

ТЕКЕРИШ, општина Лозница

У Текеришу, који се налази приближно 26 km источно-северо-источно ваздушном линијом од Лознице, евидентирано је пет праисторијских локалитетих: Кик, Воденична, Шарампов, Школа и непознат локалитет. У атару села налази се и стари рудник бакра Сребрне рупе.

86. Текериш, Кик

Градинско насеље, позни неолит, млађе гвоздено доба
N44°32.989' E19°32.677' 335 м. н. в.

Ово градинско насеље налази се на потесу Кик, на узвишењу тешко приступачном са свих страна, осим јужне.⁵⁰⁷ Ситуирано је око 1,5 km источно од села, на око 500 m југоисточно од потеса Сребрне рупе, где је раније био рудник бакра.⁵⁰⁸

⁵⁰⁴ Стојић, Церовић 2011, 137.

⁵⁰⁵ Vasiljević 1980, 219; Трбуховић, Васиљевић 1983, 66.

⁵⁰⁶ Васиљевић 1967, 132.

⁵⁰⁷ Трбуховић, Васиљевић 1983, 75.

⁵⁰⁸ Vasiljević 1974, 148.

На локалитету Кик је евидентирана керамика, која га опредељује у позни неолит, односно позну винчанску културу и у млађе гвоздено доба (латенски период).⁵⁰⁹

87. Текериш, локалитет Воденична

Позни неолит

Локалитет Воденична налази се око 500 m јужно од цркве, а према евидентираним налазима припада Винча–Плочник фази винчанске културе.⁵¹⁰

88. Текериш, локалитет Шарампов

Старији енеолит

На локалитету Шарампов, који није прецизно убициран, евидентирани су фрагменти керамике из старијег енеолита.⁵¹¹

89. Текериш, локалитет Школа

Висинско насеље, неолит/енеолит
N44°32.960` E19°31.697` 245 м. н. в.

Приликом копања темеља за станове учитеља у дворишту сеоске школе, на благој падини ка југу, односно стави два сеоска потока, регистровани су фрагменти керамике, који према ауторима припадају фази III Бенске баре,⁵¹² што би одговарало прелазном периоду из неолита у енеолит. М. Стојић и М. Церовић овај локалитет опредељују у винчанску културу.⁵¹³ Екипа Археолошког института обишла је локалитет у пролеће 2016. године, али том приликом нису констатовани покретни археолошки налази, јер се на целом потесу налазе школске зграде. Налаза није било ни на узораној њиви, око 100 m северозападно од некадашњег места налаза.

⁵⁰⁹ Стојић, Церовић 2011, 184, Т. СХСVIII/1–4.

⁵¹⁰ Васиљевић 1967, 133.

⁵¹¹ Стојић, Церовић 2011, 184, Т. СХСIX/1–5.

⁵¹² Трбуховић, Васиљевић 1983, 67.

⁵¹³ Стојић, Церовић 2011, 185, Т. СС/1.

90. Текериш, непознат локалитет

Старији енеолит

Са непознатог локалитета у Текеришу потиче бакарна деформисана секира, непознатог типа.⁵¹⁴

91. Текериш, Сребрне рупе

Рудник, праисторија (?)

N44°33.351' E19°32.601' 220–230 м. н. в.

На источној периферији атара села, између висова Кичер (304 m) и Кик (335 m), налази се потес Сребрне рупе. Реч је о уском кањону Крамске реке, са бројним хоризонталним укопима у обали (углавном вишој, јужној обали), који представљају трагове некадашње експлоатације руде бакра. И сада су у профилима обале реке видљиве стене сивозеленкасте боје, масне и сјајне површине, које су, очито, имале извештан, тада исплатив, проценат бакарне руде.⁵¹⁵ Сваки од тих „ископа“ има неку врсту канала до реке, ширине 1,5–2 m. Дужина дела реке на којем су видљиви трагови експлоатације јесте преко 300 m.⁵¹⁶

ТОЛИСАВАЦ, општина Крупња

Толисавац се налази око 7 km источно од Крупња, а у атару овог села регистрована су четири праисторијска локалитета: Алуге, Бањевци, Ђетениште и Код гробља у Мојковићу.

92. Толисавац, локалитет Алуге (Т. LXXIII)

Некропола под хумкама, развијено бронзано доба

На локалитету Алуге у селу Толисавац током 1979. године извршено је ископавање две хумке, за које истраживач каже да су део низа група хумки на венцу између Толисавца и Врбића.⁵¹⁷ Хумка I је, по речима М. Гарашанина, била боље очувана и у њој је откривен скроман инвентар „западносрпске варијанте ватинске културе“, али ни материјал ни план

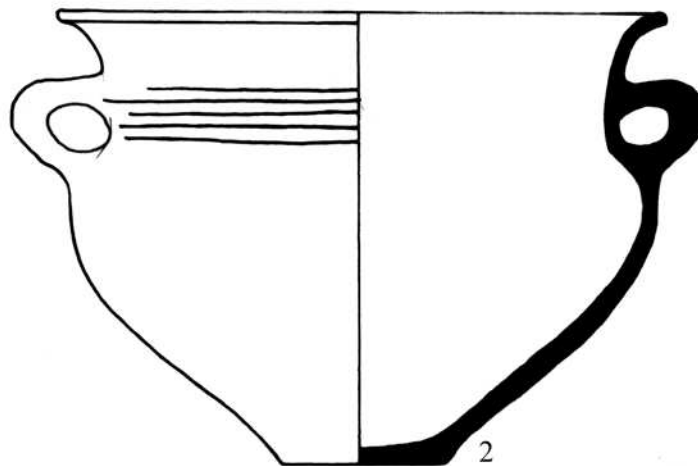
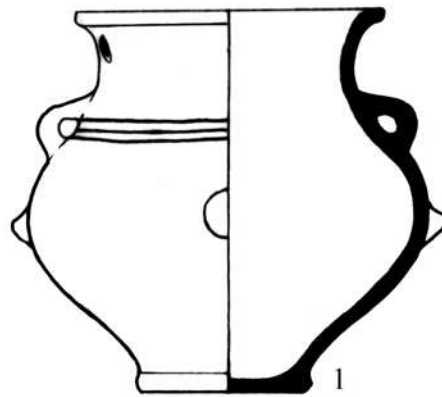
⁵¹⁴ Трбуховић, Васиљевић 1983, 86.

⁵¹⁵ Према В. Трбуховићу, који преузима податке од Maszek, Preusehen, Pittioni 1952, реч је о руди бакарног сулфида-халкопирита (Васиљевић 1967, 133).

⁵¹⁶ Локалитет је обишла екипа Археолошког института из Београда у пролеће 2016. године.

⁵¹⁷ Garašanin 1983a, 781 и даље; Гарашанин 1986, 95. Сав покретни материјал налази се у Народном музеју у Београду.

ове хумке нису објављене.⁵¹⁸ Хумка II није имала никакве конструкције и била је насута земљом, док су на средини хумке регистроване две овалне раке дужине 2 m, чији је садржај био испуњен остацима са ломаче – угљенисаним дрветом, пепелом и остацима спаљеног покојника.⁵¹⁹ На ободу рака постављене су две урне, такође испуњене остацима спаљеног покојника, које су објављене у тому IV *Праисторије југославенских земаља*.⁵²⁰

1. Керамички пехар са лоптастим трбухом и две мале хоризонтално бушене коленасте дршке, украшен трима хоризонталним урезима при дну врата у линији дршки. Јасно наглашеног обода и широког дна, као и са четири брадавичаста испупчења на трбуху. Висина: 20 cm; пречник обода: 7 cm; пречник дна: 9,2 cm.

2. Здела S профилације широког и хоризонтално профилисаног отвора и мањег дна, са јасно наглашеним прелазом из трбуха у врат, који је украшен хоризонталним паралелним урезима. На рамену се налазе две хоризонтално бушене дршке. Висина: 23,8 cm; пречник обода: 15,2 cm; пречник дна: 9,2 cm.

⁵¹⁸ Гарашанин 1986, 95.

⁵¹⁹ Garašanin 1983a, Т. CXII/ 8–9.

⁵²⁰ Garašanin 1983a.

93. Толисавац, локалитет Бањевци

Некропола под хумкама, развијени енеолит

На локалитету Бањевци, који није прецизније лоциран, налази се већа група тумула, који не припадају истом периоду.⁵²¹ Међу њима се издваја једна хумка у којој су на здравици евидентирани гробови са остацима спаљених покојника, који су похрањени без урне, заједно са остацима са ломаче (гареж, пепео, фрагменти керамике). Цела површина гробова покривена је камењем. Према стилско-типолошким карактеристикама керамике и начину сахрањивања, гробови се могу одредити у групе Чернавода III или Болераз.⁵²²

У другој хумци у централном гробу са спаљеним покојником евидентиран је мањи суд, који вероватно припада Коцофени групи.⁵²³

94. Толисавац, локалитет Код гробља у Мојковићу

Некропола под хумкама, бронзано/гвоздено доба

На локалитету у близини гробља у Мојковићу регистровао је М. Валтровић четири хумке, које се надовезују на хумке код гробља у Мојковићу, од којих је ископао једну,⁵²⁴ а једну са исте некрополе истражио је и подвео под Мојковић. У хумци у атару Толисаваца, Валтровић је открио скелетно сахрањеног покојника положеног на постељу од шљунка, згрченог и постављеног на десну страну. У гробу није било никаквих других налаза.⁵²⁵ Ова сахрана вероватно припада периоду старијег бронзаног доба.

95. Толисавац, локалитет Ћетениште

Некропола под хумкама, развијени енеолит

На стрмом и доминантном ћувику, на локалитету Ћетениште међу групом од пет тумула издваја се хумка већих димензија формирана од тврде нанете глине. У насипу су откривени уситњени фрагменти керамике, оруђе од окресаног камена и грумење окера. М. Гарашанин хумку одређује у енеолитски период.⁵²⁶

⁵²¹ Гарашанин 1986, 69.

⁵²² Гарашанин 1986, 69.

⁵²³ Гарашанин 1986, 70.

⁵²⁴ Валтровић 1893, 90.

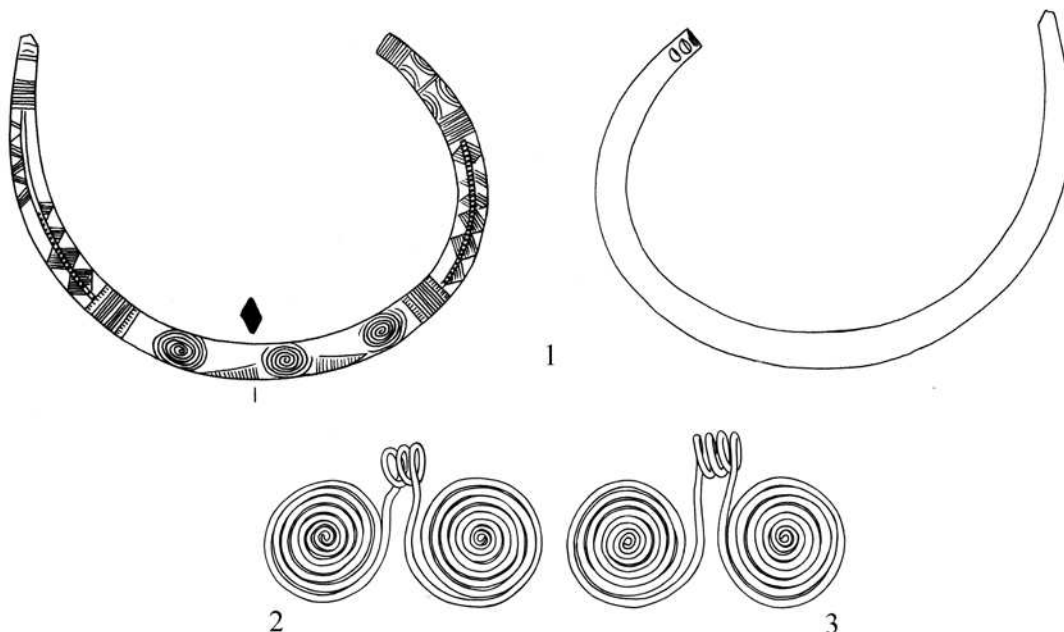
⁵²⁵ Валтровић 1893, 90.

⁵²⁶ Гарашанин 1986, 68.

96. Томањ, локалитет Брег (Т. LXXIV)

Некропола под хумкама, бронзано доба

Село Томањ налази се 3,5 km јужно од Крупња, на северним обронцима Соколских планина, у долини Богоштице. На локалитету Брег М. Васиљевић регистровао је неколико уништених хумки, а из једне је добио „неколико украсних предмета“ за које каже да потичу из средњег бронзаног доба.⁵²⁷ Тек је 2010. Р. Васић објавио бронзани торквес,⁵²⁸ а следеће године М. Стојић и М. Церовић исти торквес и два наочараста привеска у монографији Шабац.⁵²⁹ Привесци су се вероватно налазили на торквесу, с обзиром на то да су такви примерци познати са суседних територија и обично су налажени у пару на самом торквесу. Контексти налаза нису познати.

Т. LXXIV

1. Бронзани отворени торквес ромбоидног пресека једног равног краја, док други крај, чини се, недостаје. Торквес је богато украшен урезаним линијама. На почетку потпуно очуване половине торквеса налази се низ паралелних кружних линија, док је следеће поље подељено надвоје дуплом паралелном кружном линијом и у сваком пољу налазе се два полукружна украса формирана двема или трима паралелним линијама, а чији се крајеви налазе ка кружним паралелним линијама. Као што

⁵²⁷ Vasiljević 1975, 166.

⁵²⁸ Vasić 2010, 31, cat. 125.

⁵²⁹ Стојић, Церовић 2011, 185, ф. 1–2. Сав покретни материјал налази се у Народном музеју Шабац.

је то наведено, следи низ паралелних кружних линија од којих почиње двострука линија која прати закривљење торквеса, а која је испуњена ситним низом убода. Од те линије ка спољним деловима торквеса налази се по шест троуглова испуњених косим паралелним линијама, а који се додирују теменима. Један троугао недостаје, али се вероватно истро. Ово поље завршава се опет код низа паралелних кружних линија, али су, овај пут, оне одвојене по два шире постављеним линијама, у којима су управни мали урези. Највеће поље заузима централни део торквеса и у њему су три већа спирална уреза, између којих је по један већи шрафирани троугао. Остатак торквеса скоро је исти с описаном половином. Пречник: 11,3; дебљина: 1,2 cm. Период Br D.

2. Наочараста привезак израђен од бронзане жице правоугаоног пресека и са високом спојницом са три навоја. Ширина: 10,9 cm; пречник спирално увијеног дела: 4,8–5 cm. Период Br D.

3. Наочараста привезак израђен од бронзане жице правоугаоног пресека и са високом спојницом са четири навоја, сличан претходном. Ширина: 10,8 cm; пречник спирално увијеног дела: 5 cm. Период Br D.

ТРБОСИЉЕ, општина Лозница

Трбосиље се налази на јужним падинама Цера, на око 22 km ваздушном линијом североисточно од Лознице. У атару села евидентирана су три праисторијска локалитета: Главичурак, Шеварине и непознат локалитет са налазима из периода старијег каменог доба (палеолит).

97. Трбосиље, локалитет Главичурак

Градинско насеље, прелазни период из бронзаног у гвоздено доба
N44°34.710' E19°31.185' 441 m. н. в.

Према М. Стојићу и М. Церовићу, са локалитета Главичурак потиче фрагмент трбуха посуде, украшен хоризонталним канелурама, који припада гвозденом добу Ib,⁵³⁰ односно прелазном периоду из бронзаног у гвоздено доба. Локалитет је убициран северно од села, на доминантном узвишењу, око 1 km јужно од приближно истовременог локалитета Тројанов град.

⁵³⁰ Стојић, Церовић 2011, 185, Т. ССИ/1.

98. Трбосиље, локалитет Шеварине

Висинско насеље, позни неолит
 N44°33.468' E19°29.278' 269 м. н. в.

Локалитет Шеварине ситуиран је јужно од села, на благој падини која се спушта ка истоку, односно реци Церници, док га са севера и југа опасују сеоски потоци. На локалитету површине 200 x 100 m регистровани су фрагменти керамике и леп, који, према ауторима, локалитет опредељују у Винча–Плочник фазу винчанске културе.⁵³¹

99. Трбосиље, непознат палеолитски локалитет

Горњи палеолит
 N44°33.931' E19°28.799' 263 м. н. в.

О локалитету видети прилог С. Драгосавац у овој монографији.

100. Тршић, локалитет Велика ливада

Висинско насеље, позни неолит

Тршић је село удаљено око 7 km југоисточно од Лознице и у њему се, на потесу Језера, на благој падини која се спушта ка северу, налазио локалитет Велике ливаде, који је данас уништен слегањем терена. Према В. Трбуховићу и М. Васиљевићу реч је о насељу Винча–Плочник фазе винчанске културе.⁵³² Са овог локалитета се у Народном музеју у Шапцу налазе једна већа језичаста секира од стеатита и неколико мањих алатки од глачаног камена.⁵³³

ЦЕР, општина Шабац

На планини Цер регистрована су три праисторијска локалитета: Видин град, Планинарска кућа и Тројанов град.

⁵³¹ Трбуховић, Васиљевић 1983, 66; Стојић, Церовић 2011, 186.

⁵³² Трбуховић, Васиљевић 1983, 66.

⁵³³ Стојић, Церовић 2011, 186, фото 372.

101. Цер, локалитет Видин град (Т. LXXV–LXXVI)

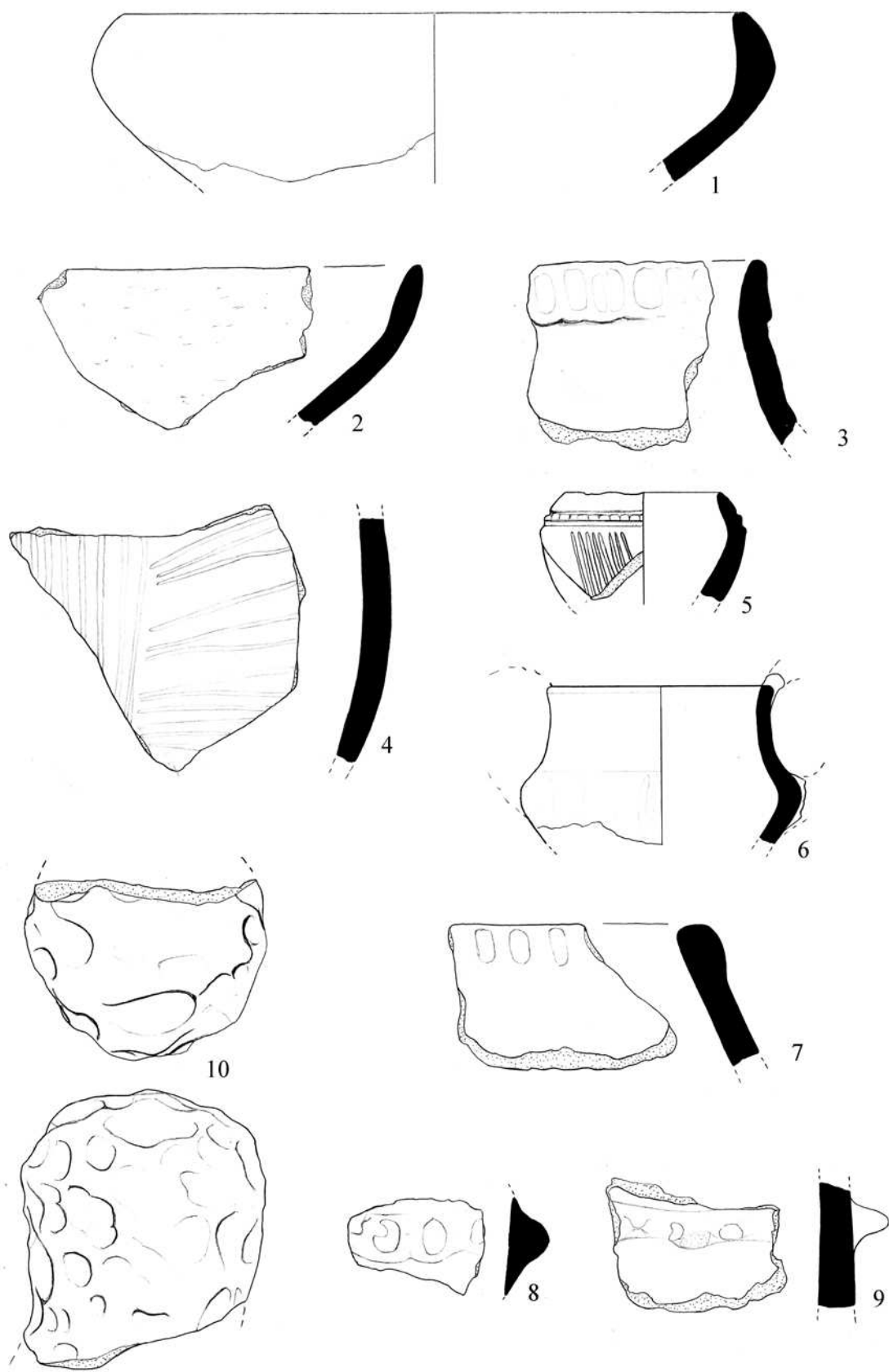
Градинско насеље, позни неолит/старији енеолит,
позно бронзано доба/прелазни период
N44°37.919' E19°20.052' 379 м. н. в.

На овалном платоу највишег врха потеса Видојевица, димензија 70 x 90 m, на југозападном ободу Цера констатовано је праисторијско градинско насеље и средњовековно утврђење. Музеј Јадра у Лозници обавио је 1996. године мања сондажна истраживања, када је истражена површина од око 40 m². Приликом истраживања овог локалитета констатовани су бедем и ровови око њега. Од покретних налаза, осим бројне средњовековне керамике пронађени су и праисторијски покретни налази из позне винчанске културе и позног бронзаног доба (прелазног периода у гвоздено доба?).⁵³⁴

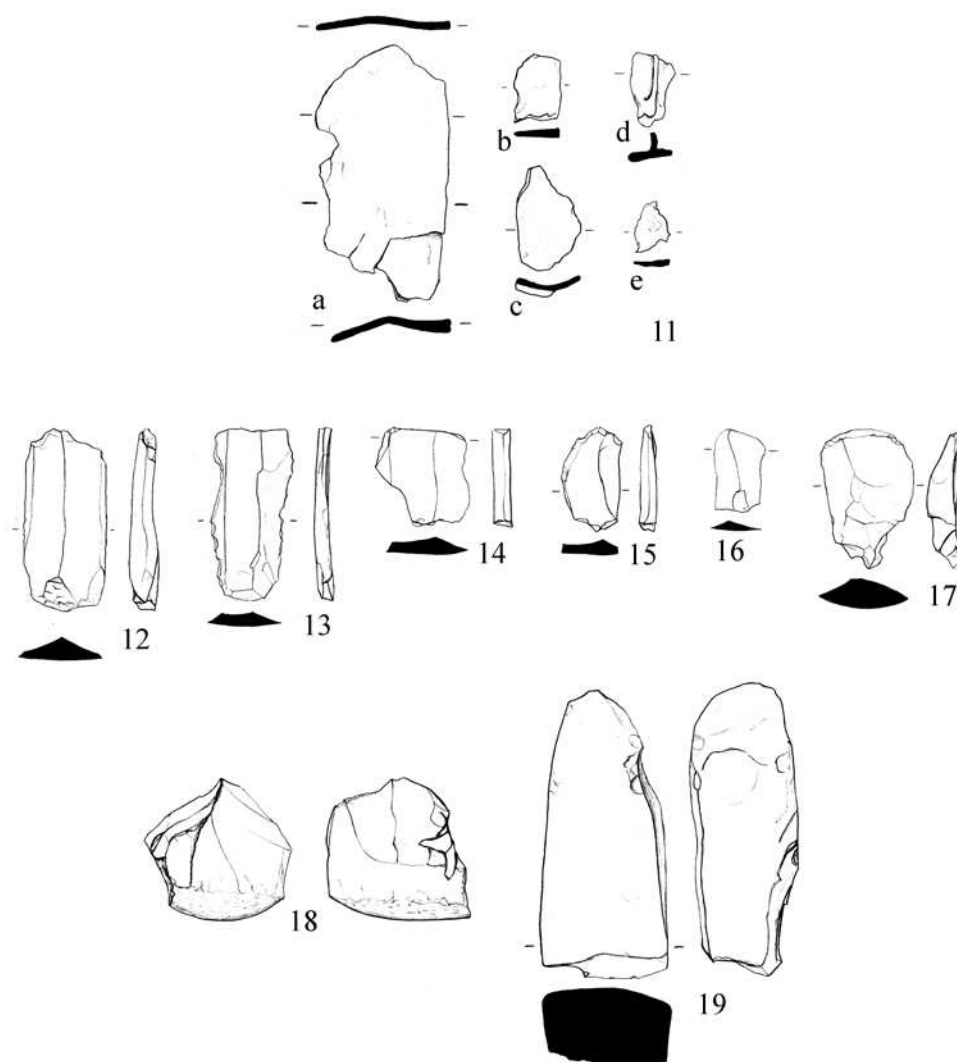
1. Фрагментована мања полулоптаста здела благо увученог обода, пречника отвора 20, очуване висине 5,2 cm. Израђена је од пречишћене глине, тамносиве је боје, пригачане површине. Површински налаз. Позни неолит, винчанска култура.
2. Фрагмент коничне зделе кратког левкастог врата, димензија 8,4 x 5 x 0,7 cm. Израђен је од глине помешане са песком, тамносиве је боје, пригачане површине, лошег квалитета печења (црвено-сиви прелом). Површински налаз. Позни неолит, винчанска култура.
3. Фрагмент обода и коничног врата посуде, украшен испод обода хоризонталном пластичном траком с отисцима врха прста. Димензије фрагмента: 5,6 x 5,6 x 0,8 cm. Израђен је од глине помешане са каменчићима, сиве је боје, грубе површине. Површински налаз. Позни неолит, винчанска култура.
4. Фрагмент трбуха посуде, украшен хоризонталним и вертикалним уским канелурама. Димензије фрагмента: 8,8 x 7,6 x 0,9 cm. Израђен је од глине помешане са песком, тамносиве је боје, пригачане површине. Површински налаз. Позни неолит, винчанска култура.
5. Фрагмент минијатурне полулоптасте посуде увученог обода, украшен хоризонталним урезаним линијама испод обода, између којих је низ овалних отисака, и косим урезаним линијама на трбуху. Пречник отвора посуде је 5, а висина очуваног дела 3,2 cm. Израђена је од глине помешане са кварцним песком, црвеноокер је боје, пригачане и грубе површине. Површински налаз. Позно бронзано доба.
6. Фрагмент пехара благе S профилације, наглашеног трбуха, са две лучне дршке, које прелазе обод. Пречник отвора посуде је 7, а висина очу-

⁵³⁴ Сав покретни материјал налази се у Музеју Јадра.

Т. LXXV

Т. LXXVI

ваног дела 4,7 cm. Израђена је од пречишћене глине, тамномрке је боје, пригладане површине. Површински налаз. Позно бронзано доба.

7. Фрагмент обода и врата посуде већих димензија, дебелих зидова, полукружно задебљане спољне стране обода, који је украшен низом овалних отисака. Димензије фрагмента: 6,8 x 4,5 x 0,9 cm. Израђен је од глине помешане са песком, окер је боје, пригладане и грубе површине. Површински налаз. Позно бронзано доба.

8. Фрагмент трбуха посуде већих димензија, са језичастом дршком и траком украшеном низом јамичастих удубљења. Димензије фрагмента: 4,2 x 3 x 1,2 cm. Израђен је од пречишћене глине, сивоокер је боје, пригладане површине. Површински налаз. Позно бронзано доба.

9. Фрагмент трбуха посуде већих димензија, дебелих зидова, са језичастом дршком украшеном јамичастим удубљењима. Димензије фрагмента: 6 x 4 x 1 cm. Израђен је од пречишћене глине, тамносиве је боје, пригладане површине. Површински налаз. Позно бронзано доба.

10. Фрагментовани предмет од непечене глине ваљкастог облика са заобљеним угловима, црвенкастоокер боје. Украшен је јамичастим плитким удубљењима на свим површинама. Димензије предмета: 7,2 x 8 x 5,4 cm. Површински налаз. Неолит.
11. Више делова бронзаног лима различитих облика и димензија, дебљине 0,05–0,2 cm. Површински налаз. Позно бронзано доба (?).
12. Сечиво од окресаног камена хомогене структуре, беж боје. Димензије сечива: 2,1 x 4,6 x 0,5 cm. Површински налаз. Праисторија.
13. Сечиво од окресаног камена хомогене структуре, беж боје. Ивице су секундарно ретуширане. Димензије сечива: 2,1 x 4,4 x 0,3 cm. Површински налаз. Праисторија.
14. Одбитак од окресаног камена хомогене структуре, светлобеж боје. Димензије одбитка: 2,2 x 2,4 x 0,4 cm. Површински налаз. Праисторија.
15. Одбитак од окресаног камена хомогене структуре, црне боје. Ивице су секундарно ретуширане. Димензије одбитка: 1,4 x 2,7 x 0,3 cm. Површински налаз. Праисторија.
16. Одбитак од окресаног камена хомогене структуре, сивобеж боје. Димензије одбитка: 2,2 x 2,4 x 0,4 cm. Површински налаз. Праисторија.
17. Одбитак од окресаног камена хомогене структуре, светлобеж боје. Димензије одбитка: 2,2 x 3,6 x 0,7 cm. Површински налаз. Праисторија.
18. Језгро од окресаног камена хомогене структуре, плавосмеђе боје. Видљиви негативи сечива, а на једном делу је очуван кортекс. Димензије језгра: 3,7 x 3,5 x 3,2 cm. Површински налаз. Праисторија.
19. Део алатке од глачаног камена, правоугаоног пресека, беж боје (магнезит?). Димензије алатке: 3,2 x 7,6 x 2,2 cm. Површински налаз. Праисторија.

102. Цер, локалитет Планинарска кућа

Случајан налаз

На локалитету Планинарска кућа на врху Цера нађен је фрагмент трбуха праисторијске посуде већих димензија.⁵³⁵

⁵³⁵ Стојић, Церовић 2011, 74.

103. Цер, локалитет Тројанов град (Т. LXXVII)

Градинско насеље, прелазни период из бронзаног у гвоздено доба
N44°35.187' E19°31.250' 607 м. н. в.

Локалитет се налази на планини Цер, на надморској висини од 607 метара. Смештен је на доминантном издуженом платоу димензија 250 x 80 m, али је током праисторије вероватно коришћен само западни обод платоа. Са овог локалитета може се контролисати шира околина, јер он представља једну од најдоминантнијих тачака у овоме делу Србије.⁵³⁶ Приступ локалитету најлакши је с истока и запада, док је са севера и југа локалитет заштићен стрмим падинама. Локалитет се често помињао у описима првих хроничара и путописаца, али увек као римски и српски град.

На локалитету Тројанов град обављена су археолошка истраживања мањег обима током 2013. и 2014. године и том приликом констатовано је да се недалеко од постојеће полигоналне римске куле, на око 5–6 m северозападно од ње, налази конструкција изграђена од наслаганог камена без везивног материјала, на којој и испод које су регистровани фрагменти керамике из прелазног периода из бронзаног у гвоздено доба.⁵³⁷ Изван праисторијског бедема налази се плитак, али широк вештачки ров, који је обезбеђивао прилаз градини са западне стране.⁵³⁸

Налази из периода којем припада бедем опредељени су у Калакача културу.

1. Фрагмент зделе увученог хоризонтално фасетираног обода. Димензије фрагмента: 2,8 x 2,2 x 0,4 cm. Израђен је од глине са примесом песка, црне је боје, глачане површине. Сонда 2/13, кв. 4, 4. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.
2. Фрагмент зделе увученог косо канелованог (тордираног) обода. Димензије фрагмента: 4,2 x 2,8 x 0,5 cm. Израђен је од глине са примесом каменчића, црне је боје, глачане површине. Сонда 2/13, кв. 6, 6. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.
3. Фрагмент зделе кратког увученог обода. Димензије фрагмента: 4,3 x 3 x 0,5 cm. Израђен је од глине са примесом песка, сивомрке је боје, глачане површине. Сонда 2/13, кв. 8, 8. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

⁵³⁶ Када је добра видљивост, са локалитета се виде Фрушка гора, на северу и Авала, на истоку.

⁵³⁷ Користимо прилику да се захвалимо свештенику Војиславу Петровићу на свесрдној помоћи приликом истраживања. Сав покретни материјал с ових истраживања налази се у Музеју Јадра.

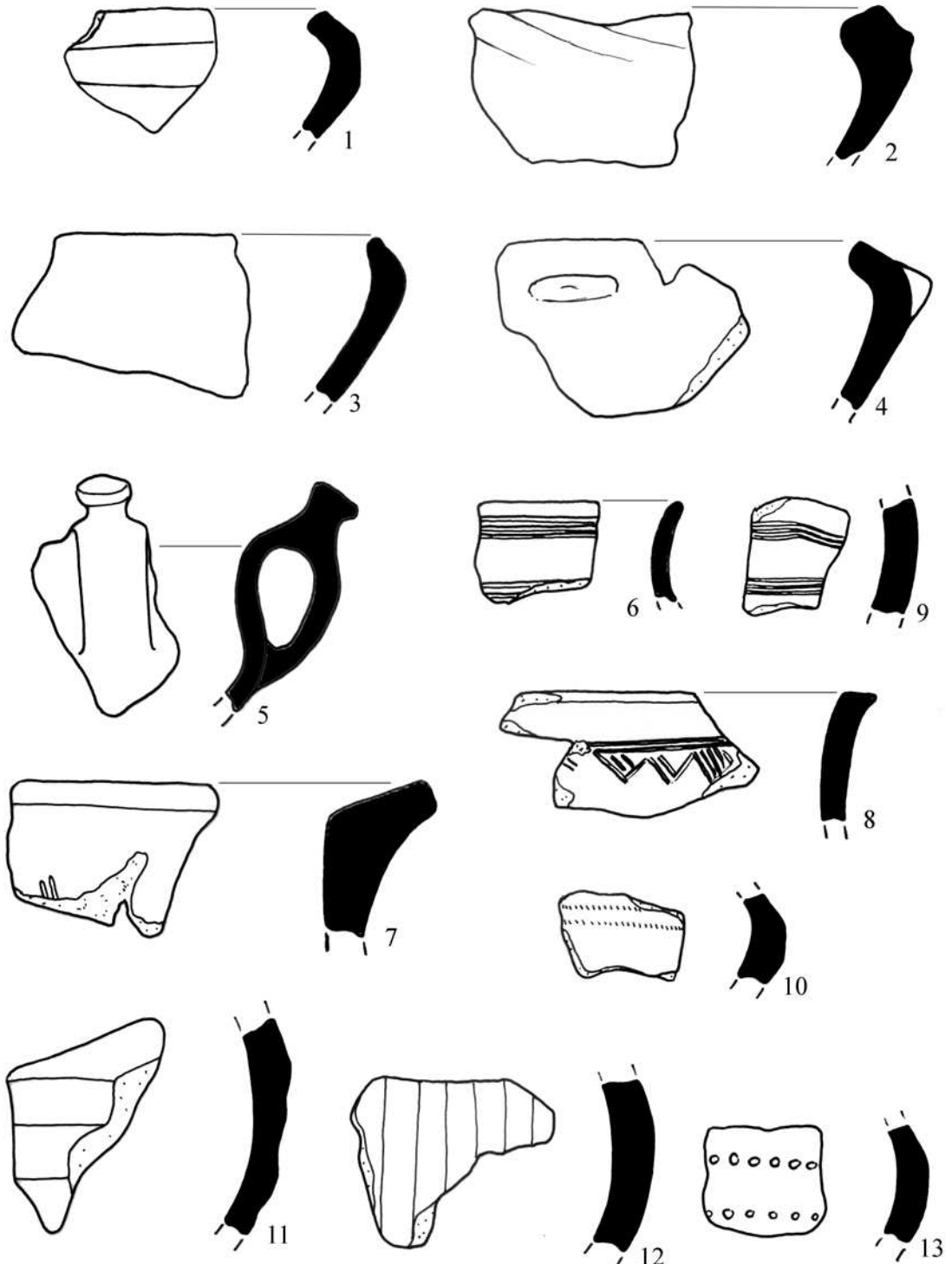
⁵³⁸ Позније утврђење, по којем је Тројанов град и добио име, потиче из касног III или раног IV века, а било је део ланца позноантичких утврђења који се пружао венцем Цера. На Тројановом граду регистровани су и покретни налази из периода Церске битке (1914. г.), с обзиром на то да је ту била лоцирана једна артиљеријска батерија аустроугарске војске.

4. Фрагмент зделе кратког увученог обода, са малом језичастом дршком на рамену. Димензије фрагмента: 4,5 x 3,4 x 0,5 cm. Израђен је од глине са примесом песка, црвенкасте је боје, пригачане површине. Сонда 2/13, кв. 6, 5. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.
5. Фрагмент шоље или пехара благе S профилације, са лучном вертикално постављеном дршком, која прелази обод суда и има пластични конични наставак на врху. Димензије фрагмента: 2,2 x 4,6 x 0,4 cm. Израђен је од пречишћене глине, црне је боје, глачане површине. Сонда 2/13, кв. 1, 1. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.
6. Фрагмент пехара или мање амфоре левкастог врата, украшен групама хоризонталних паралелних урезаних линија. Димензије фрагмента: 2,2 x 1,8 x 0,3 cm. Израђен је од пречишћене глине, мрке је боје, глачане површине. Сонда 2/13, кв. 5, 4. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.
7. Фрагмент амфоре косо разгранутог троугаоно задебљаног обода, украшен паралелним урезаним линијама на врату. Димензије фрагмента: 4 x 2,8 x 0,7 cm. Израђен је од глине са примесом песка, светлоцрвенкасте је боје, пригачане површине. Сонда 2/13, кв. 7, 3. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.
8. Фрагмент амфоре благо левкастог врата, равног обода са наглашеном спољном ивицом. Испод обода је украшен урезаним хоризонталним линијама, испод којих се налазе висећи шрафирани троуглови. Димензије фрагмента: 4,2 x 2,4 x 0,4 cm. Израђен је од глине са примесом песка, црвенкастомрке је боје, споља грубе, а унутра глачане површине. Сонда 2/14, западни профил. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.
9. Фрагмент трбуха пехара или амфоре, украшен групама хоризонталних паралелних урезаних линија. Димензије фрагмента: 1,8 x 2,2 x 0,55 cm. Израђен је од глине са примесом песка, тамноцрвене је боје, пригачане површине. Сонда 2/13, кв. 5, 5. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.
10. Фрагмент трбуха посуде хоризонтално фасетиран, украшен хоризонталним низовима ситних зареза изведених назубљеним инструментом. Димензије фрагмента: 2,2 x 1,4 x 0,55 cm. Израђен је од глине са примесом песка, тамносиве је боје, пригачане површине. Сонда 2/14, кв. 3, 12. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.
11. Фрагмент трбуха посуде, украшен хоризонталним широким дубљим канелурама. Димензије фрагмента: 2,4 x 3,3 x 0,5 cm. Израђен је од глине са примесом песка, црвене је боје, грубе и пригачане површине. Сонда 2/14, западни профил. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

12. Фрагмент трбуха посуде, украшен вертикалним плитким канелурама. Димензије фрагмента: 3,9 x 3,2 x 0,8 cm. Израђен је од глине са примесом песка, црвенкастомрке је боје, пригличане површине. Сонда 2/14, 1. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

13. Фрагмент трбуха посуде, украшен хоризонталним низовима ситних тачкастих удубљења. Димензије фрагмента: 2,2 x 2 x 0,5 cm. Израђен је

T. LXXVII

од глине са примесом каменчића, светломрке је боје, пригачане површине. Сонда 2/14, кв. 7, 12. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

104. Церова, локалитет Ковачевића пећина, општина Крупњак
(Т. LXXVIII–LXXXII)

Пећина, енеолит, бронзано доба, гвоздено доба
N 44°23.676' E19°22.986' 400 м. н. в.

Пећина се налази око 7 km североисточно од Крупња, у селу Церова, у засеоку Ковачевићи, на десној страни Ковачевића реке, 20-ак m изнад речног корита. Реч је о комплексном спелеолошком објекту, који се састоји од два улаза окренута према југозападу, релативно пространог главног канала, који их повезује, и бочног канала дужине скоро 1 km. Пећина је од раније позната као вишеслојно археолошко налазиште.⁵³⁹ У њој су нађене две кружне керамичке плоче с отвором у средини, украшене канелурама распоређеним у мотив петокраке, затим керамика из старијег енеолита, раног гвозденог и млађег гвозденог доба.⁵⁴⁰

Сондажно рекогносцирање пећине обављено је током 2012–2013. године у пространој дворани на већем, источном улазу у пећину.⁵⁴¹ Истражена је површина од 10 m² до дубине око 2 m, на којој се наишло на стену. У прва два откопна слоја откривена је керамика из средњовековног и античког периода, као и из гвозденог доба. Од трећег откопног слоја преовладава материјал из енеолита, а евидентирани су и неки фрагменти који формом подсећају на керамику бронзаног доба. У слојевима је, нарочито у трећем и четвртом, евидентирана и већа количина животињских костију, од којих преовладава говече, а следе каприни, док је свиња, и то један примерак, забележена само у првом откопном слоју. Од дивљих животиња констатовани су само глодари и птице.⁵⁴² Приликом истраживања откривени су налази из енеолита, бронзаног и раног гвозденог доба, док се у старијој литератури наводе и налази из неолита и млађег гвозденог доба.⁵⁴³

1. Фрагментована здела увученог обода, са широм тунеластом хоризонтално перфорираном дршком у равни са ободом. Пречник отвора зделе

⁵³⁹ Трбуховић, Васиљевић 1983, 77.

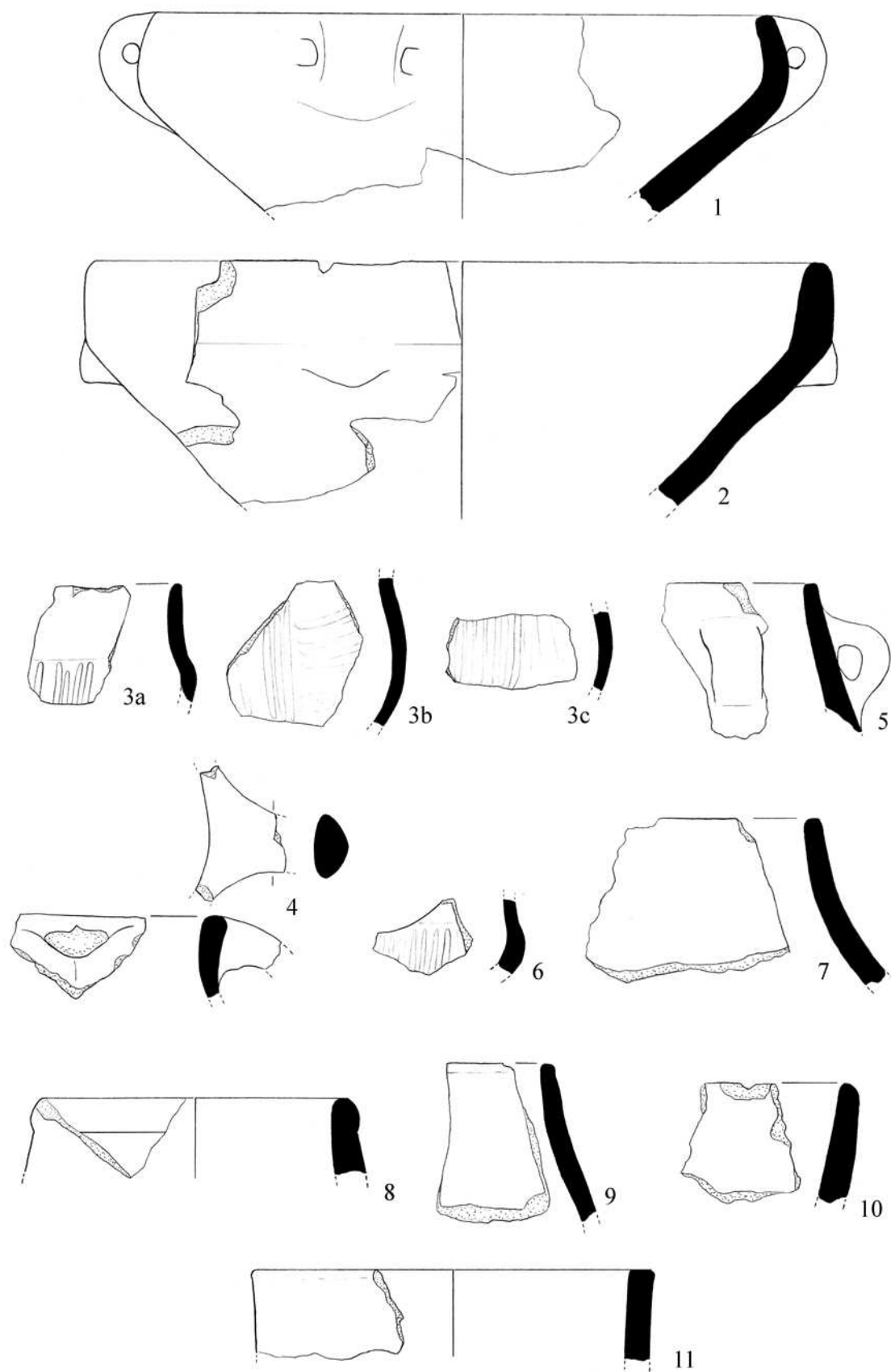
⁵⁴⁰ Стојић, Церовић 2011, 74.

⁵⁴¹ Bulatović *et al.* 2014, 24–27. Сав покретни материјал налази се у Музеју Јадра.

⁵⁴² На палеозоолошкој анализи и уступљеним подацима захваљујемо Аманди Шрајнер, докторанту Бруклин колеџа из Њујорка.

⁵⁴³ Стојић, Церовић 2011, 74. Случајни налази из пећине налазе се у Народном музеју Шабац.

T. LXXVIII

је 20, а висина очуваног дела 6,5 cm. Израђена је од пречишћене глине, мркоцрвене је боје, пригачане и гачане површине. Сонда 1, кв. 6, 4. о.с. Старији енеолит, Бубањ–Хум I култура.

2. Фрагмент биконичне зделе кратког цилиндричног врата, са језичастом дршком испод врата. Пречник отвора зделе је 24, а висина очуваног дела 8,2 cm. Израђена је од пречишћене глине, црно-црвене је боје, пригачане и гачане површине. Сонда 1, кв. 10, 5. о.с. Старији енеолит, Бубањ–Хум I култура.

3. Фрагменти зделе благе S профилације, цилиндричног врата, украшени вертикалним и лучним уским канелурама. Димензије фрагмената: 2,7 x 3,8 x 0,45 cm; 4,2 x 5,1 x 0,45 cm; 4,4 x 2,5 x 0,45 cm. Израђени су глине са примесом у виду песка, црне су боје, гачане површине. Сонда 1, кв. 8, 4. о.с. Старији енеолит, Бубањ–Хум I култура.

4. Фрагмент пехара кратког цилиндричног врата са лучном дршком овалног пресека у равни са ободом. Димензије фрагмента: 4,3 x 2,8 x 0,5 cm. Израђен је од глине, са примесом у виду каменчића, црне је боје, гачане површине. Сонда 1, кв. 5, 5. о.с. Старији енеолит, Бубањ–Хум I култура.

5. Фрагмент обода и врата посуде, са лучном вертикално постављеном дршком овалног пресека испод обода. Димензије фрагмента: 3,8 x 5,2 x 0,7 cm. Израђен је од пречишћене глине, црвеномрке је боје, пригачане и гачане површине. Сонда 1, кв. 6, 5. о.с. Старији енеолит, Бубањ–Хум I култура.

6. Фрагмент зделе или пехара благе S профилације, цилиндричног врата, украшен вертикалним уским канелурама. Димензије фрагмента: 3,4 x 2,6 x 0,4 cm. Израђен је од пречишћене глине, окерсиве је боје, гачане површине. Сонда 1, кв. 7, 8, 4. о.с. зона лепа. Старији енеолит, Бубањ–Хум I култура.

7. Фрагмент обода и коничног врата посуде уског отвора, већих димензија. Димензије фрагмента: 6,5 x 5 x 0,6 cm. Израђен је од пречишћене глине, мркоцрвене је боје, гачане површине. Сонда 1, кв. 6, 4. о.с. Старији енеолит, Бубањ–Хум I култура.

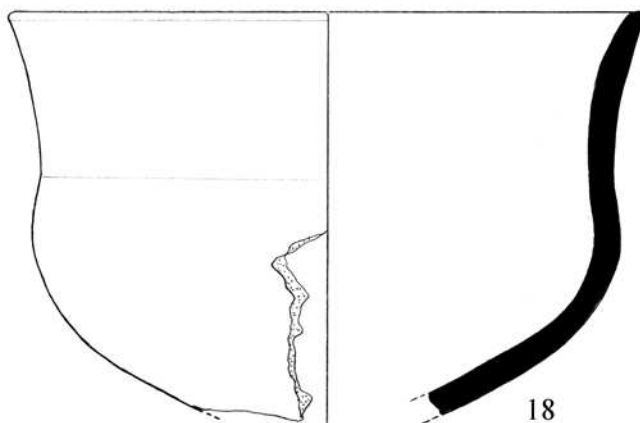
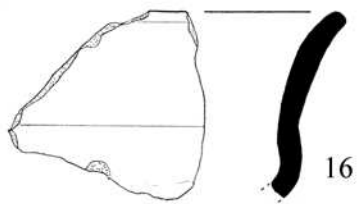
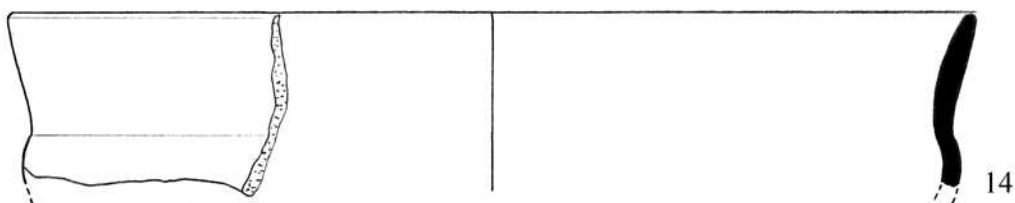
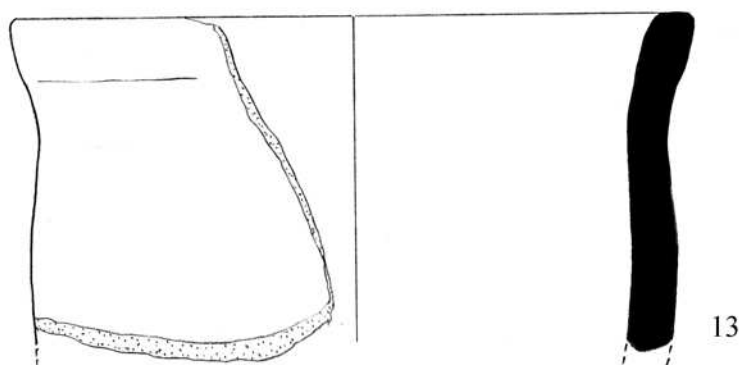
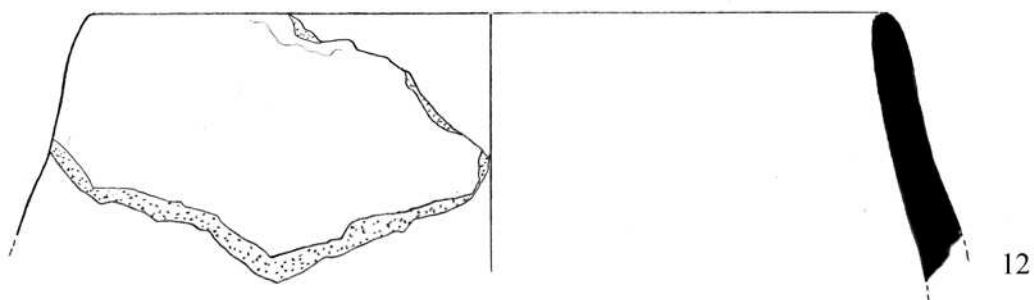
8. Фрагмент полукружно наглашеног обода и коничног врата посуде дебелих зидова. Пречник отвора посуде је 10, а висина очуваног дела 2,7 cm. Израђен је од пречишћене глине, црвеномрке је боје, пригачане површине. Сонда 1, кв. 7, 8, 4. о.с. зона лепа. Старији енеолит, Бубањ–Хум I култура.

9. Фрагмент обода и коничног врата посуде већих димензија. Димензије фрагмента: 3,7 x 5,4 x 0,6 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, мркоцрвене је боје, пригачане површине. Сонда 1, кв. 7, 8, 4. о.с. зона лепа. Старији енеолит, Бубањ–Хум I култура.

10. Фрагмент обода и врата полулоптасте посуде већих димензија. Димензије фрагмента: 3,8 x 4 x 1 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, тамносиве је боје, пригачане површине. Сонда 1, кв. 5, 5. о.с. Старији енеолит, Бубањ–Хум I култура.
11. Фрагмент равног непрофилсаног обода и цилиндричног врата посуде дебелих зидова. Пречник отвора посуде је 13, а висина очуваног дела 3,2 cm. Израђена је од глине са примесом у виду песка и каменчића, мрко-црне је боје, пригачане површине. Сонда 1, кв. 5, 5. о.с. Старији енеолит, Бубањ–Хум I култура.
12. Фрагмент обода и коничног врата посуде. Пречник отвора посуде је 14, а висина очуваног дела 4,8 cm. Израђена је од глине са примесом у виду песка и каменчића, тамноцрвене је боје, пригачане и грубе површине. Сонда 1, кв. 8, 6. о.с. Старији енеолит, Бубањ–Хум I култура.
13. Фрагмент обода и благо левкастог врата посуде овоидне форме. Пречник отвора посуде је 12, а висина очуваног дела 6 cm. Израђена је од глине са примесом у виду песка и каменчића, светлоцрвенкасте је боје, пригачане површине. Сонда 1, кв. 8, 6. о.с. Старији енеолит, Бубањ–Хум I култура.
14. Фрагмент посуде благе S профилације, левкастог врата. Пречник отвора посуде је 30, а висина очуваног дела 5,8 cm. Израђена је од пречишћене глине, тамносиве је боје, гачане површине. Сонда 1, кв. 6, јама. Развијени енеолит.
15. Фрагмент полулоптасте посуде (здела?), димензија 2,2 x 2,6 x 0,4 cm. Израђена је од пречишћене глине, црвенкасто-црне је боје, пригачане површине. Сонда 1, кв. 6, јама. Позни енеолит.
16. Фрагмент посуде благе S профилације, левкастог врата. Димензије фрагмента: 5,2 x 5,2 x 0,5 cm. Израђен је од глине, са примесом у виду песка, црно-тамнокрне је боје, гачане површине. Сонда 1, кв. 8, 4. о.с. Развијени енеолит.
17. Фрагмент дубоке полулоптасте посуде, незнатно проширеног обода, са оштећеним пластичним вертикалним ребром, које полази од обода посуде. Димензије фрагмента: 2,5 x 4 x 0,6 cm. Израђен је од глине, са примесом у виду каменчића, светлоцрвенкасте је боје, гачане површине. Сонда 1, кв. 5 и 6, 2. о.с. Развијени енеолит.
18. Фрагмент дубоке посуде, благе S профилације (терина?). Пречник отвора посуде је 13, а висина очуваног дела 8,4 cm. Израђена је од пречишћене глине, црвено-црне је боје, углачане површине. Сонда 1, кв. 5 и 6, 2. о.с. Развијени енеолит (баденска култура?).
19. Фрагмент дубоке шоље, благе S профилације, наглашеног трбуха, са тракастом дршком, која прелази обод. Пречник отвора посуде је 5,5, а висина очуваног дела 5,8, док је ширина дршке 2,8 cm. Израђена је од

глине, са примесом у виду песка, тамноцрвено-црне је боје, глатке површине. Сонда 1, кв. 10, 2. о.с. Развијени енеолит (баденска култура?).

Т. LXXIX

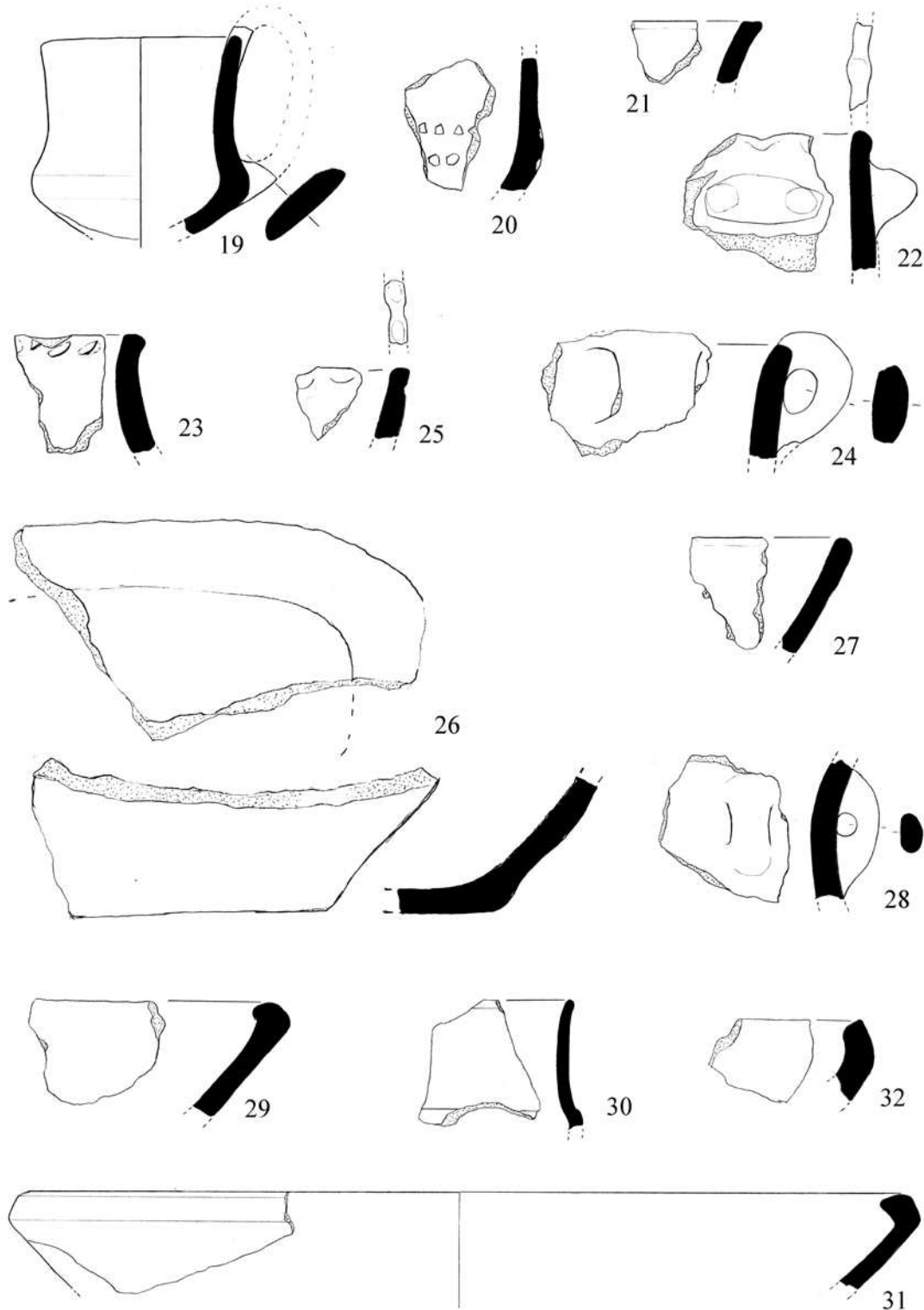

20. Фрагмент благо задебљаног трбуха посуде, украшен двама хоризонталним низовима отисака неправилне форме. Димензије фрагмента: 2,8 x 4,2 x 0,6 cm. Израђен је од пречишћене глине, тамносиве је боје, глачане површине. Површински налаз. Развијени енеолит (баденска култура?).
21. Фрагмент обода и левкастог врата посуде, димензија 2,1 x 2,1 x 0,6 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, светлоцрвенкасте је боје, пригачане површине. Сонда 1, кв. 10, 3. о.с. Рано бронзано доба (?).
22. Фрагмент обода и врата посуде, са језичастом дршком испод обода. Дршка је украшена по једним отиском врха прста са страна, а таква је и горња површина обода. Димензије фрагмента: 4,7 x 4,5 x 0,7 cm. Израђен је од глине са примесом у виду каменчића, црвеномрке је боје, пригачане површине. Сонда 1, кв. 7, 3. о.с. Рано бронзано доба (?).
23. Фрагмент обода и коничног врата посуде, украшен хоризонталним низом овалних отисака непосредно испод обода. Димензије фрагмента: 2,8 x 3,8 x 0,8 cm. Израђен је од глине са примесом у виду каменчића, светлоцрвенкасте је боје, пригачане површине. Сонда 1, кв. 10, 3. о.с. Рано бронзано доба (?).
24. Фрагмент обода и врата посуде, са масивном широком хоризонтално перфорираном дршком, која незнатно прелази обод. Димензије фрагмента: 5,2 x 4 x 0,8 cm. Израђен је од глине са примесом у виду каменчића, мрке је боје, пригачане и грубе површине. Сонда 1, кв. 9, 3. о.с. Рано бронзано доба (?).
25. Фрагмент обода и врата посуде, украшен отисцима врха прста по ободу и испод обода. Димензије фрагмента: 2,1 x 2,4 x 0,7 cm. Израђен је од глине са примесом у виду каменчића, мрке је боје, грубе површине. Сонда 1, кв. 9, 3. о.с. Рано бронзано доба (?).
26. Фрагмент дна посуде овалне основе, димензија 12 x 6,5 x 0,8 cm. Израђена је од глине са примесом у виду песка, црне је боје, пригачане површине. Сонда 1, кв. 7, 2. о.с. Рано бронзано доба (?).
27. Фрагмент полулоптасте посуде, димензија 2,5 x 3,6 x 0,6 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, мрке је боје, пригачане површине. Сонда 1, кв. 7, 3. о.с. Бронзано доба (?).
28. Фрагмент трбуха посуде, са краћом лучном хоризонтално перфорираном дршком овалног пресека. Димензије фрагмента: 4 x 4,2 x 0,7 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, црвенкасте је боје, грубе површине. Сонда 1, кв. 7, 3. о.с. Бронзано доба (?).
29. Фрагмент трбуха посуде са мањом језичастом дршком, димензија 5,1 x 2,6 x 1,4 cm. Израђен је од пречишћене глине, мркоцрвене је боје, пригачане површине. Површински налаз. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

30. Фрагмент пехара дугог коничног врата, танких зидова, димензија 3,6 x 3,8 x 0,2 cm. Израђен је од пречишћене глине, црне је боје, глачане површине. Сонда 1, кв. 7, 3. о.с. Развијени енеолит.

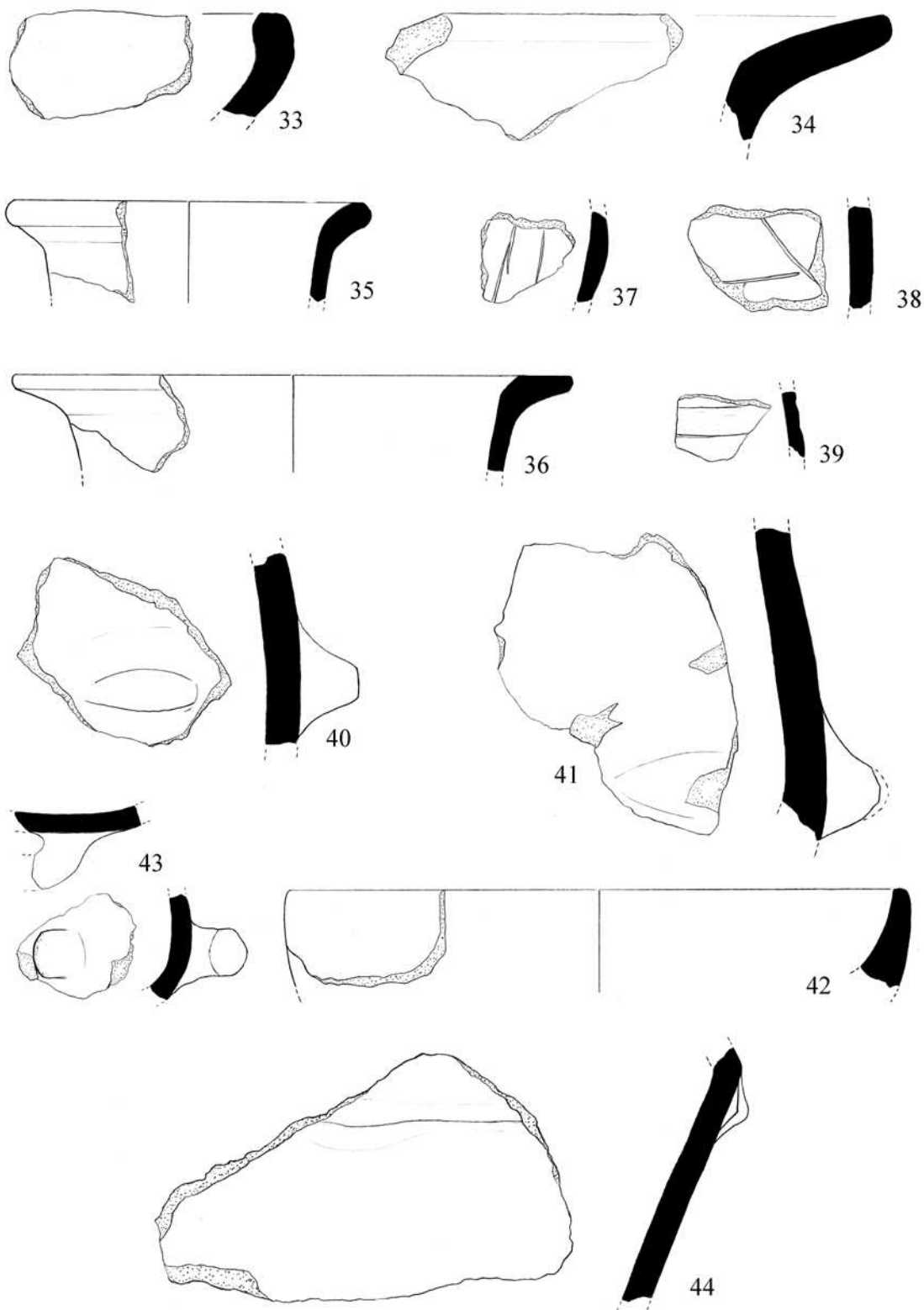
31. Фрагмент коничне зделе увученог хоризонтално фасетираног обода. Пречник отвора зделе је 27, а висина очуваног дела 3,4 cm. Израђена је

T. LXXX

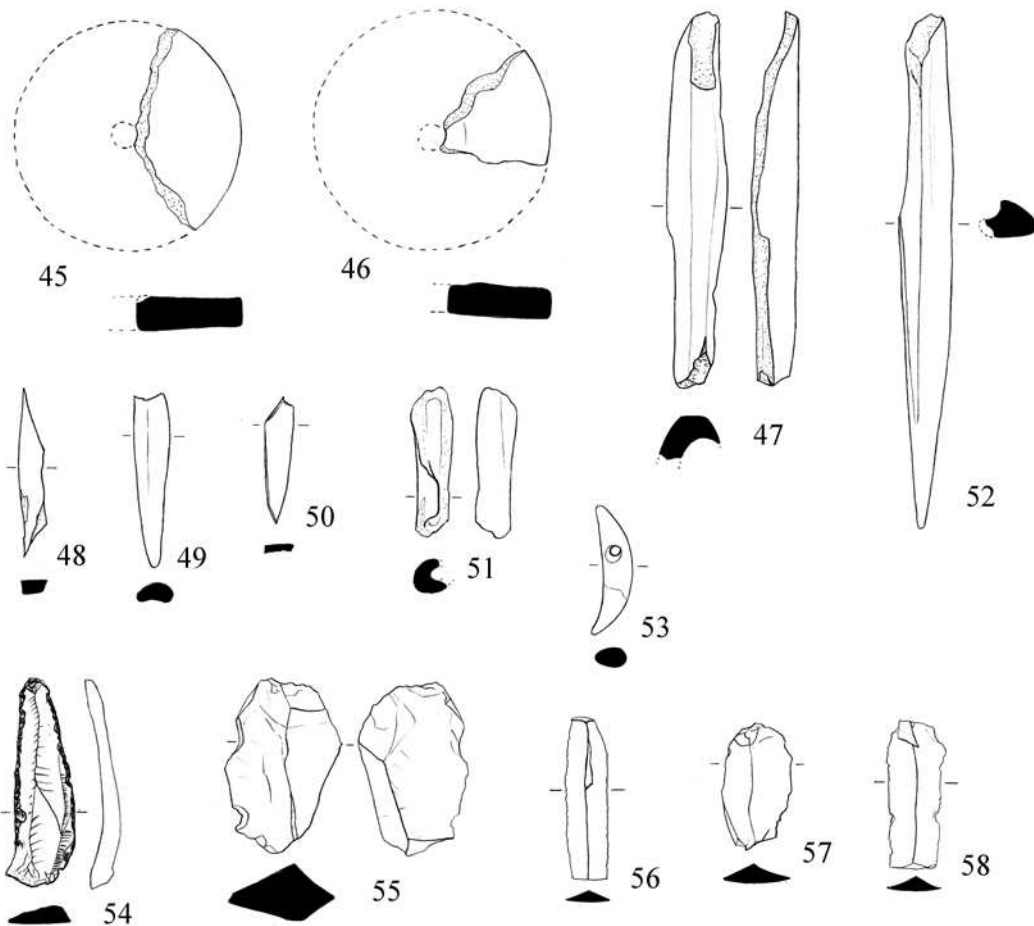
- од глине са примесом у виду песка, црне је боје, пригачане површине. Површински налаз. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.
32. Фрагмент зделе увученог обода, димензија 3,3 x 2,8 x 0,9 cm. Израђен је од пречишћене глине, црне је боје (премаз), глачане површине. Површински налаз. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.
33. Фрагмент зделе кратког цилиндричног врата, димензија 5,7 x 3,5 x 1 cm. Израђен је од пречишћене глине, тамносиве је боје, пригачане површине. Површински налаз. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.
34. Фрагмент амфоре широког косо разгранутог обода, димензија 9 x 4 x 1,2 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, црвеномрке је боје, глачане површине. Површински налаз. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.
35. Фрагмент амфоре косо разгранутог полукружно задебљаног обода. Пречник отвора посуде је 11, а висина очуваног дела 3,3 cm. Израђена је од глине са примесом у виду песка, сиво-окер је боје, пригачане површине. Површински налаз. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.
36. Фрагмент амфоре већих димензија, широког хоризонтално разгранутог обода. Пречник отвора посуде је 35, а висина очуваног дела 6,2 cm. Израђена је од глине са примесом у виду песка, мрке је боје, пригачане површине. Површински налаз. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.
37. Фрагмент трбуха посуде, украшен сумарно урезаним правим вертикалним линијама. Димензије фрагмента: 3 x 2,8 x 0,6 cm. Израђен је од глине са примесом у виду каменчића, тамноцрвенкасте је боје, пригачане и грубе површине. Сонда 1, кв. 9, 2. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.
38. Фрагмент трбуха посуде, украшен сумарно урезаним линијама – хоризонталном и косом. Димензије фрагмента: 4,4 x 3,3 x 0,6 cm. Израђен је од глине са примесом у виду каменчића, тамноцрвенкасте је боје, пригачане и грубе површине. Сонда 1, кв. 9, 2. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.
39. Фрагмент врата посуде. Пречник отвора посуде је 14, а очувана висина фрагмента 2,3 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, црвеномрке је боје, пригачане површине. Сонда 1, кв. 8, 3. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.
40. Фрагмент трбуха посуде, са језичастом дршком. Димензије фрагмента: 6,5 x 5,1 x 1 cm. Израђен је од глине са примесом у виду каменчића, црвеномрке је боје, пригачане површине. Површински налаз. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

41. Фрагмент трбуха посуде већих димензија, са масивном језичастом дршком. Димензије фрагмента: 7,5 x 9,6 x 1,3 cm. Израђен је од глине са примесом у виду каменчића, црвенкастоокер је боје, пригладане површине. Сонда 1, кв. 5, 5. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

T. LXXXI

42. Фрагмент полулоптасте посуде дебелих зидова. Пречник отвора зделе је 20, а висина очуваног дела 3,3 см. Израђена је од глине са примесом у виду песка, црвенкасте је боје, пригачане површине. Сонда 1, кв. 5, 5. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.
43. Фрагмент трбуха посуде, са лучном хоризонтално постављеном дршком овалног пресека. Димензије фрагмента: 4,4 x 3,8 x 0,7 см. Израђен је од глине са примесом у виду каменчића, црвенкасте је боје, пригачане и грубе површине. Сонда 1, кв. 5, 5. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.
44. Фрагмент трбуха посуде већих димензија, са језичастом дршком, украшен хоризонталном пластичном траком. Димензије фрагмента: 14,8 x 8,7 x 1,1 см. Израђен је од глине са примесом у виду песка, црне је боје, гачане површине. Сонда 1, кв. 8, 2. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.
45. Фрагмент кружног пршљенка, правоугаоног пресека перфорираног на средини. Приближни пречник пршљенка је 6,1, а дебљина 1 см. Израђен је од глине са примесом у виду песка, црне је боје, гачане површине. Сонда 1, кв. 9, 3. о.с. Праисторија.
46. Фрагмент кружног пршљенка, правоугаоног пресека перфорираног на средини. Приближни пречник пршљенка је 6,5, а дебљина 1 см. Израђен је од глине са примесом у виду песка, црне је боје, гачане површине. Сонда 1, кв. 7, 3. о.с. Праисторија.
47. Део коштане алатке начињене од дуге кости. Димензије: 10,1 x 1,8 x 1,4 см. Сонда 1, кв. 8, 3. о.с. Праисторија.
48. Део коштане алатке (пробојац), димензија 4,7 x 0,6 x 0,4 см. Сонда 1, кв. 5, 3. о.с. Праисторија.
49. Део коштане алатке (пробојац), димензија 4,8 x 1 x 0,5 см. Сонда 1, кв. 5, 3. о.с. Праисторија.
50. Део коштане алатке (пробојац), димензија 3,3 x 0,7 x 0,2 см. Сонда 1, кв. 5, 3. о.с. Праисторија.
51. Део коштане алатке (спатула), димензија 4,1 x 0,9 x 0,9 см. Сонда 1, чишћење профила. Праисторија.
52. Део коштане алатке (пробојац), димензија 13,7 x 1,5 x 1 см. Сонда 1, кв. 9, 3. о.с. Праисторија.
53. Перфорирани зуб канина, димензија 3,5 x 0,9 x 0,6 см. Сонда 1, гачање профила. Праисторија.
54. Сечиво од окресаног камена хомогене структуре, жутосмеђе боје. Ивице су секундарно ретуширане. Димензије сечива: 5,7 x 1,7 x 0,5 см. Површински налаз. Праисторија.
55. Алатка на одбитку израђена од окресаног камена црне боје. Димензије сечива: 5 x 3,3 x 1,8 см. Површински налаз. Праисторија.

56. Сечиво од окресаног камена жутосмеђе боје. Димензије сечива: 4,4 x 1,1 x 0,3 cm. Сонда 1, кв. 9, 4. о.с. Праисторија.

57. Одбитак од окресаног камена хомогене структуре, жутосмеђе боје. Димензије сечива: 3,4 x 2 x 0,6 cm. Сонда 1, кв. 5, 3. о.с. Праисторија.

58. Сечиво од окресаног камена жутосмеђе боје. Димензије сечива: 4,1 x 1,5 x 0,4 cm. Сонда 1, кв. 6, 6. о.с. Праисторија.

105. Цикоте, локалитет Мали градац (Градац), општина Лозница (Т. LXXXIII–LXXXIV)

Градинско насеље са фортификацијом, бронзано доба,
 прелазни период из бронзаног у гвоздено доба
 N44°29.343' E19°25.432' 300–307 м. н. в.

У селу Цикоте, које се налази око 17 km ваздушном линијом источно-југоисточно од Лознице, евидентиран је локалитет Мали градац.⁵⁴⁴

⁵⁴⁴ На топографским картама и према речима мештана овај локалитет се назива Градац или Цикотски градац. Према прецизном опису, који даје Васиљевић (Vasiljević 1980, 219), иако користи топоним Мали градац, реч је о истом локалитету.

Налази се на источној периферији села, на високом доминантном платоу, површине неколико хектара. Тешко је приступачан са свих страна, осим са југоисточне. У литератури је објављен као градинско насеље винчанске културе,⁵⁴⁵ мада то није потврђено археолошким ископавањима, која се врше од 2014. године.⁵⁴⁶ Ископавања су концентрисана на југоисточни обод локалитета, где се налазила фортификација од дрвета и камена, која је штитила улаз у насеље.⁵⁴⁷ У првих неколико слојева констатован је материјал из позног бронзаног доба и, спорадично, римског периода, који је ерозијом доспео са највишег платоа локалитета, док је испод тога евидентиран културни слој из прелазног периода (На В1), којем припада и поменута фортификација. Налази из тог слоја припадају Калакача култури.

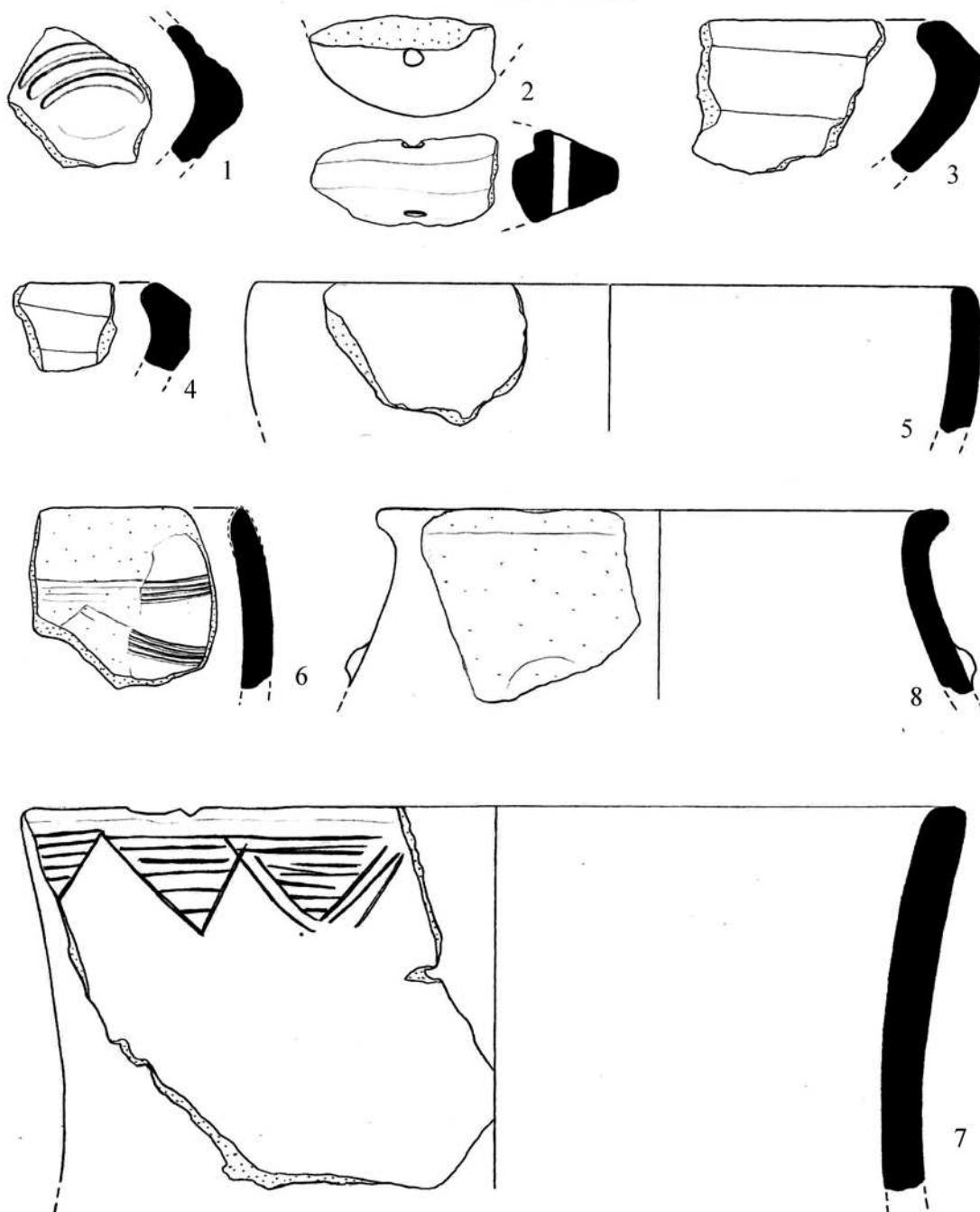
1. Фрагмент трбуха посуде, са мањом језичастом дршком, украшен уским лучним паралелним канелурама изнад дршке. Димензије фрагмента: 2,6 x 2,8 x 0,6 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, тамномрке је боје, пригачане површине. Сонда 3, 11. о.с. Позно бронзано доба.
2. Фрагмент трбуха посуде, са језичастом вертикално перфорираном дршком. Димензије фрагмента: 3,6 x 1,7 x 2 cm. Израђен је од пречишћене глине, црвенкастоокер је боје, пригачане површине. Сонда 3, 8. о.с., агломерација камена. Позно бронзано доба.
3. Фрагмент зделе увученог, косо фасетираног обода. Димензије фрагмента: 3,3 x 3 x 0,6 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, светломрке је боје, пригачане површине. Сонда 3, 16. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.
4. Фрагмент зделе увученог, косо фасетираног обода. Димензије фрагмента: 1,8 x 1,6 x 0,6 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, светломрке је боје, пригачане површине. Сонда 3, 16. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.
5. Фрагмент полулопасте зделе, дебљих зидова. Пречник зделе је 11, а очувана висина 2,3 cm. Израђена је од глине са примесом у виду песка, тамноокер је боје, грубе површине. Сонда 3, 15. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.
6. Фрагмент дубоке полулопасте посуде, украшен правим урезаним линијама и гирландама. Димензије фрагмента: 3,4 x 3,6 x 0,5 cm. Израђена је од глине са примесом у виду песка, мрке је боје, пригачане површине.

⁵⁴⁵ Vasiljević 1980, 219; Стојић, Церовић 2011, 75.

⁵⁴⁶ Користимо прилику да се захвалимо породици Тешановић из Кривајице на свесредној помоћи приликом истраживања.

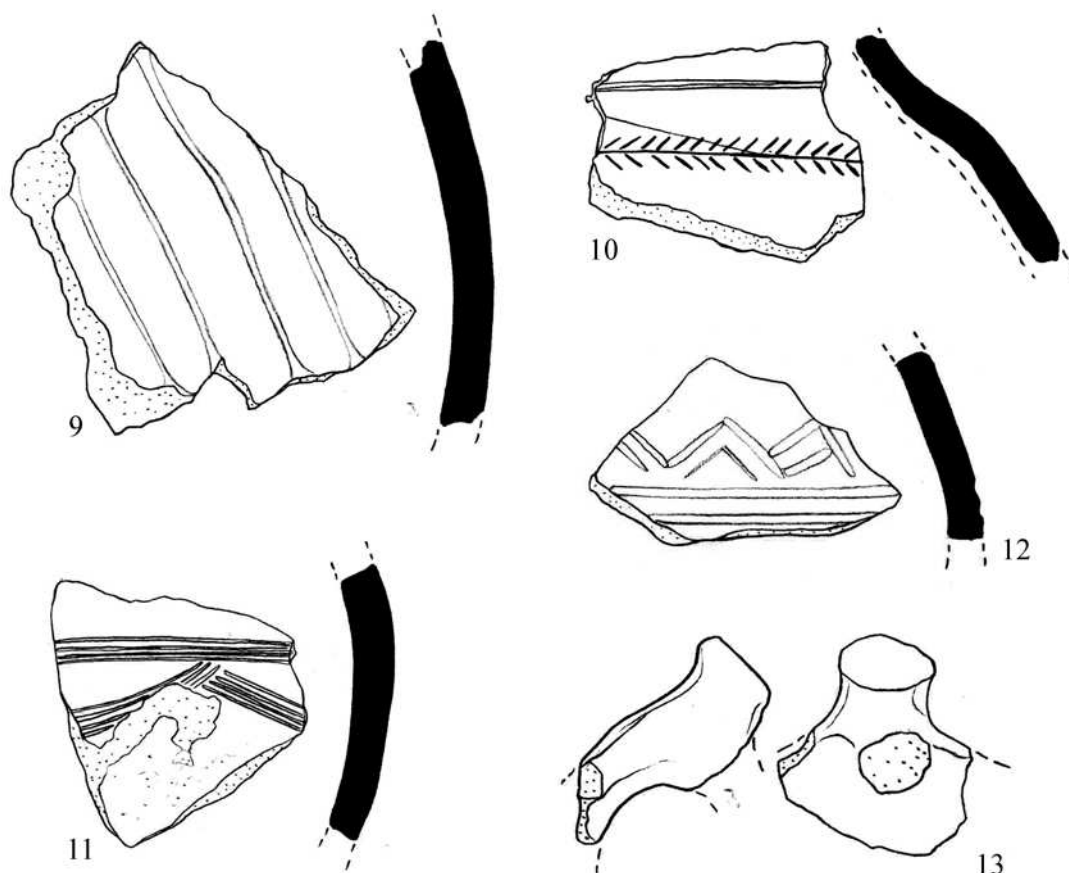
⁵⁴⁷ Ископавања се обављају у оквиру пројекта *Археолошка истраживања насеобинских система, сахрањивања и рудних ресурса у бронзаном добу северозападне Србије*, који спроводе Бруклин колеџ (Brooklyn College) из Њујорка (New York) и Археолошки институт из Београда. Сав покретни материјал налази се у Музеју Јадра.

Сонда 3, 16. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.
 7. Фрагмент дугог благо левкастог врата амфоре, украшен урезаним ви-сећим шрафираним троугловима у низу. Пречник зделе је 15, а очувана висина 6 см. Израђена је од глине са примесом у виду каменчића, црвеномрке је боје, пригладане површине. Сонда 3, 15. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.
 8. Фрагмент разгнутаг обода и коничног врата амфоре, са мањом пластичном дршком на рамену. Пречник амфоре је 9, а очувана висина 3 см.

Т. LXXXIII

T. LXXXIV

Израђена је од глине са примесом у виду песка, тамносиве је боје, остругане површине. Сонда 3, 15. о.с. Позно бронзано доба (?).

9. Фрагмент трбуха веће посуде, украшен широким дубоким косим канелурама. Димензије фрагмента: 5,2 x 6,5 x 0,6 cm. Израђен је од глине са примесом у виду каменчића, тамномрке је боје, пригачане површине. Сонда 3, 15. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

10. Фрагмент рамена и трбуха посуде, украшен урезаним мотивом јелове гранчице. Димензије фрагмента: 4,2 x 3,4 x 0,5 cm. Израђен је од глине са примесом у виду каменчића, тамномрке је боје, пригачане површине. Сонда 3, 15. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

11. Фрагмент трбуха посуде, украшен урезаним вишеструким правим и лучним линијама. Димензије фрагмента: 3,8 x 3,8 x 0,6 cm. Израђен је од глине са примесом у виду песка, тамномрке је боје, пригачане површине. Сонда 3, 15. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

12. Фрагмент трбуха посуде, украшен урезаним вишеструким правим и изломљеним линијама. Димензије фрагмента: 4 x 2,4 x 0,4 cm. Израђен је од пречишћене глине, црвенкастоокер је боје, пригачане површине. Сонда 3, 14. о.с. Прелазни период из бронзаног у гвоздено доба, На В.

106. Црнча, локалитет Подгај II

Некропола под хумкама, бронзано/гвоздено доба

Село се налази на 12,5 km северозападно од Љубовије, на обали Дрине. О локалитету није познато скоро ништа у стручној литератури. Једини помен налазимо код В. Трбуховића, који га карактерише као некрополу под хумкама из периода металних доба.⁵⁴⁸

ЧОКЕШИНА, општина Лозница

У атару села Чокешина, које се налази ваздушном линијом око 20 km североисточно од Лознице, евидентирана су два праисторијска локалитета: Свињчине и непознат локалитет.

107. Чокешина, локалитет Свињчине

Позни неолит

Аутори наводе да су на овом локалитету констатовани фрагменти посуда из винчанске културе, без ближих података о налазишту.⁵⁴⁹

108. Чокешина, непознат локалитет

Позни неолит

У Народном музеју у Шапцу налази се керамика са неубицираног локалитета у Чокешини, који према ауторима припада позном неолиту, односно винчанској култури.⁵⁵⁰

⁵⁴⁸ Трбуховић 1985, 37–38, карта стр. 40, локалитет 6.

⁵⁴⁹ Стојић, Церовић 2011, 77, Т. XXXIX/1, 2.

⁵⁵⁰ Трбуховић, Васиљевић 1983, 56.

ЗАКЉУЧАК

Као што се види у овој монографији, чини се да Лозничка регија и даље није довољно истражена у појединим микрорегионалним целинама, посебно у њеним јужним брдским и планинским деловима.

Прва насеља јављају се током касног палеолита, али за сада не можемо ништа прецизно рећи о овом периоду на простору Лозничке регије. Током раног и средњег неолита регистрована су четири насеља старчевачке културе, али ниједан локалитет није археолошки истраживан, већ налази потичу са рекогносцирања. Са друге стране, позни неолит је заступљен већим бројем локалитета, чак 28, који припадају винчанској култури. Поред равничарских насеља, у овом периоду регистрована су и градинска насеља, као и неколико насеља типа „обровац“, карактеристичних за области Мачве и Поцерине. Већина локалитета припада најмлађем периоду винчанске културе, односно периоду од краја прве четвртине до средине V миленијума пре н. е.

Следећем периоду, старијем енеолиту припада 26 налазишта и у том периоду примећује се повећање броја градинских насеља. Материјалну културу заједница старијег енеолита у овој регији, а реч је о периоду друге половине V миленијума пре н. е., чини симбиоза стилско-типолошких елемената наслеђених из позне винчанске културе са елементима Бубањ–Хум I културе и енеолитских култура Тисаполгар, Бодрогкерештур и Ласиње са територије Паноније. Током овог периода се у овој регији примећује неуобичајена појава бакарних крстастих секира типа *Jászladány*, које су регистроване на јужним падинама Цера. Развијени и позни енеолит у Лозничкој регији слабо су истражени, а насеља су махом на градинама. Као и у претходном периоду, и у развијеном и позном енеолиту у овој регији мешају се елементи култура Баден и Коцофени, а у познијем периоду и позне костолачке и вучедолске културе и тај период обухватао би другу половину IV и прву половину III миленијума пре н. е.

Из периода старијег бронзаног доба у Лозничкој регији регистровано је само четири локалитета, али се тек нешто више може рећи о

обичајима сахрањивања, док о насељима за сада нема никаквих података. Облици сахрањивања јесу спаљивање и скелетно сахрањивање. Материјална култура овог периода одговара културним групама Бубањ–Хум III, Винковци и Мориш, а реч је о времену краја III и почетку II миленијума пре н. е. Што се тиче времена средњег бронзаног доба, за ову регију ни данас ништа поуздано не можемо рећи. Из развијеног или позног бронзаног доба, које у овим областима почиње око 1500/1450. године пре н. е. и завршава се око 1200. године пре н. е., регистровано је чак 34 локалитета, од којих су најзаступљеније некрополе под хумкама, а свакако најбоље истражен локалитет представља некропола у Брезјаку (Пауље). Реч је најчешће о спаљеним покојницима, мада се ретко јављају и инхумиране особе. У погледу културне припадности, реч је о посебној културној појави, у којој видимо сличности са Културом гробних хумки и Белегиш I културом.

Из прелазног периода из бронзаног у гвоздено доба (рано гвоздено доба, 1200–800/750. г. пре н. е.) регистровано је 12 локалитета, од којих је највише насеља градинског типа. Карактеристике материјалне културе из овог периода одговарају Калакача хоризонту, или Босут I култури (хоризонт IVa на Градини на Босуту). Из периода старијег гвозденог доба са наше територије потичу само два случајна налаза бронзаних предмета, па би се на основу тога могло рећи да ова регија гравитира ка северу. Из периода гвозденог доба III (средина VI века – крај IV века пре н. е.) долазе налази са тек два локалитета, тј. некрополе, а који се могу везати за сремску групу, групу Босут III и Гласинац–Мати комплекс. Из периода млађег гвозденог доба регистрована су три локалитета, па се може рећи да се територија лозничког краја уклапа у досадашње претпоставке о насељавању Скордиска.

LOZNICA, CULTURAL STRATIGRAPHY OF THE PREHISTORIC SITES IN JADAR, RAĐEVINA AND AZBUKOVICA

The initiative to form the National museum in the town of Loznica arose at the end of October 1980. From 1982 archaeologist Jagoda Canić-Tešanović was appointed as a coordinator and specialized associate to complete tasks necessary to form the Museum, as part of the establishment "Home of culture Vuk Karadžić". The endeavour to conserve historical past of Jadar region, to acquire ethnological crafts and note the local customs, has motivated Municipality of Loznica to bring the Decree on forming Establishing committee of the Museum on 24th May 1984. Conduction of expert musico-logical tasks was delegated to the Historical museum of Serbia in Belgrade, which accepted the obligation to form a permanent exhibition in the building of "Old pharmacy" in Loznica. Already during 1986 some of the planned works were finished which made possible to legally formalize the existence of such an institution within the culture, which the town Assembly of Loznica did on 30th June 1986, bringing the Establishing act of the Museum of Jadar in Loznica. After the formal opening of Museum, the

Сл. 56. Плакат – молба становништву да донацијама покретних културних добара помогне оснивање Музеја

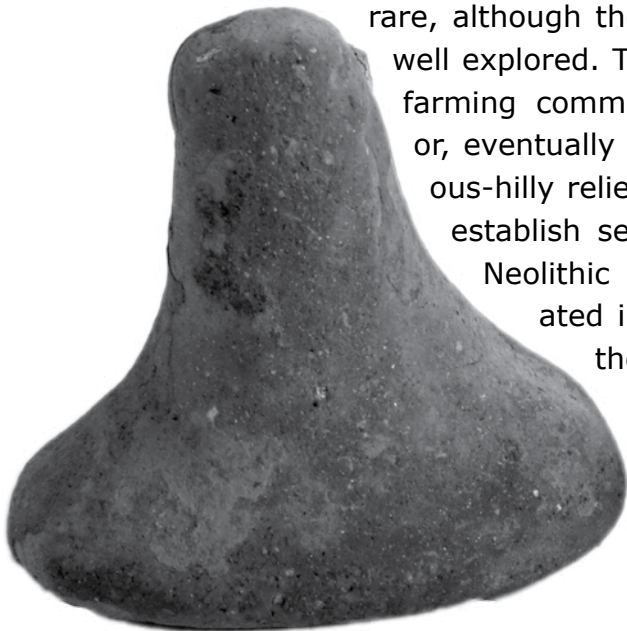
Fig. 56 Poster appealing to citizens to assist in establishing a museum by donating privately held cultural property

work on systematic collection of artefacts and forming of archaeological, ethnological, historical, and numismatic collections, as well as the department for museum documentation. By the Decree of town Assembly of Loznica in January 1999 the Museum of Jadar loses the legal liability and merges with "Centre of culture Vuk Karadžić" in Loznica. For easier overview of topographic and stratigraphic prehistoric site's characteristics and their mutual relationships, region presented in the book is divided in several smaller separated geographic regions – Rađevina, Azbukovica, and Jadar. Rađevina region is comprised of area between Jadar, and the mountains of Medvednik, Jagodnja, and Sokol, with prevailing montane-hilly relief. Azbukovica is also a mountainous region to the south of Rađevina, intersected with numerous rivers, and bounded with Drina river to the west. Jadar is the only region with lowland relief in this area, formed around Jadar river, which springs near Osečina, and confluences to Drina river near Loznica.

THE STRATIGRAPHY OF PREHISTORIC SITES IN LOZNICA REGION

Neolithic

The majority of region studied in this book is comprised of mountainous-hilly relief, so it is not unusual that sites from Early/Middle Neolithic are rare, although the area of the region is relatively large and well explored. That can be explained by the fact that early farming communities preferred river terraces, alluviums or, eventually gentle slopes near rivers, so that mountainous-hilly relief was not specifically attractive for them to establish settlements. From total of four Early/Middle Neolithic sites, or Starčevo culture, three are situated in Jadar region, mostly on the perimeter of the region, at terminal foothills of the Iverak (the site of Kućerine) and Cer (the site of Lipovica) mountains. Neither of mentioned sites was excavated, so the small amount of data is provided by surveys and small number of surface finds. Not even the surface collected pottery finds could give a clearer picture about the material culture of these societies, nor the precise chronological range of the sites. The material comprises of forms typical for the

Сл. 57. Лозница, Бојића ада, гладилца од печене земље, праисторија

Fig. 57 Loznica, Bojića Ada, polisher made of baked clay, prehistoric period

Early/Middle Neolithic, or Starčevo culture, such are bowl shaped vessels decorated with plastic applies or bands of clay (Lipovica), or conical vessels with rough surface (Kopiljuša). It should be noted, however, that Starčevo pottery in Loznica region is small in numbers and that given pottery forms exist at some sites even in Late Neolithic, as is the case with sites in Morava valley (Pomoravlje) or Šumadija regions.¹

Late Neolithic sites have been, however, registered in much larger numbers, especially those from end of this period. The region contains 28 sites belonging to Late Neolithic, or Vinča culture. Topographic setting of the sites that can be attributed to Vinča culture it is observed that most of them are lowland sites, which comprise 17 sites. These sites are situated, mostly, in lowland part of Jadar, on the alluvium near Drina river (the sites of Ante, Kovanluci, PIK Gučevo, Lopatar, Zabran, Bojića ada i Vladića brdo), or are at some distance away from the present-day riverbed of Drina, on the hillsides of Cer and Iverak mountains (the sites of Velike livade, Priljevska crkva, Vidojevica, Ševarine and Velika livada). Six more sites of Vinča culture are situated in the montane area of Rađevina and Azbukovica regions, near Drina river (Radašnica cave and the site of Kopiljuša), or deeper into the hinterlands (the sites of Bogušćici and Krasavi near Krupanj and the site of Varoš in Bela Crkva), as well as six hillfort sites, which is rather high presence for that kind of settlement (around 24 %) in comparison to other regions in Serbia.² Four hillfort sites are situated on the rim of Jadar (the sites of Mramorje, Orlovac, Lipovica and Kik), one is situated on one of the mountain tops (Vidin grad), while the site of Gradac in Banja Koviljača in on a dominant high ground just on the edge of alluvium on the right banks of Drina river. Specific kind of settlements, which are otherwise typical for Mačva and Pocerina regions,

Сл. 58. Тршић, Велика ливада, глачане камене алатке (према: Стојић, Церовић 2011, 445, ф. 372)

Fig. 58 Tršić, Velika Livada, polished stone tools (after: Стојић, Церовић 2011, 445, f. 372)

¹ Гарашанин М. и Д. 1979, Т. XXVII/4; Nikolić 2008, 297.

² Similar percent of Late Neolithic hillfort settlements is observed in southern Pomoravlje region. (Kapuran *et al.* in press).

have been observed at the site of Kleje in Novo Selo. These are sites of the „obrovac“ type, formed on lowland terrain susceptible to floods, with moat and earthen rampart erected around the settlement. They are characteristic for Late Neolithic, and the three smaller sites of „obrovac“ type at the Kleje locality are, for now, the only discovered so far in this region. House daub wall was attested at many of the sites from this period in course of surveys, but they are mostly multi-period sites, so it is not possible to conclude that the daub originates from the Neolithic settlements. Similar situation is noted during excavations at the site of Gradac in Banja Koviljača, which contained house daub in several redeposited layers, so that it could originate from different prehistoric settlements. Most of the Neolithic sites from Late Neolithic in this region, according to Trbuhović and Vasiljević, belong to late phase of that period, or Vinča-Pločnik period of Vinča culture,³ at which the finds illustrated in this book also point out. It is however possible that older period of Vinča (Vinča-Tordoš II, or eventually Vinča-Pločnik I) observed at Gradac in Banja Koviljača, where discovered vessels were ornamented by punctations, incised bands or chessboard fields, which are the most common motifs and techniques in phases Vinča-Tordoš II and Vinča-Pločnik I at the site of Belo brdo in Vinča,⁴ while they appear in horizons IV and V of Vinča culture at the site of Grivac.⁵ Pottery forms discovered around Loznica, which could also belong to earlier periods of Vinča culture are beakers on a high foot. They are found at the sites of Bojića ada and Vladića brdo, at which are, beside these beakers, other pottery forms exclusively characteristic for the youngest period of Vinča culture are also present, so it is uncertain whether the high foot beakers at these sites are past survivals which were used longer in this region compared to other areas of Vinča culture? In the youngest horizons, namely, at the sites of Vinča, Supska, Grivac, Divostin, Komradin and many other sites from this period, as well as single occupation settlements from this period in nearer proximity (the site of Crkvine in Mali Borak), slender elongated beaker foot is instead rather low and stocky. At Vinča, for example, the cease in appearance of slender elongated beaker foot is noted starting from Vinča-Tordoš II phase (8-6,5 m), and is replaced with stockier one, and similar situation is observed at Grivac, where elongated beaker foot ceases with the Grivac V horizon,⁶ while at Supska this form exists up to the layer 5, which corresponds to end of Vinča-Tordoš phase and beginning of Vinča-Pločnik phase.⁷ From the abovementioned, it can be assumed that the lowland settlements Bojića ada and Vladića brdo, however, have the multiple stratigraphic

³ Трбуховић, Васиљевић 1983.

⁴ Гарашанин 1973, 88-90.

⁵ Nikolić 2008, 201.

⁶ Гарашанин 1973, 87; Nikolić 2008, 194, 197, 201.

⁷ Гарашанин Д. и М. 1979, 39, Т. XIV/9, Т. XXI/7, 8, Т. XXXIII/1, 2, Т. XXXVII/6.

layers. Remainder of Late Neolithic sites in this region mostly belong to the youngest period of Vinča culture, at least according to collected surface finds. Stylistic and typological characteristics of pottery from these sites correspond to Vinča-Pločnik period of Vinča culture. These are bowls with introverted rim (Orlovac, Bojića ada, Kopiljuša, Vilin grad, Lipovica), bowls with thickened rim (Orlovac, Vladića brdo) or double-armed amulets with vertical perforation (Lipovica). Other pottery forms, such as biconical bowls, and conical bowls with thickened belly and so called *carinated* bowls exist almost throughout

Сл. 59. Церова, Ковачевића пећина, украшени керамички пршљенци, винчанска култура (?)
(према: Стојић, Церовић 2011, 371, ф. 15)

Fig. 59 Cerova, Kovačevića cave, decorated ceramic spindle-worls
(after: Стојић, Церовић 2011, 371, f. 15)

all periods of Vinča culture and are not chronologically sensitive. Bowls with introverted rim have parallels in the youngest phase of Vinča culture at many surrounding sites, but also in remoter regions. Such form is present at the site of Crkvine in Mali Borak in Vinča D phase,⁸ in horizons 3-1 at Supska,⁹ in the youngest horizon at Vinča,¹⁰ in horizon Grivac IV,¹¹ at Benska bara,¹² in horizon IIb at Divostin,¹³ in the youngest horizons at Kormadin.¹⁴ According to absolute dates obtained from samples collected from houses 13 and 14 at Divostin, belonging to phase II, this phase can be attributed to the second quarter of 5th millenium BC,¹⁵ which closely correspond to absolute dates

⁸ Спасић 2011, Т. III-V.

⁹ Гарашанин Д. and М. 1979, Т. I-VI.

¹⁰ Гарашанин 1973, 95-96.

¹¹ Nikolić 2008, 275-276.

¹² Трбуховић, Васиљевић 1983, 32, 33.

¹³ Madas 1988, fig. 6.3./1-15, fig. 6.6./1-9 and other.

¹⁴ Булатовић *et al.* 2010, 13-15, Т. III/7-9, V/7-10.

¹⁵ Borić 2009, Tab. 4.

obtained for the youngest Neolithic layer at Vinča.¹⁶ According to these dates, and absolute date for Early Eneolithic from the nearby site of Bodnjik, it can be assumed that Neolithic sites in Loznica region belong to the period between the end of first quarter and middle of 5th millennium BC.

Certain number of hillfort settlements from this period is noticed in Loznica region, including Rađevina and Azbukovica, which is not a common settlement type in Late Neolithic over most of the Vinča culture territory. Similar situation is, however, evidenced in South Morava river valley, where several hillfort settlements existed in Vranjsko-bujanovačka depression and Leskovačko polje during this period. The appearance of Vinča settlements in montane hillsides of Rađevina and Azbukovica, remote to main communication routes or larger rivers. Reason behind such a distribution of Late Vinča settlements in this region should be possibly sought in better herding conditions, and the proximity of mining minerals as well. Namely, in the vicinity of copper mine, numerous sites from the younger period of Vinča culture or Early Eneolithic have been evidenced. For example, in the near proximity of Srebrne rupe mine on Cer mountain, the sites of Ševarine, Škola, Veliki Bračinac, Mali Bračinac, Kik, Stepanovo brdo and Roman cemetery are evidenced within 5 km radius, while in the proximity of copper mine at localities Hram in Selenac near Ljubovije and Voljevci near Mali Zvornik,¹⁷ the sites of Radašnica cave, Rid, Turska karaula and Sklopovi are evidenced within 12 km radius.

Eneolithic

Eneolithic is a period of Prehistory when copper became to be used for manufacture of objects for everyday use. First copper artefacts are dating back to Vinča culture (chisels, axes), so it is often questioned whether the end of 6th millennium BC can be assumed as beginning of the Early Eneolithic on Central Balkans.¹⁸ Nevertheless, copper was widely used from the second half of 5th millennium BC, and that period is considered as Early Eneolithic on this territory. Over the most of Serbian territory, the Early Neolithic consists of Bubanj-Hum I culture, which was the part of a larger Bubanj-Salčuța-Krivodol cultural complex, which is, according to finds evidenced so far, also the case with Loznica region.

Difficult circumstance in chronological and cultural attribution of finds is presented by the fact that finds which V. Trbuhović and M. Vasiljević attri-

¹⁶ Borić 2009, Tab. 7, compare with Borić 2015, Tab. 5.

¹⁷ Васиљевић 1967, 126.

¹⁸ Finds from the sites of Belovode and Pločnik, as well as recent dating of copper mine Rudna Glava confirm that copper metallurgy was known to societies of Vinča culture (Borić 2009; Radivojević *et al.* 2010), to what was, after all, proposed by B. Jovanović (Jovanović 1971).

bute to so called Benske bare III phase are not yet published.¹⁹ That phase could belong to Early Eneolithic, at least according to their description of finds, but also the fact that they attribute copper cross axes to that phase as well. The only site from Benska bara III phase, from which pottery finds are known is Lipovica in Novo Selo.

Сл. 60. Локалитет Видојевица, археолошка истраживања 1996. године

Fig. 60 Archaeological site Vidojevica, archaeological excavations 1996

Over the territory of Jadar, Rađevina, and Azbukovica, 26 Early Eneolithic sites have been registered, with notion that 15 of them is attributed to so called Benske bare III phase by V. Trbuhović and M. Vasiljević. Four sites could not be successfully identified on the field, so they cannot be analyzed topographically, and the sites of Detinji potok and Staro selo are, probably, two names for the same site, and are observed as such. Therefore, out of 22 topographically identified settlements, 6 are lowland, out of which 5 are on gentle slopes of southern Cer mountain hillsides, near rivers, while one is situated at Bela Crkva, but it is a multi-horizon settlement of Vinča culture, with finds belonging to Benska bara III phase. Even 15 settlements are hillforts (68%), and one cave site was observed (Kovačevića cave near Krupanj). In lowland region hillfort settlements were formed on natural elevations, on the lowermost hillsides of Cer, Iverak, Gučevo, and Rađevina mountains, on the northern, as well as on the southern rim of Jadar region (the sites of Mali Bračinac, Veliki Bračinac, Crkvina, Staro selo, Stepanovo brdo, Kulina), then as well on the northern rim of Lešnica and Mlinska river valleys (the sites of

¹⁹ Трбуховић, Васиљевић 1983, 85.

Prosečena kosa, Baščina Nenadovića, Detinji potok), as well as on one of the northermost hillsides of Cer mountain, facing towards Mačva region (the site of Lipovica). In the montane area of Rađevina Early Eneolithic hillfort settlements have been evidenced at the both enterances and at the midpoint of Likodra canyon (Turska karaula, Prosek, and Ostenjak), as well as on the high river terrace adjacent to Drina river (Šanac in Grabovnica), as well as in the montane region between Drina and Krupanj, in vicinity of Hram copper mine (Rid).

We still lack data about characteristics of settlements and dwelling structures, since only two settlements of this period have been excavated, and even those were of smaller scale. Besides, excavated sites have multiple horizons, so it is not certain that collected architectural elements (mostly daub) belong to Early Eneolithic settlements.

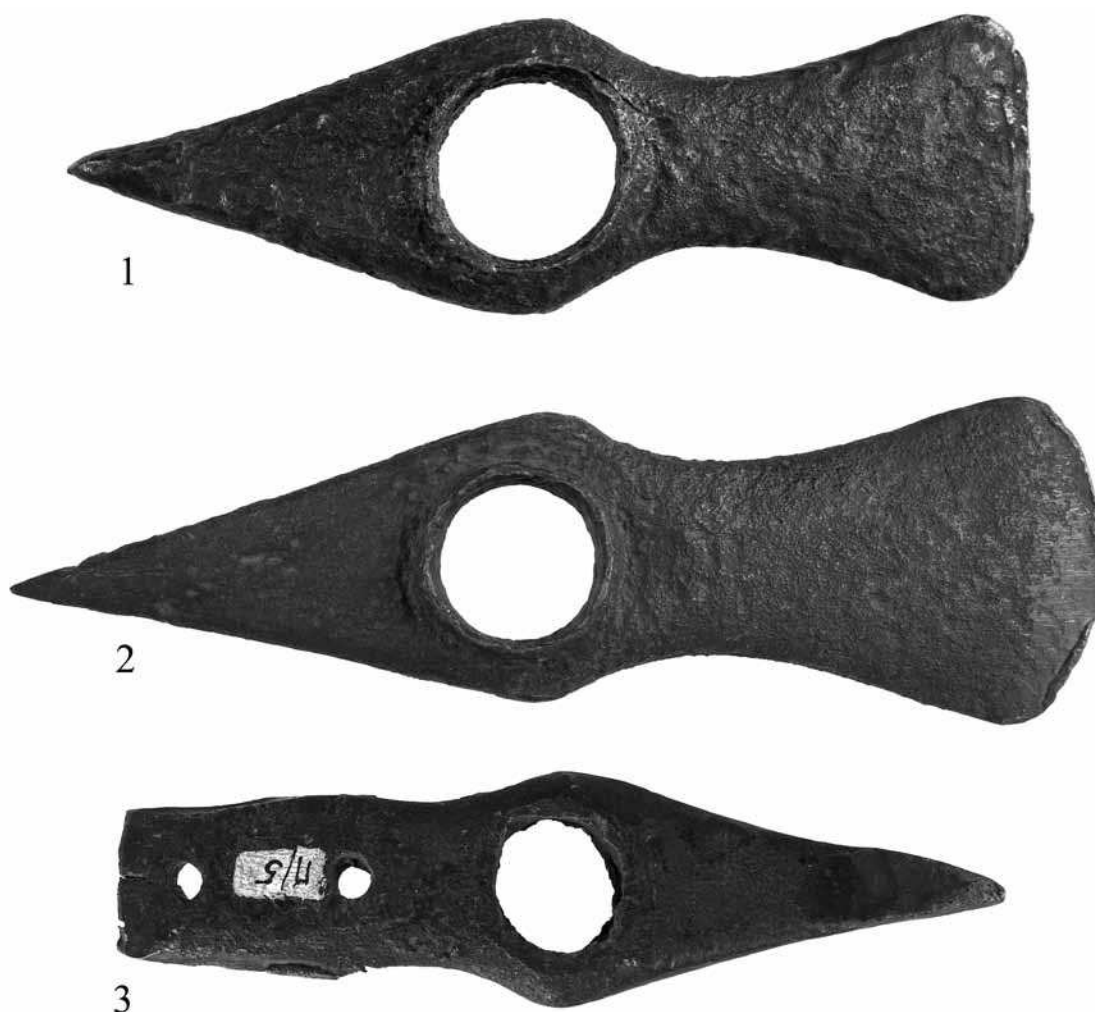
Bowls with introverted rim are characteristic stylistic and typological element appearing in Early Eneolithic pottery in Loznica region, which, however, appeared already in preceeding period, in Late Vinča culture. The difference is, however, that Eneolithic bowls are mostly with shorter upper cone, thicker walls, sometimes with thickened shoulder, and often having button or horn like handles on shoulder, as well as the channeled ornamentation (Likodra, Spasovine, Šarampov, Kovačevića pećina). Such bowls are known from the nearby site of Bodnjik, an Early Eneolithic settlement, which is according to absolute dates put into the third quarter of 5th millenium BC.²⁰ It has been noticed that biconical bowls with cyllindrical neck often appear at Eary Eneolithic sites in Loznica region (Lešnica, Ostenjak, Kovačevića pećina), but this form is also known from the youngest phase of Vinča culture (Vidojevica, Grivac, Mali Borak).²¹ Fragments of S profilated kantaros with channelled belly decoration, are characteristic for Bubanj-Hum I culture, are evidenced in Kovačevića pećina (T. LXXVIII/3, 6), as well as small aphorae with cyllindrical or funnel shaped neck, and handle in the same plane as rim, are evidenced in Kovačevića pećina (T. LXXVIII/4) and Ostenjak (T. XLV/4, 5). This latter form also appears already in Late Vinča cultrue (Divostin).²² Early Eneolithic pottery is mostly ornamented with channels, mostly vertical, on belly of bowls or kantaroi, with presence of arranged barbotine (Ostenjak, T. XLV/9). Horn or button shaped handles are often encountered, in some specimens they are facing downwards, which could be explained by northern influences (Lasinjska culture), which are noted on the nearby Bodnjik. Many other pottery forms, as specified, are known from the youngest phase of Vinča culture, which is, according to dates from Vinča, Grivac, Banjica, and Divostin

²⁰ Живановић 2013, 54, drawing 2/2, drawing 9. Similar bowls have been observed however in house 2/79 at Banjica.

²¹ Nikolić 2008, Fig. 9.70/f.h, h.h; Спасић 2011, Т. III/4, 10.

²² Madas 1988, fig. 6.4/8, 6.6./10.

determined into the second quarter of 5th millennium BC,²³ therefore, immediately before Early Eneolithic in this region, according to mentioned date from Bodnjak.²⁴ Early Eneolithic cultures in this region seem to chronologically and culturally emerge from the youngest phase of Vinča culture, which explains common elements in pottery between these two periods. Analogies for many pottery forms from the Early Eneolithic sites in Loznica region,

Сл. 61. Помијача (1), Милина (2-3), бакарне секире, старији енеолит

Fig. 61 Pomijača (1), Milina (2-3), copper axes, Early Eneolithic

except at Bodnjak, are evidenced at the sites of Livade in Kalenić,²⁵ where the elements of Bubanj-Hum I culture and Tiszapolgar, Bodrogkeresztúr, and Lasinje cultures are also present, and similar pottery is discovered at the site of Velimirovi dvori near Mionica.²⁶

²³ Borić 2015, 162-169, fig. 2.

²⁴ Живановић 2013, 54.

²⁵ Благојевић 2005, Т. IV/2, Т. V/3, Т. X/1-3, Т. XII/2, Т. XIV/1, Т. XVII/3.

²⁶ Stevanović 1998, 341-355, Sl. 4/a-c.

Quite interesting disposition of copper cross-axes of *Jászladány* type is noticed in Early Eneolithic of this region. Five axes of this type and part of a deformed copper axe, whose shape cannot be defined (unknown provenience near Tekeriš) are found in the region. Namely, all axes, including the deformed fragment, are found on the southern slopes of Cer mountain, and the northernmost and southernmost finds are 13 km distant. A large number of such type of axes is also discovered on the northern side of Cer mountain, as well as in Mačva region.²⁷ The presence of Srebrne rupe copper mine in Tekeriš in the zone with finds is indicative, from which the most distant find of cross axe in Loznica region (Detinji potok) is 8 km away. Srebrne rupe mine, together with mines over the broader area of Krupanj and Ljubovija, are long since mentioned in archaeological literature as a potential prehistoric mine.²⁸ Currently, however, there are no evident traces of copper ore exploitation from the prehistoric period, or traces of metallurgy, so that all remains in domain of assumptions.

The sites of developed and Late Eneolithic in this region are mostly hillforts (Gradac in Banja Koviljača and Ostenjak) or caves (Kovačevića cave), with two evidenced mounds (Banjevci - Četenište and Tolisavac). It is interesting that all of the sites are found in Rađevina and Azbukovica, except Gradac in Banja Koviljača, which is situated on the boundary of Jadar and Rađevina regions.

No artificial fortifications have been observed on the hillforts from that period, but at the site of Ostenjak in Likodra, in course of excavations part of an above-ground house, which gives certain information about dwelling architecture of the time.²⁹ Discovered layer of this period in Kovačevića cave testifies that human societies in that time used caves as temporary habitations. In course of excavations at Ostenjak D. Garašanin recognized three cultural layers from developed and Late Eneolithic, of which the oldest contained mixed elements of Černavoda III-Boleraz, Coțofeni, and Baden cultures.³⁰ These are half ball shaped deep vessels with obliquely cut or T profiled rim (T. XLV/14), ball shaped vessels with short neck and, sometimes, a handle which slightly overhangs the rim (T. XLVI/18, 19), as well as pronouncedly profiled beakers with long neck (T. XLV/15). Ornaments are comprised of incised broken lines or grooves (T. XLVI/18, 23; T. XLVII/51, 52). Fragment of anthropomorphic flat figurine characteristic for Baden culture (T. XLVIII/60) was also found in this layer. Pottery from younger layer contained elements of younger Coțofeni and Baden cultures, as well as Kostolac culture (beside existing forms fürchenschicht ornament also appears – T. XLVII/53, as well

²⁷ Церовић 2002, 37–56; Antonović 2014, Taf. 50.

²⁸ Васиљевић 1967, 126; Vasiljević 1974, 148; Durman 1983, 10 and cited literature.

²⁹ Garašanin 1997, 435–447.

³⁰ Garašanin 1997, 436–437.

as the vessels with long neck and low belly – T. XLV/16), while the youngest Eneolithic layer (layer 2) contained elements of Vučedol and Kostolac cultures (so called xylograph ornaments, zig-zag lines, so called wolf's teeth and similar) (T. XLVIII/55–58).³¹ Surface finds from Ostenjak, including the finds from excavations have Baden (T. XLVI/21, 29), Coțofeni (T. XLVI/30, 31, 33; T. XLVII/42, 47), and Kostolac (T. XLVII/38, 39, 43–45) culture elements, and in later context of Vučedol culture. A vessel with sharp profilation and long neck, identical to the specimen from the layer 4 in Ostenjak, but with a broad band handle, is found in Kovačevića cave, together with other stylistically and typologically pottery forms (T. LXXIX/14–18), similar to the pottery from Ostenjak. Similar stylistic and typological characteristics have been noticed on pottery from Gradac in Banja Koviljača. However, according to pottery ornamentation (broken lines, zig-zag lines, triangle imprints) it seems here that layer belongs exclusively to Late Kostolac or Vučedol cultures (T. I/7; T. II/8–11).

Сл. 62. Руњани, Громиле, археолошка истраживања хумки, 2005. година

Fig. 62 Runjani, Gromile, archaeological excavations of the mounds, 2005

It is obvious that the region was settled in course of the entire Eneolithic period, and two mounds in Tolisavac reveal the burial customs of these societies. In first mound (no. III) at the site of Ćetenište, a shallow trough bassin with ash, charcoal and ochre has been found. Grave was not encountered, but the mound infill contained small pottery fragments, chipped stone implements and ochre.³² Mound at Banjevci contained graves placed on the soil bed with incinerated remains of the deceased placed directly on it, with ash, charcoal, and pottery fragments, but without urn, while

³¹ Garašanin 1997, 437–438. Surface finds collected in recent years have shown that the site was settled in course of Early Eneolithic (T. XLV/1–12).

³² Гарашанин 1986, 68.

the grave surface was covered with stones. According to pottery M. Garašanin determines this mound to the earliest phase of Baden complex (Boleraz or Černavoda III group).³³

Similarly to the preceding period, elements of Baden and Coţofeni cultures also merge, while in later period the same is held for Kostolac and Vučedol cultures. According to research done so far, Eneolithic in this region ends with Vučedol culture, and because of insufficient data, it is not known whether there was a hiatus before the beginning of Early Bronze Age.

Bronze Age

Early and Middle Bronze age (*Br A-B*)

Bronze Age corresponds to a period when human societies start to master the technology of producing alloy of copper and tin, and to produce previously unknown and different types of weaponry, objects of everyday use, and ornaments. The earliest bronze in south-eastern Europe was smelted with combination of copper and arsenic already during the Late Copper Age, and such a technology was also used in course of the Early Bronze Age. The production of „real“, tin bronze, is widespread just with Br B period, when more complex and diverse bronze objects start to appear.

Four Early Bronze Age sites are known from Loznica region, out of which two are the mound necropolises, one is cave site, while the last one is uncertain. Burial was conducted under smaller mounds, 12–20 m in diameter, appearing scattered in several groups spread over Rađevina mountains.³⁴ Types of burials in this period on the territory of Serbia are incineration and skeletal burials, but it seems that skeletal inhumations are somewhat more oftenly encountered. In most of the cases deceased were placed upon stone bedding or rammed earth, with crouched legs and laying oftenmost on right flank, while hands are put near the face.³⁵ A number of deceased was found together with grave goods, oftenmost placed near the feet. Burials from tumuli in Bela Crkva, as well as skeletal burial from the mound in Tolisavac, near the cemetery in Mojković, correspond to this period. The material culture of this period is uniform to some extent, having in mind that the material from Kovačevića cave differs from pottery found as grave goods within burials, which is somewhat expected, having in mind that the pottery is of different purpose. Several pottery fragments from Kovačevića cave (T. LXXX/21–28) resembles the Bubanj-Hum III cultural group pottery,³⁶ but also to the pottery appearing to the north, in Vinkovci and Moriş cultures.³⁷ On the other hand,

³³ Гарашанин 1986, 69.

³⁴ Garašanin 1983, 708 and further.

³⁵ Garašanin 1983, 710–711; Валтровић 1893, 90.

³⁶ Милановић, Трајковић-Филиповић 2015, 32 and further.

³⁷ Тасић 1983, 45 and further.

pottery found in burials, mostly beakers with elongated funnel neck, extroverted rim, and one broader band-like handle connecting belly with rim (T. X/1-3), are most similar with pottery from Pannonia region,³⁸ while similar specimens are found in south-western Serbia,³⁹ even in northern Macedonia, but they are too made according to the northern ones.⁴⁰ All these finds can be attributed into Br A period, according to Central Europe chronology.

Next period already presents a certain void in Loznica region, having in mind that the first consequent chronologically closed units belong to developed Bronze Age, or to Br C period to the earliest. Several bronze objects, out of which a pin with wedge-shaped head (T. XII/21) is most indicative, suggest that region was settled in that period.

Сл. 63. Брезјак, Пауље, хумка О, скелетни гроб, ископавања 2004. године

Fig. 63 Brezjak, Paulje, Mound O, inhumation grave, excavations 2004

Developed Bronze Age (*Br C-D*)

Developed Bronze Age in Loznica region begins around 1500/1450 BC and in that period bronze objects appear in larger numbers. From this period there are 34 sites, out of which 27 are necropolises under mounds, two are hillfort settlements, four are known by chance findings, and one site is uncertain.

³⁸ Тасић 1983, 45 and further; Garašanin1983b, 476 and further; Girić 1971.

³⁹ Zotović 1985, T. IV/6-8.

⁴⁰ Булатовић, Станковски 2012, 63, 239-241.

Two hillfort settlements, Vidin grad on Cer mountain and Gradac in Cikote are the only known settlements on a wider territory, not only in the area of Loznica region, although nothing reliably can be currently said about their size and defensive structures. Vidin grad represents one of the key strategic points in lower Drina river valley, and a point from which the route leading through Drina river valley to Sava river valley could be controlled, about which testifies the longevity of this hillfort, having in mind that it ceases to exist only during the Middle Age and that it contains thick deposits from various prehistoric periods. On the other hand, at the site of Gradac in Cikote the position of Bronze Age finds is still not clear, having in mind that it has been concluded that one of two ramparts belongs to the transitional period from Bronze to Iron Age (Ha A-B). Several pottery fragments, which certainly correspond to developed Bronze Age (T. LXI/3-4), originate from the site of Spasovine in Milina, but nothing precise can be said about site characteristics. Milinska river is, however, known for secondary deposits of tin ore – cassiterite,⁴¹ so it is assumed that structures with purpose of tin rinsing and processing were situated on its banks. On the other hand, the necropolises from Br C-D period are most extensively excavated and documented sepulchral units maybe over the territory of the entire Central Balkans and Serbia in general. From Loznica region there are 15 necropolises under mounds which are documented on the basis of archaeological excavations (Banjevac – Jovanin breg, Bela Crkva – Cerik–Bandera, Brezjak – Paulje, Brezovice – land of Toma Majstorović, at Čančići, Mramorje and Brezovačka mehana, Donja Badanja – Metlik and Mađarsko groblje, Joševa – Popov potok, Donje Nedeljice – near church, Kozjak – Lađurine, Lipnica – Seoski pašnjak, Lonjin – Seosko groblje, Mojković – Veliko groblje, Ravnaja – Brestovi, Runjani – Gromile, Tolisavac – Aluge, and Tomanj – Breg), as well as 12 necropolises under mounds tentatively determined to this period (Bačevci – Rimsko groblje, Vrbić – Crkvina, Drlače – Orašće, Crnča – Podgaj II, Gornja Badanja – Divič, Gornja Koviljača – Crkvina and Rimsko groblje, Grnčara – Panjik, Jadranska Lešnica – Crkvine, Jarebice – Atice and Bare, Lešnica – Šanac–Kleje, and Runjani – Carev breg), having in mind that archaeological excavations have not been conducted at them. Chance finds of bronze objects come from four sites (Grabovnica – Grabovnička reka, Kozjak – Brešće, Milina – Staro selo, and Ravnaja – Brestovi), but it is possible for the last two that they came from devastated mounds.

The best explored site certainly is the necropolis at Brezjak (Paulje), where 20 mounds were explored in last 25 years, some of which presented the unique burial examples from developed Bronze Age period, as well as

⁴¹ Huska, Powell 2013.

one absolute date.⁴² Mound burials are characteristic of this period, and deceased were mostly cremated, but, although rarely, examples of inhumated individuals can be also observed.⁴³

Сл. 64. Брезјак, Пауље, хумка X (VIII), централни гроб, намерно савијени бронзани мач

Fig. 64 Brezjak, Paulje, Mound X (VIII), central grave, bented bronze sword

Material culture from Br C-D period is well known on the basis of finds from necropolises and closed grave units. Observed in general, pottery from necropolises is mostly similar with finds from eastern Bosnia and Western Morava river basin, as well as with Belegiš I culture.⁴⁴ This primarily refers to the specimens of beakers with accentuated onion-shaped belly and two or four tongue-like protomes, two handles overhanging the rim, while vessels are often decorated with channels or incisions, rarely with round punctures in form of a band, and also often have accentuated foot, as the specimens from the site of Cerik – Bandera (T. XII/20), Paulje (T. XVI/21; T. XX/50), Metlik (T. XXXIX/1–4), Popov potok (T. XLII/2) and Aluge (T. LXXIII/1). Such beakers are also found at necropolises in Belegiš,⁴⁵ Karaburma,⁴⁶ Kaluđerske livade,⁴⁷ Gomolava settlement,⁴⁸ eastern Bosnia,⁴⁹ and Western Morava river basin.⁵⁰ Similar characteristics have been noted in small amphorae without,

⁴² Gligorić, Filipović, Bulatović 2016.

⁴³ Филиповић 2014, 51 and further.

⁴⁴ Филиповић 2014, 51 and further.

⁴⁵ Вранић 2002, cat. no. 46, 94, 100, 120, 136, 159, 168 and 169.

⁴⁶ Todorović 1977, grave 116, 265, 287, 297 and 305.

⁴⁷ Петровић 2006, T. XII/2, T. XV/1, T. XXXI/6, T. XXXIV/1.

⁴⁸ Petrović 1984, fig. 33.

⁴⁹ Косорић и Крстић 1988: T. VI/4, T. XII/3, T. XVI/7, T. XVII/1 и T. XX/1.

⁵⁰ Zotović 1985, T. XI/6-7; Nikitović 2003, T. IV/5, T. V/3; Стојић 1998, сл. 2, 11, 12, 13, 14, 18, 19, 28 и 29.

or with small handles at the sites of Paulje (T. XIII/1; T. XIX/47; T. XXII/59), which are also encountered in eastern Bosnia,⁵¹ and Morava river basin.⁵² Bowls from the sites in Serbia (Paulje – T. XIII/2; T. XVI/23; T. XXIII/66; T. XXIV/79, 81; Aluge – T. LXXIII/2), also show a great degree of similarity with the specimens discovered in the Danube river basin,⁵³ more often with those in Morava river basin.⁵⁴ The analysis of pottery material points to a cultural unity with the regions in eastern Bosnia and part of Morava river basin, while the greatest degree of similarity is found with the Belegiš-Kručeni culture.

Сл. 65. Брезјак, Пауље, разне хумке, керамичке посуде, Br C-D

Fig. 65 Brezjak, Paulje, various mounds, pottery vessels, Br C-D

The most illustrative examples for this assumption are beakers, which often have volute or horn shaped ends on the upper part, but a certain uniformity can be also observed in manufacture of these vessels. Beakers are, at the same time, favored vessels accompanying the burials, together with beakers decorated with channels and incisions, together with accentuated tongue-shaped protomes. Ornamentation motifs also show a greater degree of uniformity, especially zig-zag incision, X motifs. As well as motifs in form of parallel vertical lines on vessel's belly, organized in groups. Urn from Joševa (T. XLII/2) decorated with incisions and longer vertical plastic appliques, with small shouldered handles, has all the elements of *Hügelgräber* culture, as well as the smaller amphora from central grave of the mound A at the site

⁵¹ Косорић и Крстић 1988, Т. IV/2, Т. IX/1, 5, Т. X/1 and Т. XIII/4.

⁵² Nikitović 2003, Т. IV/6, Т. V/2; Стојић 1998, fig. 1 and 6.

⁵³ Todorović 1977, grave 138, 189, 261 and 278.

⁵⁴ Пековић 2003, Т. VI/3, Т. VII/1 и Т. XIX/2-3; Стојић 1998: fig. 3, 9, 15, 16, 20, 21, 22, 30, 31 and 32.

of Paulje (T. XIII/1). The custom of bending the bronze objects, as it is the example with a sword from the central part of mound X (T. XVI/24) and a long bronze pin from the peripheral part of mound O at the site of Paulje, show possible *Hügelgräber* influences.⁵⁵ Bronze finds, especially the pins, swords, spirally folded pendants and bracelets chronologically clearly connect necropolises in Serbia with Belegiš-Kručeni, Paraćin I, Early Brnjica cultures, as well as with one of the phases of Žuto Brdo-Girila Mare and Glasinac IIb and IIIa, and even possibly with phase IIIb. Pin with biconically shaped head discovered in the central part of mound A (T. XIII/3) at the site of Paulje is dated in Br C-D period,⁵⁶ as well as pins with conical head out of which one was found in the central grave of mound A at the same site (T. XIII/4). Needle with ball shaped head and, often, embroaded body come from the central grave of mound L at the site of Paulje,⁵⁷ as well as mounds A from the older excavations of Valtrović (T. XXVI/133), and are, as well, chronologically placed into Br C-D period.⁵⁸ Pins with the head with nail-head shape from the sites of Paulje (T. XVIII/49) and Brezovica (T. XXVIII/1–2) can be also attributed into Br C period.⁵⁹ Pins with stamp-like head from the site of Jovanin breg (T. IX/1), Staro selo (T. LXII/2) and Brestovi (T. LXXI/1) are usually dated into Br C period.⁶⁰ Specific appearance present pronouncedly long bronze needles with conically profilated head, over 50 cm long, while some specimens attain more than 100 cm in length, and the examples of the first type are discovered in the central grave of mound C,⁶¹ central grave of mound J,⁶² central grave of mound K (T. XVIII/29), peripheral grave of mound O⁶³ at the site of Paulje, and in mound 1 at the necropolis in Banjevac (T. IX/2). Based on proposed chronology of R. Vasić this type of pins can be securely attributed into Br C-D period.⁶⁴ Swords represent the exclusive type of finds at necropolises of developed Bronze Age on the territory of north-western Serbia and, for now, there are three known specimens. First is well-known find from Joševa (T. XLII/1), which can be chronologically attributed to Br C-D peri-

Сл. 66. Милина, Старо село, бронзана игла са ексерастом главом, Br C (према: Стојић, Церовић 2011, 386, ф. 84)

Fig. 66 Milina, Staro Selo, bronze nail-head pin, Br C (after: Стојић, Церовић 2011, 386, f. 84)

⁵⁵ Глигорић, Цанић-Тешановић 2010, cat. no. 92.

⁵⁶ Vasić 2003, T. 70.

⁵⁷ Глигорић, Цанић-Тешановић 2010, cat. no. 63.

⁵⁸ Vasić 2003.

⁵⁹ Vasić 2003.

⁶⁰ Vasić 2003.

⁶¹ Глигорић, Цанић-Тешановић 2010, cat. no. 20.

⁶² Глигорић, Цанић-Тешановић 2010, cat. no. 36.

⁶³ Глигорић, Цанић-Тешановић 2010, cat. no. 92.

⁶⁴ Vasić 2003, 70.

od.⁶⁵ Second specimen comes from the central grave of mound H from the site of Paulje (T. XVI/24) and belongs to tongue-shaped swords of Boiu type⁶⁶ and can also be attributed to the same period. Third specimen is a bronze sword with casted hilt from Grabovnica (photo 45), which belongs to *Riegsee* type and is dated to the Br C-D period.⁶⁷ Eyeglass shaped pendants made of thinner bronze wire with spirally folded central railing can be also chronologically positioned into Br C-D period, as well as crescent and heart shaped bronze pendants (T. XIX/33–45). Hollow cast bracelets with separated ends from Paulje (T. XIII/5–6; T. XIV/7–8; T. XVII/26–27; T. XXII/60–61), can also be dated into Br D period, onto which suggest the absolute dates from mound XVIII (C),⁶⁸ which chronologically determines the mound into XIV century BC.

Сл. 67. Козјак, Брешће, бронзана гривна (према: Стојић, Церовић 2011, 381, ф. 65)

Fig. 67 Kozjak, Brešće, bronze armring (after: Стојић, Церовић 2011, 381, f. 65)

Numerous rich burials in this region mark out this population of contemporary cultures in neighbouring regions, at which also points the fact that neither of excavated graves in Belegiš or Paraćin culture has such a number

⁶⁵ Филиповић 2015, 119, cat. no. 51.

⁶⁶ Harding 1995, 23, Taf. 5/27–28.

⁶⁷ Harding 1995, 71.

⁶⁸ Gligorić, Filipović, Bulatović 2016.

of different objects as, for example, central burials from mounds A and K at Paulje. All mentioned finds from developed Bronze Age period could be attributed to Brezjak culture, formerly also known of western-Serbian variant of Vatin culture.⁶⁹

Transitional period from Bronze to Iron Age (Ha A-B)

Under the transitional period from Bronze to Iron Age (Early Iron Age) is assumed as a period after the Late Bronze Age, in course of which certain changes in settlement topology, material culture and other life spheres are evidenced in populations which settled Central Balkans. These changes arized in course of Ha A1/A2 period and last until Ha C, according to Central Europe periodization. R. Vasić determines this period into Ha B period,⁷⁰ while N. Tasić marks this Iron Age phase as the period of hoards.⁷¹

In Loznica region there are 12 sites from this period, out of which three are topographically uncertain, six are hillforts, two are lowland settlements, and one site is evidenced in cave. Hillforts are mostly erected on the peaks of Cer mountain (Trojanov grad, Vidin grad), or its southern slopes (Trbosilje), and on the rim of Jadar region (Cikote and Banja Koviljača), and one hillfort is evidenced in the canyon of Likodra river in Rađevina (Ostenjak). Both lowland settlements are situated on the banks of Drina river, while the cave is situated in Rađevina, near Krupanj (Kovačevića pećina). Hillforts on Cer mountains have quite favourable strategic positions, since it is possible to observe Mačva and Jadar regions from them. The site of Trojanov grad is built on the eastern rims of Cer mountain, so that is possible to control western Jadar region, surroundings of Cer, and south-eastern Mačva region, while from the site of Glavočurak in Trbosilje it is possible to observe the majority of eastern Jadar region. From the site of Gradac in Cikote, a fortified settlement on the southern rim of Jadar region, it is also possible to observe greater part of eastern Jadar, while the western part of Jadar and banks of Drina river was possible to control from the site of Gradac in Banja Koviljača. The only site evidenced in Rađevina region overlooked the canyon of Likodra river, wich was obviously an important strategic position in prehistory, since the canyon contains hillforts from older periods of prehistory as well.

At the sites of Trojanov grad, Gradac in Cikote, and Ostenjak, remains of defensive architecture have been discovered. Although it is, obviously, about the period in which population had a need to protect themselves in hillforts, two lowland sites in Loznica region also originate from this period, situated on the banks of Drina river (Bojića ada and Lot of Rade Škrbić), about there is no more precise data.

⁶⁹ On that problematic see Филиповић 2014, 51 and further.

⁷⁰ Vasić 1997, 343.

⁷¹ Тасић 1983, 99–106.

Dwelling architecture and burial practice from this period are unknown, although the mounds as a type of burial practice, judging by some of metal finds survived until the transitional period into the Iron Age, as well as in the final phase of Early Iron Age.

Material culture of this period, when stylistic and typological characteristics of pottery are concerned, is quite uniform. Bowls of introverted, channelled or faceted rim, ornamented, beside chanells, with incised lines, series of single imprints and, rarely, series of imprints done with a serrated instrument, prevail at all of the sites in Loznica region. At the site of Gradac in Banja Koviljača, at which the largest amount of finds have been recovered compared to other sites from this period in Loznica region, prevailing pottery forms are biconical and conical bowls with horizontally faceted or obliquely channelled rim, and half-ball bowls also appear, as well as S profilated bowls with short arched, vertically orientated handles on the belly (T. II/12–24; T. III/25–32). One conical cup with arched handle which overhangs the rim, as well as large number of amphorae of slightly conical longer neck, which on some specimens have wide extroverted faceted rim (T. III/33; T. IV/35–45; T. V/46–48). Such type of amphora (with or without extroverted rim) has been observed at the sites of Trojanov grad, Kovačevića pećina, cikotski Gradac, Bojića ada, and Kopiljuša. Attention is drawn also towards biconical vessels with conical neck, accentuated belly, the shoulder of which is oftenmost decorated with series of imprints, incisions or oblique chanells as evidenced at Gradac in Banja Koviljača and Cikote, but at Ostenjak as well (T. V/46, 48, 51; T. LXXVII/10; T. LXXXIV/9). Arched, horizontal, and zig-zag multiply incised lines are common ornaments for this period (T. III/28; T. IV/39, 45; T. V/51–54; T. VI/66; T. LXXVII/6, 8, 9; T. LXXXIII/6, 7; T. LXXXIV/10–12), as are series of notches and imprints of different shapes (T. II/19; T. V/5; T. VI/65; T. VII/80). Series of imprints done with an implement are sporadically observed (T. III/29; T. LXXVII/10), and one pottery fragment decorated with stamped S interconnecting imprints, the motif characteristic for Basarabi culture (T. V/50), which puts lower chronological boundary for the site of Gradac in Banja Koviljača into Ha B3/C period. Stylistic and typological properties of pottery from sites of that period in Loznica region almost exclusively correspond to Kalakača horizon, or Bosut IVa culture.⁷²

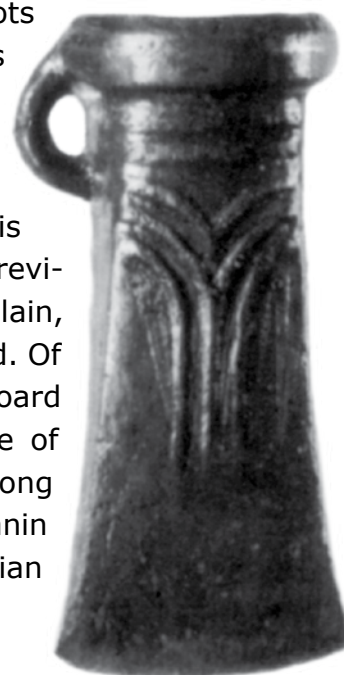
Inventory of this culture exhibits the domination of new elements in pottery production, such as bowls with introverted channelled rim, chanells of Gava type, multiple incised lines, pine branch motif, interconnected S motifs, and imprints done with a serrated tool, although, retaining some stylistic and typological properties of previous period, such as S profilated bowls, cone

⁷² Medović, P., Medović, I., 2010, 19–73. In earlier publications this culture (phase) was designated as IIIa (Medović 1978, 15–28). About Bosut culture see in: Vasić 1987, 536–554.

handles, arched handles, arched handles with plastic offshoots on top, smaller amphorae with conical neck, vertical channells (furrows), and incised lines.

Changes are notable in production and distribution of bronze finds as well, coming from six sites. Bronze celts from Budišići (T. XXX/1) and Milina (T. LXII/3),⁷³ which belong to this period, are unparalleled in the autochthonous culuture of a previous period, but probably come from the north, in Pannonian plain, where numerous hoards of these objects have been discovered. Of special importance are notched, lavishly decorated from the hoard in Gučevo (T. XXXVIII/1-3), which belong to a special type of hoards, so called Gučevo-Barajevo-Jajčić.⁷⁴ They also show strong connections with centres in Transylvania, although M. Garašanin stated the possible existance of local workshops on the Serbian part of the Panonnian plain.⁷⁵

When chronology of developed Bronze Age and transitional period is concerned, the only date for Late (developed) Bronze age comes from the necropolis under mounds Paulje in Brezjak, and puts it into 14th century BC,⁷⁶ while the absolute date from Gradac in Cikote chronologically determines this hillfort fortified with a rampart into Ha B period,⁷⁷ as Kalakača horizon was determined earlier, without absolute dates.

Сл. 68. Будишић, Обала Пљештаничке реке, бронзани келт (према: Вукмановић, Радојчић 1995, 89, кат. 157)

Fig. 68 Budišić, Obala Plještaničke reke, bronze socketed axe (after: Вукмановић, Радојчић 1995, 89, cat. 157)

Iron Age

Early Iron Age

Begin of iron use and its widespread use on Central Balkans still imposes series of different and insufficiently answered questions. This period, according to classification of M. Garašanin belongs to Iron Age II and III,⁷⁸ R. Vasić's horizons I-IV,⁷⁹ and Ha C-D according to Central European chronological system of P. Reineke, or the period between 800/750 and 300 BC in absolute years. It is characterized by mass production of iron objects on the

⁷³ A celt of an unknown provenience near Mojković should be added, about which we know nothing today.

⁷⁴ Гарашанин 1954.

⁷⁵ Гарашанин 1973, 426 and further.

⁷⁶ Gligorić, Filipović, Bulatović, 2016.

⁷⁷ A sample of wood from a beam in the wall was dated from the excavations conducted by Archaeological Institute in Belgrade with Brooklyn College in New York in 2015. Article about the absolute date is in press. This horizon at Ostenjak was dated before to the approximately same period on the basis of finds by M. Vasiljević and D. Popović (Васильевић, Поповић 2002, 16).

⁷⁸ Гарашанин 1973, 401 and further.

⁷⁹ Vasić 1997, 343.

territory of this part of Danube river valley and Balkans, which was not the case in course of the previous chronological phase. After well documented and relatively clear development of the societies during the transitional period (Ha A-B) at the territory of Jadar, Rađevina, and Azbukovica, it seems that here, as in other regions of Central Balkans, comes to the certain population movements and unstable times, which are reflected in rarity of finds. From the Ha C period over the territory studied by this book comes only two finds – a hoard (grave?) from Budišić and a pendant with bird protomes from the Loznica surroundings. All finds mentioned here can be connected to so called Thraco-Cimmerian horizon, or to the appearance and spread of some of the material culture specimens from Ponto-Caucasic regions over much of the Danube valley and south-eastern Europe, about which was vastly written in last 50 years.⁸⁰ Unfortunately, except mentioned finds, recent field survey did not discover new sites which could be attributed to this period. Similar difference is observed over the territory of Šabac,⁸¹ so it can be said that Loznica region, at least on the basis of metal finds, gravitates to the northern territories and shows certain cultural unity with the contemporaneous culture in Srem region and Sava river valley, or Bosut II culture.⁸²

Iron Age III period, according to M. Garašanin,⁸³ or Ha D period according to Central European chronological system and Vasić's horizons III and IV, we encompass the period between middle of 6th to end of 4th century BC. From the area covered by this study, only two sites belong to this period – the necropolises at Brezjak and Bela crkva. At necropolises Brezjak and Bela Crkva, beside iron spearheads, knives, curved battleknives or swords, which are usual finds at necropolises, special attention is drawn to two greaves of Mramorac type (T. XV/19-20) from the mound I (A), made of thin embossed bronze sheet and grave of cremated individual with lavish grave goods and personal adornments (T. XX/51-57; T. XXI/58) from the mound XV (O). Handle of a beaker overhanging the rim with double protomes on the highest point and decorated with zig-zag channels could be also ascribed to this horizon (сл. XXX), and which is discovered in the infill of mound Г at the Paulje necropolis.⁸⁴ Unfortunately, in most of the cases finds were discovered in mound infill, without clearly observed burial units, but it could be assumed

⁸⁰ See: Vasić 1987b, 559 and further with earlier literature; Metzner-Nebelsick 2002.

⁸¹ Стојић, Церовић 2011, 40 and further.

⁸² Medović 1978: 48 and further.

⁸³ Гарашанин 1973, 401 and further.

⁸⁴ The object is not presented in the catalogue of the monography, having in mind that it will be published in already mentioned book about the necropolis in Paulje. Similar finds K. Metzner-Nebelsick determines into Ha D period. About it see Metzner-Nebelsick 2002, 177 and further. Maybe the specimen could be connected with relatively similar handle from grave 985 at the site of Pećine near Kostolac, see *Praistorija jugoslavenskih zemalja V*, T. LXVII/5 and similar specimen from Gradina na Bosutu, see Medović, Medović 2010, 237, fig. 221/2.

their funeral context, having in mind excavated burial unit from mound XV and their very placement within it.

Late Iron Age begins on Central Balkans by a relatively slow advancement of several Celtic tribes from Central Europe into the Danube river valley, from the beginning of 4th century BC. One find from a devastated grave near Loznica, as well as several chance finds from the sites of Paulje and Kik in Tekeriš belong to the Late Iron Age period in this region. On the other hand such a situation is maybe expected, having in mind that Scordisci avoided montane areas,⁸⁵ and that given territory is mostly montane and woodlands. The only to a certain point clear archaeological find presnets devastated grave from Loznica, where two spearheads, bronze shieldplating (without umbo) and pottery beaker (T. LVII/4) have been discovered, which should attribute this find in period of the second half of 1st century BC.

⁸⁵ Popović 1994, 20.

PREHISTORIC CULTURES IN THE LOZNICA REGION

cca	PERIOD	CULTURE	SELECTED SITES IN JADAR, RAĐEVINA AND AZBUKOVICA AREAS
6100.	EARLY NEOLITHIC	Starčevo culture	<i>Donje Nedeljice, Njivarci site; Donji Dobrić, Kućerine site; Novo Selo, Lipovica site; Radalj, Kopiljuša site</i>
5500.	LATE NEOLITHIC	Vinča culture	<i>Banja Koviljača, Gradac site; Cer, Vidin grad site; Loznica, Vladića brdo site; Loznica, Bojića ada site; Novo Selo, Lipovica site</i>
4500.	EARLY ENEOLITHIC	Bubanj-Salkuša-Krivodol/ Tiszapolgar/Bodrogkeresztur /Lasinje	<i>Cerova, Kovačevića pećina site; Gornja Sipulja, Rimsko groblje site; Likodra, Ostenjak site; Novo Selo, Lipovica and Kleje sites</i>
3500.	ADVANCED (MIDDLE) ENEOLITHIC	Cernavoda III-Boleraz-Baden Coțofeni-Kostolac culture	<i>Likodra, Ostenjak site; Tolisavac, Banjevci site</i>
3000.	LATE ENEOLITHIC	Vučedol culture	<i>Banja Koviljača, Gradac site; Likodra, Ostenjak site; Cerova, Kovačevića pećina site</i>
2200.	EARLY BRONZE AGE	Belotić-Bela Crkva culture	<i>Cerova, Kovačevića pećina site; Bela Crkva, Cerik-Bandera site; Tolisavac, Kod groblja in Mojković site</i>
1800.	MIDDLE BRONZE AGE	? Žuto brdo- Girla Mare culture	
1450.	LATE BRONZE AGE	West Serbian variant of Vatin culture (Brezjak culture)	<i>Milina, Spasovine site; Banjevac, Jovanin breg site; Bela Crkva, Cerik-Bandera site; Brezjak, Paulje site; D. Badanja, Metlik site; Joševa, Popov potok site; Tolisavac, Aluge site</i>
1200. 1000.	IRON AGE I	Belegiš II - Gava culture Bosut I (Kalakača)	<i>Banja Koviljača, Gradac site; Cer, Trojanov grad site; Cikote, Mali Gradac site.</i>
900. 700.	IRON AGE II	Basarabi culture	<i>Loznica (?) Budišić, hoard</i>
550.	IRON AGE III	Bosut III (channeled pottery)	<i>Brezjak, Paulje site Bela Crkva, Cerik-Bandera site</i>
300. 200. 100. I cent.	IRON AGE IV Roman period	La Tene culture	<i>Loznica, the scattered grave; Brezjak, Paulje site; Tekeriš, Kik site</i>

PREHISTORIC CULTURES IN THE LOZNICA REGION AND SURROUNDINGS

Absolute Chronology	Morava Valley	Šabac region	Loznica region	NE Bosnia	PERIOD
-30.000			Trbosilje (?)	Gravettian	UPPER PALEOLITHIC
			↓	↓	↓
6000.	Starčevo culture	Starčevo culture	Starčevo culture	Starčevo culture	EARLY NEOLITHIC
5500.	Vinča culture	Vinča culture	Vinča culture	Vinča/Sopot culture	LATE NEOLITHIC
	↓	↓	↓	↓	
5000.					
4500.	Bubanj-Hum I (Bubanj-Salkuša-Krividol complex - BSK)	BSK/Tiszapolgar/ Bodrogkeresztur/Lasinje	BSK/Tiszapolgar/ Bodrogkeresztur/Lasinje	Lasinje culture	EARLY ENEOLITHIC
4000.					
3500.	Cernavoda III-Boleraz-Baden	Cernavoda III-Boleraz-Baden	Cernavoda III-Boleraz-Baden	Baden	MIDDLE ENEOLITHIC
	Coțofeni-Kostolac	Kostolac culture	Kostolac-Coțofeni	Kostolac culture	
3000.		Vučedol culture	Vučedol culture	Vučedol culture	LATE ENEOLITHIC
2500.	Bubanj-Hum II				
2000.	Bubanj-Hum III/ Vinkovci	Belotić-Bela Crkva- Vinkovci	Belotić-Bela Crkva	Belotić-Bela Crkva- Vinkovci (?)	EARLY BRONZE AGE
	Bubanj-Hum IV - Ljuljaci	Vatin culture	?	?	MIDDLE
1500.					
1400.	Paraćin/Brnjica culture	Belegiš I-Cruceni culture	West Serbian variant of Vatin culture (Brezjak culture)	West Serbian variant of Vatin culture (Brezjak culture)	LATE BRONZE AGE
1300.					
1200.					
1100.	Belegiš II-Gava	Belegiš II-Gava	Belegiš II-Gava	Belegiš II-Gava	EARLY IRON AGE
1000.					(Transitional period)
900.	Kalakača	Bosut I (Kalakača)	Bosut I (Kalakača)	Kalakača	
800.	Lanište I	Bosut II (Basarabi)	Basarabi	Basarabi (?)/ Glasinac IV	ADVANCED IRON AGE
700.	Lanište II - Basarabi				
600.					
500.	Channeled pottery horizon with influences from south	Bosut III (channeled pottery)	Bosut III (?) (channeled pottery)	Channeled pottery horizon (?)	
400.					
300.					LATE IRON AGE
200.	La Tene culture	La Tene culture	La Tene culture	La Tene culture	
100.					
I BEK					ROMAN PERIOD

БИБЛИОГРАФИЈА / BIBLIOGRAPHY

- Анђелић, Д., 1995**, Трагови насеља бронзаног и старијег гвозденог доба, у: *Археолошка истраживања дуж аутопута кроз Срем* (ур. З. Вапа), Нови Сад, 73–89.
- Antonović, D., 2014**, *Die Kupferzeitliche Äxte und Beile in Serbien*, Prähistorische Bronzefunde IX/27, Stuttgart.
- Арсих, Р., 2011**, Функција римске војне инфраструктуре на простору северозападне Србије. *Гласник САД* 27, 61–81.
- Арсих, Р., Булић, Д., Пецикоза, В., 2013**, Градина старијег гвозденог доба Вито из села Брезовице код Ваљева, у: *Резултати нових археолошких истраживања у северозападној Србији и суседним територијама* (ур. В. Филиповић, Р. Арсич, Д. Антоновић), Београд – Ваљево, 125–131.
- Bankoff et al. 2013** – Н. А. Bankoff, А. Bulatović, V. Filipović, S. Mitrović, R. Boger, W. Powell, А. Huska and С. Kulkarni, *New Archaeological Research in the Jadar region of West Serbia, 2010 and 2011*. у: *Резултати нових археолошких истраживања у северозападној Србији и суседним територијама* (ур. В. Филиповић, Р. Арсич, Д. Антоновић), Београд – Ваљево, 57–75.
- Венас, А., Ћовић, В., 1956**, *Glasinac I – bronzano doba*. Sarajevo.
- Венас, А., Ћовић, В., 1957**, *Glasinac II – gvozdeno doba*. Sarajevo.
- Благојевић, М., 2005**, Керамичке посуде из раноенеолитске куће са локалитета Ливаде, Каленић, *Колубара* 4, 31–78.
- Borić, D., 2009**, Absolute Dating of Metallurgical Innovations in the Vinča Culture of the Balkans, in: *Metals and Societies, Studies in honour of Barbara S. Ottaway* (ed. T.L. Keinlin, B.W. Roberts), Bonn, 191–245.
- Borić, D., 2015**, The End of Vinča World: Modelling the Neolithic to Copper Age Transition and the Notion of Archaeological Culture, in: *Neolithic and Copper Age between the Carpathians and the Aegean Sea. Chronologies and Technologies from 6th to 4th Millennium BCE* (Archäologie in Eurasien 31) (eds. S. Hansen, P. Raczky, A. Anders, A. Reingruber), Bonn, 157–217.
- Булатовић, А., 2007**, *Врање – културна стратиграфија праисторијских локалитета у Врањској регији*, Београд – Врање.
- Bulatović, A., 2009**, South Morava basin in the transitional period from The Bronze to the Iron Age, *Старинар* LVII/2007, 57–82.
- Булатовић, А., 2011**, Праисторијски хоризонти на локалитету Градина на Јелици код Чачка, *Гласник Српског археолошког друштва* 25 (2009), 115–140.
- Bulatović, A., 2011a**, Карактеристичне керамичке форме на централном Балкану и у северној Егеји у позно бронзано доба, *Старинар* LXI/2011, 121–140.

Булатовић et al. 2010 – Булатовић, А., Капуран, А., Стругар, Н., Неолитски стратум на локалитету Кормадин у Јакову – сондажно ископавање 2008. године, *Годишњак Музеја Града Београда* LX, 1–32.

Булатовић et al. 2013 – Булатовић, А., Х. А. Банкоф, В. Филиповић и С. Митровић, 2013., Сондажно рекогносцирање локалитета Остењак у селу Ликодра код Крупња, у: *Резултати нових археолошких истраживања у северозападној Србији и суседним територијама* (ур. В. Филиповић, Р. Арсић, Д. Антоновић), Београд – Ваљево, 77–84.

Bulatović et al. 2014 – А. Bulatović, V. Filipović, A. Bankoff, S. Mitrović, Sondažno rekognosciranje Kovačevića pećine kod Krupnja 2012. i 2013. godine, *Arheologija u Srbiji* (ur. D. Antonović, S. Golubović, V. Bikić), Beograd, 24–27.

Булатовић, А., Јовић, С., 2010, *Лесковац – културна стратиграфија праисторијских локалитета у Лесковачкој регији*, Београд – Лесковац.

Булатовић, А., Станковски, Ј., 2012, *Бронзано доба у басену Јужне Мораве и у долини Пчиње*, Београд – Куманово.

Bulatović, A., Filipović, V., u štampi, A. Bulatović, B. Filipović, Morava Valley in the Late Bronze and the Early Iron Age – changes in topography and material culture, in: *Fortifications: the Rise and Fall of Defended Sites in the Late Bronze and Early Iron Age of South-East Europe*, Edition Topoi.

Валтровић, М., 1890, Бакрене и бронзане старине из Србије, *Старинар* VII, књига 3, 65–93.

Валтровић, М., 1893, Преисториске старине у ваљевском и подринском округу, *Старинар* X, књиге 3 и 4, 75–97.

Валтровић, М., 1899, *Годишњак СКА* 12/1898, 172.

Васиљевић, М., 1967, Топографија археолошких налазишта и споменика у Подрињу, *Годишњак Историјског архива* V, 121–156.

Vasiljević, M., 1973, Rekognosciranja u Podrinju, *Arheološki pregled* 15, 133–160.

Vasiljević M., 1974, Rekognosciranje Podrinja, *Arheološki pregled* 16, 145–150.

Vasiljević, M., 1976, Rekognosciranja u Podrinju, *Arheološki pregled* 18, 161–176.

Vasiljević, M., 1980, Arheološka rekognosciranja u Podrinju, *Arheološki pregled* 21, 204–226.

Васиљевић, М., Поповић, Д., 2002, Подриње у старијем гвозденом добу, *Museum* 3, 7–36.

Vasić, R., 1977, *The Chronology of the Early Iron Age in Serbia*, BAR JS 31, Oxford.

Vasić, R., 1987, Bosutska grupa, u: *Praistorija Jugoslavenskih zemalja* V (ur. A. Benac), Sarajevo, 536–554.

Vasić, R., 1987a, Sremska grupa zapadnobalkanskog kompleksa, u: *Praistorija Jugoslavenskih zemalja* V (ur. A. Benac), Sarajevo, 555–558.

Vasić, R., 1987b, Trakokimerski, skitski i trako-getske uticaji u jugoslovenskom Podunavlju, u: *Praistorija Jugoslavenskih zemalja* V (ur. A. Benac), Sarajevo, 559–567.

Васић, Р., 1988, Нове белешке о старијем гвозденом добу у Србији. *Старинар* XXXIX, 1–13.

Vasić, R., 1992, Srebrni pojasevi tipa Mramorac, u: *Praistorijski metal Pomoravlja* (ur. R. Vasić), Beograd, 33–36.

- Vasić, R., 1997**, Gvozdeno doba (odrednica), u: *Arheološki leksikon* (prir. D. Srejović), Beograd, 342–343.
- Vasić, R., 1999**, *Die Fibeln im Zentralbalkan*, Prähistorische Bronzefunde XIV/12, Stuttgart.
- Vasić, R., 2003**, *Die Nadeln im Zentralbalkan*, Prähistorische Bronzefunde XIII/11, Stuttgart.
- Васић, Р., 2005**, Белешке о Гласинцу – Аутаријати. *Balkanica* XXXV, 35–49.
- Vasić, R., 2010**, *Die Halsringe im Zentralbalkan*, Prähistorische Bronzefunde XI/7, Stuttgart.
- Vasić, R., Vasić, V., 2003**, Bronzezeitliche und eisenzeitliche Vogeldarstellungen im Zentralbalkan, *Praehistorische Zeitschrift* 78, 156–189.
- Вранић, С., 2002**, *Белегиш*, Београд.
- Вујић, Ј., 1999**, *Путешествије по Србији*, Горњи Милановац.
- Вукмановић М., Радојчић Н., 1995**, *Каталог метала II*. Београд.
- Гарашанин, Д., 1954**, *Каталог метала*. Београд.
- Garašanin, D., 1967**, Periodizacija bronzanog doba Srbije, u: *Materijali* IV. Beograd, 203–208.
- Гарашанин, Д., 1973**, Привесци у облику птице у трако-кимерској групи у Србији, *Зборник Народног музеја VII*, 5–12.
- Garašanin, D., 1997**, Die spatkupferzeitliche Siedlung Likodra in Westserbien, in: *The Thracian world at the crossroads of civilizations I* (ed. P. Roman), Proceedings of the Seventh International Congress of Thracology, 20th–26th May 1996, Constanta-Mangalia-Tulcea, 435–446.
- Гарашанин, М., 1973**, *Праисторија на тлу Србије*, Београд.
- Garašanin, M., 1979**, Centralnobalkanska zona, u: *Praistorija Jugoslavenskih zemalja* II (ur. A. Benac), Sarajevo, 79–212.
- Garašanin, M., 1983**, Grupa Belotić – Bela Crkva, u: *Praistorija Jugoslavenskih zemalja* IV (ur. A. Benac), Sarajevo, 705–735.
- Garašanin, M., 1983a**, Period polja sa urnama u zapadnoj Srbiji, u: *Praistorija Jugoslavenskih zemalja* IV (ur. A. Benac), Sarajevo, 779–784.
- Garašanin, M., 1983b**, Podunavsko-balkanski kompleks ranog bronzanog doba, u: *Praistorija Jugoslavenskih zemalja* IV (ur. A. Benac), Sarajevo, 463–470.
- Garašanin, M., 1983c**, Zapadnosrpska varijanta vatinske grupe, u: *Praistorija Jugoslavenskih zemalja* IV (ur. A. Benac), Sarajevo, 736–753.
- Гарашанин, М., 1986**, Крупањ и Рађевина у праисторијско и римско доба, у: *Рађевина у прошлости* (ур. Р. Михаљчић), Београд, 57–109.
- Гарашанин, М., Гарашанин, Д., 1951**, *Археолошка налазишта у Србији*, Београд.
- Гарашанин, М., Гарашанин, Д., 1953**, *Археолошки споменици и налазишта у Србији* (Западна Србија), Београд.
- Гарашанин, М., Гарашанин, Д., 1958**, Ископавање тумула у Белотићу и Белој Цркви (Западна Србија), *Зборник радова Народног музеја I*, 17–50.
- Гарашанин, М., Гарашанин, Д., 1962**, Ископавање тумула у комплексу Белотић – Бела Црква 1959. и 1960. године, *Зборник радова Народног музеја III*, 47–68.
- Гарашанин, М., Гарашанин, Д., 1967**, Ископавања у комплексу Белотић – Бела Црква 1961. године, *Зборник радова Народног музеја V*, 5–30.

- Гарашанин, М., Гарашанин, Д., 1979**, *Супска*, Београд.
- Гарашанин, М., Тасић, Н., (ур.) 1975**, *Праисторијске оставе у Србији и Војводини I*. Београд.
- Гарашанин, М., Тасић, Н., (ур.) 1994**, *Праисторијске оставе у Србији и Војводини II*. Београд.
- Гirić, М., 1971**, *Mokrin – nekropola ranog bronzanog doba*, Београд.
- Глигорић, Р., 2014**, *Некропола развијеног бронзаног доба у Брезјаку. Нова истраживања хумки XVI, XVII и XVIII*, Лозница.
- Глигорић, Р., Цанић-Тешановић, Ј., 2010**, *Пауље, некропола бронзаног и гвозденог доба код Лознице. Лозница – Горњи Милановац*.
- Gligorić, R., Filipović, V., Bulatović, A., 2016**, An AMS Dated Late Bronze Age Grave from Mound Necropolis at Paulje, *Старинар LXVI/2016*, 103–109.
- Дерић, Б., 1997**, Друштвено-економски развој, у: *Монографија општине Лозница* (ур. З. Јовичић), Лозница – Београд, 131–142.
- Dizdar, М. 2013**, *Zvonimirovo - Veliko polje*, Zagreb.
- Durman, А., 1983**, Metalurgija vučedolskog kulturnog kompleksa, *Opuscula Archaeologica* 8, 1–104.
- Живановић, З., 2013**, *Енеолитска градина Бодњик*, Коцељева.
- Zotović, М., 1985**, *Arheološki i etnički problemi bronzanog i gvozdenog doba zapadne Srbije*, Titovo Užice – Београд.
- Илић, Ј., 1985**, Основне географске карактеристике Јадра, *Јадар у прошлости I* (ур. П. Перић), Лозница, 5–26.
- Илић, Ј., 1997**, Саобраћај, у: *Монографија општине Лозница* (ур. З. Јовичић), Лозница – Београд, 192–201.
- Исаиловић, М., 1989**, *Ваљево и околне области у средњем веку*, Ваљево.
- Јовановић, А., 1995**, Прилог истраживању експлоатације сребра код Бреука, у: *Радионице и ковнице сребра* (ур. И. Поповић, Т. Цвјетићанин, Б. Борић-Брешковић), Београд, 111–115.
- Јовановић, В., 1971**, *Metalurgija eneolitskog perioda Jugoslavije*, Београд.
- Јовановић, В., 1987**, Istočna grupa, у: *Praistorija Jugoslavenskih zemalja V* (ur. A. Benac), Sarajevo, 815–854.
- Јовановић, В., Јовановић, М., 1988**, *Gomolava, naselje mlađeg gvozdenog doba*, Novi Sad – Београд.
- Јовановић, М., 1998**, Astragalni pojasevi na području centralnog Balkana i jugoistočne Evrope, *Рад музеја Војводине* 40, 39–95.
- Јовановић, О., Зупанчић, М., Гргуровић, Д., 1996**, Неогени седименти Јадра, *VI скуп сеизмолога Југославије*, Београд, 32.
- Јовичић, Ж., 1997**, Место и положај општине у Србији, у: *Монографија општине Лозница* (ур. З. Јовичић), Лозница – Београд, 1–13.
- Каниц, Ф., 1986**, *Србија, земља и становништво*, Београд.
- Kapuran et al. u štampi** – A. Kapuran, A. Bulatović, D. Milanović, Settlement Pattern Changes During the Central Balkans Copper Age, in: *Communities in transition – the Circum-Aegean Later Neolithic Stages*, Proceedings of the International Conference at the Athens Museum and the Danish Institute at Athens, June 7th to 9th 2013, Athens.
- Kosorić, М., 1980**, Praistorijska naselja na području Spreče, *Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne XIII*, 103–116.

- Kosorić, M., 1982**, Rezultati istraživanja praistorijskih naselja na području Semberije, *Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne XIV*, 121–132.
- Косорић, М., 1992**, Прилог проучавању хумки доњег Подриња, *Зборник радова Народног музеја XIV*, 265–276.
- Kosorić, M., Krstić, D., 1972**, Iskopavanje praistorijskih humki u Pađinama i Roćeвићу 1970–1971. godine, *Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne IX*, 9–28.
- Косорић, М., Крстић, Д., 1988**, Хронолошка детерминација гробова из хумки са потеза Трновице – Пађине – Роћевићи, *Зборник радова Народног музеја XIII*, 29–56.
- Križ, V., Guštin, M., 2012**, Prehistoric glass from Novo Mesto/Slovenia, in: *Annales du 19e Congrès AIHV* (ed. I. Lazar), Piran, 48–54.
- Лазаревић, Р., Кирбус, Б., 1997**, Рељеф и геолошка подлога, у: *Монографија општине Лозница* (ур. З. Јовичић), Лозница – Београд, 40–62.
- Лазић, М., 1989**, *Топографија и типологија праисторијских тумула у Србији и Црној Гори*, Београд.
- Lucentini, N., 1981**, Sulla cronologia delle necropoli di Glasinac nell'età del ferro. in: *Studi di protoistoria Adriatica 1* (ed. R. Peroni), Roma, 67–171.
- Madas, D., 1988**, Ceramic Vessels from the Divostin II House Floors, in: *Divostin and the Neolithic of Central Serbia* (eds. A. Mcpherron, D. Srejović), Pittsburgh, 143–172.
- Мадас, Д., 1990**, Пауље. *Бронзано-допска некропола*, Лозница.
- Medović, P., 1978**, *Naselja starijeg gvozdenog doba u jugoslovenskom Podunavlju*, Dissertationes et monographiae XXII, Beograd.
- Медовић, П., 1991**, Прилог проучавању гвозденог доба у Срему, *Старинар XL–XLI*, 159–164.
- Medović, P., Medović, I., 2010**, *Gradina na Bosutu, naselje starijeg gvozdenog doba*, Novi Sad.
- Metzner-Nebelsick, C., 2002**, *Der „Thrako-Kimmerische“ Formenkreis aus der Sicht der Urnenfelder- und Hallstattzeit im Südöstlichen Pannonien*, Vorgeschichtliche Forschungen, Band 23, Rahden/Westf.
- Милановић, Д., Трајковић-Филиповић, Т., 2015**, *Стара ископавања на локалитету Бубањ*, Ниш.
- Milić, V., 1984**, Rezultati arheoloških istraživanja na području površinskog kopa „Dubrave – južna Sinklinala“, *Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne XV*, 21–32.
- Milić, V., 1991**, Rezultati arheoloških istraživanja na lokalitetu Brdo, *Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne XVI*, 15–26.
- Милићевић, М. Ђ., 1876**, *Кнежевина Србија*. Београд.
- Nikitović, L., 2003**, Krstac – Ivkovo brdo, nekropola sa humkama iz bronzanog doba, u: *Sahranjivanje u bronzano i gvozdeno doba* (ur. R. Vasić), Čačak – Beograd, 11–22.
- Nikolić, D., 2008**, Keramičko posuđe, u: *Grivac, naselja protostarčevačke i vinčanske kulture*, autor M. Bogdanović, Kragujevac, 191–301.
- Palavestra, A., 1993**, *Praistorijski ćilibar na centralnom i zapadnom Balkanu*, Beograd.
- Палавестра, А., Крстић, В., 2006**, *Магија ћилибара*, Београд.

- Пековић, М., 2003**, *Параћинска група у бронзаном добу Поморавља*, магистарска теза, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за археологију.
- Petrescu-Dimbovita, M., 1977**, *Depozitele de bronzuri din România*, București.
- Петровић, Б., 2006**, *Калуђерске ливаде, некропола бронзаног доба*, Београд.
- Петровић, В., 2015**, *Римска насеља и комуникације од Јадрана до Дунава (I–IV век)*, Ниш – Београд.
- Petrović, J., 1984**, *Gomolava – arheološko nalazište*, Ruma – Novi Sad.
- Роповић, Р., 1994**, The Territories of Scordisci, *Старинар* XLIII–XLIV, 13–21.
- Протић, Д., 1995**, *Минералне и термалне воде Србије*, Београд.
- Radivojević et al. 2010** – M. Radivojević, T. Rehren, E. Pernicka, D. Šljivar, M. Brauns, D. Borić, On the Origins of Extractive Metallurgy: New Evidence from Europe, *Journal of Archaeological Science* 37, 2775–2787.
- Ракичевић, Т., 1997**, Климатски услови, у: *Монографија општине Лозница* (ур. З. Јовичић), Лозница – Београд, 62–78.
- Reinecke, P., 1900**, Grabhugelfund von Joschewa in Serbien, *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft* 30, 50–53.
- Rustoiu, A., Egri, M., 2011**, *The Celts from the Carpathian Basin. Between Continental Traditions and the Fascination of the Mediterranean*, Cluj-Napoca.
- Спасић, М., 2011**, Винчанска керамика са локалитета Црквине, *Колубара* 5, 101–146.
- Stevanović, P., 1998**, Upotrebna грнчарија са енеолитског локалитета Velimirovi Dvori – Ključ, *Petničke sveske* 48, 341–355.
- Стојић, М., 1998**, Културни хоризонт ватинске културне групе: Мојсиње – Добрача, у: *Рад Драгослава Срејовића на истраживању праисторије централног Балкана* (ур. Н. Тасић), Крагујевац, 133–146.
- Стојић, М., 2004**, *Пањевачки рит*, Београд.
- Стојић, М., Церовић, М., 2011**, *Шабац*, Београд – Шабац.
- Stojković, S., 1982**, Sekire bakarnog doba iz zbirki muzeja zapadne Srbije, *Zbornik radova Muzeja rudarstva i metalurgije u Boru* 2, 37–56.
- Тасић, Н., 1983**, *Југословенско Подунавље од индоевропске сеобе до продора Скита*, Нови Сад – Београд.
- Todorović, J., 1972**, *Praistorijska Karaburma I*, Beograd.
- Todorović, J., 1977**, *Praistorijska Karaburma II*, Beograd.
- Трбуховић, В., 1985**, Праисторија, у: *Азбуковица – земља, људи и живот* (ур. П. Васић), Љубовија, 33–41.
- Трбуховић, В., Васиљевић, М., 1983**, *Најстарије земљорадничке културе у Подрињу*, Шабац.
- Трипковић, Б., 2013**, *Домаћинство и заједница*, Београд.
- Тројановић, С., 1892**, Допис, *Старинар* IX/1, 39–40.
- Филиповић, В., 2014**, Нова истраживања некропола развијеног бронзаног доба у северозападној Србији: хронолошка и термилошка питања, *Гласник САД* 29, 51–84.
- Filipović, V., Mladenović, O., u štampi** Prilog proučavanju članaka astragalnih pojaseva sa teritorije centralne i jugoistočne Evrope, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*.

- Филиповић, В., Танасић, В., 2014**, Налаз мача са пуноливеном дршком (Rigsee) из околине Љубовије, у: *Српско археолошко друштво, 37. годишњи скуп. Програм, извештаји и апстракти* (ур. В. Филиповић, Д. Антоновић), Крагујевац, 9–11. октобар 2014, Београд – Крагујевац, 49–50.
- Harding, A., 1995**, *Die Schwerter im ehemaligen Jugoslawien*. Prähistorische Bronzefunde IV/14, Stuttgart.
- Henderson, J., 1988**, Glass Production and Bronze Age Europe, *Antiquity* 62, 435–451.
- Huska, A. and Powell, W., 2013**, Tin Sources Associated with Bronze Age Archaeological Sites in West Serbia: Initial Findings, у: *Резултати нових археолошких истраживања у северозападној Србији и суседним територијама* (ур. В. Филиповић, Р. Арсић, Д. Антоновић), Београд – Ваљево, 105–112.
- Цанић-Тешановић, Ј., Глигорић, Р., 2001**, *Праисторијска некропола Пауље код Лознице*, Лозница.
- Цвијић, Ј., 1926**, *Геоморфологија 2*, Београд.
- Церовић, М., 2002**, Бакарне сјекире из археолошке збирке Народног музеја у Шапцу, *Museum* 3, 37–56.
- Čović, B., 1983**, Zaključna razmatranja, у: *Praistorija Jugoslavenskih zemalja IV* (ур. А. Бенас), Сарајево, 807–829.
- Čović, B., 1987**, Glasinačka kultura, у: *Praistorija Jugoslavenskih zemalja V* (ур. А. Бенас), Сарајево, 575–643.

Софија Драгосавац

Трбосиље

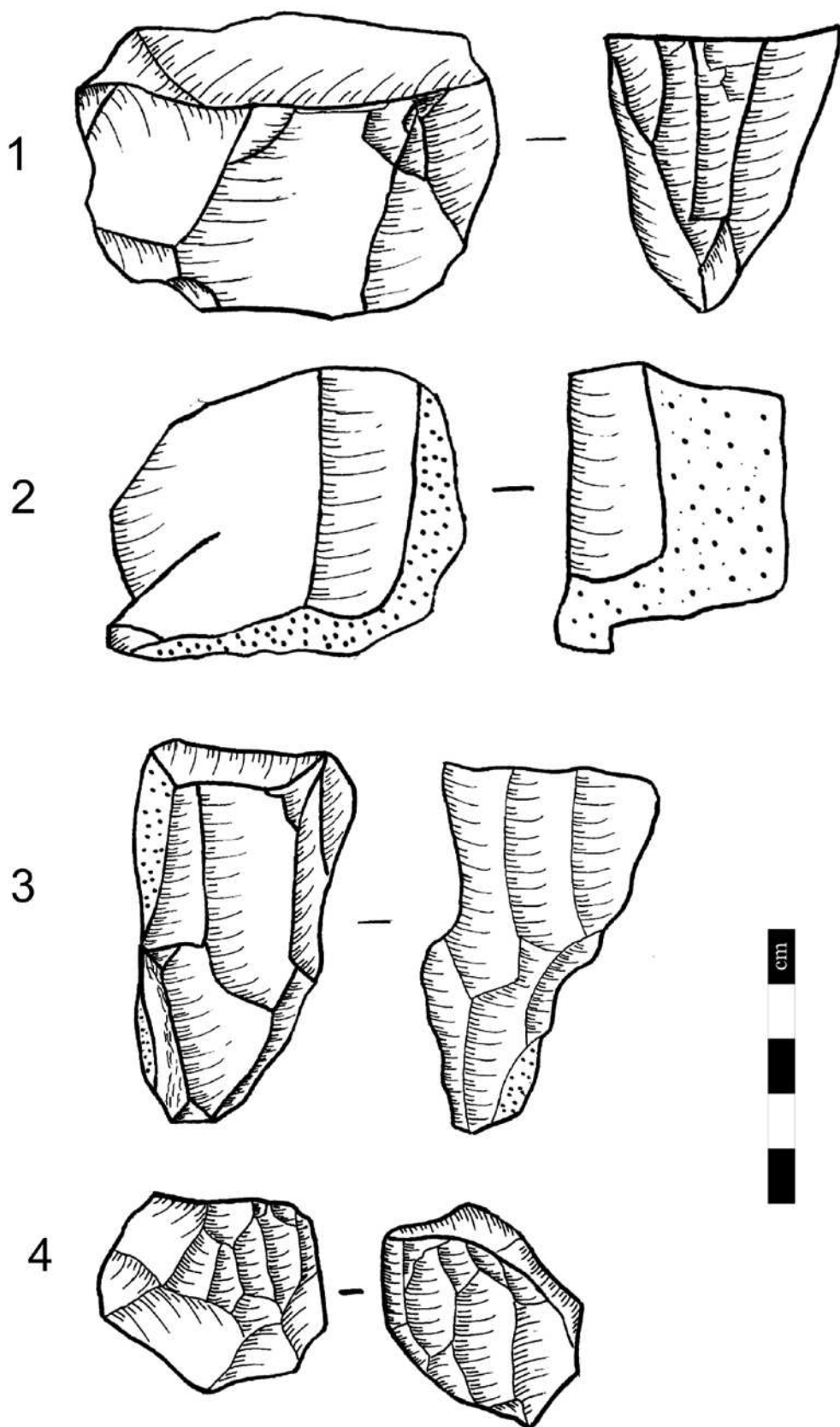
Приликом рекогносцирања околине Лознице, 2012. године откривено је палеолитско налазиште на отвореном у атару села Трбосиље. Локалитет је смештен на доминантном платоу крајњих источних обронака планине Иверак, на око 700 m од сеоског гробља. Са јужне стране локалитета протиче периодични Дубоки поток. Приликом рекогносцирања је на површини од око 100 x 30 m прикупљено 36 артефаката од окресаног камена. Према саставу, колекција са локалитета Трбосиље може се поделити на три групе. Прву групу налаза чине 6 језгара, док другу продукти примарног одбијања (6 сечива, 4 ламеле, 15 одбитака). Трећа група представља пет примерака ретушираних алатки. Иако је прикупљена колекција квантитативно мала, локалитет Трбосиље одликује присуство артефаката из свих фаза редукције, односно ланца окресивања – од језгара која су служила за производњу артефаката, продуката примарног одбијања – неретушираних одбитака и сечива и као крајњих производа – ретушираних алатки. У збирци је заступљен велик проценат (50%) десилификованих примерака са белом патином, чиме је сировина од које су артефакти израђени изгубила на боји и квалитету. Преостали примерци, који нису били изложени десилификацији, углавном су израђени од лоше и средње квалитетне сировине, док је свега шест комада било израђено од квалитетног рожнаца.

Језгра

У колекцији која је прикупљена у месту Трбосиље примећено је постојање шест језгара (Т. 1), од чега је само једно фрагментовано. На свим константованим језгрима примећени су негативи одбитака и сечива који се могу сврстати међу примерке средњих и мањих димензија. Језгра су углавном одбацивана у развијеној или касној фази експлоатације, о чему сведочи незаступљеност и мали проценат заступљености кортекса на четири примерка. Само је на два примерка кортекс заузимао више од 50% површине. Међу овим примерцима издвајају се два језгра. Једно је на себи носило готово центрипеталну схему окресивања (Т. 1/4), а друго је имало пирамидални облик, с тим да је само једна страна коришћена за окресивање, и то конвергентном схемом (Т. 1/3).

Продукти примарног одбијања

Под продуктима примарног одбијања подразумевају се: 1) сечива, 2) ламеле, 3) одбици (Т. 2). У колекцији нису препознати примерци (се-

T. 1

чива или одбици) који сведоче о подмлађивању (рејувенацији) платформе и површине одбијања на језгру.

Сечива

У колекцији је препознато 6 неретушираних сечива (Т. 2/1–4). Свих шест примерака су фрагментовани и десилификовани, тако да о сировини од које су били израђени не можемо говорити. Сечива припадају примерцима мањих и средњих димезија, док се само један примерак може детерминисати као дугачко сечиво. Њихова ширина креће се у распону од 12 до 34 mm, а дебљина од 2 до 11 mm. На једном примерку константовано је постојање кортекса, и то на више од 50% површине дорсалне стране. Само овај један примерак може да буде из прве фазе редукције, док остали примерци потичу из друге, односно треће фазе редукције језгра, о чему сведоче и попречни пресеци и број негатива на дорсалној страни. На четири примерка на којима је очуван проксимални део константоване су платформе удара. На свим примерцима оне припадају типу равних, глатких платформи.

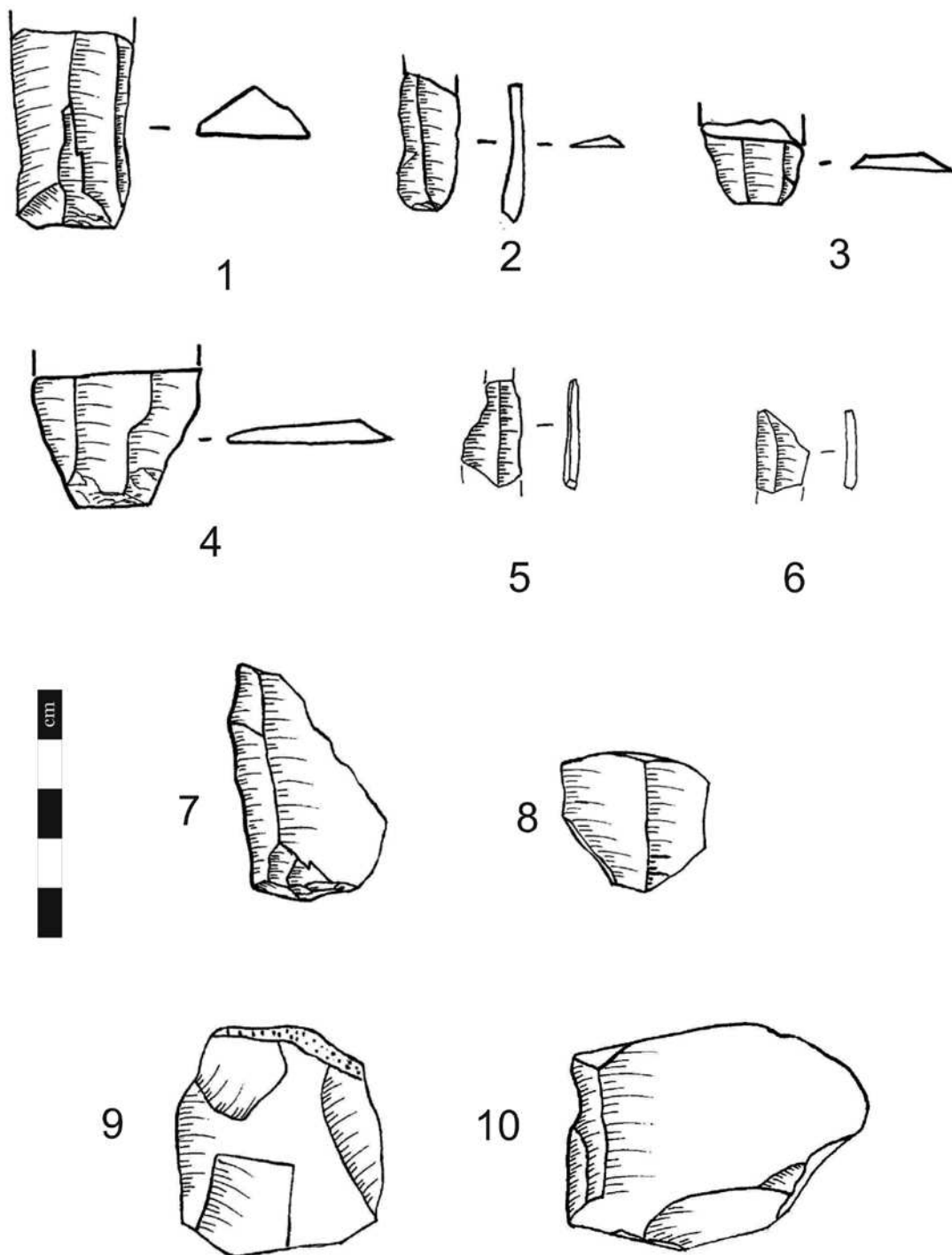
Ламеле

Под термином ламеле подразумевамо мања сечива чија ширина не прелази 12 mm. У колекцији су препознате само четири ламеле (Т. 2/5–6). Све четири су фрагментоване и израђене од сировина лошег и средњег квалитета беж, окер или тамносиве боје. Ламеле припадају примерцима средњих димензија. Њихова ширина креће се у распону од 7 до 11 mm, а дебљина од 2 до 3 mm. С обзиром да ни на једном примерку није уочено постојање кортекса, вероватно припадају поодмаклој трећој фази редукције језгра. Само је на једном примерку очувана платформа и она припада типу припремљених диударских платформи.

Одбици

У материјалу је константовано 15 неретушираних одбитака. За разлику од сечива и ламела, већина одбитака (10 примерака) очувана је у целости (Т. 2/7–10). На четири примерка константована је десилификација, док су на само једном артефакту примећени трагови горења. Од артефаката на којима је била могућа детерминација сировине, три су била израђена од квалитетног тамносивог кремена, док су остали израђени од сировина лошијег и средњег квалитета. На три артефакта константовано је постојање кортекса, с тим да је на једном одбитку већих димезија он заузимао целу површину дорсалне стране. Та три примерка с великом заступљеношћу кортекса указују да су они потекли из прве фазе редукције језгра. Остали примерци на основу димензија могу се сврстати у другу

или трећу фазу одбијања. Дужина одбитака креће се у распону од 22 до 91 mm, ширина од 17 до 68 mm, а дебљина од 4 до 19 mm. На већини артефаката с очуваним проксималним делом платформе углавном припадају типу глатких, равних платформи, док је само на једном примерку платформа била неприпремљена – кортикална.

T. 2

Ретуширано оруђе

Поред продуката примарног одбијања, константовано је и пет ретушираних алатки. Поред три ретуширана сечива и једног стругача, константован је и један дистални фрагмент одбитка које је на себи имало стрми степенести ретуш (Т. 3).

Ретуширано сечиво

У колекцији константована су три примерка која се на основу морфологије могу дефинисати као типови ретушираних сечива. Само једно сечиво очувано је у целости, једном је очуван само дистални део, док је треће примећено само у виду медијалног фрагмента.

Сечиво 1 (Т. 3/1) очувано је у целости. Дужина овог сечива је 71 mm, ширина 21 mm, а дебљина 7 mm. Израђено је од квалитетног кремена, смеђе боје. Оно припада типу повијених, благо тордираних сечива. Билатерално је ретуширано целом дужином артефакта. Ретуш је инванзиван, паралелних негатива, полустрмог угла. Платформа није остала очувана.

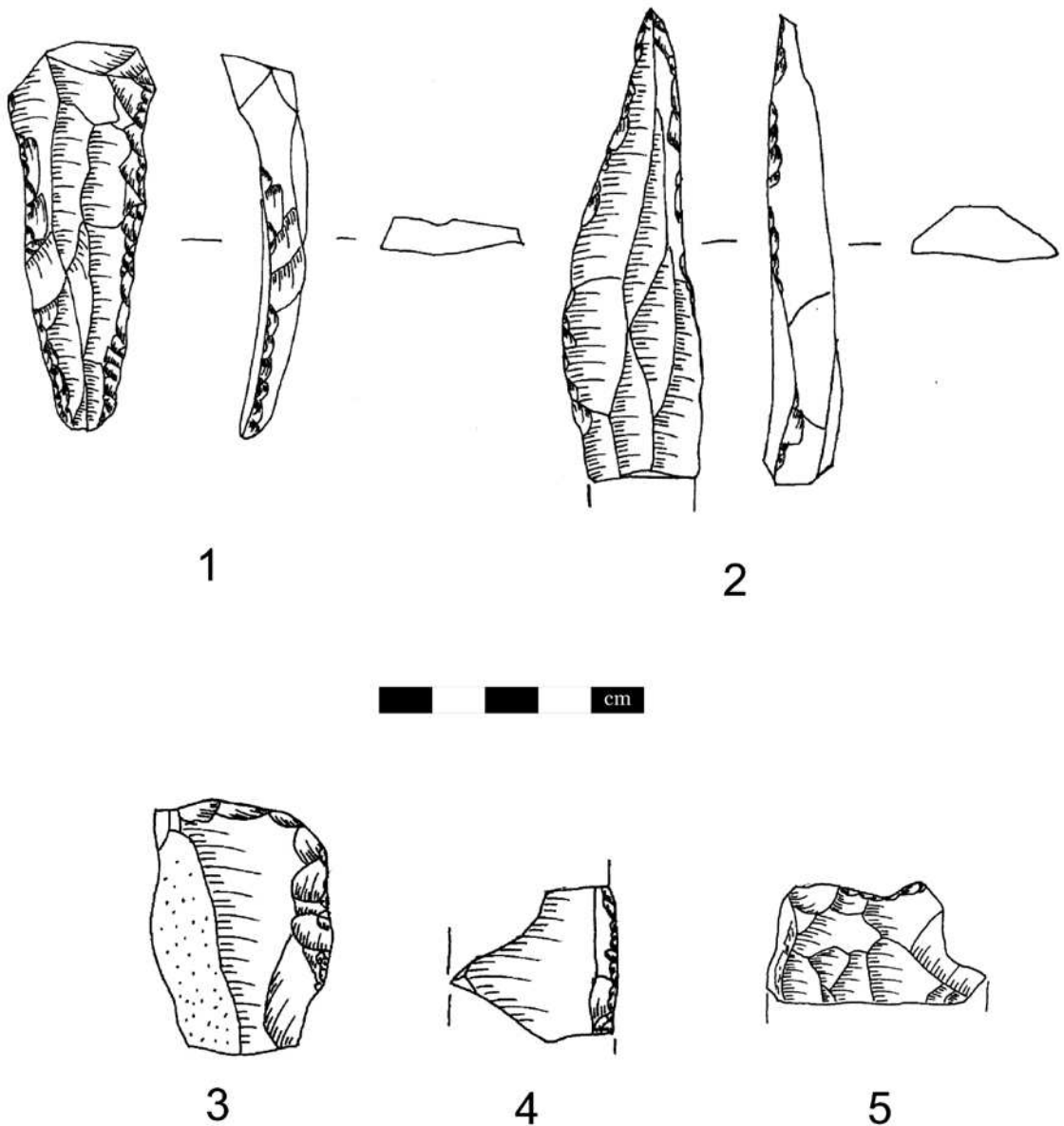
Код сечива 2 (Т. 3/2) очуван је само дистални део, који је зашиљеног облика. Цео примерак је десилификован, тако да се о сировини од које је било израђено не може говорити. Ретуш је, као и код претходног примерка, константован на обе ивице артефакта, њиховом целом дужином. Реч је о маргиналном и делимично степенастом ретушу. Угао ретуша је комбинован, те се на овом примерку уочава и плитак и полустрм ретуш.

На медијалном делу сечива 3 (Т. 3/4), што је једино и остало очувано на овом примерку, константован је маргинални и плитак тип ретуша. Сам фрагмент израђен је од квалитетног кремена црвене боје.

Стругач

Једини стругач који се налази у колекцији, израђен је на одбитку и у целости очуван (Т. 3/3). Дужина овог артефакта је 37 mm, ширина 30 mm, а дебљина 11 mm. Поред кортекса, који заузима мање од 50% дорсалне површине, на артефакту су уочени и трагови десилификације. На основу остатка артефакта, на коме нису уочени ови трагови, закључено је да је овај стругач био израђен од кремена беж боје средњег квалитета. Ретуш конкавног и делимично степенастог типа константован је на дисталном крају и десној ивици артефакта. На дисталном делу угао ретуша је стрм, док је на ивици артефакта он полустрм. С обзиром да је платформа очувана у целости, можемо је приписати типу глатких, равних платформи.

Поред наведених примерака, међу материјалом константован је још један артефакт са ретушем (Т. 3/5). Реч је о дисталном крају одбитка

Т. 3

на чијој је трансверзалној ивици уочен степенести и стрм тип ретуша. Одбитак је израђен од квалитетног кремена смеђе боје.

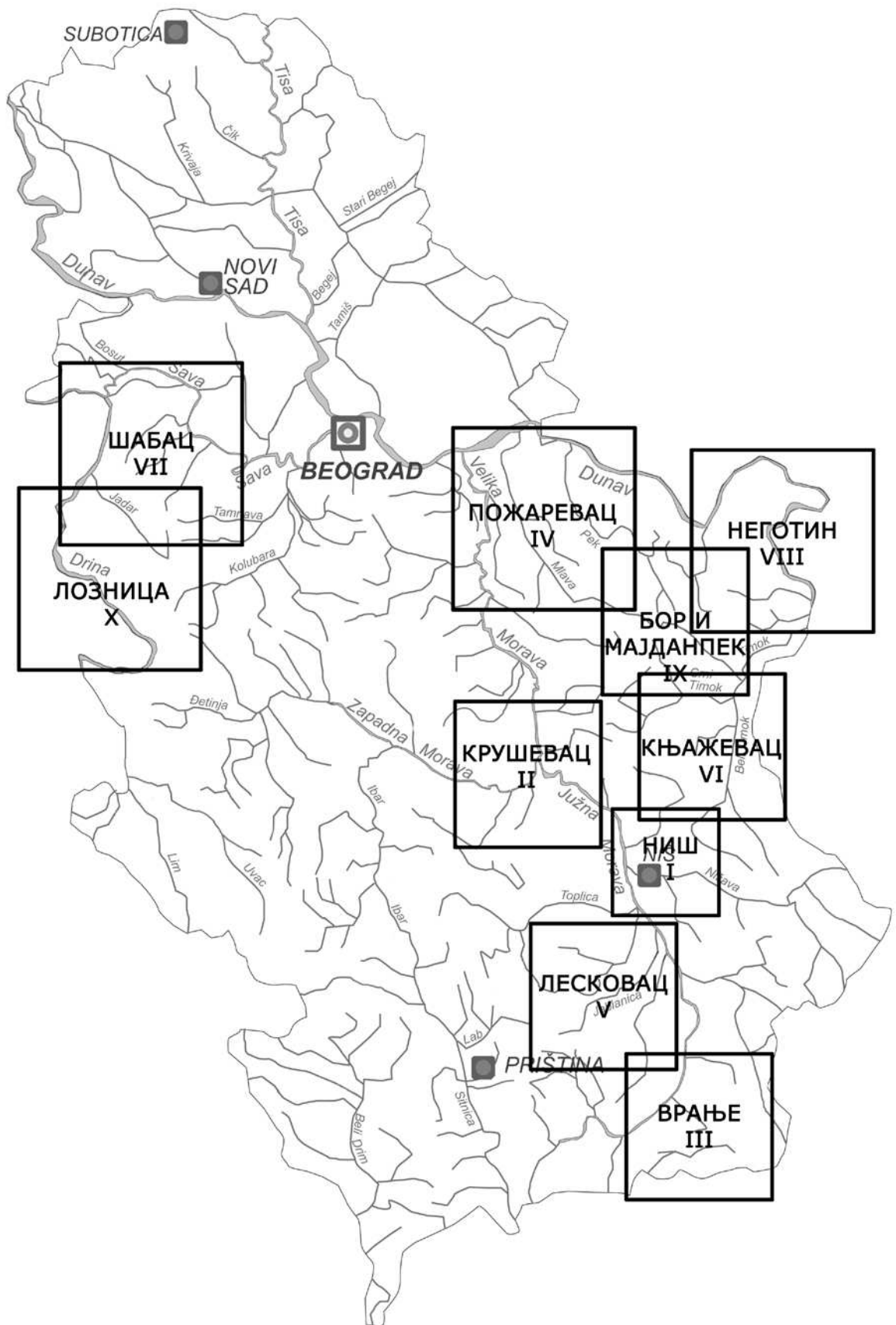
Закључак

На основу резултата анализе прикупљених комада са локалитета Трбосиље и присуства ламинарних компоненти (сечива, ламела и језгра, са негативима одбијања ових врста одбитака), да се закључити да материјал припада периоду горњег палеолита. Како међу примерцима није уочен нити један дијагностички комад, прецизније датовање и културолошко опредељење ових примерака мора изостати. Због географског положаја локалитета, који више гравитира ка Подрињу и западу, ово нала-

зиште требало би разматрати у контексту појава које су забележене у палеолиту северне Босне. Босанска Посавина се до сада показала као регија богата горњопалеолитским налазиштима на отвореном. Истраживањима која су спровођена између '50-тих и '80-тих година прошлог века константовано је неколико орињасијенских (рани горњи палеолит) локалитета, као и граветијенско налазиште (касни горњи палеолит). Постојање велике густине палеолитских локалитета потврдила су и новија истраживања овог региона. Поред тога што локалитет Трбосиље за сада представља најзападнију тачку у Србији на којој је константовано постојање горњег палеолита и такође отвара питања и могућности за проучавање и трагање за налазиштима на отвореном на територији Србије. Иако је колекција са овог локалитета квантитативно мала, састав саме колекције, који упућује на све фазе редукције литичког материјала, као и географски положај, чини га потенцијалом за будућа археолошка истраживања.

Библиографија

- Basler, Đ. 1963. Paleolitska nalazišta u severnoj Bosni. *Glasnik Zemaljskog muzeja* n.s. XVIII: 5–24.
- Basler, Đ. 1979. Nalazišta paleolitskog i mezolitskog doba u Bosni i Hercegovini. str. 313–330. u: *Praistorija jugoslovenskih zemalja*, tom I (ur. A. Benac). Sarajevo: Svjetlost.
- Mihailović, D. 2014. *Paleolit na centralnom Balkanu – kulturne promene i populaciona kretanja*. Beograd: Srpsko arheološko društvo.
- Montent-White et al. 1986. Le Paléolithique du Bosnie du Nord. Chronologie, environnement et préhistoire. *L'Anthropologie* 90/1: 29–88.
- Панџић, И. 2014. *Археолошки дневник палеолитских истраживања*. Бања Лука: ЈУ Музеј Републике Српске.

АРХЕОЛОШКА ГРАЂА СРБИЈЕ

НИШ (2006)

М. Стојић и М. Јоцић

Археолошка грађа Србије I

КРУШЕВАЦ (2006)

М. Стојић и Г. Чађеновић

Археолошка грађа Србије II

ВРАЊЕ (2007)

А. Булатовић

Археолошка грађа Србије III

ПОЖАРЕВАЦ (2008)

М. Стојић и Д. Јацановић

Археолошка грађа Србије IV

ЛЕСКОВАЦ (2010)

А. Булатовић и С. Јовић

Археолошка грађа Србије V

КЊАЖЕВАЦ (2011)

М. Стојић и Б. Илијић

Археолошка грађа Србије VI

ШАБАЦ (2011)

М. Стојић и М. Церовић

Археолошка грађа Србије VII

НЕГОТИН (2013)

А. Булатовић, А. Капуран и Г. Јањић

Археолошка грађа Србије VIII

БОР И МАЈДАНПЕК (2014)

А. Капуран, А. Булатовић и И. Јовановић

Археолошка грађа Србије IX

ЛОЗНИЦА (2017)

А. Булатовић, В. Филиповић и Р. Глигорић

Археолошка грађа Србије X

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

903(497.11-16)
902.2(497.11-16)

БУЛАТОВИЋ, Александар, 1970-

Лозница : културна стратиграфија праисторијских локалитета у Јадру, Рађевини и Азбуковици / Александар Булатовић, Војислав Филиповић и Рада Глигорић ; [фотографије Рада Глигорић ... и др.]. - Београд : Археолошки институт = Belgrade : Archeological Institute ; Лозница : Центар за културу „Вук Караџић“ : Музеј Јадра = Loznica : Centar za kulturu „Vuk Karadžić“ : Jadar Museum, 2017 (Лозница : Новитет = Loznica : Novitet). - 309 стр. : илустр. ; 30 см. - (Археолошка грађа Србије / [Археолошки институт] ; 10)

На спор. насл. стр.: Loznica. - „Књига је резултат научноистраживачког пројекта Културни идентитет, интеграциони фактори, технолошки процеси и улога централног Балкана у развоју европске праисторије, број 177020.“ --> колофон. - Тираж 500. - Стр. 7: Увод / Растко Васић. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Summary. - Библиографија: стр. 295-301. - Садржи и: Трбосиље / Софија Драгосавац.

ISBN 978-86-6439-011-8 (AI)

1. Филиповић, Војислав, 1977- [аутор] [фотограф]
2. Глигорић, Рада, 1958- [аутор] [фотограф]
а) Археолошка налазишта, праисторијска - Србија, северозападна б) Археолошка истраживања - Србија, северозападна
COBISS.SR-ID 230968588